112 SAYFA 4.500.000 TL.

128
AĞUSTOS
2004

TOPLUMSAL TARİH

DOSYA:
Osmanlı'da Matbaa ve Matbuat

Bir Osmanlı Matbaacısının Sergüzeşti
Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı
Özgür Türesay

Matbaa, Aydınlanma ve Diplomasi:
Said Mehmed Efendi
Taner Timur

19. Yüzyılda Basılan Karamanlıca Eserler
Merih Erol

Fiyatı: 4 500 000 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025 | 112565 | 2004/8

Barış için Olimpiyat

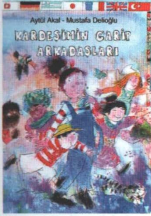
Eskiçağda Olimpiyatlar: Eski Yunan'da Spor ve Atletizm Oyunları
Koş Süreyya Koş, Hera için Koş: Eski Yunan'da Kadın Atletler

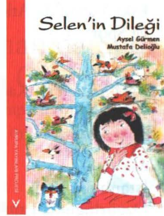
Tarih Vakfı

Çocuk Kitapları'na

Devam Ediyor

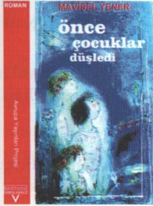
Kardeşinin rol aldığı tiyatro oyunun kulisine giden Ayşe, farklı kostümler taşıyan diğer oyuncular arasında kardeşini bulamaz.

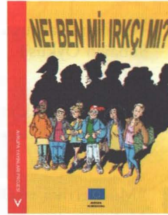
Bir anaokulu öğrencisi, ablasının Avrupa Birliği üzerine hazırladığı ödevde ilk kez duyduğu bu kavramı yaşadığı apartmana benzetir.

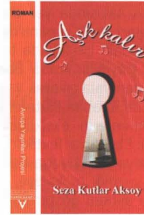
İnternette sörf yapan üç Avrupalı çocuk, kendilerini asırlar öncesinde bulur ve geçmişte yaşananlarla bugünün Avrupasını karşılaştırır.

Bergamalı ilköğretim öğrencileri katıldıkları bilim kampında tanıştıkları Avrupalı çocuklarla kültür alışverişinde bulunur.

Avrupa'da son zamanlarda özellikle İslami terör hareketleriyle gündeme oturan yabancı düşmanlığı sorgulanmaktadır.

Değişim programıyla Türkiye'ye gelen iki gencin iki ay içinde ülkemizdeki yaşamları anlatılmaktadır.

Tarin öncesi eğitim kitaplarıyla başladığımız çocuk kitapları serisi Avrupa Yayınları Dizisi ile devam ediyor. Avrupa Birliği yolunda çocuklara ve gençlere Avrupa tarihini, kültürünü ve Avrupa Birliği'ni tanıtmak; yenilikçi eğitim metotlarını desteklemek; öğretmen ve velilere alternatif başvuru kitapları sağlamak ve en önemlisi çocukların yaratıcı, eleştirel düşünce becerilerini geliştirmek amacıyla altı yeni kitap yayımlıyoruz.

EDİTÖRDEN

128. sayımızla merhaba

Ağustos'ta Atina'da gerçekleşecek Olimpiyat oyunları *Toplumsal Tarih*'in 128. sayısının açılış sayfalarında şimdiden yerini buldu. Oğuz Tekin ve Çiğdem Maner, bu sayı için oyunların nasıl başladığını, ilk yıllarda hangi dallarda yarışların düzenlendiğini, kadınların yarışmalardaki yerini ve meraklısına ilginç gelecek pek çok bilgiyi derleyen yazılar hazırladılar. Başlangıcı MÖ 776 olarak tarihlenen oyunların, sürekli savaş halindeki Yunan "polis"leri arasında barışı sağlamak amacıyla başlamış olması da kapakta "Barış için Olimpiyat" başlığıyla yer aldı. "Barış" keşke MS 2004'te de geniş katılımla düzenlenmiş spor oyunları sayesinde sağlanabiliyor olsaydı!

Ağustos sayısında yer alan dosya makaleleri ise "Osmanlı'da Matbaa ve Matbuat" başlığında toplanıyor. Kemal Beydilli, Franz Babinger'in kitabından yola çıkarak yazdığı makalesinde İbrahim Müteferrika ile ilgili bilinenlerin eksikliğine dikkat çekiyor. Ebüzziya Tevfik'in, Matbaa-i Ebüzziya'sı hakkında Özgür Türesay'ın yazdığı makaleye, yazarının kaleme alırken gösterdiği özen kadar biz de yayıncı olarak özenmeye çalıştık. Merih Erol ve Mehmet Şimşek ise dosyanın "matbuat" tarafını yansıtan, basın tarihinde, Anadolu'da etkili olmuş yayınları ve kişileri tanıtan yazılar hazırladılar.

Son olarak *Toplumsal Tarih*'in 2001'den beri yayın koordinatörlüğü görevini sürdüren Ekrem Çakıroğlu'na yayın kurulu ve dergi çalışanları adına emekleri için bir kez daha teşekkür ederiz.

Müsemma Sabancıoğlu
musemma@gmail.com

Kadın Atlet bronz heykel, 11.4 cm., British Museum

Matbaa-i Ebüzziya'nın armalarından biri.

Aylık Dergi
Ağustos 2004, Sayı: 128, c. 20

Tarih Vakfı Adına Sahibi
Orhan Silier

Yayın Koordinatörü
Müsemma Sabancıoğlu
(Sor. Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Koordinatörü Yardımcısı
Evren Barın

Yayın Kurulu
Hülya Balcı Akarlı, Yavuz Cezar, Edhem Eldem, Çiğdem Kafescioğlu, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Nevra Necipoğlu, Necdet Sakaoğlu, Oğuz Tekin, Taner Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay

Dergi Tasarım
Baki Kara
Rauf Kösemen (Myra)

Grafik Uygulama
Saliha Bilginer

Dizgi
Nergis İşbilen

Kapak Tasarımı
Rauf Kösemen

Reklam
İnci Tepeci

Renk Ayrımı
7 Renk

Baskı
Promat Matbaacılık
E-5 Karayolu üzeri, Avcılar-İst.
0212 690 63 63

Ankara Temsilciliği
Ülkü Özen
Tel: (312) 426 16 54

Dağıtım Doğan Dağıtım

Abonelik İşleri: Abonet
Tel: (212) 210 01 10 Faks: (212) 222 27 10
abonet@abonet.net | www.abonet.net

Abone Koşulları
Bir yıllık 45.000.000 TL

İletişim Adresi
Vali Konağı Caddesi Samsun Apt. No: 57
Nişantaşı 34365 İstanbul
Tel: (212) 233 21 61 / 233 21 66 / 233 21 76
Faks: (212) 234 32 90

www.tarihvakfi.org.tr/toplumsaltarih
toptar@tarihvakfi.org.tr

Akdeniz Avrupa Kültürel Miras Konferansı (Konferans , Roma, 17-19 Haziran 2004)

"Kültürler Arası Diyalogun Elle Tutulabilir bir Örneği" başlıklı "Euromed Heritage Konferansı" 17-19 Haziran 2004'te, Avrupa ve Akdeniz ülkelerinden yaklaşık 300 kişinin katılımıyla Roma'da gerçekleştirildi.

Avrupa-Akdeniz bölgesinde, her alanda işbirliğini artırmaya yönelik, Barcelona Anlaşması (1995) uyarınca, MEDA/Euromed Heritage Programı çerçevesinde, Avrupa Birliği ülkeleri ile Akdenizli partnerlerin ilişkilerini güçlendirmeyi ve ülkelerin kültürel miraslarına sahip çıkmalarını amaçlayan; diğer taraftan sanat, kültür, eğitim gibi çeşitli konuların ele alındığı ve destekçiliğini Avrupa Birliği'nin yaptığı program çerçevesinde ortak katılımlı "Euromed Heritage, I, II, ve III" projeleri oluşturulmuştur. Bu projelerden Euromed Heritage I tamamlanmıştır, Euromed Heritage II devam etmektedir ve Euromed Heritage III de Eylül 2004'de başlayacaktır.

Euromed ortakları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesini amaçlayan Roma Konferansı ise Euromed Heritage I, II, ve III programlarına katılan partnerleri ilk kez bir araya getirmiş ve farklı projelerde yer alan Türkiye de uzmanlar tarafından temsil edilmiştir.

Konferansın düzenlendiği İtalya Kültürel Miras Bakanlığı'nın Kataloglama ve Dokümantasyon Enstitüsü binası

Konferansta, öncelikle Euromed Heritage I kapsamında tamamlanan projelerin genel bir değerlendirmesi yapılmış; olumlu ve olumsuz yanlar dile getirilmiştir. Verimliliğin artırılması için projelerin yürütülmesinde oluşturulan konsorsiyumlardaki devlet kurumlarının rolü ve önemi vurgulanarak, ilk aşamada projelerin sürdürebilirlik potansiyellerinin değerlendirilmesi ile projelerin ana destekçisi olan Avrupa Birliği adının daha belirgin zikredilmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca, katılımcı Akdeniz ülkelerinin, kültürel miraslarına ilişkin sorunları ve çözümlere yönelik yasal düzenlemelerle, projelerin yardımcı olacağı turizm endüstrisinin gelişimine yönelik çalışmalar ele alınmıştır.

Akdeniz'deki kültürel mirasla ilgilenen yöneticilerin ortak sorunu haline gelen kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında, "alan yönetimi"nin önemi vurgulanarak, koruma ve tanıtım arasındaki iletişimsizliğin bu yolla giderilebileceği; kültürel alanda Avrupa-Akdeniz Üniversiteleri arasındaki değişim programlarının güçlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bütün bu çalışmalar içinde Türkiye'nin nerede olduğu ve bundan sonraki aşamalarda ne gibi roller üstleneceğini de açıklamak yerinde olacaktır.

Euromed Heritage I kapsamında gerçekleştirilen ve tamamlanan ilk proje Museum with No Frontiers (MWNF) adlı kuruluşla ortaklaşa bir çalışma sonucu hayata geçirilen Akdeniz'de İslam Sanatı Projesi'dir. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da katkılarıyla, Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü tarafından gerçekleştirilen ve bir açık hava sergisi konseptinde hazırlanan Akdeniz'de İslam Sanatı Projesi, Türkiye'nin yanısıra Portekiz, İspanya, İtalya, Ürdün, Filistin, Mısır, Tunus ve Fas'ın katılımıyla, Akdeniz'i bir açık hava müzeleri ağına dönüştürerek sanat eserlerini özgün ortamlarında gezilen bir sergi sahası haline getirmiştir. Her ülkede oluşturulan bilimsel komitelerin, söz konusu sergi güzergâhlarını ve seçilen eserleri tanıtan kataloglar hazırladığı çalışmada Türk tarafı "Erken Osmanlı Sanatı - Beyliklerin Mirası" adlı projeyi üstlenmiş, Türkçe olarak yayınlanan katalog, daha sonra İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca basılmıştır.

Euromed Heritage II kapsamında devam eden projeler ise şu şekilde özetlenebilir: Akdeniz bölgesindeki, geleneksel ve çağdaş el sanatlarının korunmasını ve desteklenmesini amaçlayan PRODECOM Projesi'ni (Product-Development-Communication) İzmit Kent Konseyi ve İstanbul İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı; bölgedeki toprak mahsulleri ve küçük el sanatları üreticilerini konu alan FILIERES INNOVANTES Projesi'ni (Savoir-faire Locaux et Partenariat Euromediterraneen) Akdeniz Üniversitesi; Akdeniz kentlerinin sözlü kültürü ile geleneklerini ele alan MEDITERRANEAN VOICES Projesi'ni Tarih Vakfı ve Lefkoşa Gençlik Merkezi Birliği; Avrupa-Akdeniz kültürel mirası ile ilgili bilgi ve belge ortamının ortak paylaşıma açılması amaçlı UNIMED Cultural Heritage II Projesi'ni ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Boğaziçi Üniversitesi yürütmektedir. Ayrıca, İsrail, Malta, Yunanistan'da, Türkiye'de ise Tarih Vakfı tarafından yürütülen TEMPER (Training, Education, Management and Prehistory in the Mediterranean) projesinde, Avrupa-Akdeniz bölgesinde bulunan tarihöncesi yerleşmeler ele alınarak; seçilen alanların sorunlarının irdelenmesi, çözüm üretilmesi ve koruma bilincinin geliştirmesi amaçlanmıştır. Projede "Tarih Öncesi Eğitim Programı" adıyla, tarihöncesi yerleşme alanı Çatalhöyük'ü seçerek, Çatalhöyük'ü müze buluntuları ve yayınlarla okul çocuklarına tanıtmaya devam ettirmektedir.

Euromed Heritage III kapsamında ise ilk proje Eylül 2004'de başlayacak olan "Discover Islamic Art" projesidir. Ana partnerliğini Sınırlar Ötesi Müze'nin yapacağı projeye Türkiye, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü ile katılmaktadır. Tamamlanan ilk proje (Euromed I Akdeniz'de İslam Sanatı projesi) çerçevesinde elde edilen deneyim ve bilgi ile oluşturulan veri tabanı, bu kez yaklaşık 25 müzede yer alan İslam Uygarlığına ait eserlerin tanıtılacağı yeni projeye kaynak oluşturacaktır. Türkiye'nin İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi ile katılacağı projede, Akdeniz ülkelerinin yanı sıra, dünyaca ünlü koleksiyonlara sahip British Museum (Londra), Victoria & Albert Museum (Londra) ve Pergamum Museum (Berlin) da yer alacaktır.

İnci Kuyulu**

* Akdeniz-Avrupa Kültürel Miras

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü.

Europa Nostra Avrupa Birliği Kültürel Miras Çalışması 2004 Ödülleri

Avrupa Birliği tarafından kültürel miras alanında yarışma düzenlenmiştir. Son başvuru tarihi 15 Eylül 2004 olan Europa Nostra ödülleri altı dalda verilecektir. Restorasyon projeleri alanında mimari miras, kültürel yerleşimler; sanatsal çalışmalar ve arkeolojik alan konularında verilecek dört ödülün yanında diğer iki ödül, "kültürel miras" ile "bireyler ve ekipler tarafından desteklenen kültürel miras" adı altında verilecektir. Yarışmayla ilgili ayrıntılı bilgi www.europanostra.org adresinden edinilebilir.

BÜTAK I. Tarih Öğrencileri Kongresi Boğaziçi Üniversitesi

Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenen Birinci Tarih Öğrencileri Kongresi 11-12 Eylül 2004 tarihleri arasında yapılacak. Kongrenin oturum başkanlıklarını Boğaziçi Üniversitesi'nin öğretim üyeleri üstleniyor. Kongrenin amaçları arasında; üniversite öğrencileri arasında tarih araştırması yapma istek ve ihtiyacını geliştirmek, birbirleriyle bilgi, birikim ve fikir alışverişinde bulunmalarına olanak sağlamak, öğrencilerin akademik araştırmalarını kamuoyuna kolaylıkla duyurabilmelerine yardımcı olmak ve aracılık etmek, akademik bir faaliyet düzenleyebilecekleri uygun bir ortam yaratmak gibi maddeler yer alıyor.

BÜTAK I. Tarih Öğrencileri Kongresi'ne ilişkin gelişmeleri öğrenmek için, Kongre Sekreteri Selim Ahmetoğlu'na hitaben butak@boun.edu.tr adresine yazılabilir.

Uluslararası 4. Haçlı Seferi Konferansı

"Around the Fourth Crusade, Before and After"
6th International Conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East (SSCLE)
25-28 Ağustos 2004, Boğaziçi Üniversitesi

SSCLE'nin dört yılda bir düzenlediği uluslararası konferanslardan altıncısı 25-28 Ağustos 2004 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşecek. 2004'ün Dördüncü Haçlı Seferinin bitiminin 800. yılı olması nedeniyle 1203-1204'teki tarihî olaylara sahne olmuş kentte düzenlenmesi kararlaştırılan konferansın ev sahipliğini Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü yapacak. Çeşitli ülkelerden 100'ü aşkın tarihçi, arkeolog ve sanat tarihçisinin katılacağı toplantıda Dördüncü Haçlı Seferi siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan ele alınacak. Avrupa, Bizans, Türk ve Yakındoğu tarihini yakından ilgilendiren ve ülkemizde de Prof. Dr. Işın Demirkent'in öncülüğünü yaptığı Haçlı Seferleri çalışmalarına ilişkin, Türk Tarih Kurumu'nun 1997'de düzenlediği uluslararası sempozyumdan bu yana, bu konuda İstanbul'da gerçekleştirilecek ilk büyük çaplı bilimsel etkinlik olan Boğaziçi Üniversitesi'ndeki SSCLE konferansında bildiri sunacak dünyaca ünlü uzmanlardan bazıları şunlardır: Jonathan Riley-Smith, Thomas Madden, Benjamin Kedar, Alfred J. Andrea, Michael Angold, Michel Balard, David Jacoby, Jean Richard, Jaroslav Folda, Susan Edgington, Jonathan Phillips, Bernard Hamilton, Malcolm Barber, John W. Barker, Jonathan Harris, John Pryor.

İngilizce ve Fransızca gerçekleşecek konferansla ilgili ayrıntılı bilgiye http://sscle.slu.edu adresinden ulaşılabilir.

Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması 2004-2005

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Avrupa Bankacılık Tarihi Birliği (EABH) ve Tarih Vakfı işbirliğiyle düzenlenen Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması, Türkiye bankacılık, finans ve iktisat tarihinin Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan dönemine ilişkin bilimsel araştırmaları özendirmeyi ve bu konuda bir gelenek oluşturmayı amaçlıyor. İlki Osmanlı Bankası'nın sponsorluğunda hayata geçirilen yarışma, 3. kez ve Garanti Bankası'nın desteğiyle gerçekleştiriliyor. Ayrıntılı bilgi için www.obarsiv.com adresinden yararlanılabilir.

Özür

127. sayıda yayımlanan, Gürkan Ergin'in, "Antikçağın Destroyeri *Trieme*" başlıklı makalesinin 55. sayfasının resim altında "Odysseus" yanlışlıkla "Olimpos" olarak yazılmıştır. Düzeltir, özür dileriz.

ESKİÇAĞDA OLİMPİYATLAR

Eski Yunan'da Spor ve Atletizm Oyunları

Oğuz Tekin ›

"... Apollon onuruna düzenlenen törenlerde kazananlara ödül olarak eskiden bronz üçayaklı kazanlar verilirdi; bunu kazanan alıp tapınaktan dışarıya çıkaramaz, tanrıya adak olarak orada bırakırdı. Halikarnassoslu Agasikles adında birisi, bu âdeti umursamamış, kazandığı üçayaklı kazanı evine götürmüş, duvara asmıştı. Bunun üzerine diğer beş kent, Lindos, Ialysos, Kameiros, Kos, Knidos ve altıncısı, Halikarnassos'a tapınağın kapılarını kapatmışlardı. Onlar da onu işte böyle cezalandırmışlardı."
Herodotos I. 144.

Diskobolos (Disk atan atlet). Heykeltraş Myron'un MÖ. 5. yüzyılın ortalarında yaptığı bronz heykelin Roma dönemi mermer kopyası. Yükseklik 1.25 m. Museo delle Terme, Roma.

Olimpiyat oyunlarının geçmişi günümüzden tam 2780 yıl öncesine gitmektedir. İlk olimpiyat oyunları MÖ 776'da düzenlendi. O tarihten MS 393'e kadar, yani Roma İmparatorluğu yönetiminin Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı döneme kadar (MS 395) her dört yılda bir tekrar edilerek yaklaşık 1000 yıl sürdürüldü. Olimpiyat oyunlarının sona ermesi Roma imparatoru I. Theodosius'un bu oyunları yasaklaması sonucudur; bir anlamda paganizmin ya da çok tanrılı inancın sona ermesi ve Hıristiyanlığın baskın inancı oluşturması, pagan inancın içinde barındırdığı sosyal ve kültürel etkinliklere de darbe vurmuştu. Pagan tanrılar adına oyunlar düzenlemek, artık olmayacak bir işti. Ayrıca Hıristiyan ahlaki değerlerle çatışan bir etkinliğin bundan böyle sürdürülmesine ne gerek vardı ne de imkân. Atletizm oyunlarında sergilenen çıplaklık, örtülmek yerine tümden yasaklanmıştı. Ancak, atletizm oyunları (güreş, boks, disk atma, cirit atma, uzun atlama, koşu vb) ve özellikle araba yarışları bu kez Hıristiyan kisvesi altında hâlâ yapılmaktaydı; Constantinopolis'teki hipodrom, bu tür oyunların sergilendiği yerlerden biriydi.

Günümüzde tüm dünyayı sarmış olan atletizmin, yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişi vardır. Atletizm gerek sözcük, gerekse içerik bakımından gerçek anlamını ilk kez eski Yunan toplumunda bulmuştur. Kuşkusuz çok daha önceleri eski Doğu toplumlarında birtakım oyunlar, gösteriler ya da sportif etkinlikler yapılmaktaydı. Fakat bu tür etkinliklerin yalnızca birer eğlence ya da gösteri niteliğini taşımaları veya olasılıkla yalnızca kişisel fiziksel gücün sergilenmesi gibi daha dar anlamda ele alınmaları, bunların atletizm olgusu içinde kabul edilmelerini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden antik atletizmin öyküsünü eski Yunan atletizminin öyküsü olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Eski Yunanca'daki atlet sözcüğü genellikle bir yarışma anlamında olan eril form (athlos) ya da daha çok yarışma ödülü anlamında olan cinssiz formdan (athlon) türetilmiştir. Bu iki anlamdan kuşkusuz yarışma (athlos) sözcüğü daha eski ve sözcüğün köküdür. Atlet sözcüğü (athleter) ilk önce Homeros tarafından kullanıl-

Uzun mesafe koşucuları, Attika vazosu, MÖ 333, British Museum, Londra.

Olympia'daki Zeus Tapınağı'nın maketi ve Olympia'dan günümüze kalan kalıntılar. Tapınağın içinde, heykeltraş Phidias'ın yapmış olduğu Zeus'un altın ve fildişinden büyük boyutta bir heykeli yer almaktaydı. Dor düzenindeki tapınak, MÖ. 5. yüzyılda inşa edilmiştir. Depremler ve nehir taşmaları sonucu yıkılan kutsal alan yüzlerce yıl terk edilmiş olarak kalmıştır.

mıştır. Athlios sıfatında "mücadeleden acı çeken" anlamı vardır. Nitekim Pindaros bir atleti "acı çekmekten hoşlanan kişi" olarak tanımlar.

Atlet bir şey için yarışan kişidir. Fakat eski Yunan toplumunda atleti yarışmaya çeken, kazandığı zaman verilecek ödülün maddi değil, manevi değeridir. Kimi zaman kazanılan ödülün alınıp götürülmesi yerine, tapınağa bağışlanması atlete daha büyük bir onur sağlıyordu. Gerçekten de eski Yunan yaşamında üstün olma ve onur, en büyük erdemlerden sayılıyordu. Yarışma yaşamlarının her alanına girmişti; müzik, dram, şiir, sanat, hatta güzellik yarışmaları bile yapılıyordu.

Eski Yunan atletizminin en önemli özelliği, sürekliliğidir. Homeros çağı savaşçısı için atletizm, eğitim ve fiziksel gücün etkinliği demekti. Eski Yunanlar hiçbir zaman tek bir ulus olarak, tek bir devlet çatısı altında toplanmadılar. Yunanistan'da çok sayıda kent-devleti (polis) oluşmuştu. Bu kent devletleri her zaman birbirleriyle kavgaya hazır idiler. Bir araya gelip sürekli bir birlik sağlayamayan eski Yunanlar, aralarında sık sık olagelen tartışmalar yüzünden kendilerini her an savaş alanında bulabiliyorlardı. Kendi can güvenlikleri fiziksel güçlerine bağlıydı. Özellikle asker bir ulus olan ve topraklarını üzerinde çalıştırdıkları helotları sürekli denetim ve gözetim altında tutmak zorunda olan Spartalılar her an tetikte bulunmalı, zinde ve savaşa hazır durumda olmalıydılar. Spartalılar, kendi fiziksel ve ordu eğitimlerini ciddi olarak örgütleyen ilk Yunanlardı.

Eski Yunanların yarışma sevgisi yaşamlarının pek çok kesimlerini etkilemiştir. Basit bir örnek olarak eski Yunanca "iyi"nin "kalos" anlamına bakalım. Eskiçağda, bir Yunan için "iyi" bir adam, "başarılı" bir adamdı. "İyi" olmak için başarılı olmak zorundaydı. Aynı şekilde "iyi bir koşucu", yarış kazanabilen bir koşucuydu. Hiç bir Yunan, "iyi bir kaybeden" olamazdı: bir kişi, daha kaybediyorken, "iyi" olarak düşünülemezdi.

Homeros Çağı'nda Oyunlar

Atletizm ruhu doğal olarak gücün aristokrasinin elinde bulunduğu toplumlarda ortaya çıkmıştır. Böyle ortamlarda dövüşmek ve yarışmak aşkıyla koşut olarak üstünlüğü kabul ettirme isteği gelişti. Homeros dönemi Akhaları arasında böyle koşullar vardı. Oyunların yapılması, özellikle ölünün ruhunun hoşnut edilmesiydi. Böyle düşüncelerde biraz gerçek payı olabilir, fakat Homeros'ta oyunların altında yatan herhangi dinsel bir düşünce bulamayız. Homeros'ta oyunlar günlük yaşamın parçasıdırlar ve tamamen dünyevidir; dinle doğrudan ilişkisi yoktur. Atletizmin dinle olan ilişkisi bu güne değin bu konuda yapılan çalışmalarda ele alınmış fakat kesin bir sonuca varılamamıştır.

Atletlerin, antrenmandan önce bakım yapmalarını gösteren sahne. MÖ yak. 510-500. Staatliches Museum, Berlin.

Her ne kadar atletizm festivallerinin kökenini dinsel olaylara (özellikle cenaze törenlerine) bağlamak yaygın bir düşünce ise de elimizde kesin kanıtlar yoktur. Homeros'taki atletizm tanımlamaları dinsel olayların sonucudur; ama yalnızca toplanan insanları ağırlamak ve ölünün ruhunun hoşnut edilmesi için yapılan cenaze töreninin bir parçasıdır. Başka bir deyişle, bu gösteri niteliğindeki oyunlarda "bağımsız olarak örgütlenmiş bir atletizm yarışması" düşüncesini bulamayız. Herhangi önemli bir olay yarışma düzenlenmesi için bahaneydi: Savaş için ordunun toplanması, bazı büyük kabile şeflerinin evlenmeleri, cenaze törenleri vb. Toplanan insanları ağırlamak için en doğal yol, yarışma düzenlemekti.

Odysseia'da ise atletizm türündeki oyunlar -güreş, koşu, disk vb- yalnızca akşam yemeklerinden sonra yapılan eğlencelerdir. Bu yüzden, sonraki dönemlerde görülen örgütlü ya da koordine edilmiş yarışma bilinciyle ilgisi olmayan Homeros'taki atletizm tanımlamalarında, atletizmin kökeninin dinsel olaylara bağlanıp bağlanamayacağı sorusuna verilebilecek kesin bir yanıt bulamayız. MÖ 8. yüzyıldan başlayarak düzenlenen organize festivaller ve bu festivallerde yer alan yarışmaların tanrıların onuruna ve onların koruması altında yapılması, yarışmaların dinsel karakterine işaret etmesine karşın, kökenlerini dinle ilişkili görmek açısından oldukça uzak bir olasılıktır.

Eski Yunanlar, insanların onur için dövüştükleri, Homeros'un da dediği gibi "her zaman birinci ve diğerlerine örnek olmak" için mücadele ettikleri bir kahramanlar çağının varlığına inanıyorlardı.

İlyada'da (XXIII. 262-897) kahraman Patroklos'un ölümü nedeniyle düzenlenen oyunları görmekteyiz: Akhilleus askerlerine toplanmalarını emreder ve gemilerden, yapılacak yarışmalarda kazananlara verilecek leğenler, üçayaklı kazanlar, atlar, katırlar, öküzler ve kadın esirler getirtil-

mesini söyler. İlk olarak beş yarışmacının yer aldığı araba yarışı yapılır ve bunu Diomedes kazanır. Bu cenaze oyunlarındaki araba yarışı ünlü vazo ressamlarından Sophilos'un MÖ 580 yıllarında resmettiği bir dinos parçası üzerinde günümüze değin gelebilmiştir. Patroklos onuruna düzenlenen bu cenaze oyunlarında araba yarışlarından sonra, oyunlara başkanlık eden Akhilleus bir boks karşılaşmasının yapılacağını bildirir. Ünlü boksör Epeios, kendisine rakip gösterilen Euryalos'u çenesine indirdiği bir yumrukla yere serer.

Üçüncü karşılaşma Odysseus ile Aias arasındaki güreştir; beraberlikle sonuçlanır. Güreşten sonra koşu yarışı gelir. Üç yarışmacı vardır: Odysseus, Aias ve Antilokhos. Aias öküz pisliğine basarak kayar. Odysseus da bu fırsattan yararlanarak onu geçer ve ödülü kazanır.

Daha sonra Aias ile Diomedes'in silahlarını kuşanmış bir halde dövüştüklerini görüyoruz. İzleyiciler sonuçtan öylesine korkarlar ki yarışmacıların dövüşü sona erdirerek ödülleri paylaşmalarını isterler. Çünkü dövüş, kahramanlarından birinin ölümü ile sonuçlanacaktır.

Altıncı yarışma disk (külçe) atmadır. Ödül bir külçe ham demir olup dört yarışmacı vardır. Yarışmacılardan ilki olan Epeios diski (külçeyi) o denli kötü atar ki, izyeyiciler güler. Polypoites müthiş bir atışla bütün yarışmacıları geçer ve ödülü alır. Son olarak ok ve cirit atma yarışmalarıyla oyunlar son bulur.

Odysseia'da (VIII. 100-125) ise Odysseus onuruna düzenlenen oyunlarda ki yarışma çoşkusunu ve kazanma gururunu görüyoruz. Troia'dan Ithaka'ya kadar süren uzun yolculuğunda Odysseus, Phaiakların ülkesine varır. Kralın kızı Nausika, onu babasının sarayına götürür. Burada Odysseus çok iyi ağırlanır, onuruna yarışmalar düzenlenir. Phaiak ülkesinin genç prensleri yarışmanın düzenleneceği

At yarışı. Panathenaik amfora. MÖ 480 civarı. British Museum, Londra.

yere gelirler; koşu, güreş, uzun atlama, disk ve boks yarışmaları yapılır. Bu arada kralın oğlu Laodamas, Odysseus'a meydan okur. Odysseus eline geçirdiği bir diski öylesine uzağa fırlatır ki kimse diyecek söz bulamaz. Odysseus'un üstünlüğü tartışmasız kabul edilir; kralın da araya girmesiyle olay büyümeden kapanır.

Atletizm Festivallerinin Ortaya Çıkışı

Festivallerin ortaya çıkışı çeşitli nedenlere bağlıdır. Geçmişleri çok eskilere giden birçok festival, tarım ve çiftçi yılı ile diğer bazıları ise tanrı ya da kahraman tapımı ile ilişkiliydiler. Birçok festival de, ülkeleri için savaşırken ölen komutan ya da askerlerin onuruna düzenlenen cenaze oyunlarında ortaya çıktı ve bu şekilde gelişti.

Ulusal atletizm festivallerinin ortaya çıkışı da kent-devleti (polis) sistemi ile doğrudan ilişkilidir. Homeros'ta atletizm festivali göremeyiz; ancak çok daha sonraları kent-devleti düşüncesinin yaşama geçirilmesi, bir arada yaşayan ve çeşitli oyunlar ya da gösteriler düzenleyen insanlara, bu oyunları belli bir düzen ve program dahilinde örgütleme olanağını vermiş olmalıdır. Homeros'taki oyunlar artık örgütlenmiş atletizm festivallerine dönüşmüştü. Kabile yaşamı örgütlenmiş atletizm oyunlarının gelişmesi için gerekli koşulları sağlamıyordu. Ülke, sürekli göçlerle ve savaşlarla rahatsız ediliyordu. Yüzyıllardır kuzeyden gelenlerin bazıları, ulaştıkları yerleri ele geçirerek, bazıları da yerli halkla kaynaşarak barış içinde oralarda yerleşiyorlardı. Fakat ülke onlar için dar geliyordu ve Akha Krallığı'nın çöküşünden sonra bir göç dalgası doğuya doğru geldi. Aioller, Ionlar ve Dorlar denize yöneldiler; Ege adaları ile Batı Anadolu'nun kıyılarını kapladılar. Buralara Yunan dili ve uygarlığının yanı sıra spor tutkularını da getirdiler.

Doğu krallıkları ile olan ilişki, onları birlik içinde olmaya zorladı ve böylece kent-devleti doğdu. Batı Anadolu'nun kıyılarında ve zengin vadilerinde bu kent-devletleri refaha ulaştılar; ticaret, edebiyat ve sanat gelişti. Kırsal köy yerleşmeleri giderek büyüdü ve kent-devletlerini oluşturdu. Böylece MÖ 8. yüzyılda Yunan uygarlığını tüm Akdeniz dünyasına taşıyan yeni bir yayılma süreci (kolonizasyon) başladığında, Yunan yerleşenlerin kurduk-

Çıplak atlı, elinde palmiye dalı. Büyük İskender'in babası Makedon kralı II. Philippos, MÖ. 356'da katıldığı Olimpiyat oyunlarında ödül kazanmıştı. Bu sikke Philippos'un bu zaferi anısına basılmıştır. Gümüş tetradrahmi, Staatliche Münzsammlung, Münih.

ları ilk devlet teşkilatı tipi, kent-devleti (polis) oldu.

Batı Anadolu kentleri Yunanistan'dakilerden daha önce geliştiler. Olasılıkla eğitim programında atletizm ön sırayı aldı ve böylece atletizm doğdu. Spor artık aristokratların tekelinde değildi, herkes yapabilirdi. Çok geçmeden her kent-devletinin kendi spor okulları (gymnasiumlar) ve güreş okulları (palestralar) olmaya başladı. Yerleşik kent-devletindeki yaşamda din de örgütlendi; festivallere koşut olarak düzenli kutsal günler yer almaya başladı. Böyle bir ortamda, ulusal yarışma sevgisi serbest bir uygulama alanı buldu.

Eski Yunan dünyasındaki belli başlı büyük festivalleri şöyle sıralayabiliriz:

Olimpiyat (Olympia) Oyunları: İlk olarak MÖ 776'da düzenlendi ve MS 393'te sona erdi. Dört yılda bir Olympia'da düzenleniyordu.

Pythia Oyunları: İlk olarak MÖ 582'de düzenlendi. Roma İmparatoru Iulianus'un hükümdarlığı sırasında (MS 361-363) hâlâ yapılıyordu. Olasılıkla Olimpiyat Oyunları ile aynı zamanda sona ermiştir. Her dört yılda bir ağustos ayında Apollon onuruna Delphoi'da (Delfi) düzenlenirdi.

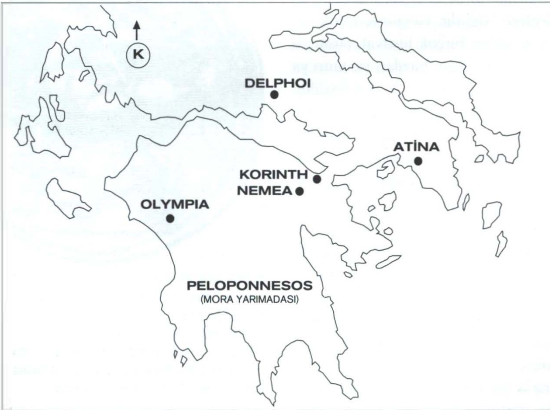
Isthmos Oyunları: Her iki yılda bir nisan-mayıs aylarında düzenleniyordu. İlk kez ne zaman düzenlendiği bilinmemektedir. Korinthos'ta hüküm sürmüş tiranların başlatmış olabileceği düşünülmektedir (MÖ 660-590). Roma İmparatoru Iulianus'un hükümdarlığı sırasında hâlâ yapılıyordu. Poseidon onuruna Korinthos'ta düzenlenmekteydi.

Nemea Oyunları: İlk kez MÖ 573'te düzenlenen bu oyunlar, iki yılda bir, temmuz ayında Zeus onuruna Nemea'da yapılmaktaydı.

Dört büyük festivalin zaman tablosunu aşağıdaki gibi düşünüp örnek olarak MÖ 468-464 yıllarını alabiliriz.

MÖ 468 Isthmos Oyunları (nisan-mayıs)/Olimpiyat Oyunları (yaz)
MÖ 467 Nemea Oyunları (temmuz)
MÖ 466 Isthmos Oyunları (nisan-mayıs)/Pythia Oyunları (ağustos)
MÖ 465 Nemea Oyunları (temmuz)
MÖ 464 Isthmos Oyunları (nisan-mayıs)/Olimpiyat Oyunları (yazın)

Bunların dışında her yıl kutlanan ve bir Atina festivali olan "Panathenaia" şenliği vardır. Bu şenlik her dört yılda bir, temmuz ve ağustos aylarında daha büyük bir görkemle kutlanıyordu (Büyük Panathenaia). Athena'nın doğum günü olarak kabul edilen bu şenlikte resmî törenler, kurbanlar ve oyunlar yer alıyordu. Atina'daki Parthenon tapınağının frizinde bu şöleni anlatan kabartmalar yer alır. Bu kabartmalarda nakış işlemeli bir peblosun tanrıça Athena'ya getirilişi sahnelenmektedir. Festivalin bir parçası olan oyunların ödülü, kutsal zeytinyağı idi: bu yağ, üzerinde Athena tasviri bulunan amforalara doldurulurdu.

Aşağıda, yukarıda sıraladığımız festivallerin en önemlisi ve en ünlüsü olan Olimpiyat Oyunları'na ilişkin bilgi yer almaktadır.

Olimpiyat Oyunları

Oyunların MÖ 9. yüzyılda başladığı söylenir; fakat ilk Olimpiyat MÖ 776'ya tarihlenmektedir. Oyunlar, Peloponnesos'un (Mora Yarımadası) batısındaki Olympia'da yapılmaktaydı. Ozan Pindaros'a göre, Olimpiyat oyunlarının kurucusu Herakles idi. Olimpiyat festivallerinin düzenlenmesinden Elis kenti sorumluydu. Festival boyunca festivale katılacak olan kent-devletleri arasında bir barış anlaşması yapılırdı. Elis'ten yola çıkan haberciler bu kutsal anlaşmayı duyurmak için kentten kente dolaşır, yarışmacıları ve izleyicileri festivale davet ederlerdi. Saldırmazlık anlaşması üç ay kadar sürerdi. Oyunlar baştanrı Zeus onuruna yapıldığından, anlaşma sırasında tüm yarışmacılar ve davetliler Zeus'un koruması altındaydı. Oyunlar sırasında barış içinde olup huzursuzluk yaratacak her türlü davranıştan kaçınacaklardı. Hiçbir ordu kuvvetinin oyunların düzenlendiği kutsal topraklara girmesine izin verilmeyecekti. Bir defasında Spartalılar, bir Olimpiyat festivali sırasında saldırıya geçmişler ve bu yüzden ağır para cezasına çarptırılmışlardı; ödemeyi kabul etmeyince de oyunlardan ihraç edilmişlerdi. Yarışmalar, yalnızca erkeklere açıktı, kadınların katılması yasaklanmıştı. Fakat bazı istisnalar da yok değildi. Sparta kralı Arkhi-

damos'un kız Kyniska'nın Olympia'daki bir araba yarışında birinci olması, buna güzel bir örnektir. Nitekim arkeolojik kazılarda ele geçen bir heykel kaidesindeki yazıtta aynen şunlar yazıldır:

Sparta kralları babalarımdı,
kardeşlerimdi,
Ama ben Kykiska, arabam ve
fırtına gibi atlarımla
Kazandığım için ödülü, heykelimi
dikiyorum buraya
Ve gururla ilan ediyorum ki
Bütün Yunan kadınlar arasında
Tacı ilk taşıyan ben oldum

Ancak Olympia'da yarışmayan kadınların, kendi festivallerini düzenlemelerine izin verilmişti. Örneğin Hera onuruna düzenlenen Heraia festivali bunlardan biridir.

Olimpiyat festivali düzenleyicileri "hellanodikai" olarak adlandırılıyordu. Önceleri tek kişinin üstlendiği bu düzenleme komitesinin işlerini, daha sonra Olimpiyat festivali'nin büyümesiyle, dokuz ve son olarak da on kişi yürütmeye başladı. Düzenleme Komitesi programı denetliyor ve yarışmacıların durumlarının yarışmaya uygun olup olmadığını kontrol ediyordu. Aynı zamanda festivalin harcamalarını da kontrol edip ödüllerin dağıtımını sağlıyordu.

Olimpiyat festivali yaz ortalarında düzenleniyor ve beş gün sürüyordu. Günün oyunları, Düzenleme Komitesi'nin (Hellanodikai) stadyuma girişi ile başlardı. Mor cüppe ve başlarında çelenk taşıyan bu komite üyelerinin oturacakları yerlerde ayrılmıştı.

Her yarışmanın sonunda kazanan duyurulurdu. Düzenleme Komitesi başkanı ödül olarak yabani zeytinden baş çelengini takdim ederdi. Bu çelenk, Zeus tapınağının hemen arkasında bulunan kutsal zeytin ağacından, anne ve babası sağ olan safkan Yunanlı bir çocuk tarafından altın orak ile kesilirdi.

Disk atıcı ve arkasında ödül olarak aldığı üçayaklı kazan. Kos (İstanköy) MÖ. 480 civarı.
British Museum, Londra.

Atletizm Eğitimi

Daha önce açıklamaya çalıştığımız nedenlerden ötürü, atletizmin eski Yunan dünyasında önemli bir yeri vardı. Atletizmin belli bir disiplin ve kurallar dahilinde uygulanması için atletizm öğretmenlerine gereksinim vardı. Bu eğitimciler *paidotribes* olarak adlandırılıyorlardı. Palestralarda veya güreş alanlarında görev yapan bu kişiler mor bir pelerin giyiyordu. Ellerinde taşıdıkları uzun, çatallı sopaları, görevlerine işaret etmekteydi. Bu sopayı söz dinlemeyen, kurallara aykırı davranan veya hata yapan öğrencileri uyarmak için kullanıyorlardı. Bu eğitimciler ayrıca atletin beslenme, uyku, masaj ve diğer sportif çalışmalarını kontrol ediyorlardı.

Öğrenciler olasılıkla yaşıt olan gençlerdi. Palestraya geldiklerinde soyunuyorlardı; bütün beden eğitimi çalışmaları çıplak yapılırdı ve çıplak yarışmak isteği onları yabancı uluslardan ayıran özelliklerden biriydi. Öğrenciler banyo yapar, yağlanır ve pudralanırlardı. Antrenmanlarda koşu, disk, atlama, cirit ve güreş çalışıyorlardı. Bazı yaşı ileri öğrenciler, deneyimli olduklarından daha ileri gidip boks ve pankreas yapabiliyordu. Pankreas, güreş ve boks karışımı bir spordu; bugün halen Uzak Doğu ülkelerinde gösteri niteliğinde pankreas karşılaşmaları yapılmaktadır.

Antrenmandan sonra öğrenciler soyunma odalarına (apodyterion) dönerlerdi. *Strigil* denen tunçtan kazıma aletleriyle, vücutlarında biriken kir, yağ ve teri temizlerlerdi. Son olarak da banyolarını alıp günlük eğitimlerini bitirirlerdi. Beden çalışmalarının çoğu, müzik eşliğinde yapılmaktaydı; çünkü Atinalılar, fiziksel uyum kadar zerafet ve ritme de önem veriyorlardı. Bu yüzden palestrada çoğu kez bir flütçü bulunurdu. Öğrenciler çalışmaya başlamadan önce birbirlerine masaj yaparlardı.

ATLETİZM OYUNLARI

Koşu

Homeros çağında yarışmacılar belli uzaklıktaki bir işarete koşup çevresinde dönüyor ve tekrar başlama noktasına geliyorlardı. Eski Yunanlar bugün olduğu gibi kavisli bir parkurda değil, düz bir koşu yolunda koşuyorlardı. Başlama noktası ile son dönemeç arasındaki mesafe bir stad uzunluğunda olduğundan, koşu yapılan yere de stadium (stadyum) deniyordu. Geç devirlerde koşucular bir ipin ya da bir çubuğun arkasında yer alıyorlardı; onun bırakılması başlama işaretiydi.

Olimpiyat Programı

1. gün : Yemin töreni, dualar, kurbanlar, şenlikler söylevler
2. gün : Büyükler pentatlonu, at ve araba yarışları, şenlikler
3. gün : Hellanodikai'ın ve davetli kentlerin elçilerinin de katıldığı Zeus Tapınağı önündeki sunağa resmî geçit töreni, çocuklar koşu yarışı, Prytaneion'da ziyafet
4. gün : Büyükler koşusu, atlama, güreş, boks, pankreas ve silahlı koşu
5. gün : Ödül dağıtımı, kazananlara ziyafet, kurbanlar ve kutlamalar

Ödül kazanmış çıplak atlet. Denarius, MÖ. 74. Staatliche Münzsammlung, Münih.

Çıkışta koşucuların dizleri hafif bükülmüş ve ayaklar birbirine yakın dururdu. Yunan atletlerin çıkışlarını, bugünkü gibi, ellerini yere dayayarak ya da vücut eğilmiş durumda yaptıkları ileri sürülmekteyse de bunu gösteren bir kanıt yoktur.

Olimpiyat programında dört koşu yarışı vardı:
Stad: Yaklaşık 185 m.
Diaulos: İki stad yarışı
(185 m. x 2 m.)
Dolikhos: Uzun mesafe koşusu

Uzun atlamacı ellerinde ağırlıklarla atlama öncesinde. MÖ 510-500.
Staatliches Museum, Berlin.

Silahlı koşu: MÖ 6. yüzyılın sonuna doğru programa girmiştir. Gerçekte bir ordu talimi olan bu yarışmada koşucular silahlarını ve zırhlarını kuşanmış olarak yarışıyorlardı. Bu koşu türü MÖ 450'den sonra bırakılmıştır.

Ayrıca meşaleli koşular da vardı. Meşale sönmeden olabildiğince çabuk sunağa koşulurdu. Takım yarışında, takım oyuncuları aralıklı olarak koşu yoluna dizilirler ve biri diğerine meşaleyi söndürmeden ulaştırırdı, tıpkı bugünkü bayrak yarışında olduğu gibi.

İlk zamanlarda koşu yarışları trompetin çalınması ile başlıyordu. Eğer hatalı bir çıkış olduysa olasılıkla trompet ikinci kez çalınarak, atletler geri çağrılıyordu.

Uzun Atlama

Uzun atlama Homeros'ta Phaiakların eğlencelerinden biri olarak geçer (*Odysseia* VIII. 100). Sonraki dönemlerde pentatlondaki yarışmalardan biri durumuna gelmiştir. Yunanistan'ın nehir yatakları, hendekler gibi doğal arazi engebeleriyle dolu oluşu ve savaş sırasında bunların hızlı bir şekilde aşılmasının gerekliliği, uzun atlamanın önemini daha fazla göstermektedir. Eski Yunanlar uzun atlamayı, günümüz atletlerinden farklı olarak yani ağırlık kullanarak yapıyorlardı. Arkeolojik kazılarda bu ağırlıklardan bulunmuştur. Bunları vazolara resmedilmiş olarak da görmekteyiz. Bazıları ütüyü- bazıları da telefon ahizelerini andırır. Ağırlıkları genellikle 2-3 kg. arasında değişir. Taştan ve metalden yapılmış bu atlama ağırlıkları (halteres) atlayıcının daha uzun bir atlama yapmasına olanak veriyordu.

Uzun atlama için başlama eşiği vardı. Başlama eşiğinin önü kazılıyor, atlayıcının yumuşak bir düşüş yapması ve ayak izinin alınması için içi kum ile dolduruluyordu. Atlayıcı, *skamma* adı verilen bu kum havuzunun hemen gerisindeki atlama eşiğine değin koşuyor ve atlayışını ellerinde atlama ağırlıkları olduğu halde yapıyordu. Düzgün bir ayak izi vermeyen atlayış, geçerli sayılmıyordu. Bir atlet, atlayışını yaptıktan sonra, bıraktığı izi kendisinden sonraki atletlerin izleri ile karışmasın diye o noktaya çivi saplanırdı. Günümüz bilim adamları önceleri, bu tahta çivilerin yarışmacıyı düzgün bir atlayış yapmadığı takdirde, zaman zaman zor durumda bırakabilecek ve ayrıca izleyenlere zevk ve heyecan verecek bir tür engel olduklarına inanıyorlardı.

Ağırlıklarla atlayacak olan atletin başarısı kısmen ağırlıkların havadaki hareketine, kısmen de atlama öncesi eşiğe değin olan koşuya bağlıydı. Atlayıcı, atlama sırasında ağırlıkları önce öne doğru sallar, böylece ayaklar ve kollar havada paralel olurdu; yere inmeden önce ağırlıkları arkaya doğru savururdu ki bu bacakları öne doğru ittiren ve atlayışı uzatan bir hareketti r. Yere inme anında ise, dengeyi korumak ve geriye doğru düşmeyi engellemek için ağırlıklar yine öne doğru savrulurdu.

Atlayış yapılarken flüt ile eşlik ediliyordu. Atlama ağırlıklarının kullanımı ve bunların vücudun havadaki hareketine uyumu, flütçünün önemini açıklamaktadır. Flütten çıkan ses, ritmik probleme yardımcı olmaktaydı.

Disk Atma

Diskos sözcüğünün kökeni birşey atmak (diskura) anlamını taşımaktadır. Odysseus'un Phaiakların ülkesinde attığı disk, taştı. Polypoites'in Patroklos cenaze oyunlarında attığı disk, *solos* denen işlenmemiş ham bir demir külçesiydi. Geç devir ozanları tarafından bazen diskin eşanlamı olarak kullanılan *solos* sözcüğü yalnızca bir kaya parçası, bir taş ya da metal külçesi demektir. Diskos'tan önce *solos* vardı, giderek diskos adını almıştır. *Diskos*, daha ufak ve hafif olup önceleri taştan sonraları metaldendi. Taş ya da metalden dairesel bir nesne olan disk, merkeze doğru bir parça kalınlaşı-

yordu. MÖ 6. yüzyılın siyah figürlü vazolarında genellikle kalın, beyaz bir nesne olarak resmedilmiştir. Dairesel biçim almış disk, MÖ 6. yüzyılın sonundan önce kullanılmaya başlanmış ve 5. yüzyılda yaygınlaşmış olmalıdır. Ağırlıkları 1-7 kg. ve çapları 7-30 cm. arasında değişen birkaç disk günümüze kadar gelmiştir. Daha hafif olanlar büyüklerden ziyade çocuklar içindi.

Disk atacak atletin durduğu yere ***balbis*** denirdi. Balbis, Philostratos tarafından, Apollon'un attığı disk ile ölen Hyakinthos'u anlatan bölümde, "arkası dışında sınırlandırılmış küçük bir yer" olarak tanımlanmaktadır. Atışı yapacak olan atlet, istediği yere kadar gerilebilsin diye, arkaya sınır konulmamıştı. Atış, balbisten diskin düştüğü yere değin ölçülürdü. Atletler sınırlandırılmış ufak alanın dışına geçmeksizin, disklerini fırlatıyorlardı. Diskin düştüğü yer bir çivi ile işaretleniyordu. Tüm atışlar, balbisin bulunduğu bir stadyumda yapılırdı.

Bugünkü disk atma ile antik çağdaki disk atma metodu arasında fark vardı. Vazo resimlerinden, sikkelerden ve heykellerden antik atma metodunu bulabiliriz. Özellikle heykeltraş Myron'un "disk atan atlet" (diskobol) heykeli, bize atış metodu hakkında canlı bir fikir vermektedir. Disk atma stilinde birçok farklılıklar vardı; fakat tek standart ölçü Myron'un disk atan heykelinde somutlaşmıştı. Myron'un heykeli tunçtandı; bize ise yalnızca mermer kopyalan kalmıştır. Myron'un diskobolü, diski her iki el ile başı seviyesine kaldırarak, onu sağ eline alıp bırakmaksızın aşağı ve geriye doğru hızla çeker; aynı zamanda bütün vücudunu ve başını sağa döndürür. Önde olan sağ bacak bütün vücudun üzerinde döneceği eksendir; sol bacak ve sol kol yalnızca dengeyi korumaya yardım ederler. Vücudun sabit bir nokta etrafındaki bu dönüşü, diskin savrulmasının esasıdır. Asıl güç, diski fırlatan koldan değil, vücudun hareketinden gelir.

Cirit atma. Atıcılar, ciritlerini bir hedefe fırlatıyorlar. Panathenaik amforadan ayrıntı. MÖ. 4. yüzyıl başları. British Museum, Londra.

Cirit Atma

Eski Yunanlar için cirit, savaşta ve avlanmada kullanılan, alışkın oldukları bir silahtı; hemen herkes daha çocuk yaşta onu kullanmasını öğrenirdi. Cirit, genellikle elinde bir çift cirit ile betimlenen Atinalı gençlerin (ephebos) özel bir silahıydı. Peloponnesos Savaşlarında hafif silahlı askerlerin ve süvarilerin değeri anlaşılmaya başladığı zaman, cirit atma yarışmaları çoğaldı ve cirit atmada özel eğitimciler Atina'da ve Yunanistan'ın diğer kentlerinde devlet tarafından görevlendirildiler. Büyük festivallerde ise cirit, yalnızca pentatlon yarışmalarından biriydi.

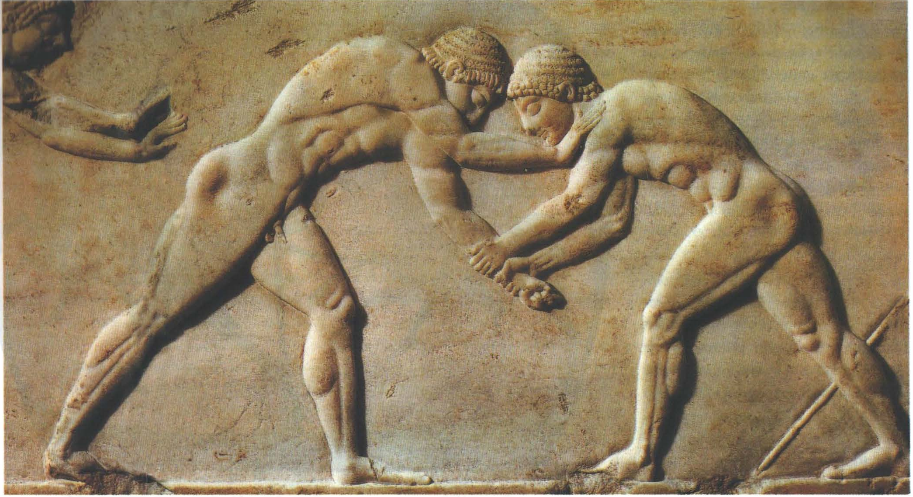
Ciritler, vazolar üzerine resmedilmiş en yaygın nesneler arasındadır. Yaklaşık bir adam uzunluğuna eşit olan bu düz çubuklar hemen hemen bir parmak kalınlığındadır. Genellikle uçları sivri değildir; bir uç halkası (yüksük) vardır. Özellikle antrenmanlarda uç kısımları yuvarlaklaştırılmış ciritler kullanılıyordu. Böylece, yalnızca olası kazalar için bir önlem değil, fakat aynı zamanda ciritin baş kısmına gerekli olan ağırlığı vererek düzgün bir atış yapılması sağlanıyordu.

Kör ciritler yalnızca mesafe atışları için kullanılabilirdi. Pentatlondaki yarışma da yalnızca mesafe atışıydı. Fakat hedef atışları içinse uçlu ciritler gerekliydi.

Vazolar üzerinde ciritlerin bazen at üzerine atlamak için de kullanıldığını görüyoruz; fakat asıl işlevi bu değildir.

Atletizm yarışmalarında kullanılan cirit, hafif bir silah olup *amentum* olarak adlandırılan bir atış şeridi mekanizması ile fırlatılıyordu. 35-40 cm. uzunluğunda bu deri şerit, ciritin ortasına sarılıyordu; bağlanma yeri ise ağırlık merkezine yakındı. Amentum, hafif başlıklı atletizm ciritlerinde hemen hemen gövdenin merkezine, daha ağır olan savaş ya da av ciritlerinde ise baş kısma yakındı. Atış şeridi olasılıkla ciridin mesafe ya da hedef atışı için kullanımına göre değişiyordu. Atış şeridini ağırlık merkezinin gerisine yerleştirmekle mesafeyi çoğaltmak olasıydı. Cirit elden çıkarken, amentum üzerindeki gerilim, cirite yarım bir dönüş verirdi. Bu yalnızca ciritin yö-

Eski Yunan'da Spor ve Atletizm Oyunları

Güreşçiler mermer kabartma MÖ 6. yüzyıl ilk yarısı. Atina Milli Müzesi

nünü korumasına yardım etmez, aynı zamanda fırlatılma ve etki etme gücünü yükseltir. Yapılan deneyler, amentumsuz ciritle yalnızca 25 metre atabilen bir atletin, amentum kullanarak atışını 65 metreye çıkartabildiğini göstermiştir.

Cirit atmada iki stil vardır: biri ciritin yatay olarak tutulması, diğeri ucunun bir parça yukarı doğru yöneltilmesidir. Daima tetikte olmak zorunda olan asker ya da avcı, ciritini parmakları ilmiğe geçirilmiş ve aşağı yöneltmiş olarak taşır.

Bugünkü stil ile antik stil birbirine benzer. Temel ayrılık, günümüzde amentum kullanılmamasıdır.

Güreş

Güreş, Yunan atletleri arasında en yaygın spordu. Güreşçiler, antrenman ve karşılaşma öncesi üzerlerine önce yağ sürüyorlardı, daha sonra da pudralanıyorlardı. Atletler, antrenman sonrası banyo yapıyor ve vücudundaki kir ile yağı *strigil* denen kavisli tunç aletle temizliyordu. Tüm sporların en eskisi olan güreş, Yunan için, bir bilim ve sanattı. Rakibini atmak, saf dışı bırakmak yeterli olmuyordu; bu iş teknik bir şekilde yapılmalıydı.

Güreş, boks ve pankreas karşılaşmalarında eşleşmeler kur'a ile yapılıyordu; kur'a pusulaları, her birinden iki tane olmak üzere alfabe harfleriyle işaretlenip bir miğfer içine atılıyor ve her yarışmacı bir tane çekiyordu. Yarışmacılar çift olarak eşleşemiyorlarsa bir kişi doğrudan tur atlıyordu. Tur atlama *ephedros* olarak adlandırılıyordu.

Güreşçiler.
Aspendos gümüş sikkesi. MÖ 400-370.
Staatliche Münzsammlung, Münih.

Eski Yunan güreşinde iki ayrı stil vardı. Biri "ayakta güreş" (ortepale ya da stadiapale), bundan amaç rakibi yere atmaktı. Diğeri "yer güreşi" (kulisis ya da alindesis), bunda amaç rakibi yere atmaktan çok, rakiplerden birinin yenilgiyi kabul etmesine değin mücadeleyi sürdürmekti. Palestrada güreşin iki stili de güreşin bu tarzı için ayrılan yerlerde yapılıyordu. "Yer güreşi", genellikle kapalı bir yerde yapılıyordu ve yer, çamur kıvamına gelinceye değin sulanıyordu. Çamur, vücudu kayganlaştırıyor, tutmayı zorlaştırıyordu. "Ayakta güreş", zemine sığ olarak kazılmış ve düzleştirilmiş kum dolu bir yerde yapılıyordu ve bu yüzden bu alan, daha önce gördüğümüz, atlama havuzu için kullanılan aynı sözcük *skamma* ile adlandırılıyordu. "Ayakta güreş"te rakibi açık bir şekilde yere atmak geçerli sayılıyordu. Rakibini üç kez yere atan galip ilan ediliyordu. Bundan dolayı güreşte bir galibiyet almak için teknik terimler, "üç kez" anlamına gelen *triassein* ve rakibi yere atan da "üç kez yapan" anlamına gelen *triakter* idi.

Çelme takma serbest miydi? Bunu bilmiyoruz. Çelme, Yunan vazo resimlerinde çok az gösterilmiştir. Bacak ya-

kalama da vazolarda pek görülmez. Rakibinin bacağını yakalamak için yeterli derecede eğilen bir güreşçinin, eğer başarılı olamazsa zor duruma düşmesi kaçınılmazdı.

Yunan güreşinin kuralları aşağıdaki gibi toplanabilir: Vücudunun herhangi bir yeri üzerine düşen güreşçi, üç kez bu duruma düşerse, yenik sayılıyordu. İki güreşçi birlikte düşerse, güreş yeniden başlardı. Kesin olmamakla birlikte, çelme serbest idi. Eğer yasaklanmamışsa, bacak tutma çok az yapılan bir oyundu.

Pentatlon. Attika lekythos'u. İÖ 500-480. British Museum, Londra.

Güreşçiler rakiplerini çoğu kez bileklerinden yakalıyorlardı. Rakibini kaldırıp atma, zor bir oyundu ama başarılı olunursa kurtuluş yoktu. Bu atmayı başarmak için güreşçi önce rakibinin kollarından birini iki eliyle yakalar, bir el bileği, diğer el dirseğin hemen aşağısındaki önkolu kavrar, sonra hızla rakibine arkasını döner, kendi omzu üstünden onun kolunu çekerek başının üzerinden atardı. Bu sırada atmayı kolaylaştırmak için kendisi ya eğilir ya da bir dizi üzerine çökerdi.

Bir güreşçi için ense de çok önemlidir. Olasılıkla güreşçiler asıl oyunlarına geçmeden önce el-ense çekerek birbirlerini deniyorlardı. El-ense çekmek için kullanılan teknik terim, *trabeliksein* idi.

Boks

Boksun tarihini Homeros devirlerinden Roma İmparatorluğuna değin yazında ve sanatta kesintisiz olarak izleyebilmekteyiz. Homeros'ta boks, uzmanlık isteyen bir sanattı ve Patroklos cenaze oyunlarındaki yarışmacılar, ellerini öküz derisinden kesilmiş şeritlerle sarıyorlardı. Bu şerit esnek olması için yağ ile terbiye ediliyordu. Homeros çağından MÖ 5. yüzyıl sonuna değin, Yunan boksörünün ellerine sardığı basit öküz derisi şeritler, darbeyi yumuşatmaktan çok parmak eklem yerlerini korumaya yarıyordu. Bu şeritler MÖ 6. ve 5. yüzyıl vazoları üzerine resmedilmiş en yaygın nesneler arasındadır. Bir kural olarak şerit (himantes) dört parmak ve boğumlar etrafına birkaç kez sarılır, avuç içini ve elin üst kısmını diagonal olarak geçtikten sonra bileğe dolanırdı.

Eski Yunan boksunu anlamak için onun koşullarını bilmeliyiz. Yunan boksörlerinin geniş bir alanları vardı ve bu yüzden bugünkü gibi rakibi köşeye sıkıştırıp iplerde dövüşmek olanağı yoktu. Yunan boksunda devreler de (raund) bulunmuyordu; boksörler maçı bitirinceye kadar dövüşürlerdi. Belki her iki boksör de yorulduklarında dinlenmek için ara veriliyor olabilir. Fakat dövüş genellikle biri ötekini yeninceye değin sürerdi. Boksörlerin, günümüzde olduğu gibi, kilolarına göre sınıflandırılması (sıklet) diye birşey yoktu; yarışmalar tüm katılanlara açıktı.

Vazolar üzerindeki resimlerde boksörlerin vurdukları yumrukların genellikle baş üzerine olduğu görülmektedir; vücuda vurulan yumruklar pek az görülür. Vazolar üzerindeki resimlerden anlaşılacağı gibi, sol el çoğu kez savunma için, sağ el ise vurmak için kullanılırdı.

Pentatlon

Pentatlon, beş oyun içeren bir yarışmaydı: koşu (halma), uzun atlama (podokelan), disk atma (diskon), cirit atma (akonta) ve güreş (palen). Bu beş oyun eski Yunanların tüm fiziksel eğitimini temsil ediyordu ve pentatlet, bu eğitimin bir ürünüydü.

Homeros'ta pentatlon yoktur. Olimpiyat programına en erken MÖ 708'de girmiştir. Olasıdır ki, pentatlon ayrı bir yarışma olarak değil, bir çeşit atletizm şampiyonluğu olarak başladı ve karşılaşmalardaki galipler arasında en iyiye karar vermek anlamında kendini buldu. Pentatlonda ilk yarışma koşuydu. Sonra sırasıyla uzun atlama, disk, cirit atma ve güreş gelirdi. Bu beş yarışmadan üçünde kazanmak pentatlon yarışını almak için yeterliydi.

Oğuz Tekin, Prof. Dr.
İstanbul Üniversitesi

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

Dürüşken, Ç., *Eskiçağ'da Spor*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1995.

Finley, M.I., *The Olympic Games*, Londra, 1976.

Gardiner, E.N., *Athletics of the Ancient World*, Oxford University Press, 1955.

Harris, H. A., *Sport in Ancient Greece and Rome*, Londra, 1972.

Klose, D.O.A., G. Stumpf, *Sport, Spiele, Sieg, Münzen und Gemmen der Antike*, Munchen, 1996.

Kyle, D.G., *Athletics in Ancient Athens*, Leiden, 1987.

Murrel, J., *Athletics, Sports and Games*, Londra, 1975.

Robinson, R.S., *Sources for the History of Greek Athletics*, University of Illinois, 1955.

Swaddling, J., *Antik Olimpiyat Oyunları*, (çev. B.Gürün), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

Tekin, O., "Eski Yunan Toplumunda Atletizm ve Atletizm Oyunları", *Arkeoloji ve Sanat* 32/33 (1986), s. 18-24, 36.

KOŞ SÜREYYA KOŞ, HERA İÇİN KOŞ

Eski Yunan'da Kadın Atletler

Tarihçi Pausanias'ın kayıtlarına göre her dört sene de bir yapılan oyunlarda on altı kadın, tanrıça Hera için elbise örerlerdi. Oyunlar koşu sporundan ibaretti ve yalnızca bakireler katılabilirdi. Kızların uzun saçları açık olurdu, dizlerine kadar uzanan bir gömlek giyerlerdi ve sağ omuzları göğüslerine kadar görünürdü.

Çiğdem Maner ›

İlk Olimpiyatlar

Olimpiyat oyunlarının kökeni hakkında birtakım teoriler ve mitler vardır. Teorilerden biri, oyunların iç savaşlarla çalkalanan Antik Yunan'da barışı sağlamak için başlatıldığıdır. Yarışmaları kazananlar hakkındaki ilk kayıtlar MÖ 776 olarak tarihlendirildiğinden ilk Olimpiyatların bu tarihten itibaren gerçekleştiği düşünülmektedir. Antik tarihçi Pausanias'ın kayıtlarına göre, oyunların ilk galibi Elisli Korebos adında bir aşçıdır; ancak bu oyunların daha önceden de gerçekleştirildiği bilinmektedir ve kazananlara dair kayıtlar mevcut değildir. Antik kayıtlara göre MÖ 776'dan itibaren Olimpiyat oyunları her dört senede bir Olympia, Delphoi, Nemea ve Korint şehirlerinde gerçekleşirdi. Hatta bu tür spor oyunlarının, henüz Yunanistan'da krallıklar arasında savaşlar sürerken, ilk olarak Küçük Asya'daki Yunan kolonilerinin arasında başladığına dair kayıtlar da mevcuttur.

Oyunların başlama sebebi hakkındaki efsanelerden biri, oyunların iç savaşlara son vermek amacıyla başlatıldığıdır. MÖ 9. yüzyılda yaşayan Elis'in Kralı İphitos, Delphoi'daki kâhinlere iç savaşları nasıl durdurabileceğini sorar. Bunun üzerine rahipler ve kâhinler Olimpiyat oyunlarının başlatılmasını önerirler. Bu olayın ne kadar gerçek olduğu tam bilinmese de Olimpiyat oyunları, ülkede barışın sağlanmasında yardımcı olmuştur. Eski Yunan şairi Pindaros'a göre, Olympia şehri ve oyunları tanrı Herakles tarafından yaratılmıştır. Herakles ormanı temizlemiş, Altis'in sınırlarını çizmiş ve burada tanrı Zeus'un onuru için ilk oyunları başlatmıştır. Antik tarihçi Pausanias'a göre Herakles ve dört erkek kardeşi Girit adasındaki İda'dan Olympia adı verilen yere gelirler. Orada, Herakles, dört kardeşi arasında bir koşu yarışması yapar ve kazananın başına yabani zeytin dalından örülmüş bir çelenk koyar. Herakles bu yarışa "Olimpiyat" adını verir ve o günden sonra bu tür yarışlar sürekli hale gelir.

Olympia'da yapılan atletik festival panhellenik ya da ulusal atletik oyunlarının en eskisidir. Delphoi'da Pythia oyunları, Korint'te İsthmia oyunları ve Nemea'daki oyunlar diğer panhellenik oyunlardır. Delphoi'da Apollo, Korint'te Poseidon, Nemea ve Olympia'da Zeus onurlandırılır ve ona itaat edilirdi. Tanrılardan oyunlarda kazanmak üzere güç istenir ve kazançlı durumlarda tanrıya hediye sözü verilirdi. Bu oyunlar için sporcular tüm Yunan dünyasından gelirlerdi. Başladığı günden birkaç yüz sene sonra sporcular İspanya ve Afrika sahillerinden dahi, yani Yunan kültürünün yayıldığı tüm bölgelerden gelirlerdi.

Olimpiyat oyunları her dört senede bir yapılırdı. Ay takvimini kullanan Yunanlılar festivali yaz güneşinin değişiminden sonra kutlarlardı. Bu ya Ağustos ya da Eylül ortasına denk gelirdi. Başlangıçta sadece bir spor türü (koşu) vardı ve oyunlar sadece bir gün sürerdi. Zamanla başka spor çeşitlerinin eklenmesiyle, Olimpiyat oyunları beş güne çıkmıştır. Yeni katılan spor türleri arasında boks, güreş, beşli mücadele, araba yarışı, silahlarla koşu, katırlı araba yarışı, tek ve çiftli at arabası yarışı, trompetçilerin yarışı ve çocuklarda güreş, boks, araba yarışı ve beşli mücadele yarışmaları eklenmiştir.

Bu oyunlara sadece erkekler katılabiliyordu. Yarışmacıların yarışmaya katılmadan evvel Yunan vatandaşı olduklarını, tanrılara ihanet etmediklerini, suçlu olmadıklarını ve oyunların kurallarına uygun şekilde katılacaklarına dair yemin etmeleri gerekiyordu. Oyunlardan önce şehirlere kutsal barış için yapılan oyunları duyurmak üzere haberciler gönderilirdi. Yarışmada sadece birinci olana ödül verilirdi. Ödül ise yabani bir zeytin ağacının dalıydı veya yine yabani zeytin dalından yapılmış bir çelenkti. Evli kadınların oyunları seyretmesi yasaktı.

Pelops ve Hippodamia'nin Miti

Hippodamia, Olympia yakınlarında bulunan Pisa'nın kralı Oenomaos'un kızıdır. Kral onu evlendirmek ister;

Muhtemelen Spartalı olan bir koşucuyu gösteren bronz heykel. MÖ yak. 500, yükseklik 11.4 cm. British Museum

ama Hippodamia ile evlenmek isteyen kişi, at yarışında kral Oenomaos'u yenmek zorundadır. Delphoi'deki kâhinlerden biri krala damadı tarafından öldürüleceğini söylediği için kral o güne kadar kızını evlendirmek istememiştir. Nitekim düzenlenen yarışlarda hayatını yitiren pek çok genç olmuştur. Yarışlarda ölenlerin kafası diğer yarışmacıları korkutmak için sarayın kapısına asılırdı. Yarış Olympia'daki Kladeos nehrinden Korint'teki Poseidon tapınağına, yüz kilometrelik bir mesafe arasındadır. Babasının isteği üzerine Hippodamia, oyun sırasında onu isteyen kişinin dikkatini dağıtmaktadır. Diğer yandan yarış sırasında kralın yanında Myrtilos adında atları süren ve gizlice Hippdamia'ya âşık olan bir sürücü durmaktadır. Günün birinde Küçük Asya'dan Lydialı Pelops gelir. Pelops son derece akıllı ve mert bir kişidir. Pelops Myrtilos'tan kazanma-

Olympia'daki Hera Tapınağı'nın dorik sütunları. Swaddling, s. 22

sında yardım etme karşılığında Hippodamia ile bir gece geçirmesi sözünü alır. Nitekim Myrtilos yarış günü kralın arabasının bir tekerleği kopmasıyla kralı yener; kral yarış esnasında ölür. Pelops kralı yendiği gibi Hippodamia ile evlenmiş ve Pisa'nın kralı olmuştur. Krallığa Elis'in sınırları içinde olan Olympia'yı da katmıştır. Pelops evliliklerini kutlamak ve Zeus'u onurlandırmak için olimpik oyunları yaratmıştır. Hippodamia ise on altı kadının yardımıyla tanrıça Hera'yı onurlandırmak için "Heraea" oyunlarını başlatmıştır.

Olympia

Olympia şehri İngiliz bir teolog olan Richard Chandler tarafından 1766 yılında keşfedilmiştir. Richard Chandler Olympia şehrini keşfetmemiş olsaydı, belki bugünkü Olimpiyat oyunları bildiğimiz şekilde olmayacaktı. 1829'da Fransız araştırmacılar tarafından Olympia'da yapılan araştırmaya, 1875'ten itibaren Alman araştırmacılar sistematik kazılarla devam etmiştir. Olympia'dan çok etkilenmiş olan Alman kral IV. Friedrich Wilhem bu kazıları maddi olarak desteklemiştir. 1936'dan itibaren Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Yunan Arkeoloji Bakanlığı ile beraber yürütülen bir proje çerçevesinde bu alan kazılarla araştırılmaktadır. Antik dönemde Olympia şehri denizden 15 km uzaklıktaydı ve oyunlara katılanlar kara yolu dışında denizden de kente ulaşabiliyorlardı. Olympia, spor komplekslerinden ve Zeus tapınağından oluşan dinî bir merkez ve spor merkeziydi. Olympia'da Altis adında kutsal bir orman vardı, burası Zeus'a adanmış olan Olympia'nın en kutsal mekânı ve bir ziyaret yeriydi. MÖ 6. yüzyıldan itibaren burada çok sayıda tapınakçıklar, hazine evleri, mescitler, insan boyunda ya da küçük heykeller bulunurdu. Heykeller savaştan veya oyunlardan kazançlı çıkmış kişilerin Zeus'a adaklarıydı.

Dünyanın yedi harikasından biri Olympia'dadır. Büyük Zeus tapınağının içinde on üç metre yükseklikte altından ve fil dişinden yapılmış bir Zeus heykeli dururdu. Bu heykel MÖ 5. yüzyılda yaşamış, Phidias adlı ünlü heykeltıraş tarafından yapılmıştı.

Olympia'da Tapınaklar ve Spor Kompleksleri

Olympia şehrinde tapınaklar, sunaklar, hippodrom, yüzme havuzları, hamamlar, heykeltraş atölyeleri, stadyum, gymnasium ve politik nitelik taşıyan yapılar bulunurdu. Şehrin odak noktaları tanrı Zeus ve karısı Hera'nın tapınakları ve sunaklarıydı. Erkek sporcular Zeus tapınağında, kadınlar ise Zeus'un karısı olan tanrıça Hera'nın tapınağında ibadet ederlerdi. Olympia'da tanrı Zeus'a adanmış iki önemli yapı vardır, bunlar sunak ve tapınaktır. Zeus sunağının MÖ 10. yüzyıldan itibaren yapıldığı düşünülmektedir. Bir efsaneye göre Zeus, Olimpos dağında tahtında otururken sunağın durduğu yere bir yıldırım atar ve bu şekilde tapınağın yerini belirler. Büyük Zeus tapınağı sunağın güneyinde bulunur. Yapımı on sene süren tapınağın inşaatı MÖ 456'da bitmiş ve Libon adında bir mimar tarafından yapılmıştır. Tanrıça Hera'nın tapınağı ise yapıların arasında en eskisidir ve MÖ 600'lerde prehistorik bir yerleşim alanı üzerine inşa edilmiştir. Tapınağın içinde hem Zeus hem de Hera'nın heykelleri dururdu;

Girit'te Knossos sarayındaki boğa sporlarını gösteren bir fresko, MÖ 1500.
Arkeoloji Müzesi, Irakleion

bu, iki tanrı arasındaki dinsel bağlantıyı göstermek içindi. Olympia'da Hera için yapılan oyunlarda kazanan kızlar bu tapınakta Hera'ya kendi resimlerini adarlardı

Olimpiyat Oyunlarının Sonu

Oyunlara MS 395 senesinde I. Theodosius tarafından son verilmiştir. İlk Hıristiyan Roma kralı Theodosius, çok tanrılı kültleri kaldırmış ve Zeus, Poseidon ve Apollo için düzenlenen oyunlara son verilmiştir. Yunanistan'da sona ermiş olsa bile Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle, oyunlara, Konstantinopolis'de yani bugünkü İstanbul'da yeniden başlanmıştır. Oyunlar Konstantinopolis'in merkezinde ki hippodromda yapılırdı. At arabası yarışını çok seven Romalılar bu oyunu, oyunların en büyük olayı haline getirmiştir.

Minos ve Miken Kültürlerin Kadın Sporcular

Minos ve Miken kültürlerinde ilk sporcu kadınlar muhtemelen MÖ 1900 civarında ortaya çıkmıştır. Minos Girit adasında, Miken ise Yunanistan topraklarında oluşan kültürlerdir. O dönemlerde dinî ayinlerde yapılan spor gösterileri sırasında kadınların boğa güreşi yaptıkları ve boğanın üzerinden atladıkları bilinmektedir. Boğa üzerinden atlama akrobatik atlamaları andırmaktadır. Girit'te Knossos sarayında bulunan bazı freskolar üzerinde zıplayan bir boğanın üzerinde baş üstünde durmuş kızlar görülmektedir. Bu iki kültürün duvar resimlerinde, mühürler, altın kaplar, taş veya kil kabartmalarda bu sporları yapan hem erkek hem de kadınlar vardır. Boğanın o dönemlerde, örneğin Hititlerde de olduğu gibi kutsal bir hayvan olduğu bilinmektedir. Bu yüzden de bu tür boğa oyunlarının boğa kültüyle ilgili olduğu düşünülmektedir. O dönemlerde yüzme, koşu ve avcılığın da spor olarak yapıldığı tahmin edilmektedir.

Bakire Kızların Olimpiyatı: Heraea Oyunları

Olimpiyatlara sadece erkek sporcular katılabiliyordu. Kadınların Olympia, Delphoi, Nemea ve Korint'te kendilerine özel bir spor festivalleri vardı. Bu festivalin adı "Heraea" idi ve tanrıça Hera için yapılıyordu.

Pausanias'ın kayıtlarına göre bu oyunlar her dört senede bir yapılırdı ve bu on altı kadın tanrıça Hera için elbise örerlerdi. Oyunlar koşu sporundan ibaretti ve yalnızca bakire kızlar katılabilirdi. Kızlar yaş gruplarına ayrılır ve ilk önce en genç olanlar koşardı. Tarihçi Pausanias koşuları şöyle tarif eder: "Bütün bakireler aynı yaşta değillerdir. En genci ilk önce koşar, sonra diğer yaş grubu, en sonda ise de en yaşlı bakireler koşar. Koşarken saçları uzun ve açıktır, dizlerine kadar uzanan bir gömlek giyerler ve sağ omuzları göğüslerine kadar görünmektedir"

Koşu erkeklerin de koştuğu Olimpiyat stadyumunda yapılırdı. Kızlar bir tur koşarlardı, ama tur, erkeklerin koştuğu mesafeye nazaran altıda bir oranında kısaltılmıştır. Kızlar da erkekler gibi ödüller alıyordu: Yabani zeytin dalından yapılmış ve Hera'ya adanmış bir çelenk. Kazananlar ayrıca kendi isimlerini heykellere yazıp bu heykelleri Hera'nın tapınağında ona adayabiliyorlardı. Pausanias'ın kayıtlarına bakılırsa bu oyunların ilk kazananı Khloris adında bir kızdır. Bundan sonra düzenlenen koşularda kazananların bazılarının isimleri ve heykelleri bulunmuştur.

Spartalı Kadınlar

Sparta, Peleponnesos yarımadasında bulunan antik bir şehirdir. Sparta'nın politik ve sosyal hayatı asker

ve ordu odaklıydı. Kendileri tarihlerini ve olup bitenleri kayıt etmedikleri için, Sparta hakkındaki bilgileri Plutarkhos, Pausanias, Herodotos, Aristoteles gibi filozof ve tarihçilerden öğreniyoruz. Spartalıların çocukluktan itibaren ilk görevleri ülkelerini ve şehirlerini korumaktır. En büyük ihtiyaçları ve istekleri kuvvetli bir orduydu. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahipti, ancak kadınlar orduya ve savaşlara katılamıyorlardı. Sparta krallarından, MÖ 9. yüzyılda hüküm sürmüş Lykurgos, kanunlarında hem kızların hem erkeklerın spor yapmalarını önermiştir. Spartalı kadınların spor yapmasının sağlıklı ve güçlü bebekler doğurabilmeleri için çok önemli olduğunu söylemiştir. Spartalıların yaptığı fiziksel hareketler güreş, koşu, disk atma ve cirit atmadır. Spartalı kadınların koşmadan önce erkekler gibi vücutlarını yağladıkları ve bir peplos giydikleri bilinmektedir. Bunların dışında *bibasis* adı verilen, yerinde zıplama veya ayak topuklarını kalçaya değdirme oyunu vardı. Pausanias Spartalı kadınlarının vücudunun çok güzel olduğunu, ama buna rağmen bu güzel vücutlarını her zaman kıyafet altında sakladıklarını yazmaktadır.

Diğer Festivaller

"Heraea"nın dışında başka spor festivalleri de vardı. Sparta yakınlarında Amyklai'de yapılan önemli festivallerden biri Hyakintheis'dir. Burada kadınlar at arabalarıyla yarışırdı. Atina'da tanrıça Athena'yı onurlandırmak için Panathenaia festivali yapılırdı. Bu festivalde aslen tanrıça Athena'ya işlenmiş bir elbise sunulurdu. Şehirden akropolisdeki tapınağa doğru yürünürdü. MÖ 566'da, Atina'nın tiranı olan Peisistratos bu festivale şairlerin, müziğin ve araba yarışlarının da katılmasını sağlamıştır. En büyük ödül, dört at tarafından çekilen, *quadriga* adı verilen at arabası yarışında kazanana verilirdi. Bu ödül ise zeyitna yağı dolu 140 amforadır. Birçok kazananın ödülü aldıktan sonra zeytin yağı ticaretine başladıkları bilinmektedir. Kadınların da bu festivallere katıldığını, hem kadın hem erkek yarışmacıların adlarının ve kazançlarının olduğu kayıtlardan bilinmektedir.

Olimpiyatların Yeniden Başlaması

19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yayımlanan kazı raporları Baron Pierre de Coubertin adında bir Fransız zenginini heyecanlandırmıştır. Olimpiyat oyunlarının tekrar başlaması için çaba gösteren Coubertin, ilk modern Olimpiyat oyunlarının 1896'da Atina'da gerçekleştirilmesine de ön ayak olmuştur. Bu son derece büyük ve önemli olay için antik dönem stadyumu mermerden yeniden tekrar inşa edilmiş ve oyunlar orada yapılmıştır. Fakat oyunlar fazla ilgi görmemiş ve katılımcıların sayısı da az olmuştur. Bu Olimpiyatlara kadın sporcuların katılması yasak olmasa da kadınların bu festivale katılmamaları için komitenin elinden gelen herşeyi yaptığı bilinmektedir. Coubertin kadınların oyunlara seyirci olarak katılabileceklerini ve tribünlerde oturup erkek sporcuları alkışlıyabileceklerini söylemiştir. Ancak Stamata Revithi adında otuz yaşında, son derece fakir ve on yedi aylık bebek sahibi Yunanlı bir kadın, erkeklerin maratonuna katılmak istemiştir. Maraton, Yunanistan'daki Marathona şehrinden Atina'ya kadar kırk kilometrelik bir koşudur. Koşuya katılmak isteyişinden haberdar olan komite, bir hafta bekleyip daha sonra gerçekleştirilecek kadınlar maratonuna katılmasını söylemiştir. Ertesi gün bu koşunun hiç yapılmayacağını öğrenen Revithi tek başına Maratona'dan Atina'ya koşmaya başlar. Beş buçuk saat sonra Atina'daki stadyuma varır ve koştuğu süre askerler tarafından kayıt edilir. Ama komite bunu kabul etmez; koşuyu kazanan erkek ise 2:58:50 koşmuştur.

Coubertin oyunların sürekli Atina'da olmasını isteyen Yunan kraliyet ailesine karşı, oyunların uluslararası olmasını istemiştir ve kolay olmadıysa da ikinci olimpiyatları 1900'da Paris'te gerçekleştirilmesini desteklemiştir. Paris Olimpiyatları'nda ilk defa kadın sporcular tenis ve golf dallarında oyunlara katılmışlardır. ABD ve İngiltere'den gelen kadın sporcular sonradan başka spor dallarında da yarışabilmişlerdir.

Coubertin olimpiyatların sporu, sanat ve müzikle birleştirmesini istemiştir ve Olimpiyat oyunlarının yapıldığı şehirlerde özel sanatsal faaliyetlerin olmasını da desteklemiştir. Sanatçılar bu olaya fazla ilgi duymamış, ancak oyunlar için posterler, pullar ve madalyalar yapılmıştır. O tarihten itibaren her dört senede bir Olimpiyat oyunları dünyanın değişik şehirlerinde yapılmıştır. Sadece 1916, 1940 ve 1944'te savaşlardan dolayı oyunlar yapılamamıştır. 1924'ten beri ayrıca kış olimpiyatları yapılmaktadır. Bugünlerde oyunlara 10.000 civarında sporcu katılıyor. Spor disiplinlerinin sayısı ise iki yüzü aşmaktadır.

Olimpiyat oyunları 2004'te, 1896'dan sonra yeniden Atina'ya dönmüştür. Bu günlerde savaşlar ve terör olayları ile çalkalanan dünya, olimpiyat oyunlarının süresince barış içinde yaşama fırsatına sahip olacaktır! Antik Yunanda Olimpiyatların ortaya çıkışında, nasıl barış sağlandıysa bu sene de oyunların barış içinde geçmesini dilerim. Sporcular dünyanın dört bir yanından Atina'ya gelecek ve bir an için dünyanın kalbi burada atacak. Aralarında savaş yaşayan ülkelerin sporcuları burada beraber yarışacak. Barış içinde... ‹

KAYNAKLAR

J. G. Frazier, *Pausanias Description of Greece*, 6 cilt, New York.
A. C. Reese, I. Vallera 2000, *Ancient Greek Women Athletes*, Atina.
J. Swaddling 2004 (3. edition). *The Ancient Olimpic Games*, London.
Der Kleine Pauly, 1979, München.

PAUL SIGNAC (1863 - 1935)

İstanbul'a Renk Özgürlüğünü Tanıtan Ressam

Akdeniz âşığı Signac 1892'den itibaren ufak bir yelkenliyle Fransa kıyılarını ve diğer komşu ülkeleri dolaşarak, hareketli limanları ve renk renk kıyı kentlerini suluboyalarına yansıttı. İstanbul'a tutkunluğunu bir yakınına "Burada gördüğüm nesneler ve insanlar çok değişik ve hayranlık uyandırıcı... arka plandaki doğu rengini sanki kuzey ışıkları örtüyor" diyerek anlatan ressam, kendisinde izler bırakan bu büyülü kentte yaptığı suluboya ve desen çalışmalarından yararlanarak Paris'te görkemli puantiyist tablolar yarattı.

Erol Makzume- Esra Kocabaşoğlu

Paul Signac, 11 Aralık 1863'te Paris'te doğdu. Önce mimarlık eğitimi almayı düşündüyse de, empresyonizm akımı üzerine bilgi edinince, ailesinin de desteği ile ressam olmaya karar verdi. Genç yaşta tanıdığı, empresyonizmin eşiğinde bir ressam, Armand Guillaumin ile birlikte resim çalışmaları yaptı ve yaşça büyük olan dostundan resim tekniklerini öğrendi. 1879'da henüz on altı yaşında, Paris'te dördüncü empresyonist sergide, Caillebotte, Casatt, Degas, Monet, Pisarro gibi ressamların eserlerinden etkilendi ve Degas'nın bir eserini çizmeye kalkışınca, sergi sorumlusu, ünlü ressam Gaugin tarafından eserlerin kopyalarının yapılamayacağı söylenerek salondan çıkarıldı.

1884'te Paris'te, "Serbest Ressamlar Topluluğu" (Salon des Indépendants) kurucuları arasında yer aldı. O yıldan başlayarak, 1908'de başkanlığına seçileceği "Salon"un tüm sergilerine katıldı. Burada George Seurat, Albert Dubois-Pillet, Charles Angrand ve Henri-Edmond Cross gibi, kendisinin de temel taşları arasında yer alacağı "neo-empresyonizm" akımı ressamlarıyla tanıştı. Sistemli çalışma yöntemini ve renkler kuramını benimseyerek Seurat'nın en büyük destekçisi oldu. Zamanla, çalışmalarında, empresyonizmin kısa fırça vuruşları yerine Seurat gibi, yanyana, sade renklerden oluşan "puantiyizm" (pointillisme) tekniğini benimsedi. Bu teknikte renkler, tuvalin üzerinde değil, resme bakanın gözünde harmanlanıyor ve birleşiyordu.

Paul Signac'ın, 1926'da, Paris "Salon des Indépendants" da çekilmiş fotoğrafı.

1885'te yakın dostluk kuracağı ressam Camille Pisarro ile tanıştı, 1886'da, Pisarro ve Seurat ile birlikte ilk puantiyist (pointilliste) ya da başka bir adlandırmayla "renk tonları ayırımı" (divisionisme) yönteminde eserleriyle Paris'te sekizinci -ve sonuncu- empresyonist sergiye katıldı. Sanat eleştirmeni Félix Fénéon ilk kez, sergideki tablolar için, "neo-empresyonizm" (néo-impressionisme) deyimini kullandı.

1887'de, Seurat ve Van Gogh'la birlikte, Paris'te "Théatre Libre"de eserlerini sergiledi. Bir yıl sonra, ilk kez, yine neo-empresyonist teknik ile çalışan Alfred William Finch, Henri Van de Velde, Georges Lemmen ve daha sonra Türkiye'ye de gelmiş bulunan Théodore Van Rysselberghe gibi ünlü ressamlarla, Brüksel'de "Salon des XX"e katıldı. "Salon"a, Van Ryselberghe, önceden Paris'te tanıştığı Seurat'yı çağırmış; Seurat, Signac'ı yanında getirmişti.

Akdeniz âşığı Signac 1892'den itibaren ufak bir yelkenli ile Fransa kıyılarını ve diğer komşu ülkeleri dolaşarak, hareketli limanları ve renk renk kıyı kentlerini suluboyalarına yansıttı. Bu tarihten başlayarak açık havada

"İstanbul", 1907, suluboya, 30 x 41.3 cm., Özel koleksiyon.

yağlıboyayı bırakacak, desen ve suluboya çalışmalarını daha sonra atölyesinde büyük boy yağlıboya tablolar yapmakta kullanacaktır. Yıllar sonra, 1899'da yayımladığı, *D'Eugène Delacroix au néo-impressionisme* adlı kitapta, yeni bir akım olan "neo-empresyonizm"i överek, "ekol"ü, sanat tarihinde hak ettiği konuma yerleştirdi.

Her ne kadar empresyonizmin öncüleri Edouard Manet ve Auguste Renoir, doğu gezilerinden esinlenerek oryantal peyzajlar, kadın portreleri ve "odalık"lar yaptılarsa da, 1900'lü yılların başında neo-empresyonizm ile diğer modern sanat akımlarının gelişmesi sonucu, oryantalizme ilgi giderek azalmıştı. Fakat, İstanbul'a 1907'de gelmekle geç kalmış olsa da, Signac, doğunun gizemine tutulacaktı.

Venedik gezisinden bu kez İstanbul'a kadar uzanmaya karar veren Signac, Paris'ten yola çıkmadan önce birlikte yolculuk yapacağı ressam dostu Henri Person (1876-1926) ile Fransız Dışişleri Bakanlığına başvurarak İstanbul'da, camiler gibi, padişahın iznine bağlı bazı mekânların resmini yapabilmek için Osmanlı yönetiminden izin alınmasını istedi. Signac'ın bu isteği Osmanlı Sefareti yolu ile Bâb-ı Âlî'ye ulaştı ve gereken izin alındı. Taha Toros'un verdiği bilgiye göre, bu işlemle ilgili belgeler Fransız Dışişleri Bakanlığının Quai d'Orsay'deki arşivinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin 1322-1323/199 tarih ve numaralı dosyasında korunmaktadır.

28 Mart-15 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Signac'ın şehre, kendisi gibi puantiyist bir ressam olan Person'un *Henriette* adlı teknesi ile geldiği bilinmekle birlikte başka bir kaynakta, İstanbul'a karadan, demiryolu ile gittiği belirtilmektedir. İstanbul'a tutkunluğunu bir yakınına "Burada gördüğüm nesneler ve insanlar çok değişik ve hayranlık uyandırıcı... arka plandaki doğu rengini sanki kuzey ışıkları örtüyor" diyerek anlatan ressam, kendisinde izler bırakan bu büyülü kentte yaptığı suluboya ve desen çalışmalarından yararlanarak Paris'te görkemli puantiyist tablolar yarattı.

Sanayi-i Nefise talebesi Nazmi Ziya [Güran], Signac'ın Haliç çalışmaları sırasında, kendisini izleme fırsatı buldu, Batı resminin zenginliğini kavradı ve çok etkilendi. 1908'de Güzel Sanatlar Akademisinden mezun olarak Paris'e gittiğinde, orada ressamla yeniden buluşma fırsatını elde etti ve tavsiyelerinden yararlandı.

İstanbul dönüşünde, dostu Félix Fénéon'a yazdığı mektupta "yolculuk çok şey öğretiyor... gezi albümümde, İstanbul'la ilgili bir eskizi tabloya dönüştürmekte zorlanıyor ve yoruluyorum. Aynı konuyu birçok kez değişik renk tonlarında tekrarladım, ilk kez böyle bir şey başıma geliyor" demişti. Gerçekten de, tek bir eskizin altı ayrı tuvale aktarıldığı, "Haliç: Ak-

"Haliç ve Minareler", 1907, tuval üzeri yağlıboya, 73 x 92 cm., Özel Koleksiyon, Münih

şam", "Haliç: Sabah", "Bulanık Havada Haliç", "Haliç'te Kayıklar", "Haliç'te Köprü" ve "Haliç" tabloları; puantiyizm tekniğini oryantalizme yansıtan büyülü eserleridir.

1888'de Brüksel "Salon des XX"de Belçikalı ressam Van Rysselberghe ile tanışan ve kendisiyle uzun yıllar yakın dostluk kuran Signac, onunla Belçika ve Fransa'da birçok kez buluştu ve birlikte karma sergilere katıldı. Her iki ressam da ayrı zamanlarda olmak üzere, 1900'lü yılların başında İstanbul'da bulunarak, Haliç'ten ve limandan, yaz aylarının parlak, renkli, güneşin yansımalarıyla dolu manzaralarını puantiyizm tekniğinin iki temsilcisi olarak görüntülediler.

Signac'ın, Türkiye'de ancak özel koleksiyonlarda birkaç suluboya etüdünün bulunmasına karşılık, Van Rysselberghe 63.5x138 cm. ölçülerindeki "Galata Köprüsü - Karaköy yönünden Eminönü'ye bakış" adlı tablosu, Bağdat demiryolunun döşen-

"Boğaz", 1907, çini mürekkep-suluboya, 42.5 x 53 cm.
Özel koleksiyon, Türkiye

"Haliç Akşam", 1907, tuval üzeri yağlıboya, 73 x 92 cm., Özel koleksiyon

mesinde görevli Belçikalı mühendis Nacklemacher tarafından II. Abdülhamit'e hediye edilmişti ve eser bugün, Dolmabahçe Sarayı'nın 57/4 numaralı koridorunda sergilenmektedir.

Signac'ın atölyesinde, suluboyalarından esinlenerek yaptığı büyük boy yağlıboya tablolarında, Galata'yı Eminönü'ne bağlayan tahta Galata Köprüsü, Haliç ağzında parıltılı sular üzerindeki gemiler, süzülerek gezinen sandallar, yelkenliler; parlak güneş altında, günbatımında uzaklarda beliren Sarayburnu, yeşilin bütün tonlarını barındıran Üsküdar tepeleri, bütün görkemiyle cami, minareler ve Beyazıt kulesi, tuvale nokta nokta sürülmüş titreşimli renk benekleriyle zengin dokulu bir nakış gibi mozaik karelerle işlenmiştir. Bu eserlerden bugün on adedinin yurtdışında müze ve koleksiyonlarda bulunduğu bilinmektedir.

Neo-empresyonist akımın, sonraki dönem ressamları üzerinde ağırlıklı bir etkisi olmuştur. Henri Matisse, André Derain gibi ressamlar bu akımın ürünü olan "fovizm"in (fauvisme) öncüleri arasında yer aldıkları zaman, Signac, Serbest Ressamlar Topluluğunda, bu genç ressamların aykırı çalışmalarını her zaman desteklemişti.

1913'te kendisi gibi puantiyist çalışan eşi Jeanne Selmersheim-Desgrange ile Fransa'nın güney kıyı kenti Antibes'e yerleşti. II. Dünya Savaşı boyunca burada kalan ailenin Ginette adlı bir kızları oldu. Savaş sonrası, Paris'e geri döndüler. 1935'te Paris'te öldüğünde, öncüsü olduğu neo-impresyonizm akımı, uzun zamandan beri yenilikçi yönünü ve gelişmesini yitirmeye, yerini fovizm, kübizm ve fütürizm gibi akımlara bırakmaya başlamıştı.

Signac'ın, Paris-Louvre Müzesi'nde "Cabinet des Dessins"de 1907 tarihli "Haliç'te Yelkenliler" adlı bir suluboya tablosu, Marsilya-Cantini Müzesi'nde, 1907 tarihli, 73 x 92 cm. ölçülerindeki "Haliç'te Sabah" adlı yağlıboya tablosu bulunmakta; Berlin Ulusal Galerisi, Grenoble Güzel Sanatlar Müzesi, Londra Courtauld Enstitüsü, Melbourn Victoria Ulusal Galerisi, New York Fransız Ulusal Galerisi, Paris d'Orsay Müzesi, Paris Ulusal Modern Sanat Müzesi, Saint-Petersbourg Hermitage Müzesi gibi birçok müze ve galeride eserleri sergilenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Cachin, Françoise, *SIGNAC, Catalogue raisonné de l'ouvre peint*, Édition Gallimard, Paris, 2000.
2. Bocquillon, Marina Ferretti - CACHIN, Charles, *Paul Signac, Dessins et Aquarelles*, Édition de la Martinière, Paris, 2000
3. Cousturier, Lucie, *Paul Signac*, Édition Crès, Paris, 1922.
4. Benezit E., Gründ - Paris, 1999

* TBMM Milli Saraylar Dairesine yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

"MISSION IMPOSSIBLE"

Teşkilâtı Mahsusacı Bir Subayın Öyküsü

İttihatçı ruhun bir sembolü olarak da kabul edilebilecek olan Teşkilâtı Mahsusa üyelerinin eylemlerini ve faaliyetlerini kendi ağızlarından öğrenme imkânı sınırlı yad da yetersizdir. Teşkilâtı Mahsusa üyesi Kurmay Subay Rûşeni Bey'in öyküsü bu bakımdan özgün bir örnektir ve İttihatçılığın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte ne denli önemli olduğunu da bir kez daha açıkça göstermektedir.

Cemil Koçak ›

Erkânı Harb Kolağası[1] Ruşeni Bey, Harbi Umumi'de seferberlikten bir gün önce, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın "daveti" üzerine, Nuruosmaniye Kulübü'nde başka bazı kişilerin de katıldığı bir toplantıda, Ömer Naci Bey ile birlikte, "İran'dan Kafkaslar'a geçmek ve Rusların gerisinde siyasi bir inkılâp hazırlamak vazifesi ile siyasetten tavzif" edilir. Ruşeni Bey, Van'a ulaştığında, Van valisi ve Erzurum Mebusu Tahsin Bey, İzmir'de çiftlik işleri ile meşgul bulunan Enver Paşa'nın eski eniştesi Hakkâri Mutasarrıfı Cevdet Bey ve ileride TBMM başkanı olacak, o zaman henüz Van jandarma kumandanı olan Kâzım Orbay Paşa ile "tevhidi mesâi ederek", yolculuğunun ve beraber alacağı arkadaşlarının hazırlıkları için bir ay kadar Van'da kalır. Bu sırada Çerkez Ethem ve kardeşi Çerkez Reşit de kendilerine katılmak üzere İstanbul'dan gönderilir. Ancak Ruşeni Bey, bu kişilerle "teşriki mesâi etmekte mâzur" olduğunu söyler ve ardından Cevdet Bey'in planına göre, söz konusu kişiler, Kürt Şekkak aşiretiyle birlikte Rumye mıntıkasına taarruz ederler ve Rus Ordusu'nun zamansız bir müdahalesine neden olurlar.

Bu gelişmenin ardından Ruşeni Bey, arkadaşlarıyla birlikte, İran topraklarına geçtiği bir sırada, Van valiliğine atanmış olan Cevdet Bey, bizzat İran topraklarına geçerek Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın bir "şifresi"ni Ruşeni Bey'e elden tebliğ eder. Söz konusu "şifre"de, Ruşeni Bey'e, arkadaşlarının yarısını Çerkezlere vermek ve onlarla beraber çetecilik etmek ve Van'da teşekkül edecek üç kişilik bir heyeti merkeziyeye tâbi olmak mecburiyeti bildirilir. Fakat söz konusu Çerkezlerin İran'a yapmış oldukları "garet" ve İran Türklerinin başına getirdikleri "felaket", kendisini "tedhiş ettiği için", Ruşeni Bey bütün arkadaşlarını Van Valisi Cevdet Bey'e "terk" eder ve "bu vazifei siyâsiyeden affını rica etmek" zorunda kalır. Arkadaşları arasında daha sonra Büyük Erkânı Harbiye İstihbarat Şubesi Müdürü olacak olan Kaymakam Nuri Bey de vardır.

Ruşeni Barkın.
Bilim ve Ütopya, 2000, 68. sayı

Görevinden ayrılmasından sonra Ruşeni Bey, Bağdat'a gelir. Ama "çok geçmeden vücûdu (...) orada muzır görülerek, Dahiliye Nazırı'nın [Talat Paşa] emri ile Vali [Bağdat Valisi] Süleyman Nazif Bey tarafından tevkif" edilir. "Bir ay hükûmet konağında (...) Nihat Paşa'nın odasında mevkuf kaldıktan sonra, Konya'da alelusûl bir kurşun tarafından harca[n]mak üzere mahfûzen Konya'ya sevk edilmek üzere yola" çıkarılır. Kâzım Karabekir Paşa ile Tayyâre Müfettişlerinden Baha Sâit Bey ve Bitlis Mebusu Muhittin Nûri Bey de bu olaya şa-

Süleyman Nazif. Cengiz Kahraman arşivi.

hit olmuşlardır. Fakat "bittabi komita hükûmetinin zalim bir darbesi ile vatanı[na] hizmet etmeden ölmeye razı" olmaz. Kaçar ve yeniden İran'a geçer. Tam bu sırada Afganistan'a geçmek üzere İran'a gelmiş olan ileride başvekil de olacak olan Hasan Rauf Orbay Bey de müfrezesi ile İran aşiretleri tarafından Kirint kasabası civarında ağır zayiata ve "korkunç bir felakete maruz" kalır. Ancak Ruşeni Bey, Hasan Rauf Orbay Bey ile onun Erkânı Harbiye Reisi Bitlis Mebusu Muhittin Nâmi Bey'in "dâvet ve ricâsı üzerine", bu müfrezeyi "kanlı fedekârlıklar"la "muhakkak bir tehlikeden" kurtarır. Muhittin Nâmi Bey ve müfrezede bulunan subaylar bu olaya şahit olmuşlardır.

Bu olaydan sonra İran ile Türkiye arasında hasıl olan gerginliği bertaraf etmek için, Türkiye Hükûmeti namına Hüseyin Rauf Orbay Bey tarafından murahhas olarak atanır ve Haruabat'ta İran murahhasları ile bir anlaşma yapar ve anlaşmayı Türkiye adına siyasi memur sıfatı ile imza eder. Bu anlaşma uygulanır ve Hüseyin Rauf Orbay ve müfrezesi geri çekilerek, "bu gayri tabii Afgan seyahati akim" kalır.

Ruşeni Bey, daha sonra, Türkistan'a geçerek, yedi ay boyunca Papo Yaylası'nın doğusunda Teke ve Cezah Türkmen aşiretleri ile "tevhidi mesâi ederek, orada birçok Rus kuvvetlerinin cepheye girmesine mâni" olur. Ruşeni Bey'in bu harekâtını Rueter Haber Ajansı da ilan etmiştir.

Daha sonra Afganistan'da eski Afgan Emiri'nin teyzezâdesi Prens Abdülmecid Han, Halife ile görüşmek ve Afgan Emiri'nin ricalarını iletmek üzere Türkiye'ye gelmek ister. Bu zatla Ruşeni Bey Afganistan'ın güney eyaletlerinden Şibirgan Valisi iken ve "o civarda hâli faaliyette iken" tanışmıştır. Söz konusu zat, Halife ile görüşmek için Ruşeni Bey'e mürâcaat eder. Bu mürâcaattan sonra Ruşeni Bey, Tahran'dan Hamedan'da bulunan Kolordu Kumandanı Ali İhsan [Sabis] Paşa ile muhabere eder. Onun onayını alarak ve davet üzerine Afgan Prensi Rus Ordusunun arasından geçirerek Hamedan'a getirir. Daha sonra da Prensin arkadaşı ve müşaviri olarak halife tarafından İstanbul'a çağrılır. İstanbul'da ise hükûmetin "birçok iltifat ve takdirlerine mazhâr" olur. İki ay İstanbul'da kalır ve sonra "Rusya inkılâbının parlaması üzerine, Teşkilâtı Mahsusa namına Kafkas'a gitmek ve oradaki Türk esir zabit ve efradından istifade ederek teşkilat yapmak ve ordumuzun Kafkas taarruzunu teshil etmek üzere tavzif" edilir. Bu görevi de İran içinden ve birçok cepheler arasından geçerek ve nihayete Kafkasya'ya giderek başarıyla tamamlar. Ruşeni Bey, Kafkasya'da Nagin adasından ve çeşitli karargâhlardan kaçırarak istihdam ettiği subayların isimlerini hatırlamamaktadır. Fakat daha sonra Gence'ye gelen Nuri Paşa'ya ve Yaveri Kılıç Ali Bey'e katılır. "Ondan sonra yine birçok takdirlere mazhâr olarak İstanbul'a" gelir. Ordu Bakû'yü işgal ettiği sırada yine Bakû'ya gider ve yeni kurulan Azerbeycan

Talat Paşa. Cengiz Kahraman arşivi.

Hükûmeti'nde Hâriciye Nezareti'nde Müsteşar olarak görev alır. TBMM üyesi Rûşen Eşref Ünaydın Bey de oradadır. Ruşeni Bey'in bu faaliyetlerini gösteren deliller ve canlı şahitler de bulunmaktadır.

Mütarekeden sonra Kafkasya'yı terk ederek nihayet vatanına döner. Ruşeni Bey'in bu öyküsü ancak "Büyük Harpteki hayat" ve faaliyetinin "pek kısacık bir tarihçesidir." Bu öykünün bir yerinde kalbinden bir süngü yarası ile vücûdunun değişik yerlerinden kurşun yaraları alır. Ruşeni Bey'in "bütün hayâtı ve faaliyeti, siyâsetle, siyâsi hizmetlerle geçmiştir."

Bağdat'tan Konya'ya sevk edilirken, İran'a firârı, "bir kıta ve vazifei askeriyeden bilâ izin gaybubet şeklinde" olmamıştır. "Çünkü o zaman hiçbir vazifei askeriye ile tavzif olunmamış, belki İran'dan Kafkas'a geçerek, orada Rus Ordusu'nun gerisinde ahâli arasında isyan ve inkılâp çıkararak, memlekete siyasi bir noktai nazardan hizmet etmek için, Hükûmeti Mülkiye tarafından tavzif edilmişti[r]."

Ali İhsan Sabis.

Ruşeni Bey, Milli Mücadele yıllarında da aktiftir: Mütarekeden sonra İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan'a, Bolşeviklerle anlaşmak konusundaki önerisi, telgrafla Mustafa Kemal Atatürk'e de duyurulur. Bizzat Atatürk tarafından Ankara'ya davet edilir ve bir hafta boyunca onun yanında kalır. Bolşeviklerle anlaşmak konusundaki görüşünü Atatürk'e bizzat açar ve onay alır. Daha sonra yeniden İstanbul'a döner. İstanbul'un işgalinden sonra, Büyük Erkânı Harbiye Reisi Fevzi Çakmak Paşa ile firar ederek, yeniden Ankara'ya gelir ve "Ankara'dan Kafkas'a gidip çalışmak üzere Gazi Hazretleri tarafından tavzif" edilir. Gürcistan'ın Ermenistan ile "tevhidi mesâi etmemesi için çalışarak Ermenistan'ı yalnız bırakmaya muvaffak" olur. Bu konuda hazırladığı raporları Atatürk'e sunar. Atatürk de, kendisine, 15. Fırka (Tümen) Kumandanlığı aracılığıyla Samsun'da bir "taltif" telgrafı çeker.

Yukarıdaki öykü, Ruşeni Bey'in 7 Haziran 1931 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti'ne sunduğu bir dilekçeden kurgulanmıştır.[2]

Ruşeni Bey, dilekçesinde, Teşkilâtı Mahsusa subayı olarak siyasi ve gizli görevlerde bulunduğunu ileri sürüyordu. Bütün bu öyküyü ayrıntılı olarak anlatmasının nedeniyse, 5 Şubat 1330 (1914) tarihinde Erkânı Harb Kolağası olarak emekliye sevk edilmiş ve 18 Mayıs 1331 (1915) tarihinde de, "irâdeye iktirân ettirilen İstanbul Merkez Kumandanlığı Zâbitan Divânı Harbi'nin gıyâbi bir kararı ile silki askeriden tard ve bir sene [de] kalabendlik cezâlarına mahkûm" edildiğini sonradan öğrenmiş bulunmasıydı. "Sebebi mahkûmiyeti", "Bağdat'tan Konya'ya mahfuzen hini izâmında, İran dâhiline firar etmiş" olmasıydı. Bu hareketine karşı, "Divânı Harbce gıyâben tard ve bir sene kalanbend cezâlarının tâyininde, mülgâ Askeri Cezâ Kânunu'nun 132. maddesine istinâd edildiği" belirtilmişti. Yasanın bu hükmü, "kıta ve vazifei askeriyesini bilâ izin terk ederek, milli hudûdu tecâvüz eden veyâ kısmı askerisi ile birlikte milli hudud hâricinde iken, bilâ izin kısmı askerisini bırakan ümerâ ve zâbitana münhasır"dı. Ruşeni Bey'e göre, "gerek eski ve gerek yeni mevzuatı kânûniyeye göre, ihtiyat zâbitânı, vazifei askeriyeye dâvet ve vazifei askeriyede istihdam olunmakladır ki, Askeri Cezâ Kânunu ahkâmına tâbi ve dâhil olabilir"di. "Vazifei askeriyeye dâvet ve vazifei askeriyede istihdam olunmadıkça, kavânini cezâiyei askeriyeye tebâiyyetleri vârid ve mevzuu bahis olamaz"dı.

Çerkez Ethem

Ruşeni Bey, dilekçesinde bütün bu olayların ölmüş ve canlı şâhitlerinin de isimlerini veriyordu: Nuruosmaniye Kulübü'ndeki toplantıya katılan üyelerin tamamı bu tarihte artık ölmüştü. Ama eski Van Valisi ve Erzurum eski Mebusu Tahsin Bey, Enver Paşa'nın eski eniştesi ve o zamanki Hakkâri Mutasarrıfı Cevdet Bey, hâli hazırda TBMM Başkanı olan ve o zaman Van Jandarma Kumandanı olan Kâzım Orbay Paşa, Büyük Erkânı Harbiye İstihbarat Şûbesi Müdürü Kaymakam Mehmet Nûri Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Tayyâre Müfettişleri'nden Baha Sâit Bey, Bitlis Mebusu Muhittin Nûri Bey, eski İcrâ Vekilleri Heyeti Başkanı Hasan Rauf Orbay Bey, onun Erkânı Harbiye Reisi Bitlis eski Mebusu Muhittin Nâmi Bey ile isimleri verilmeyen bir grup subay, o dönemde Kolordu Kumandanı olan Ali İhsan Sabis Paşa, Nuri Paşa ve Yaveri Kılıç Ali, hali hazırda TBMM üyesi Rûşen Eşref Ünaydın ve hatta bizzat Atatürk tanık olarak gösterilmişti. Bu nedenle Ruşeni Bey'in öyküsünün gerçek olmaması için bir neden görmüyorum. Zaten aşağıda, öykünün tamamlayıcı unsurları da bu saptamayı doğrulayacak.

Rûşen Bey, dilekçesinde iki talepte bulunuyordu: "Dâhiliye Nâzırı [Tâlat Paşa] tarafından bendenize tevdi olunan vazife tamâmen siyâsi ve şu hâlde vazifetim tamâmen siyâsetle alâkadar olup, Hükûmeti Mülkiyece tevkif edilerek Bağdat'tan Konya'ya sevkime tevessül olunması yine siyâset icâbından mütevellid bulunduğu ve hakikati hâlde meydanda herhangi bir kıta ve vazifei askeriyeden bilâ izin hudud hâricine tecâvüz gibi as-

keri bir suç vârid ve mevcud bulunmadığı için, cerâimi siyâsiyenin affı hakkındaki 334 târihli kânundan ve Mücâdelei Milliye esnâsında dahi hizmetim mesbuk olduğu için 372 numaralı [sayılı] kânundan istifâdemin tetkikile vaziyeti kânuniyemin tâyinine müsaade buyurulmasını..."

Ruşeni Bey'in sözünü ettiği yasalar, 334 sayılı "Hıyâneti Vataniye Kânunu'nun birinci madesinin tâdili hakkında kânun" ile "30 Teşrini Evvel [Ekim] 1334'den [1918] 23 Ağustos 1339 [1923] târihine kadar geçen müdet zarfında müdâfai memleket uğrunda ikâ edilmiş olan efâl ve harekâtın cürüm addolunmayacağı hakkında kanun"dur. Sözü edilen ikinci yasa çok anlamlıdır. Yasanın birinci maddesi şöyleydi:

> Mondros Mütârekesi'nin târihi akdi olan 30 Teşrini Evvel [Ekim] 1334 [1918] târihinden bilitibar sûlhün [Türkiye] Büyük Millet Meclisi tarafından târihi tasdiki olan 23 Ağustos 1339 [1923] târihine kadar geçen müddet zarfında müdâfaai memleket maksat ve gâyesiyle teşekkül etmiş olan her nevi cemiyet ve heyetlerle müfrezelerin kumandan ve efrat ve mensûbini veyâ mumâileyhinin emirleriyle hareket etmiş bulunan âhar zevat taraflarından ikâ edilmiş olan ve memurini resmiyei devlet tarafından müdâfaai memleket uğrunda ihtiyâr olunmuş bulunan efâl ve harekât cürüm addolunamaz. Bunlar hakkında tâkibat icrâ edilemeyeceği gibi, evvelce mahkûm olan, mahpus bulunanlar varsa, derhâl tahliye olunurlar.

İlgili yasanın ikinci maddesi de ilk maddeyi tamamlamaktadır ve Ruşeni Bey'in sözünü ettiği birinci yasanın anlamını ortaya çıkarmaktadır:

> Birinci made ahkâmı hetki ırz efâline şâmil değildir. Bidâyeten birinci maddede beyân olunan kimselerden olup da, bilâhare hıyâneti vataniye fezihasını irtikâp eylemiş olanlar dahi bu kânundan müstefid olamazlar.

Yasanın üçüncü maddesi ise şöyledir:

> Birinci maddede sıfat ve hüviyetleri tasrih olunan eşhas tarafından 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden bilitibar sûlhün [Türkiye] Büyük Millet Meclisi tarafından târihi tasdiki olan 23 Ağustos 1339 [1923] târihine kadar müdâfaai memleketin gösterdiği lüzum üzerine vûkû bulan mehuzat istiklâli milli iânesi ve rüsûmu adolunur. Ancak tekâlifi milliye mâhiyetinde ve vesika mukâbilinde alınmış olan emval ve eşyânın bedelleri kemâkân Hazinece tesviye olunur.

Dördüncü madde ise şöyle formüle edilmişti:

> Maznun veyâ mahkûm oldukları hâlde kendilerinden veyâ bittahliye Kuvâyi Milliye'ye iltihak ederek hizmetlerinden istiğna hâsıl oluncaya kadar ifâyı hüsnü hizmet ettikleri hükûmeti mahalliyece tahakkuk eden eşhasın kablelililtihak sebebi maznûniyetleri olan efâlden dolayı tâkibat icrâ ve haklarındaki hüküm de infâz olunmaz ve bunlardan elân mevkuf ve mahpus bulunanlar tahliye kılınır.[3]

Ruşeni Bey'in dilekçesinde ortaya konulan iddiaların araştırılması için, 17 Haziran 1931'de, Milli Müdâfaa Vekili imzası ile Başbakanlığa yazılan bir yazıda, TBMM Başkanı Kâzım Orbay Paşa ile Bitlis Mebusu Muhittin Nâmi Bey'in bilgisine başvurulması isteniyordu.[4] 20 Haziran'da yazılan bir başka yazı da üç gün önceki yazının eki olarak belirtiliyordu. Yine Büyük Erkânı Harbiye Reisliği'ne yazılan ve Başbakanlığa da sunulan ikinci yazıda, Başbakanlığın 15 Haziran tarihli talebi üzerine, Ruşeni Bey'in Milli Mücadele'deki faaliyetlerinin de araştırıldığı haber veriliyordu. Bu araştırma sonucunda elde edilen bilgiler resmî olarak şöyle ifade edilmişti:

> Bağdat'ta 13. Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne gelen 24 Kânunu Evvel [Ekim] [1]330 [1914] târihli bir şifrede, '3. Ordu mıntıkasında sivil elbise ile ve tek başına Bağdat'a gelen Erkânı Harb Binbaşı Ruşeni Bey'in. Bağdat'ta Orduca bir memuriyeti olup olmadığı Kolordu'ya bildirilmediğinden ve kendisi ahâliye Hindistan'a ve Afganistan'a gitmek üzere geldiğini söylediğinden bahsile, eğer mumâileyh asker ise, Ordusunu bırakarak Bağdat'a gelmesi mûcibi mücâzat olduğundan ve askerlikle alâkası yok ise, ciheti mülkiyece icâbı talep edileceğinden, keyfiyetin iş'ârı istizân olunması' üzerine, bu şifreye Harbiye Nezâreti'nden cevâben yazılan 25 Kânunu Evvel [Ekim] [1]330 [1914] târihli şifre ile, 'Ruşeni

Enver Paşa

Muhittin Nami,
TBMM Albümü, 1920-1991, Ankara 1994, s. 52

Bey'in Van cihetinde memur olduğu müfreze kumandanlığını ifâ edememesinden dolayı açığa çıkarılmış olup, kendisinin bu kere o tarafa savuştuğu, ciheti askeriyece bir vazife ile mükellef olmadığı gibi, ciheti mülkiyece dahi kendisine bir hizmet tevdi edilmediği bildirilmiş' ve Harbiye Nezâreti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne yazılan aynı târihli şifrede dahi kendisinin ciheti askeriyece bir vazifesi olmadığı gibi, ciheti mülkiyece dahi kendisine bir hizmet tevdi edilmediği' tekrar ve tasrih kılınmıştır.

Bağdat'tan mahfûzen Konya'ya sevkine tevessül olunmasının da Dâhiliye Nezâreti'nden Bağdat Vilâyeti'ne mesbuk iş'âr üzerine, 'Konya'da ikâmete memur edilmek' sûretile vâki olduğu dosyası arasında mevcud Dâhiliye Nezâreti'nin tezkeresinde ve 13. Kolordu Kumandanlığı'nın şifresinde muharer bulunmaktadır. Bu emir ve iş'âr üzerine, 1 Şubat [1]330 [1914] târihinde mahfûzen ve Konya'ya isâl olunmak üzere Haleb'e müteveccihen Bağdat'tan yola çıkarılmış ve 3 Şubat [1]330 [1914] târihinde Remadi ile Hit arasında muhafızların ihmâlinden bilistifâde firar eylemiş ve İran dâhiline girmiştir.

Hasan Ruşeni Barkın'ın Resmî Biyografisi*

1300 (1884)'de Girit-Hanya (Yunanistan) kentinde doğru. Kadızâde Hüseyin Efendi ve Seyyide Hanım'ın oğludur. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra, 1 Ocak 1900'de Harbiye Mektebi'ne girdi. 1902'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olarak, Erkânı Harbiye (Kurmay) sınıfına ayrıldı. 16 Eylül 1906'da Erkânı Harbiye Mektebi öğrenimini bitirerek, Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle 3. Ordu Komutanlığı emrine atandı. 8 Aralık 1908'de Kolağası (Kıdemli Yüzbaşılığa) yükseltildi. 5. Ordu Nizâmiye 9. Fırkası'nda görevlendirildi. 31 Aralık 1910'da Kars Konsolosluk Kâtibi ünvânı ile Kafkasya bölgesinde gizli bir göreve gönderildi. 10 Nisan 1913'de sona eren bu görevini müteakip, 4 Eylül 1913'den itibâren Avrupa'da yabancı dil öğrenimi için bir yıl izinli sayıldı. İsteği üzerine izni 1 Eylül 1914'de bir yıl daha uzatıldı.

Bağdat'ta bulunduğu sırada Harbiye Nezâreti'nden verilen emirle yakalanıp, adamlı olarak Konya'ya gönderilmesi sırasında, İran toprakları içinde kaçmasından dolayı, Divânı Harb tarafından askerlikten tardına ve bir yıl kalabend edilmesine karar verildi. 18 Şubat 1915'de emekliye ayrıldı.

1914-1930 arası yaşamını yurtdışında gezi ve ticaretle geçirdi. Avrupa, Asya'da (Rusya, Sibirya, Kafkaslar, Türkistan, Çin, İran, Irak, Sûriye, Filistin) ve çeşitli konularda incelemelerde bulundu.

Yurda dönüşünde, Divânı Harb kararı ile hükümlülüğünün politik nedenlere bağlı olduğunu belirterek kaldırılmasını istemekle, 9 Temmuz 1931 gün ve 7529 sayılı kararname ile, siyasi suçların affı hakkındaki 23 Aralık 1918 günlü kanun gereğince, tard kararının geçersiz sayılması ve ordu ile ilişiğinin kesildiği 18 Şubat 1914'den itibaren emekliye ayrılması ve aylığa bağlanması kabul edildi.

30 Temmuz 1931'de Kudüs 2. Sınıf Konsolosluğu'na atandı. 30 Mayıs 1932'de vekâlet emrine alınarak yurda döndü.

TBMM'nin IV. döneminde Samsun Milletvekili Aziz [Hızır] Bey'in istifası ile boşalan milletvekilliğine CHP adayı olarak 10 Aralık 1932'de seçildi. 22 Aralık'ta Meclise katılarak, III. ve IV. toplantı yıllarında Sayıştay Komisyonu'nda çalıştı. Genel Kurulda çeşitli konularda yedi konuşma yaptı.

V. ve VI. dönemlerde de Samsun milletvekilliğine seçilerek, yasama görevini 8 Mart 1943'e kadar sürdürdü. Meclisten ayrıldıktan sonraki yaşamı hakkında bir bilgi derlenemedi. Nüfus kaydına göre 25 Nisan 1953'de öldü. Fatma Samiye Hanım (1904-1939) ve ölümü üzerine Nûrişan Dilek Hanım (1908-1977) ile evlenmiş olup, Doğan (1925-1985)'in babasıdır.

TBMM Genel Sekreterliği'ne sunduğu 21 Aralık 1932 tarihli tercümeihal kâğıdı örneğinde, *Rûşeni'nin Rüyâsı* adlı basılı bir eseri olduğu, *Din Yok, Milliyet Var* eserini Gâzi Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu, *Ruslar Kafkaslara Nasıl Girdi ve Orada Nasıl Yerleşti* adında iki ciltlik eserinin gizli olarak Genelkurmayda korunduğu, *İran'ın İçyüzü* adlı sekiz ciltlik eserinin de basılmak üzere olduğu yazılıdır.

Ruşeni Barkın
TBMM Albümü, 1920-1991, Ankara 1994, s. 95

* Türk Parlamento Târihi, TBMM IV. Dönem: 1931-1935, 2. Cild, IV. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri, Hazırlayan: Fahri Çoker; Türk Parlamento Târihi Araştırma Grubu, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 507-508.
Kâzım Öztürk tarafından derlenen Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973'de Ankara, 1973 Rûşenî Bey'in soyadı yanlışlıkla Barkur olarak yazılmıştır (s. 144). Bildiği yabancı diller ise Rusça ve Farsça olarak görülüyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1991)'de TBMM Genel Sekreterlik Yayınları, Ankara, 1994 ise buna Fransızca da eklenmiştir, s. 95.

Esâsen ve daha evvel kendisine Kars Şehbenderhânesi'ne Kâtip sıfatile memur edilerek, [1]328 [1912] senesi nihâyetine kadar bu vazifede istihdam kılınmış ve 1 Eylül [1]329 [1913] târihinden itibâren lisan tahsil etmek üzere memâliki ecnebiyeye terhis ve 1 Eylül [1]330 [1914] târihinde müddeti bir sene daha temdit edilmiş ve 31 Kânunu Sâni [Kasım] [1]330 [1914] târihinde tekâüde sevki takarrür ederek, deftere bilithâl icrâyı tekâüdü 5 Şubat [1]330 [1915] târihinde irâdeye iktirân eylemiştir.

Van cihetinde memur olduğu müfreze kumandanlığında vazifesini ifâ edememesinden dolayı hizmetinden istiğna hâsıl olarak açığa çıkarılmış ve Bağdat'a gitmiş olduktan sonra

Van cihetinde memur olduğu vazifenin siyâsi bir mâhiyeti hâiz olduğunun ispat emrinde işhât eylediği zevattan [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım [Orbay] Paşa Hazretlerile Bitlis mebusu Muhittin Nâmi Bey'in hâlen Ankara'da bulunmadıkları anlaşılmış ve Ruşeni Bey'in istidâsında bu vazifenin siyâsi olduğunu bilenler meyânında makâmı devletleri İstihbarat Şûbesi Erkânı Harb Kaymakamı Mehmet Nûri Bey'in ismi de dâhil ve meseleden mâlûmattar olduğu yazılı bulunmuş olduğu için, mumaileyh Nûri Bey'in bu baptaki mâlûmâtının tesbit ve bu sûretle dosyasından istihsâl kılınmış olan mâlûmâtın ikmâlile Erkânı Harbiyece muktazi vazifenin tevdiine ve neticeden mâlûmât itâsına...[5]

işâretidir." Kitapta Van Jandarma Kumandanı Binbaşı Köprülü Kâsım'ın da adı geçmektedir.[7] Mustafa Balcıoğlu'nun kitabında da, aynı konuda 1914 yılının Ağustos ayında Bahattin Şâkir ile Ömer Nâci ve Ruşeni Beylerin isimleri zikredilmektedir.[8]

Nitekim bu konuda ilk elden anlatımlar da vardır:

Yine Teşkilâtı Mahsusacı Ârif Cemil'in ilk kez 1934'te *Vakit* gazetesinde (ama A. Mil adıyla ve *Umûmi Harpte Teşkilâtı Mahsusa* başlığıyla) yayınlanan anılarında da, Ruşeni Bey'in anlatımına uygun açıklamalar vardır. Bu öyküde de Ruşeni Bey'in öyküsü teyid edilmektedir:

Teşkilâtı Mahsusa'da Osmanlı Ordusu'ndaki muvazzaf subaylar da görevlendiriliyordu. Dolayısıyla teşkilat hem İttihat ve Terakki Cemiyeti ve hem de Osmanlı Ordusu ile yakın ilişki halinde olmalıydı. Görevler bir komite tarafından ve bizzat Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından şifâhen verilmekteydi.

ciheti askeriyece dahi kendisine bir hizmet tevdi edilmeyip, bir mahkeme karârına müstenid olmaksızın Dâhiliye Nezâreti'in emri ile Konya'da ikâmete memur ve bu sebeple Bağdat'tan Konya'a sevkine tevessül edilmiş bulunmasına nazaran, haddi zâtında sıfat ve vezâifi askeriyeden münbais olmayıp, Konya'da ikâmete memuriyet gibi Dâhiliye Nezâreti'nin emir ve iş'ârına müstenid böyle bir hâdise karşısında, muhafızlar elinden İran dâhiline firar etmiş olmasından ibâret olan hareketinin Divânı Harbi zâten alâkadar etmeyen ve Askeri Cezâ Kânunu mûcibince tecziyesi kâbil ve mevzuu bahis olmayan siyâsi bir vaziyetten mütevellid bulunduğu anlaşılmakta ve şu hâlde kendisinin cerâimi siyâsiyenin affı hakkındaki 23 Kânunu Evvel [Ekim] [1]334 [1918] târihli kânun ahkâmından istifâde ederek, mazhârı af olması ve hakkındaki tard karârının bertaraf olarak hakkı tekâüdünün avdet etmesi ve bu hakka binâen tardından sarfı nazarla tekâüdünün icrâ kılınması icâb eylemektedir.

Resmi soruşturmanın sonucunun da Ruşeni Bey'e hak vermesi dikkati çekmektedir. Bu da dilekçedeki iddiaların doğruluğunu gösteren bir başka kanıttır

Teşkilâtı Mahsusa hakkındaki bilgilerimiz daha çok kulaktan dolmadır.[6] Atillâ Çeliktepe'nin kitabında, Ârif Cemil'in anılarına dayanılarak, Teşkilâtı Mahsusa'nın doğudaki örgütlenmesinin Erzurum ve Trabzon'da olmak üzere iki merkezde oluştuğu belirtiliyor. Bahattin Şâkir Erzurum'daki örgütlenmenin lideriydi ve "Dr. Bahattin Şâkir Bey ve arkadaşlarını Dâhiliye Nâzırı Talât Paşa göndermişti." Nitekim Çeliktepe, bu grupta Ömer Nâci Bey'in, Yüzbaşı Çerkez Reşit Bey'in ve Yüzbaşı Ruşeni Bey'in de adlarını zikrediyor. Bu grup Erzurum'a gitmişti. Ardından aynı kitapta şu cümleyle karşılaşıyoruz: "Aynı gâye için birbirinden habersiz ayrı ayrı grupların Erzurum'a gitmeleri, daha evvel de değinildiği üzere, İttihat ve Terakki'nin içindeki çekişmelerin bir

Seferberliğin ilân edildiği günün gecesi İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umûmi'de mühim bir içtimâ akdedilmiş ve bunda, en yakın bir âtide tatbik edilmek üzere, gâyet sümûllü karar veri[l]mişti. Bu karar, ister Umûmi Harbe iştirâk edelim, ister etmeyelim, ordularımızın ileride düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilâtı Mahsusa vücûda getirilmesini istihdaf ediyordu.[9] Bu teşkilât sâyesinde teslih olunacak çeteler, harb zuhûrunda düşman topraklarına akınlar yapacaklar, düşman kuvvetlerini şaşırtacaklar, onların hareketleri ve miktarları hakkında mâlûmat edinerek, bunları ordularımıza bildireceklerdir.
(...)
Merkezi Umûmi o esnâda herkesin silâh altına alınması üzerine, merkez âzâsıyla Kâtibi Mesûllerin de harbe iştirâk etmelerini düşünmüştü. Şimdilik yalnız Kâtibi Mesûller İstanbul'dan hareketle Erzincan'a kadar gidecekler ve orada emir bekleyeceklerdi. Bilâhare Merkezi Umûmi âzâsından Doktor Bahattin Şâkir Bey'in Şimâli Kafkasya'ya,

Ömer Nâci ve Ruşeni Beylerin İran mıntıkasına, Süleyman Şefik Paşa, Rauf Bey ve Ubeydullah Efendinin Afganistan'a hareketleriyle, (...) Süleyman Askeri Bey'in idâresi altına geçen Teşkilâtı Mahsusa işine evvelâ Kâtibi Mesûllerin İstanbul'dan kara tarikiyle Erzincan'a seferiyle başlamıştı. (...) Kâtibi Mesûllerin Erzincan'a hareketleri son derece gizli tutulacaktı. Kâtipler ne İstanbul'dan hareketleri esnâsında, ne de yolda kendilerini kimseye tanıttırmayacaklardı. Yalnız yolda nereye vâsıl olurlarsa orada vilâyetin en yüksek memuruna mürâcaat edebilecekler-di. Hüviyetlerini tâyin için her Kâtibi Mesûle bir vesika verilmişti. Bu vesikada, 'Filânca Bey Erzincan ve daha ileriye gitmek üzere berâyı memuriyet izâm olunmuştur. İcâbında kendisine muaveneti lâzımede bulunulması ricâ olunur.' diye yazılıydı. Bu vesika dahi polise filân gösterilmeyecek ve icâbında yalnız vilâyetin en yüksek memuruna ibrâz olunacaktı.[10]

Aynı kitapta, Bahattin Şâkir'in doğrudan Dahiliye Nazırı Talat Paşa'dan aldığı şifahi emir üzerine, aralarında Rûşeni Bey'in de bulunduğu bir grupla Erzurum'a geldiğinden söz edilmektedir.[11]

Doktor Bahattin Şâkir Bey heyetine dâhil olan Müfettişi Umûmi Ömer Nâci Bey Erzurum'a muvâsalat ettikten sonra, onun Van'da ayrı bir cephe teşkil ederek, İran'la Rusya arasında çalışması takarrür eylemişti. Bunun üzerine, Ömer Nâci Bey berâberinde İran'ı tanıyan Erkânı Harb Yüzbaşılarından Rûşeni Bey, İran mücâhitlerinden Emir Haşmet ve rüfekâsı ve Çerkez Reşit ile arkadaşları, (...) Erzurum'dan Van'a gitmişti. Bunlar Van'da kalarak, gerek Rusya ve gerek İran dâhilinde istihbarat ve teşkilâtla meşgûl oluyorlar ve vücûda getirdikleri çetelerle harb hâlinde düşman topraklarına akınlar yapmaya hazırlanıyorlardı.[12]

Bu dilekçeden önemli bilgilere ulaşıyoruz: Teşkilâtı Mahsusa'da Osmanlı Ordusu'ndaki muvazzaf subaylar da görevlendiriliyordu. Dolayısıyla teşkilât hem İttihat ve Terakki Cemiyeti (cemiyetin farklı kanatları) ile ve hem de aynı zamanda Osmanlı Ordusu ile yakın ilişki hâlinde olmalıydı.[13] Görevler bir komite tarafından ve bizzat Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından (da) şifâhen verilmekteydi. Dolayısıyla bu konu(lar)da yazılı bir belge bulunmayabilir. Görevlendirmenin ve görevin kanıtı ancak canlı şahitler olabilir. Nitekim burada bunu açıkça görüyoruz. Teşkilâtı Mahsusa içinde farklı görüş ve yöntemler söz konusuydu. Anlaşmazlıklar vardı ve anlaşmazlıklar sonucunda bir grup diğerini (idamla!) ortadan kaldırabiliyordu.[14] Dilekçede adı geçen kişilerin ve bizzat Ruşeni Bey'in Milli Mücadele'de aldıkları rol, Teşkilâtı Mahsusa'da çalışmış olanların Milli Mücadele'deki önemini bir kez daha vurgulamaktadır.[15] Resmî rapordan anlaşıldığı kadarı ile, Teşkilâtı Mahsusa faaliyetleri "resmî" sayılmıyordu. Bir başka ifade ile, kâğıt üzerindeki gerçekler ile anlatılanlar arasında ancak kısmen bir örtüşme vardır. Bu da "resmî tarih" ile "gayrı resmî öyküler"in farklılığına işaret eder. Nitekim Ruşeni Bey'in anlattıkları ile (yanda çerçeve içinde yayınlanan) resmi biyografisi arasında bu bakımdan meydana gelen farklılık dikkat çekicidir.

Daha 1910'da Kafkaslar'a "gizli" bir görevle gönderildiğine göre, Rûşeni Bey, Teşkilâtı Mahsusa ya da benzeri bir örgütle bu tarihlerde ilişki kurmuş olmalıdır. Yaklaşık ikibuçuk yıl süren bu "gizli" görev buna işaret ediyor. Fakat dilekçesinde bunlardan hiç söz etmiyor. Avrupa'daki yabancı dil öğrenme süreci de bir başka kamuflaj olmalıdır. Çünkü izni ikinci kez uzatıldığında kendisi zaten İstanbul'da idi ve "özel görev" misyonu ile donatılmıştı. Rûşeni Bey'in resmî biyografisinde de görüleceği üzere, Teşkilâtı Mahsusa'dan hiç söz eden yoktur. Bu noktada anlatılanlar, dilekçenin bir tekrarıdır. Ardından daha da garip bir dönem başlamaktadır: 1914-1930 arasında on altı yıl boyunca emekli aylığı bile olmayan bir subayın dünyanın farklı coğrafyalarında "çeşitli konularda incelemelerde" bulunması pek de olacak bir iş değildir. Belki de hükûmet adına casusluk, istihbarat gibi işlerde çalışıyordu. Ve nihayet Rûşeni Bey'in dilekçesinin sonucunu da bu resmî biyografiden öğrenmek mümkün oluyor. Nitekim bu girişimi sonucunda emekli maaşı alması mümkün olabilmiştir. Hemen ardından, temize çıkmasından sadece birkaç gün sonra, bu kez de Kudüs'e diplomatik görevle atanması, onun yine hükûmet adına istihbarat işleri ile ilgilendiğini akla getiriyor. Bir yıllık bir sürenin ardından, hizmetlerinin değerlendirildiği ve milletvekili yapıldığını görüyoruz. Milletvekilliğinin 1943'e kadar kesintisiz sürmesi dikkat çekicidir. 59 yaşında gerçekten emekli olduğu sonucuna varılabilir. Son on yılını nasıl ve nerede geçirdiğini ise hiç bilmiyoruz.

Teşkilâtı Mahsusa'nın doğudaki örgütlenmesi Erzurum ve Trabzon olarak iki merkezdeydi. Bahattin Şâkir Erzurum'daki örgütlenmenin lideriydi ve "Dr. Bahattin Şâkir Bey ve arkadaşlarını Dahiliye Nazırı Talat Paşa göndermişti." Nitekim Atilla Çeliktepe'nin araştırmasına göre bu grupta Ömer Naci Bey, Yüzbaşı Çerkez Reşit ve Yüzbaşı Ruşeni Beylerde vardı.

KOLAĞASI RUŞENİ BEY

Aydan Çelik

Anlatılanlardan anlaşıldığı kadarı ile işler yolunda gittiği sürece sorun yoktu; fakat işler yolunda gitmezse, o takdirde "örgütümüz" ilgili kişileri ve faaliyetlerini tanımıyordu!

"Bu yazı okunduktan sonra kendisini onbeş saniye içinde imhâ edecektir..!"

Cemil Koçak, Doç. Dr.
Sabancı Üniversitesi
Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Fotoğraflar: Cengiz Kahraman arşivi

1 Kolağası rütbesi, yüzbaşılıkla binbaşılık arasındadır.

2 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dâire Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Kataloğu, (BCA BMGMK), [Katalog Numarası: 0 30 10/47 301 8]. Dilekçe, orijinal değil, TC M[illî] M[üdâfaa] V[ekâleti] Z[a]t İş[leri] D[âiresi] Mehâkim Şûbesi antetli, fakat târihsiz ve sayısız olup, sâdece sûrettir.

3 Şimdiye kadar gözlerden kaçmış olduğunu düşündüğüm bu yasa, 1918-1923 döneminde olan bitene ve Millî Mücâdele'nin karakterine ilişkin gerçekçi bir fikir vermektedir!

4 Yazı, TC M[illî] M[üdâfaa] V[ekâleti] Z[a]t İş[leri] D[âiresi] Mehâkim Şûbesi antetli, (Ş 31) 558 sayılıdır.

5 BCA (BMGMK) (aynı dosya). Yazı, TC M[illî] M[üdâfaa] V[ekâleti] Z[a]t İş[leri] D[âiresi] Mehâkim Şûbesi antetli, (Ş 31) 558 sayılıdır.

6 Bkz. Ergun Hiçyılmaz, Belgelerle Teşkilâtı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri, Ünsal Yayıncılık, İstanbul, 1979; Atillâ Çeliktepe, Teşkilâtı Mahsusa'nın Siyâsî Misyonu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002; Mustafa Balcıoğlu, Teşkilâtı Mahsusa'dan Cumhuriyete, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2001; Ârif Cemil, I. Dünyâ Savaşı'nda Teşkilâtı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, 1997; Samih Nâfiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, (Hâtırâtı Anlatan: Osmanlı İmparatorluğu Teşkilâtı Mahsusası'nda ve M. M. Grubu Başkanı Bulunan Albay Hüsâmettin Ertürk), Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957 (Üçüncü Baskı: Ararat Yayınevi, İstanbul, 1969).

7 Çeliktepe, age, s. 83-84 ve 86.

8 Balcıoğlu, "Bolşevik İhtilâli Sırasında Teşkilâtı Mahsusa'nın Rusya'daki Faaliyetleri", age, s. 157.

9 Teşkilâtı Mahsusa'nın tam olarak ne zaman oluştu(ruldu)ğu kesin olarak belli değildir. Değişik târihler öne sürülmektedir. Fakat bu târihten önce bu ya da benzeri bir teşkilâtın kurulduğu kesin gibidir. Bkz. Çeliktepe, age, s. 73-77.

10 Ârif Cemil, Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilâtı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, 1997, s. 9-14.

11 Ârif Cemil, age, 18.

12 Ârif Cemil, age, 32.

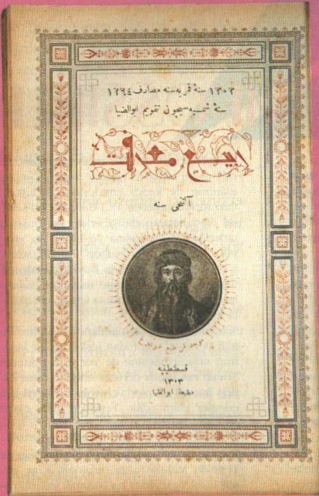
13 Karşılaştırınız: Çeliktepe, age, s. 75 ve 111. Bu bilgiler ışığında, Çeliktepe'nin yazdıkları ("Teşkilâtı Mahsusa müfrezelerinin bir kısmı askerlikle doğrudan ilgisi olmayan gönüllülerden oluşuyordu. Bunların başında yetkili durumda olanların da bir kısmı daha önce askerlikle ilişkisi kesilen, diğer bir kısmı ise hiç ilişkisi olmayan politikaya bulaşmış İttihatçılar oldukları bilinmektedir. Enver ve Talât Paşalar adamları olan bu müfreze yetkilileri ile ordu yöneticileri arasında kısa zaman sonra çekişmeler başlamıştır. Kendilerini hiçbir askerî kural ile kayıtlı hissetmeyen, hattâ parti ile üst düzey ilişkisi olan bu müfreze komutanları zaman zaman kendilerini asıl askerî birlik komutanlarının üstünde görmektedirler. Hattâ onların fikir ve hareketlerini kontrol etme yetkisine sâhip oldukları kanaatindedirler. Bilhassa doğu cephesinde bunun örnekleri görülmüştür. Sarıkamış harekâtı sırasında düzenli ordu birlikleri Ruslarla herhangi bir çatışmaya girmeye lüzum girmeyip beklerken, bâzı çete grupları çatışmalara giriyorlardı. Tabii ki bu durum askerleri rahatsız etmekteydi. (...) Teşkilâtı Mahsusa'nın başına getirilen bu kişiler yetkilerinin dışına taşmaya her zaman meyillidirler. Teşkilâtın görevlerini çok değişik yorumlamaktadırlar. Asli görevleri ordunun işini kolaylaştırmak olan bu müfrezeler kendilerini ordu birlikleri yerine koyarak mülkî idârenin de kendi emirlerinde olduğunu ileri sürebilmişlerdir. (...) Bunların bu şekilde davranmaları mülkî erkân ile arasında tatsızlıkların çıkmasına ve İstanbul'a şikâyet edilmelerine sebep olmaktadır.." s.111/112) anlatılanlarla büyük ölçüde örtüşüyor. Fakat Çeliktepe muvazzaf subayların da Teşkilâtı Mahsusa içinde yer aldıklarını belirtmemiş!

14 Nitekim Ârif Cemil'in anılarında, Kafkas İhtilâl Cemiyeti adını alan teşkilâtın bir kolunun nizamnâmesine de yer verilmektedir: "Tahlif esnâsında deruhte ettiği vazifeyi ifâden imtinâ edenler ve esrârı cemiyeti ifşâ edenler idâm edilir. Teşkilâta dâhil olsun olmasın, maksadı mukaddesi ihlâl ve işkâle tasaddî edenler dahi idâm olunur."

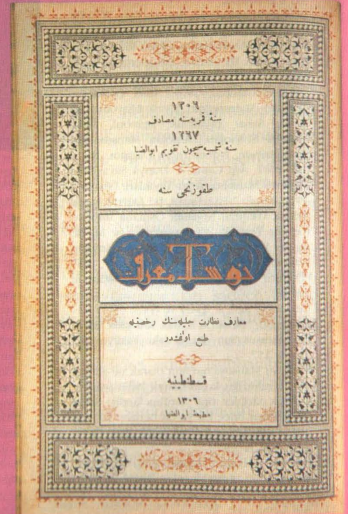
15 Basit bir fikir verebilmek için İttihatçılığı ile Teşkilâtı Mahsusacılığı birbirinin içine girmiş isimlere topluca bir bakmak yararlı olabilir. Lütfen Çeliktepe'nin kitabının son sayfalarına Teşkilâtı Mahsusa'da yer almış ve daha sonra Millî Mücâdele'de önemli pozisyonlar alacak olan İttihatçı kadroya bir kez daha göz atınız!

Osmanlı'da Matbaa ve Matbuat

1886 tarihli *Rebî'i ma'rifet*'in kapağı. Ortada bulunan portre "mûcid-i fenn-i tab' Gutenberg"e aittir.

Ebüzziya almanaklarından *Nevsâl-i ma'rifet*'in (1889) kapağı. Osmanlı matbaacılığında ilk kez bu kapakta 4 renk kullanılmıştır.

1849'da İstanbul'da Yerebatan'da dünyaya gelen Mehmed Tevfik Osmanlı basın ve yayın hayatının en renkli simalarından biridir. Şinasi ve Namık Kemal'in çevresinden yetişen Mehmed Tevfik ilk yazısının yayımlandığı 1865'ten ölüm tarihi 1913'e kadar beş gazete (*İbret*, *Hadîka*, *Sirâc*, *Le Courrier d'Orient* ve *Yeni Tasvîr-i Efkâr*) ve üç dergi (*Cüzdan*, *Muharrir ve Mecmua-i Ebüzziya*) çıkarmış, kendi gazete ve dergileri dışında dönemin pek çok süreli yayınında da hemen her konuda yazılar kaleme almış tanınmış bir gazetecidir. Ebüzziya Tevfik Konya'da sürgünde bulunduğu sırada kendi yaptığı vazolardan birini süslerken görüldüğü bu fotoğraf Âlim Gür'ün *Ebüzziya Tevfik* çalışmasından alınmıştır.

BIR OSMANLI MATBAACISININ SERGÜZEŞTİ

Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı

Ebüzziya Tevfik *Muharrir* dergisine oğlu Ziya'ya atfen "Ebüzziya", yani "Ziya'nın babası", takma adıyla çeşitli yazılar yollamaktadır. Sürgünden döner dönmez zamanın gazetelerine mektup yollayıp durumu açıklar ve yazılarını bundan böyle "Ebüzziya" olarak imzalayacağını bildirir. "Ebüzziya" ismi soyadı kanunundan sonra ailenin bugün de devam eden soyadı olacaktır.

Özgür Türesay ›

Matbaa-i Ebüzziya'nın ilanı.
"Matbaa-i Ebüzziya, nefâset-i temsîl, intizâm-ı edevât, tenevvü'-i müzeyyenât ve letâfet-i tıbâata âid birçok husûsât itibâriyle matâbı'-ı osmâniyyenin umûmuna ilân-ı rüchân eder. Sâir matbaalarla yüzde yüz nisbetinde olan fark-ı nefâsetiyle berâber Ücret-i tab'iyyesi sâir matbaaların ücret-i tab'iyyesinden, fakat yüzde 40 ziyâdedir. Türkçe'den başka, alman, İngiliz, İtalyan, İslav, Fransız lisânlarına mahsûs hurûf-ı mütenevvia ve müzeyyene dahi mevcûd olarak her nev' âsâr ve evrâk tab' eder".

Osmanlı topraklarına görece erken bir tarihte, Avrupa'da icadından yalnızca yarım yüzyıl sonra -ve Rusya'dan yaklaşık yarım yüzyıl önce- genellikle kabul edildiğine göre 1493'te Yahudilerce getirilen matbaa, toplumsal yapı üzerinde dönüştürücü bir rol oynamaya ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde başlar. Matbaa gelmesine gelmiştir ama Osmanlı topraklarında kullanımı uzun süre Yahudî, Rum ve Ermeni cemaatleri içinde dinî ağırlıklı eserlerin basımıyla sınırlı kalacaktır. İmparatorluk sınırları içerisinde Arap harfleriyle baskı yapmak yasaktır. İcadını ve yaygın bir şekilde kullanılmasını izleyen onyıllarda Avrupa'nın toplumsal ve kültürel yapısını kökten bir değişikliğe uğratan matbaa, ortaya kitap kültürünü çıkarmıştır1. Matbaanın Osmanlı toplumu üzerindeki etkisi ise tamamen farklı bir seyir izlemiştir.

1728'te İbrahim Müteferrika'nın kurduğu devlet matbaasında bu tarihi izleyen onyıllarda az sayıda kitap ba-

sılmış, nihayet uzun bir "duraklama" döneminden sonra 1820'lerden itibaren basılan kitap sayısı düzenli olarak artmıştır.[2] Ancak, toplumsal ve iktisadi yapı, kitabın ticarileşmesine hâlâ olanak vermemektedir. Okuma yazma bilenlerin oranı hayli düşüktür; matbaada basılan kitaplar estetik açıdan hattatların ve kopyacıların elinden çıkan yazmalarla rekabet edecek durumda değildir; Avrupa'da kitap pazarı için sürekli ve hatırı sayılır bir talebi teşkil eden halk kütüphaneleri Osmanlı kitap pazarında böyle bir rolü üstlenmekten uzaktır. Bu şartlarda, matbaacılığın gelişmesi için özel gazeteciliğin ortaya çıkışını, yani 1860'lı yılların başını beklemek gerekecektir. Başka bir deyişle, Osmanlı toplumunda gazete ve gazete kültürü, kitap ve kitap kültürünü öncelemiş, matbaacılığın gelişimi de gazeteciliğin ortaya çıkışı ve gelişimiyle yakından bağlantılı olmuştur.[3] Kitabın gazetenin yanında yerini alması ancak 1870'lerde, Osmanlı matbaacılığının Avrupa ile rekabet edecek bir düzeye gelmesi de 1880'lerde gerçekleşecektir.[4] Yazımızın konusunu oluşturan Matbaa-i Ebüzziya ve sahibi Ebüzziya Tevfik de bu süreçte çok önemli bir rol oynamışlardır. İsterseniz, Matbaa-i Ebüzziya'nın Osmanlı matbaacılığındaki yerine geçmeden önce kurucusu Ebüzziya Tevfik'i kısaca tanıyalım.

Ebüzziya Mehmed Tevfik (1849-1913)

1849'da İstanbul'da Yerebatan'da dünyaya gelen Mehmed Tevfik Osmanlı basın ve yayın hayatının en renkli simâlarından biridir.[5] Şinasi ve Namık Kemal'in çevresinden yetişen Mehmed Tevfik ilk yazısının yayımlandığı 1865'ten ölüm tarihi 1913'e kadar beş gazete (*İbret, Hadîka, Sirâc, Le Courrier d'Orient* ve *Yeni Tasvîr-i Efkâr*) ve üç dergi (*Cüzdan, Muharrir* ve *Mecmua-i Ebüzziya*) çıkarmış, kendi gazete ve dergileri dışında dönemin pek çok süreli yayınında da hemen her konuda yazılar kaleme almış tanınmış bir gazetecidir.[6] Ne *Edât-ı Nefyi Hakkında Tetebbuât* (84 s., *Matbaa-i Ebüzziya*, 1309/1891-92); *Nef'î* (4+303 s., *Matbaa-i Ebüzziya*, 1305/1887-1888) ve *Millet-i İsrâiliye* (78 s., *Matbaa-i Ebüzziya*, 1305/1887-1888) adlı üç kitabı ve *Lûgat-ı Ebüzziya* (600 s. ve 752 s., Matbaa-i Ebüzziya, 1306-1308/1889-1891) adlı iki cildi yayımlanmış ama tamamlanmamış bir sözlüğü vardır. Modern anlamda ilk Osmanlı edebiyatı antolojisinin de yazarıdır (*Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*, birinci baskı Mihran Matbaası, 1296/1879; altıncı baskı Matbaa-i Ebüzziya, 1329/1910-1911). Usta bir hattat ve marangoz, pul koleksiyoncusu, amatör bir ressam ve seramikçi de olan Ebüzziya Tevfik çok yönlü bir Osmanlı aydınıdır.

"Ebüzziya" adı, ilk sürgününden kalmadır. Yeni Osmanlılarla ilişkisinden dolayı 1873'te Ahmed Midhat'la beraber sürüldüğü Rodos'tan İstanbul'a ancak 1876'da

1870'li yılların sonunda Ebüzziya Tevfik.

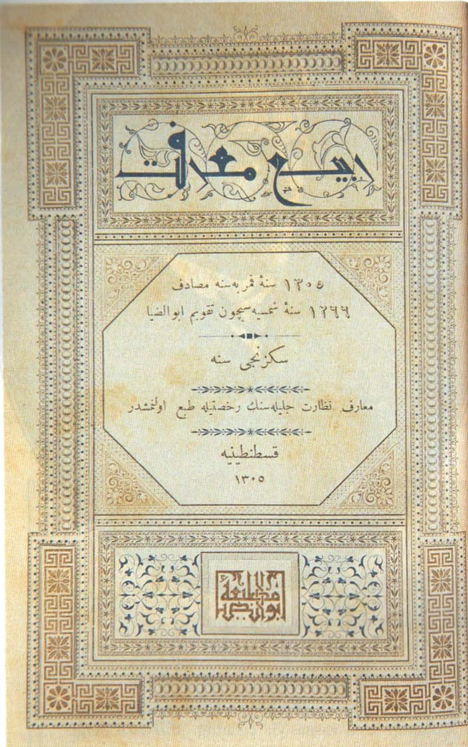
Abdülaziz'in hal' edilmesinden sonra döner. Bu arada, sürgündeki son senesinde İstanbul'daki eski iş arkadaşı Şemsettin Sami vasıtasıyla çıkarttığı *Muharrir* dergisine oğlu Ziya'ya atfen "Ebüzziya", yani "Ziya'nın babası", takma adıyla çeşitli yazılar yollamaktadır. Sürgünden döner dönmez zamanın gazetelerine mektup yollayıp durumu açıklar ve yazılarını bundan böyle "Ebüzziya" olarak imzalayacağını bildirir. "Ebüzziya" ismi soyadı kanunundan sonra ailenin bugün de devam eden soyadı olacaktır.

İlk dönem Osmanlı gazetecilerinin hepsi gibi Ebüzziya Tevfik de aynı zamanda devlet memurudur. 1857'de Mâliye Sergi Kalemi'ne stajyer olarak atanmasından sonra 1900'de Sultan II. Abdülhamid tarafından Konya'ya sürülüşüne kadar pek çok memuriyette bulunacaktır. Bununla beraber, kendisine belli bir maddi güvence sağlayan söz konusu memuriyetleri çoğunlukla kâğıt üzerinde kalacak, neredeyse tüm zamanını gazetecilik ve matbaacılığa ayıracaktır.

Osmanlı Matbaacılığı ve Ebüzziya Tevfik

Osmanlı matbaacılığının gelişimi elbette yazımızın esas konusunu oluşturmuyor. Bununla beraber, Ebüzziya

Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı

Ebüzziya almanaklarından *Rebî'-i ma'rifet*'in (1888) kapağı. Osmanlı matbaacılığında ilk kez bu kapakta 3 renk kullanılmıştır.

Tevfik'in ilk matbaacılık deneyiminin ve bunu izleyen Matbaa-i Ebüzziya'nın başarısının tarihsel bir çerçeve içine yerleştirilebilmesi açısından Osmanlı matbaacılığının 1870'lerdeki durumuna dair birkaç hatırlatmada bulunmak gerekiyor.

1860'lı yıllar Osmanlı toplumu açısından kültürel alanda birtakım önemli gelişmelere sahne olur: Özel gazetelerin ve ilk dergilerin ortaya çıkışıyla hem okuryazar gençler için devlet memurluğu dışında bir kariyer, bir meslek seçeneği yavaş yavaş belirmeye başlar hem de belli bir okuyucu kitlesi ortaya çıkar. Tefrika vasıtasıyla gazete okuyucuları roman türüyle tanışır; 1850'li yılların başında Encümen-i Dâniş'in büyük oranda sonuçsuz kalan Batı dillerinden çeviri girişimi 1860'lı yıllarda gazete sütunlarından okuyucu kitlesine ulaşmaya başlar;[7] dram ve hikâye gibi Osmanlı edebiyatı için yeni edebî türlerin ilk örnekleri görülür. 1830'lu yıllarda orduya subay yetiştirmek için kurulmuş olan modern okullara yine bu yıllarda sivil modern okullar eklenir: Mekteb-i Mülkiye (1859), Darülmuallimin (1862), Mekteb-i Tıbbıye (1866) ve Darülmuallimat (1870). Yeni okullar yeni okul kitapları, yeni bir talep anlamına gelmektedir. Öte yandan, bu okullardan mezun olan öğrenciler yavaş yavaş yeni bir okuyucu kitlesini oluşturmaktadırlar. Tüm bu gelişmeler kitabın ticarileşmesi, yayımcılık ve matbaacılığın az çok kârlı bir iş seçeneği olarak belirmesi için gerekli toplumsal, kültürel ve iktisadi zemini hazırlamıştır.

Tasvîr-i Efkâr Matbaahanesi (1872)

Ebüzziya Tevfik matbaacılığa ilk adımını 1871 senesi sonlarında atmıştır. Büyük hayranı olduğu Şinasi'nin ölümünden sonra Yeni Osmanlılar hareketinin hâmisi Mustafa Fazıl Paşa tarafından Şinasi'nin terekesinden alınan baskı makinesi ve birkaç kasa hurufat Namık Kemal, Menapirzâde Nuri, Kayazâde Reşad ve Ebüzziya Tevfik'e bağışlanır. Diğer hak sahiplerinin haklarından feragat etmeleriyle, o güne kadar *Cerîde-i Havâdis*, *Terakki*, *Diyojen ve Hakayıkü'l-Vekayi* gibi süreli yayınlarda yazılar kaleme alan devlet memuru geleceğin Ebüzziya'sı Mehmed Tevfik ilk matbaasına sahip olur. Tam bu sırada, 1872 Şubatı başında Şûrâ-ı Devlet'teki görevinden azledilir. Bu azil henüz başlamadığı matbaacılık etkinliğiyle değil, gazeteciliğiyle bağlantılıdır.

Ebüzziya'nın 1872 Mayıs'ında Sultanhamamı'nda Şinasi'ye hürmeten *Tasvîr-i Efkâr* Matbaahanesi adıyla açtığı bu matbaada ilk basılan eserler Reşid Paşa merhûmun bazı âsâr-ı siyâsiyesi, Namık Kemal'in Salahaddin Eyyubî'si ile kendi yazdığı *Ecel-i Kaza* adlı bir piyestir.[8] Meşhur *İbret* gazetesi de bu matbaada basılmış, hızla artan tirajı bulunduğu mekânda karşılayamayan matbaa birkaç kez taşınmıştır.[9] Reşid Paşa'nın eseri bir hafta sonra ikinci baskısını yapmış, o dönem için pahalı bir fiyatla satılan *Ecel-i Kaza*'nın altı gün sonra tüm nüshaları tükenmiş, Salahaddin Eyyubî de birkaç gün içinde yok satmaya başlamıştır. Ebüzziya yayımladığı ilk kitaplarından, özellikle *İbret* gazetesinden çok iyi para kazandığını yazmaktadır.[10] Ebüzziya 1872 sonundan Rodos'a sürüleceği Nisan 1873'e kadar bu matbaada kendisine ait *Hadika* ve *Sirac* gazeteleriyle bin beş yüz nüsha basılan ilk sayısı toplatılıp yayımı durdurulan *Cüzdan* dergisini çıkarmıştır. Yine Ebüzziya'nın verdiği bilgilere göre *Hadika* ortalama üç bin nüsha basılıyordu.[11] Ebüzziya Tevfik sürgündeyken matbaasını Şemsettin Sami ve Mihran Efendi işletirler. Yukarıda sözü edilen *Muharrir* dergisi ve ilk özel Osmanlı almanağı olan *Salnâme-i Hadika* da yine bu matbaada basılmıştır.[12]

"Paris'te inşâsı takarrür eden mürtefi' demiryolu" Ebüzziya'nın yayımladığı *Rebi'-i ma'rifet* adlı almanaktan bir sayfa.

Peki 1870'li yıllarda bir matbaada kaç kişi çalışmaktadır? Nasıl bir işbölümü vardır? Ebüzziya'nın *Muharrir* dergisinin ilk sayısında "Ebüzziya" imzasını ilk kez kullandığı yazısının sonundaki şu ifadelerinin o dönemde matbaacılık ve yayımcılıktan ne anlamak gerektiği konusunda hayli aydınlatıcı olduğunu düşünüyoruz: "Ma'lûmdur ki memleketimizde hakk ve tersîm fenleri ne ilerleyebildi; ne de mevcûd olan bir iki ressâm ve hakkaka bu hizmetini ifâ ettirmek için istitaât-ı mâliyemizin hâl-i hâzırı [şu anki mâlî gücümüz] kâfîdir. Binâenaleyh o hizmeti de bizzât kendisi ifâ edecek. Eserinin muharrirliği gibi ressâm ve hakkaklığını da kendi eyleyecek".[13] Matbaacı eserin hazırlanmasının her safhasında bizzat çalışmaktadır: Yazar, çevirmen, ressam, dış ve iç kapak ile sayfa düzeninden sorumlu editör. Bununla beraber, ilk matbaasında Ebüzziya'nın yanında yardımcı olarak Şemseddin Sami'nin çalıştığını, daha sonra Sabahçı Mihran olarak ünlenecek Mihran Nakkaşyan'ın da mürettib olduğunu biliyoruz. Matbaada kullanılan baskı makinesi kol kuvvetiyle çalıştığından bir ya da birkaç matbaa hammalının da bu kadroya dahil edilmesi gerekir. Reşad Ekrem Koçu'nun verdiği bilgilere göre Ebüzziya'nın yanında böyle bir matbaa hammalı olarak işe başlayan Kosti Usta 1898-1900 yılları arasında Matbaa-i Ebüzziya'nın ustabaşısı olmuştur.[14]

Tasvîr-i Efkâr Matbaahanesi söz konusu dönemde gazete basımının matbaacılıktaki büyük ağırlığını göstermektedir. Baskı kalitesi için olumlu bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Örneğin, yukarıda değindiğimiz *Salnâme-i Hadika*'nın baskı kalitesi hayli düşüktür. Ziyad Ebüzziya'nın *Ecel-i Kaza*'nın baskı kalitesi hakkındaki yargısı da son derece olumsuzdur.[15] Ebüzziya'nın bu dönemdeki matbaacılık ürünleri Avrupa'daki baskı kalitesine yaklaşmaktan çok uzaktır. 1882'de kuracağı Matbaa-i Ebüzziya ile bu durum tamamen değişecektir.

Matbaa-i Ebüzziya (1882)

1873 Nisanı'nda Rodos'a sürgün edilen Ebüzziya, İstanbul'a Haziran 1876'da döner. Midhat Paşa'nın çevresinde yer alan grupta çeşitli roller oynar, 1877'de hakkın-

Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı

Ebüzziya almanaklarından *Nevsâl-i ma'rifet*'te (1306/1889) yer alan iki ilân. Üstte meşhûr fotoğrafçılar Abdullar Biraderler'in altta ise Avusturya malı bir oyuncak ilanı bulunmakta: "Çocuklara mahsûs, taştan ma'mûl mimârî oyuncak Kış gecelerinde ve bâ-husûs fenâ ve soğuk havalı günlerde çocukları kendi keyifleriyle hânelerinizde eğlendirmek isterseniz bu oyuncaklardan alınız. Bunlar en ufağı 11 kuruştan iki yüz kuruşa kadar boy boy kutular derûnundadır. Bu taşlar bir nev' çimento memzûcu olduğundan kat'aâ kırılmaz. Gayet zarîf binâlar vücûda getirir. Çocukları hatta vakt-i taâmı unutturacak derecelerde meşgul eder. Numûnelerini görmek ve satın almak isteyenler hâssaten Matbaa-i Ebüzziya'ya mürâcaat eylemelidirler. Kutuların üzerinde çapa alâmeti vardır."

da hiçbir bilgiye sahip olmadığımız bir Viyana seyahatinden sonra Bosna Mektûpçuluğu'na tayin edilir. 1878 Temmuzu'nda döndüğü İstanbul'da önce ikinci almanağı olan ve "kabl'el-intizâr" toplattırılan[16] *Salnâme-i Ebüzziya*'yı,[17] ardından da *Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*'yi yayımladıktan sonra modern bir matbaa kurmak için çalışmaya koyulur. Bu arada, 1880'de, yayın hayatı 32 yıl sürecek olan edebî-ansiklopedik dergisi *Mecmûa-i Ebüzziya*'yı çıkarmaya başlar. Mihran Matbaasında basılan derginin yirminci sayısıyla yirmibirinci sayısı arasındaki bir yıllık arada Almanya'dan yeni matbaasına modern makinalar ve hurufat getirtmekle meşgul olduğunu yirmibirinci sayıdaki bir açıklamasından anlıyoruz.[18] Matbaa-i Ebüzziya'da Mayıs 1882'de ilk bastığı eser Rebî-i ma'rifet adlı almanağının ikinci sayısıdır.

Akla hemen böylesine modern bir matbaanın kurulması için gereken maddî kaynağın nereden bulunduğu sorusu geliyor. Konu üzerinde titiz bir çalışma yapmış olan Âlim Gür'ün de belirttiği gibi,[19] tarihçinin karşısına dikilen bu önemli soruya tatmin edici bir cevap verebilmek için yeterli veriye bugün için sahip değiliz.

Galata'da Arap Cami'nin yanında açılan ve iki yıl sonra Avusturya Lisesi'nin karşısındaki Kart Çınar Sokağı'na taşınacak olan Matbaa-i Ebüzziya'nın işlemeye başladığı 1882 senesinde İstanbul'da 34 kitapçı vardır. 1889'a gelindiğinde bu sayı 49'a ulaşmıştır.[20] Kitapçılar gibi matbaaların sayısı da hızla artmaktadır. II. Abdülhamid sansürünün kendini henüz tam anlamıyla hissettirmediği bu yıllarda Ebüzziya ve matbaası müthiş bir üretkenlikle çalışacaktır. Yayımladığı eserlerin baskı kalitesi sayesinde Leipzig'deki Alman Matbaacılar Birliği'nin yayımladığı yıllık kataloglarda 1891'den 1900'e kadar yer alan tek Osmanlı matbaacısı olmuştur. Ebüzziya, Latin, Kiril, Arap, Yunan, Yahudi ve Ermeni harfleriyle baskı yapabildiği matbaasında ölüm tarihi olan 1913'e kadar *Mecmûa-i Ebüzziya*'nın 139 sayısını, günlük gazetesi *Yenî Tasvîr-i Efkâr*'ı (31 Mayıs 1909-27 Ocak 1913 arasında 649 sayı), yayımladığı 22 almanağının 17'sini, kartpostal dizisini, tamamlanmamış *Lugât-ı Ebüzziya*'nın iki cildini ve 12 kitaplık *Kitaphâne-i Meşâhir* ile 110 kitaplık *Kitaphâne-i Ebüzziya* adlı cep kitabı dizilerini yayımlamıştır. Torunu Ziyad Ebüzziya'nın yaptığı hesaplara göre Matbaa-i Ebüzziya'da 1882-1900 arasında 450, 1900-1913 seneleri arasında da 185 eser basılmıştır.[21]

Dönemin önemli bir diğer matbaacısı olan Ahmed İhsan'ın hatıralarından, imparatorluğun 1883'te hazırlanan ilk kimlik kartlarının da Matbaa-i Ebüzziya'da basıldığını öğreniyoruz.[22] Matbaada ayrıca okullar için mükafat cedveli, fotoğraf arkalığı, fatura, etiket, zarf vb. gibi pek çok matbaa işi de yapılmıştır. 1889'da yayımladığı *Nevsâl-i Ma'rifet* adlı almanağında yer alan iki ilanda, Matbaa-i Ebüzziya'nın Alman Anker-Steinbankasten marka "Çocuklara mahsûs, taştan ma'mûl mimârî oyuncak"ların ve İrlanda malı "Zücâc-ı münakkaş taklîdi kâğıd" yani vitray taklidi jelatinli kağıdın İstanbul bayisi olduğunu görüyoruz. Başka bir deyişle, matbaa kelimenin tam anlamıyla ticarethanedir.

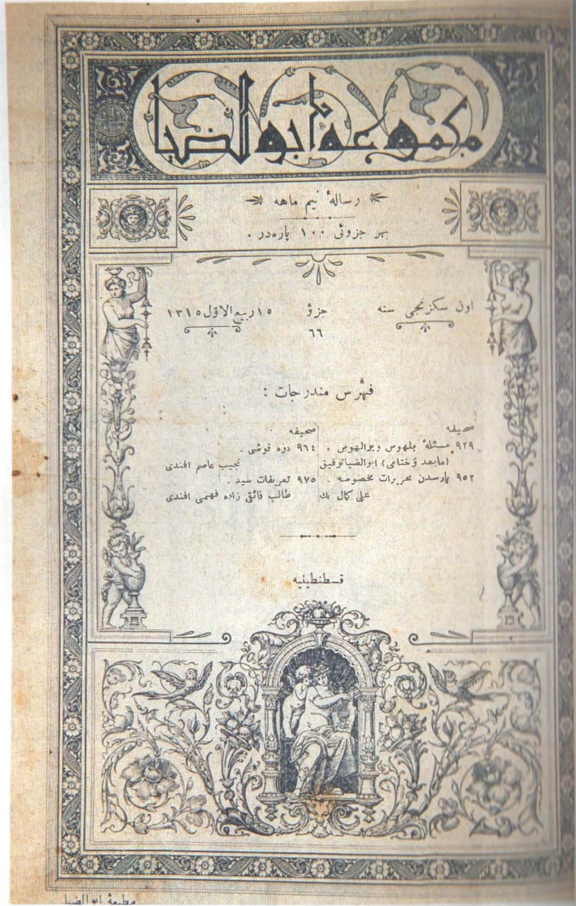
1888'den sonra tam belirleyemediğimiz bir tarihte sultandan, matbaasını Mısır'a nakletmek için izin istemiş ama yanıt alamamıştır.[23] O yıllarda pek çok Osmanlı aydınının İngiliz işgalindeki Mısır'a kaçıp yayımcılık faaliyetlerine orada devam ettiklerini biliyoruz. Örneğin, Butrus el-Bustani'nin *El-Cinan* gazetesinin yayınına 1886'da son vermesinin ardından bazı Beyrutlu aydınlar Kahire'ye geçmişlerdi.[24] Mısır'ın pek çok Jön Türk'ün de sığınağı olduğunu hatırlatalım.[25] Ancak, bu örneklerin Ebüzziya'nın durumunu açıklayıcı olmadıklarını düşünüyoruz. Sultana yolladığı yazı dikkatle okunduğunda aslında Ebüzziya'nın içinde bulunduğu maddî dar boğazdan kurtulmak için memuriyetine ait ödenmemiş maaşlarını istediği anlaşılıyor.

Ebüzziya'nın Almanakları ve Kitaphâne-i Ebüzziya

Ebüzziya'nın, *Rebî-i ma'rifet* (1882-1888 arasında 7 sayı), Nevsâl-i ma'rifet (1889-1893 arasında 3 sayı), *Takvîm-i Ebüzziya* (1893-1899 arasında 3 sayı) ve *Takvîmü'n-Nisâ* (1900) gibi farklı adlar altında ancak *Takvîm-i Ebüzziya* ortak başlığıyla *Matbaa-i Ebüzziya*'da yayımladığı 14 almanak da nitelikli içerikleri bir yana, inanılması güç baskı kaliteleriyle Osmanlı matbaacılığının ulaştığı doruk noktasıdır. 1882-1902 yılları arasında yayımlanmış olan onlarca Osmanlı almanağı arasında en nitelikliler olan *Takvîm-i Mükemmel* (Mehmed Ali), *Takvîm-i Bahar* (Ahmed Edip ve Ahmed Mâcid), *Takvîm-i Cedîd* (Salih Zeki ve Émile Lavoine), *Musavver ve Mükemmel Yeni Osmanlı Takvîmi* (Avanzâde Mehmed Süleyman), *Takvîm-i Ma'rifet* (Ahmed Refik) ve *Takvîm-i Dersaadet* (Mehmed İzzet) almanaklarının hiçbiri içerik ve özellikle de baskı kalitesi açısından Ebüzziya'nın almanaklarıyla rekabet edecek seviyede değildir. Ahmed İhsan'ın 1894-1898 arasında yayımladığı *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn*'un bu noktada bir dereceye kadar istisna teşkil ettiğini belirtebiliriz.

İçerik açısından, Ebüzziya'nın Avrupa'nın önde gelen almanakları, çeşitli takvimler, tarih kitapları, kronolojiler, ansiklopediler, sözlükler ve süreli yayınlardan faydalanarak muhtemelen neredeyse tek başına hazırladığı bu almanakların 19. yüzyıl sonu Osmanlı okuryazar kesiminin genel kültürü, değişen zaman anlayışı ve toplumun yaşadığı modernleşme sürecinin derinliği ve niteliğine dair çok zengin ve şaşırtıcı bir kaynak teşkil ettiğini belirtmekle yetinelim.

Baskı kalitesi açısından yazımıza eşlik eden görsel malzeme yeterince açıklayıcıysa da birkaç saptamada bulunmak yerinde olacaktır. *Rebî-i ma'rifet*'lerin 6 ve 8. sayılarında bolca resim vardır. Rebî-i ma'rifet'in 6. sayısında Osmanlı matbaacılığında ilk kez çinkoğrafi usûlü ve tipo resim baskısı gerçekleştirilmiş, 8. sayısında

Ebüzziya'nın 32 yıl boyunca yayımladığı dergisi *Mecmûa-i Ebüzziya*'nın 15 Rebiyülevvel 1315 tarihli 66. sayısının kapağı.

da yine ilk kez baskıda üç renk kullanılmıştır. 1889'da yayımlanan ve *Takvîm-i Ebüzziya* dizisinin 9. sayısı olan *Nevsâl-i ma'rifet*'in kapağında 4 renk bulunduğunu görüyoruz.[26]

Matbaa-i Ebüzziya'nın Osmanlı yayıncılığına yaptığı en önemli katkı kuşkusuz *Kitaphâne-i Ebüzziya* adlı 110 kitaplık cep kitabı dizisidir. Osmanlı yayıncılığındaki ilk cep kitabı dizisini *Matbûat-ı Cevyide* adıyla Şemseddin Sami 1876'da başlatmış ancak o devir için pahalı olan fiyatlar yüzünden 3 eser sonra dizi durmuş

Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı

Takvîmü'n-nisâ (1900). Ebüzziya'nın yayımladığı son almanak olan bu eser aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlara yönelik olarak hazırlanıp yayımlanan ilk almanaktır.

tur. İkinci girişimi, 1879-1884 yılları arasında Mihran Efendi yapmış, o da Cep kütüphanesi adındaki dizisinde ancak 29 kitap yayımlayabilmiştir. Ebüzziya ise yukarıda da değindiğimiz üzere ilk olarak 1882-1886 arasında *Kitaphâne-i Meşâhir* adıyla 12 kitap yayımlamış, 1886-1887 yıllarında adını Kitaphâne-i Ebüzziya olarak değiştirdiği dizide 110 kitaba ulaşmıştır. 1887'den sonra sadece yeni baskılar yapılır. Bu koleksiyon, Osmanlı yayıncılığında önceden ilan edilmiş bir program çerçevesinde gerçekleştirilmiş ilk cep kitabı dizisidir. Üçer bin nüshalık ilk baskıdan sonra pek çoğunun ikinci ve üçüncü baskısı yapılmıştır. Dizinin dikkat çeken özelliği kullanılan yazı tipi, sayfa düzeni ve rengi, iç ve dış kapak düzeninin 122 sayı boyunca büyük bir tutarlılık arz etmesi ve bibliyografik künyeye gösterilen özendir. Dönem için son derece uygun bir fiyata satılan bu dizi Osmanlı toplumunda kitabın görece geniş kitlelere ulaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır.[27]

Ancak, Ebüzziya'nın 1900'de düzenlenmesi öngörülen Jön Türk Kongresi'nin davetiyelerini basması üzerine[28] Konya'ya sürülmesi matbaanın kaderini de değiştirmiştir. Sahibinin Konya'da sürgün bulunduğu 8 yıl boyunca mühürlü kalan, rutubet ve bakımsızlıktan perişan olan matbaa bir daha eski haline gelememiştir. Matbaa-i Ebüzziya, kurucusu Ebüzziya Tevfik'in ölümünün ardından çocukları Velid ve Talha ile torunu Ziyad Ebüzziya tarafından II. Dünya Savaşı sonrasına kadar işletilmiştir.

Özgür Türesay
Galatasaray Üniversitesi
Siyaset Bilimi Bölümü
İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü.

1 Lucien Febvre & Henri-Jean Martin, L'apparition du livre, Paris, Albin Michel, 1999 [1958] ve Henri-Jean Martin, *Histoire et pouvoirs de l'écrit*, Paris, Albin Michel, 1996 [1988].

2 Franz Babinger, *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası. 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat* (çev. Nedret Kuran-Burçoğlu), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2004; Alpay Kabacalı, Türk Kitap Tarihi. I. Başlangıcından Tanzimat'a Kadar, 2. baskı, İstanbul, 1989.

3 Orhan Koloğlu, "La formation des intellectuels à la culture journalistique dans l'Empire ottoman et l'influence de la presse étrangère", Nathalie Clayer, Alexandre Popovic et Thierry Zarcone (ed.), *Presse turque et presse de Turquie*, İst.-Paris, İSİS, 1992, içinde s. 124-141.

4 A. H. Tanpınar, *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., Çağlayan Kitabevi, 8. baskı, 1997, s. 249-252. Ondokuzuncu yüzyılda İstanbul'daki matbaalar üzerine bkz. Johann Strauss, "Les livres et l'imprimerie à Istanbul (1800-1908)", Paul Dumont (ed.), Turquie livres d'hier, livres d'aujourd'hui, Strasbourg-İstanbul, İSİS, 1992, içinde s. 5-24. Söz konusu makalenin Türkçe çevirisi *Müteferrika* dergisinin ilk sayısında yayımlanmıştır.

5 Biyografik bilgi için bkz. Âlim Gür, *Ebüzziya Tevfik: Hayatı; Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1998 ve Özgür Türesay, "Ebüzziya Tevfik ve Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912)", Müteferrika, Kış 2000, Sayı 18, s. 87-140.

6 Söz konusu yazıların bir kısmını başka makalelerimizde ele almıştık, bkz. "Mecmua-i Ebüzziya'da Tesettür Meselesi ve Feminizm Tartışmaları", *Toplumsal Tarih*, Mart 2001, Sayı 87, s. 16-23; "Osmanlı Kimliğinin Peşinde : Ebüzziya Tevfik Bey", Müteferrika, Yaz 2002, Sayı 21, s. 3-25; "Modernleşme, Medeniyet ve Şehircilik Üstüne: Ebüzziya Tevfik'in Şehircilik Yazıları", Kebikeç, 2003, Sayı 15, s. 5-19.

7 Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, 1859-1959, Ankara, Bilgi Yay., 3. baskı, 1971, s. 12-22 ve Dündar Akünal, "Çeviri ve Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İst., 1985, s. 452-454.

8 Ziyad Ebüzziya, "Matbaa-yı Ebüzziya", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, Dergâh Yay., 1986, s. 158-160. Ecel-i kaza hakkında bkz. Ebüzziya Tevfik, Ecel-i Kaza (haz. Âlim Gür), Ankara,

آياق قابى [همزهٔ ممدوده] آيازمه

٦١

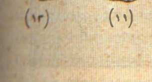

Ebüzziya'nın iki cildi yayımlanmış ama tamamlanmamış sözlüğü *Lügat-ı Ebüzziya*'dan bir sayfa.

Kültür Bakanlığı, 2000. Ecel-i kaza'nın ilk baskısında basım yeri belirtilmemiş tir.

9 Bu taşınmaların hikâyesi için bkz. Reşad Ekrem Koçu, "Ebüzziya Matbaası", *İstanbul Ansiklopedisi*, IX, İstanbul, 1968, s. 4872-4873.

10 Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi* (Haz. Ziyad Ebüzziya), Cild II, İstanbul, Kervan Yay., 1973, s. 126-127.

11 age, s. 222.

12 1290/1873'te bastığı bu salnamenin iç kapak sayfasındaki "Bâb-ı Ali caddesinde Hadika matbaasında tab' olunmuştur" ifadesi bize bilemediğimiz nedenlerle bir ara matbaasının ismini değiştirdiğini düşündürtüyor. "Hadika matbaası" ile "Tasvîr-i Efkâr Matbaahanesi" muhtemelen aynı matbaadır.

13 [Tevfik] Ebüzziya, "Karîine", *Muharrir*, Sayı 1, 1292/1875, s. 5.

14 Reşad Ekrem Koçu, *a.g.m.*, s. 4873.

15 Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Cild II, 1973, s. 126, dipnot 2.

16 Y. A. HUS. (Sadâret Husûsî Mârûzat Evrâkı) : 160/70 (22 Ra. 1296) ve 160/83 (8 R. 1296).

17 Salnâme-i Ebüzziya, Mihrân Matbaası, 1296/1879, 192 s. Söz konusu salnâmenin önceki senenin önemli olaylarının sıralandığı kronoloji (Takvîm-i şuûnât) kısmında Rusya polis müdürünün genç bir kız tarafından öldürülmesi (s. 161), Almanya İmparatoru Wilhelm'e yapılan iki suikast (s. 161), Süleyman Paşa'nın mahkemesi (s. 162), Bosna'da hükûmet-i avâm (s. 163) gibi olaylara yer verilmiş olmasından dolayı toplattırıldığı düşünülebilir. Salnâmenin tamamında kullanılan üslûbun son derece serbest ve eleştirel olduğunu da belirtmeden geçmeyelim.

18 [Ebüzziya], "İlân-ı husûsî", *Mecmûa-i Ebüzziya*, Sayı 21, 2 Haziran 1882 (15 Recep 1299), s. 641.

19 Âlim Gür, Ebüzziya Tevfik: Hayatı..., s. 306-308, dipnot 869.

20 Johann Strauss, "Who Read What in the Ottoman Empire (19th-20th centuries)", *Arabic Middle Eastern Literatures*, 6, Sayı 1, 2003, s. 47.

21 Ziyad Ebüzziya, "Matbaa-yı Ebüzziya", s. 160.

22 Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıraları*, 1888-1923, Cild 1, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1933, s. 133.

23 M. Kaya Bilgegil, "Ebüzziya Tevfik Bey'in Sultan İkinci Abdülhamid'e Arîzaları", M. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Tarihi Üzerine Araştırmalar II*, Erzurum, 1980, s. 174, 202-203 ve 239-240. Söz konusu arîza tarihsizdir, bununla beraber Namık Kemal'den "merhum" olarak bahsedilmesinden 1888'den sonra kaleme alındığını anlıyoruz.

24 Albert Hourani, Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939, Cambridge, Cambridge University Press, 198[illegible], s. 245-246 ve 263

25 Örneğin Abdullah Cevdet, bkz. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, [1981], s. 54-59

26 Orhan Koloğlu, *Basınımızda Resim ve Fotoğrafın [illegible]*, İstanbul, 1992, s. 25-27.

27 Ziyad Ebüzziya, "Kitaphane-i Ebüzziya - [illegible]", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, V, İstanbul, Dergâh Yay., [illegible], s. 370-372 ve Âlim Gür, "Kitâphâne-i Ebüzziya", [illegible], Ziyad Ebüzziya Kitabı: [illegible], İstanbul, [illegible], s. 191-204.

28 Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul, İletişim Yay., 1986, s. 330, dipnot [illegible].

“Müteferrika ve Osmanlı Matbaası 18. Yüzyılda İstanbul’da Kitabiyat”*

Matbaanın kurulması ve faaliyete geçmesinin Avrupa'da özellikle şarkiyatçılar tarafından yakından izlenmiş olduğunu Franz Babinger göstermektedir. Osmanlı'da Humbaracı Ahmet Paşa olarak tanınan Bonneval'e ait olduğu bilinen yazışmaların yanında, İbrahim Müteferrika'nın da yurtdışındaki bazı çevrelerle mektuplaştığı bilinmektedir. Müteferrika'nın matbaa faaliyetleri yanında, siyasi işlerde de oldukça yoğun bir etkinlik içinde olduğu hususu ise gözden kaçmaktadır.

***Kemal Beydilli* ›**

Özellikle Fatih dönemi Osmanlı tarihi üzerindeki araştırmalarıyla tanınan Franz Babinger (1891-1967), Leipzig'te 1919'da basılan *Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert* adlı eseriyle, bu gün bile hâlâ tüm ayrıntılarıyla tam olarak işlenmemiş ve aydınlığa kavuşturulamamış olan zorlu bir konuyu, o zamanın bilgi birikimi dahilinde başarıyla ele alarak, genç yaşında edinmiş olduğu üstün donanımını gözler önüne sermiştir. Babinger'in 1927'de yayımladığı *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*[1] ile ilgili eseri, uzun yıllar temel bir kaynak olarak kullanılmış ve nihayet Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.[2] Ancak, eserin artık eskimiş olduğu ve aradan geçen uzun zaman içinde ortaya çıkan hata ve eksikliklerinin giderilmesi şartıyla istifade edilmesi gerektiği gözden uzak tutulmamalıdır.[3] Babinger'in pek çok Avrupa dillerine çevrilmiş bir başyapıtı sayılan Fatih'le ilgili eseri ise,[4] yine uzun bir aradan sonra nihayet İngilizce tercümesinden dilimize kazandırılmıştır.[5] Bu eserde kullanılan kaynakların belirtilmemiş olması, ilk andan itibaren ciddi bir tenkit konusu olmuştur. İngilizce

المقالة ٣٦٦

المقالة الثانية عشر وهي خمسة عشر شكلا

آ

كل سطحين كثيري الاضلاع والزوايا المتشابهين الواقعين في دايرتين فان نسبة احد السطحين الي الآخر كنسبة مربع قطر دايرته الي مربع قطر الدايرة الآخري

لنكن سطحا اب ج د ه ح ط ا ل م كثير الاضلاع والزوايا المتشابهان في

Müteferrika'nın terekesinde yer alan Nasıreddin Tusi'nin *Usûl-i Oklides*'i, Roma, 1594.

tercümede yer alan kaynak niyetine yapılan serpiştirmelerin ise yazara ait olmadığı ve genel atıflar ötesinde bir önem arz etmediği görülmektedir. Dolayısıyla eserin dayandığı kaynakların gösterilmemiş olma zafiyeti devam etmektedir. Eserin değerlendirilmesiyle ilgili bir

araştırmada Babinger'in, kullandığı ancak belirtmediği kaynaklardan, kelimesi kelimesine ve aynen uzun pasajlar halinde geniş alıntılar yapmış olmasından ötürü ciddi bir şekilde intihal ile suçlanmakta olduğu ve bolca sergilenen karşılaştırmalı örneklemelerle bu durumun gözler önüne serildiği bilinmekte olup, bu husus yeterince dile getirilmemiştir.[6]

İstanbul'da Kitabiyat, böyle bir zafiyet hali arz etmemektedir. Çalışma, nadir ve erişilmesi külfetli bir çok eserlerin ve konu ile ilgili olarak vaktiyle gazetelerde çıkmış olan havadislerin değerlendirilmesiyle özgün bilgilerle donatılmış olarak kaleme alınmıştır. Müteferrika'nın hakkında ise, o sıralardaki mevcut bilgilerden hareket edilmiş olmasından ötürü, bazı hatalı değerlendirmelerde bulunulmuş olmasının doğal karşılanması gerekmektedir. Bunların mütercim tarafından dipnotlarında yapılan açıklamalarla düzeltilmesi cihetine gidilmiş ve hayatıyla ilgili olarak özellikle Niyazi Berkes tarafından yapılan tespitlerin esas alınmış olması isabetlidir. Dolayısıyla, Müteferrika'nın, 18 yaşındayken Türklere esir düştüğü, sert ve kaba efendisinin yanında sefil bir hayat sürdüğü ve bu durumdan kurtulmak için Müslüman olduğu vs gibi, vaktiyle Karacson tarafından ileri sürülen yakıştırmaların gerçekleri yansıtmadığı açıktır. Bununla beraber, artık çoktandır düzeltilmiş olan bu gibi eski bilgileri tekrarlamayı ısrarla sürdürenlerin bulunduğu görülmektedir. Nitekim, en son çıkan *Küçük Türkiye Tarihi* (Stuttgart 2003) müelliflerinden Christoph K. Neumann, Müteferrika'nın "genç yaşta Osmanlı esaretine düştüğü ve Müslümanlığa geçtiği"[7] tezini sadakatla benimsemekle beraber; bunu, 1514 Çaldıran savaşını değerlendirirken, Osmanlıların, ordu birlikleri Türklerden oluşan Safavilere karşı elde ettiği bu zaferde esas etken olan Yeniçerilerin kökenine değinerek, bunun aslında "Hiristiyanların Türklere karşı kazandığı bir zafer" olduğu iddiasıyla[8] yaptığı muhteşem espri cümlesinden kabul etmek gerekir!

Müteferrika, 1710'da yazdığı ve Muhammed Peygamber ve ümmeti hakkında eski mukaddes kitaplarda yer alan Tebşirat meselesini ele alarak yazdığı *Risale-i İslâmiyye* adlı eserinde, kendisi hakkında az da olsa önemli bilgiler vermiş olmakla beraber, bunlar Babinger tarafından değerlendirilmemiştir.[9] Burada Müteferrika, Kolojvarlı (Erdel) olduğunu, küçük yaştan beri Tevrat ve İncil ve Zebur okuduğunu ve eğitimini tamamlayarak "va'z ve nasihat ile me'mur" olduğunu, hocalarının itibar etmediği kadim Tevrat parçalarını gizlice incelediğini ve Tebşirat konusunda tartışmalarda bulunduğunu ifade etmektedir. Müteferrika bu eserinde Tevrat'tan Latince olarak pek çok alıntılar yapmakta, ayrıca bunların yerlerini göstermekte ve bu Latince alıntıları, okunuşunu esas alarak Arap harfleriyle yazılmış olarak vermektedir. Kendi ifadesiyle Latince bildiği kesinlik kazanan

Müteferrika'nın mektuplaştığı şarkiyatçı Clodius'un Latince-Türkçe-Almanca lugatı. Leipzig 1730.

Müteferrika'nın bu açık beyanlarına rağmen, Fransızca, İtalyanca ve Almanca'ya hakim olduğunu belirttikten sonra, "Latince konusundaki bilgisi ise benim açımdan biraz şüphelidir" diyen (s. 18) ve bu görüşünde ısrar eden (s. 21) Babinger'in yanılgı içinde olduğu açıktır. Biz de Babinger'in, Müteferrika'nın, Fransızca, İtalyanca ve Almanca bildiğine dair olan beyanını şüphe ile karşılamaktayız. Müteferrika ile yakınlığı olan ve matbaada *Grammaire Turque* adlı eseri basılan (1730) Jean-Paptiste Holdermann, 5 Ağustos 1730 tarihli olarak yazdığı ve o ana kadar basılan kitaplar hakkında da bilgi verdiği bir mektubunda, Müteferrika'nın Türkçe, Arapça ve Farsça dışında Macarca ve Latince bildiğini açıkça ifade etmektedir.[10]

Müteferrika'nın matbaa faaliyetleri yanında, siyasi işlerde de oldukça yoğun bir etkinlik içinde olduğu hususu ise gözden kaçmaktadır. Hayatının bu cephesi yeterin-

"Müteferrika ve Osmanlı Matbaası 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat"

ce aydınlatılmamış olduğu gibi, kendisine bazı hizmetler de yakıştırılmış bulunmaktadır. Bu anlamda, 1715'de sefaretle Viyana'ya gönderildiği ve Prens Eugen'le görüştüğü hep tekrarlanmakta olan yanlışlardandır. Müteferrika İbrahim Ağa adını taşıyan bu elçinin matbaa kurucusu İbrahim Müteferrika olmadığı kesindir. Kaynaklarda da buna dair bir işaret bulunmamaktadır. Aynı şekilde, Eylül 1743'de Usumı[11] Ahmed Han'ın Kaytak Hanı olarak atanmasıyla ilgili olarak küçük bir heyet ve gerekli hediyelerle Dağıstan'a yollanan, Dergâh-ı âlî müteferrikalarından İbrahim Ağa'nın yine matbaa kurucusu İbrahim Müteferrika olduğuna dair olan kayıtların da ihtiyatla karşılanması icap etmektedir. Bu iki husus, Erhan Afyoncu tarafından arşiv belgelerinden hareketle ortaya çıkartılan yeni bilgiler ışığında tartışılarak düzeltilmiş ve İbrahim Müteferrika ile ilgili olarak yazdığı değerli bir ansiklopedi maddesinde[12] de yerini almıştır. Dolayısıyla, daha önceleri devamlı olarak zikredilen bu gibi hatalı beyanların ve hayatına dair düşülmüş olan eski kayıtların denetlenmeden kullanılmaması gerektiği böylece gözler önüne serilmektedir. Arşiv malzemeleri üzerinde Erhan Afyoncu tarafından yapılan araştırmalar neticesinde, Müteferrika'nın resmî hizmetleriyle ilgili olarak şimdiye kadar bilinmeyen bazı yeni bilgilerin de ortaya çıkartılması mümkün olmuştur. Mesela, İbrahim'in müteferrikalık hizmetine alınmasının Nisan 1716 tarihinde olduğu, bundan önce kapukulu süvarilerinin 41. bölüğünde 29 akçe ile vazife gördüğü, Macar prensi II. Rakoçi'nin Osmanlı devletine ilticası üzerine (1717) maiyetine tercüman olarak verilmesiyle ilgili (1718) kayıtları, müteakip senelerde almakta olduğu tayinat mikdarları, ölümünden sonra, uhdesindeki timarın Şubat 1747 tarihli olarak bir başkasına tevcihiyle ilgili işlemleri ve bundan hareketle ölüm tarihinin de aynı tarihlerde olabileceğinin tesbiti, top arabacıları kâtipliği (1743) ve Divan-ı hümayun tarihçiliği (1744-45) vazifelerinde bulunduğu bu anlamdaki yeni bulgulardandır.[13] Ancak, Müteferrika gibi, kültür tarihimizde fevkalade önemli bir yer işgal eden bir şahsın ölüm tarihinin bile, Babinger zamanından beri hâlâ kesin olarak belirlenememiş olması, aradan geçen uzun zamana rağmen bu sahada yeterli araştırmalar yapılmadığının göstergesidir. Yukarıda değinilen Şubat 1147 / Recep 1160 tarihi, Müteferrika'nın vefatından sonra tasarruf etmekte olduğu timarın bir başkasına tevcihi ile ilgili olduğu açık olduğundan, bu tarihten birkaç gün önce ölmüş olabileceğini ileri sürmek[14] neticede bir tahminden öteye geçememektedir. Babinger, Müteferrika'nın ölüm tarihi olarak, İstanbul'daki Avusturya elçisi Penkler'in Viyana Devlet Arşivi'ndeki raporuna dayanmış olan Hammer tarafından verilen Haziran 1746 tarihini[15] esas almaktadır. Hammer'den daha eski bir kaynak olarak D'Ohsson da Müteferrika'nın 1746'da ölmüş olduğunu kaydetmektedir.[16] Müteferrika ile ilgili olarak sürdürülen araştırmalarda Osmanlı arşivleri yanında Avrupa arşivlerinin, dönemin matbaaya ilgi duyan aydınları arasındaki yazışmaların ve kültür ağırlıklı gelişmeler hakkında bilgi veren gazetelerin de ihmal edilmemesi gerekmektedir. Mesela, Babinger'in de kullanmış olduğu bu tür kültürel havadislere yer veren, Leipzig'te çıkan *Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen* gazetesinin 4 Mayıs 1730 tarihli sayısında, daha önce, İstanbul'da yeni açılan matbaada basılmış olan *Van Kulu Lügatı*'yla ilgili olarak okuyucuların bilgilendirildiği belirtilmekte ve şimdi de matbaada yeni basılan *Tuhfetü'l-kibâr*ve *Târîh-i Seyyâh*'ın basımı duyurulmakta; eserlerin müellifleri, muhtevası, hacmi vs hakkında bilgiler verilmektedir. Bu tür kaynakların taranması neticesinde, İstanbul'daki matbaa ve kitap dünyası hakkında değerli bilgiler edinilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca, buralarda Müteferrika'nın ölümüne de yer verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.[17]

Târîh-i Seyyâh[18] hakkında Babinger'in yaptığı açıklamalar ilgi çekici başka bir meseleyi gündeme getirmektedir. Afganlılarla İran arasındaki savaşı ve Safevî hanedanının çöküşünü ele alan bu eser, 25 seneden fazla İran'da bulunan Polonyalı Cizvit misyoneri Judas Thaddäus Krusinsky (1675-1756) tarafından Latince olarak kaleme alınmıştır. Krusinsky, 1728'de İran elçisi Mehmed Han'la birlikte İstanbul'a gelmiştir. *Târîh-i Seyyâh*'ı 1740'da Latince olarak bastıran Krusinsky, İstanbul'da, daha henüz ülkesine dönmeden önce Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın isteği üzerine eserini Türkçe'ye çevirmiş olduğunu beyan etmekte ve bu iddiası dönemin mu'teber diğer bazı şarkiyatçıları tarafından da doğrulanmaktadır. Öte yandan Müteferrika da, 1729'da Türkçe olarak bastığı eserin daha ilk sayfalarında, Türkçe tercümenin bizzat kendisi tarafından yapılmış olduğunu açıkça belirtmiş bulunmaktadır.[19] Müteferrika'nın Latince bildiğinden şüphe duyan ve "aslında hâkim olmadığı kesin olan bir dilden, bu eseri nasıl Türkçe'ye çevirmiş olduğunu anla-

GRAMMAIRE
TVRQVE,
OU
METHODE COURTE & FACILE;
pour
APPRENDRE LA LANGUE TURQUE
Avec un Recueil des Noms, des Verbes, & des Manieres de parler les plus necessaires à sçavoir, avec plusieurs Dialogues familiers.
A CONSTANTINOPLE
M. DCC, XXX

Müteferrika'nın bastığı Holdermann'ın gramatik kitabından ilk sayfa. İstanbul 1730.

mak zordur"diyen Babinger, eserin tercümesinin Krusinsky tarafından yapıldığı kanaatindedir. (s. 20-22). Müteferrika'nın diğer bazı eserlerini de Latince bilgisini kullanarak tertip ettiği hatırlanacak olursa, aynı ciddiyetteki birbirini tekzip eden bu iki beyanın incelenmek üzere ele alınması icap edeceği açıktır.

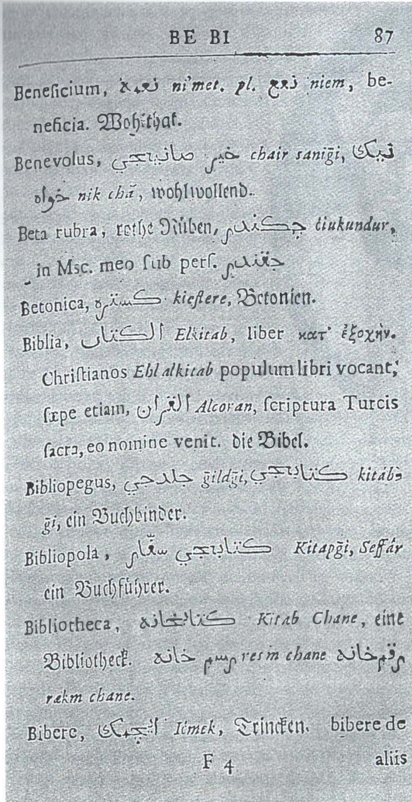
İbrahim Müteferrika, yakın ilişkiler içinde olduğu dostu Humbaracı Ahmed Paşa (Bonneval) ile birlikte dış siyasetin yönlendirilmesinde yoğun bir faaliyet içinde olduğu gözlenmektedir. Prens Rakoci'nin yanında başladığı irtibat hizmeti, çeşitli diplomatik vazifeler ifasıyla devam etmiştir. Nisan 1743'de, Korsika cumhuru adına gelen ve adanın Osmanlı himayesine girmek istemesiyle ilgili teklifi resmen getiren Kont Beaujeu'nün, Reis Efendi tarafından kabul edilmesini sağlamış ve sürdürülen görüşmelere aracılık etmiştir.[20] İbrahim Müteferrika, Fransa'nın İstanbul'da geliştirmek istediği Avusturya aleyhtarı siyasetinde Bonneval ile birlikte önemli roller üstlenmiştir. Kendisiyle aynı isim taşıyan oğlu (Küçük İbrahim) ile Bonneval'in Milanolu evlatlığı Süleyman'nın da bu tür işlerin içinde oldukları anlaşılmaktadır.[21] Bunlar babalarının ölümlerinden sonra da siyasi işlerde irtibat ve işgüder olma becerilerini çeşitli devletlerin hizmetine sunmuşlardır. Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaa işlerini oğlunun üstlenmiş olduğuna dair olan kayıtlar tashihe muhtaçtır. Küçük İbrahim, babası henüz daha hayattayken Divan-ı hümayun tercümanın nezdinde Divan kâtibi olarak hizmet vermeye başlamış (1743) ve daha sonraları da 25 sene boyunca bu vazifesini sürdürmüştür.[22] 1739 Belgrad antlaşmasının temdidi münasebetiyle Avusturya elçisi Penkler, Sadrazam, Reisülküttap, Kâhya Efendi yanında Divan tercümanı ve onun yardımcısı olan Küçük İbrahim'e de hediye ve para vermiştir (Temmuz 1747).[23] Danimarka elçisi Gähler, bir ticaret ve dostluk antlaşması yapmaya muvaffak olduğunda, bu münasebetle kendisine verilen ziyafete diğer rical yanında Bonnaval'in evlatlığı Süleyman ve Küçük İbrahim de davet edilmiştir (1756).[24] Küçük İbrahim, 1768'de savaş ilanı sebebiyle Yedikule'ye nakledilen Rus elçisi Obreşkof'la işbirliği yaptığı gerekçesiyle bu vazifesinden azledilmiştir.[25] Bonneval ve evlatlığı Süleyman'la birlikte, baba-oğul İbrahim'lerin henüz ele alınmamış olan bu tür faaliyetlerinin aydınlatılması bakımından da özellikle dışarıdaki malzemelerin mutlak surette değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

İbrahim Müteferrika
Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul: YKY, 1999, c. 1, s. 631

Matbaanın kurulması ve faaliyete geçmesinin Avrupa'da özellikle şarkiyatçılar tarafından yakından izlenmiş olduğunu Babinger göstermektedir. (s. 52 vd). Hollanda devlet arşivinde bulunan ve Babinger'in eserine tıpkı basım ve Türkçe tercümesi verilmek suretiyle ilave edilen "Origio et Principium Typograhia Otthomanica", (Osmanlı Matbaasının Kuruluşu ve Başlangıcı) başlıklı Latince bir belge, bu tür malzemelerin mevcudiyetine işaret etmektedir. Bonneval'e ait olduğu bilinen yazışmalar yanında,[26] İbrahim Müteferrika'nın da yurtdışındaki bazı çevrelerle mektuplaştığı bilinmektedir. Mesela, Babinger'in de belirttiği gibi, şarkiyatçı Johann Christopher Clodius bunlardan biridir. (s. 55). Clodius'un matbaaya olan ilgisi sebebiyle İstanbul'dan, "meraklı ve âlim biri", kendisine *Târîh-i Seyyâh*'tan yapmış olduğu çeviriyi yollar. (1731). Bu ifadeyle kastedilen şahsın, matbu nüshada kendisini eserin mütercimi olarak takdim eden Müteferrika olduğu açıktır. "Origio et Principium'un"da İbrahim Müteferrika tarafından yazılmış olduğu ileri sürülmektedir. Metin içindeki bazı ifadelerden hareketle, müellif tesbitinde tereddüde düşülse de, bunun böyle olduğunu kabul etmek, Cloidus'a yazılan mektupta da mütercimin kendisini dolaylı olarak tanıtmış olmasından hareketle mümkündür. Belge 1146 (1733/34) tarihlidir ve o ana kadar yayımlanmış 12 eseri tanıtmaktadır. 3. eser olan *Târîh-i Seyyâh* için "tarafımızdan Türkçe'ye çevrilmiştir" denilmekte olması, mütercim olarak Müteferrika'yı göstermektedir. Tercümenin, "günlük şeklinde tutulmuş ve saraya takdim edilmiş raporlarla zenginleştirilmiş" olduğuna dair düşülen kayıt (s. 72), 1721'de İran elçiliğine gönderilmiş olan Ahmed Dürrî Efendi'nin sefaretnamesinden de istifade edildiğine işaret etmektedir. Eserin 1740'da Krusinsky tarafından yapılan Latince neşri ile Müteferrika nüshasının bu beyan doğrultusunda karşılaştırılması, mütercim konusundaki karşılıklı iddiaların temyizine çözüm getirebilir. Öte yandan, "Origio et Principium"daki bazı ifadeler bu belgenin başka bir şahıs tarafından yazılmış olabileceği izlenimini de vermektedir: *Târîh-i Hind-i Garbî* için "müellifinin Kâtip Çelebi olduğu sanılmaktadır" kaydı; 1730'da basılan ve Holdermann'ın gramatik kitabı için "yazarı bilinmemektedir" denilmesi, kitapların nâşiri olarak bizzat Müteferrika'nın, bastığı eserlerin müelliflerinden habersiz olduğu gibi bir sonuç vermektedir. (bkz. s. 72, 73) *Füyûzât-ı Mıknatisiyye* ve *Usûlü'l-Hikem* için ise, "tarafımdan yazıldı" denilmesi beklenirken, "Osmanlı matbaacısı tarafından" hazırlanmış olduğunun belirtilmesi, keza, *Cl-*

"Müteferrika ve Osmanlı Matbaası 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat"

BE BI 87

Beneficium, نعمة ni'met. pl. نعم niem, beneficia. Wohlthat.

Benevolus, خير صانيجي chair saniği, نيك خواه nik chā, wohlwollend.

Beta rubra, rothe Rüben, چكندر ćiukundur, in Msc. meo sub perf. چقندر

Betonica, كسترة kieftere, Betonien.

Biblia, الكتاب Elkitab, liber κατ' ἐξοχὴν. Christianos Ehl alkitab populum libri vocant; sæpe etiam, القرآن Alcoran, scriptura Turcis sacra, eo nomine venit. die Bibel.

Bibliopegus, جلدجي gildği, كتابجي kitābği, ein Buchbinder.

Bibliopola, كتابجي صحاف Kitapği, Seffár ein Buchführer.

Bibliotheca, كتابخانه Kitab Chane, eine Bibliotheck. رسم خانه resm chane رقم خانه rækm chane.

Bibere, ايچمك Icmek, Trincken. bibere de

F 4 aliis

Holdermann'ın gramatik kitabından bir sayfa.

hânnümâ için, yarım kalmış olan bu eserin "Osmanlı matbaacısı tarafından tamamlanmış" olduğu ve Osmanlı edebine tamamen ters düşecek bir tarzda kendi kendini öven bir yaklaşım içinde, bu eserin, "hamarat matbaacının çalışkanlığı sayesinde" ortaya çıkarıldığı gibi ifadelerin yer alması (s. 74); okuyucuyu tereddüde sevk etmektedir. Her halükârda bu belge, konuyla ilgili olarak yurtdışında önemli malzemelerin varlığına işaret etmekte ve çalışmaların saha kapsamının genişletilmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim, buna benzer başka bir belge, 1926'da N. Omont tarafından neşredilmiş[27] olmakla birlikte şimdiye kadar pek dikkat çekmemiştir. Aslının Paris'de Milli Kütüphane'de olduğu belirtilen ve Latince olarak İbrahim Müteferrika tarafından hazırlanmış, "Prima Typograpiae Apud Ottomanos Introductio" (Osmanlılarda açılan ilk matbaa) başlığını taşımakta olan, 1730 tarihli bu belge meseleyi oldukça aydınlatmaktadır. Burada da önce matbaanın kuruluş hikâyesi kısaca tekrarlanmaktadır. Bu konuda verilen bilgiler "Origio et Principium"da verilenlerle aynıdır ve burada matbaa kurulmasının gerekçelerini anlatan Vesîletü't-tıbâ'a'ya farklı olarak ismen yer verilmiştir (Compositus est libellus qui continet utilatem typographiae et nominatus Vesiletuttibaet).[28] Daha sonra da, "Origio et Principium"da yapıldığı gibi, ancak bu sefer, haliyle belgenin hazırlanış tarihi olan 1730'a kadar basılmış olan eserlerin tanıtımına geçilmekte, muhteva, hacim ve satış fiyatları belirtilmektedir. Tanzim edilen listede kitapların basılma sırasına göre düzenlemesi yanlış yapılmıştır. Mesela, aslında 4. sırada yer alması gereken *Tarih-i Hind-i Garbî* 3. sırada, 6. sırada yer alması gereken *Tarih-i Mısır* 4. sırada ve 3. sırada olması gereken *Tarih-i Seyyâh* son sırada gösterilmiştir. Ancak bunun bir hatadan kaynaklandığı, listenin sonunda yapılan düzeltici bir açıklamayla belirtilmiştir.[29] Bu hatadan ötürü basılan kitapların yalnızca isimlerinin tekrarlandığı kısa ve doğru bir sıralama verilmektedir: 7. sırada basımı henüz tamamlanmadığı belirtilen *Gülşen-i Hulefâ* yer almaktadır.[30] *Gülşen-i Hulefâ*'nın basım tarihinin 16 Ağustos 1730 olmasından hareketle, bu belgenin yazılış tarihini kestirmek mümkün olmaktadır. Bir düzeltmenin ilave edilmiş olması ise, bu belgenin "Origio et Principium"un aksine matbu olduğuna açık bir işaret sayılmalıdır.

"Origio et Principium"da belirtilen bazı eserlerin yazarları hakkında yer alan ve okuyucuyu tereddüde sevk eden ifadelere geri dönecek olursak; önce Holdermann'ın gramatik kitabı için belgenin Türkçe tercümesinde yer alan "yazarı bilinmemektedir" sözünün, basılı kitap üzerinde müellife ait bir kaydın bulunmadığı (Author ipsius est annonimus), dolayısıyla, "yazarın ismi verilmemiştir", "eser isimsizdir" şeklinde anlaşılması gerektiği açıktır. Böylece bir tereddüt noktası ortadan kalmış *Tarih-i Hindi Garbî* için"müellifinin Kâtip Çelebi olduğu sanılmaktadır" kaydı, eserin baskısına, bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Revan, nr. 1644) bulunan nüshasının esas alınmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Zira istinsah tarihi 1115/1703-1704 olan bu yazmanın üzerinde, eserin müellifinin Katip Çelebi olduğuna dair bir not ilave edilmiş bulunmaktadır ve mevcud diğer yazmalarda böyle bir kayıt yoktur.[31] 1583'de III. Murad'a takdim edilen bu eserin müellifi ise tam olarak bilinmemekte olup, bu konuda çeşitli isimler ileri sürülmektedir.[32] Bu noktayı "Prima Typograpiae Apud Ottomanos Introductio" ile karşılaştıracak olursak, burada eserin yazarının meçhul olduğuna (cujus author nomine ignotus est),[33] dolayısıyla bilinmediğine dair daha sıhhatli bir ifade yer almaktadır.

Bu her iki belgenin genel bir değerlendirmesini yapacak olursak, bunların yeni kurulan matbaanın kısa açılış hikâyesini veren ve basılan kitapları tanıtan, muhte-

va, sayfa ebadı ve satış fiyatlarını gösteren, teknik tabiriyle birer küçük "katalog" oldukları açıkça ortaya çıkmaktadır. "Origio et Principium"da tereddüde yol açan ifade tarzının ve müellif tesbitini zorlaştıran çelişkilerin de bundan kaynaklandığı açıktır. Bu tür "katalog"ların Avrupa'nın diğer kültür merkezlerinde de ele geçirilebileceği ihtimali, araştırıcıyı tahrik eden bir husus olmalıdır.[34]

Holdermann'ın yukarıda değindiğimiz 5 Ağustos 1730 tarihli mektubuna dönecek olursak, burada da Müteferrika, matbaa ve basılan eserler hakkında yakın bir görgü şahidi olarak bazı bilgilere yer verilmiş bulunmaktadır.[35] Holdermann, yazmış olduğu gramer kitabının o sırada henüz basımda olduğunu bildirmektedir. Eserine 80 sayfadan oluşan bir terimler sözlüğü ile 20 diyalogtan ('un dictionnaire manuel ou vocabulaire, avec 20 dialogues') oluşan bir kısım ilave ettiğini ve hepsinin takriben 300 sayfa tuttuğunu, Türklere kolaylık olması için "Fransızca hurufatla" kelimelerin okunuşlarının da verildiğini ifade etmektedir. İstanbul'daki Fransız elçisine ithaf ettiğini belirttiği eseri için hazırlanan Fransızca harf kalıplarının istediği gibi olmadığından, hurufatın iyi kazınmadığı ve biraz yüksek düşmüş olmasından memnun değildir. Basım için her şeyin yeniden yaratılması gerektiğini ve harflerin Yahudi Usta Jonas tarafından hazırlandığını vurgulayan Holdermann, oluşan bazı hataların mazur görüleceği ümidini taşımakta ve Avrupa'da da matbaanın başlangıcındaki ilk senelerde bu tür hataların oluştuğunu ifade etmektedir. Eserin basılı nüshasının 194 sayfa olduğu ve Kardinal de Fleury'e ithaf edilmiş olması son anda bir değişiklik yapıldığına işaret etmektedir.

Holdermann, kitabın satışını artırmak için yardım edilmesini istemektedir. Fransa'dan da sipariş verilebileceğini ve bunun için Kraliyet Kütüphanesi Hafız-ı kütübü Papas Sevin'e başvurulmasını istemektedir. Müteferrika'nın satılmayan kitapları arasında Holdermann'ın 1000 adet basılmış olan eserinden 1747 senesi hesabıyla sadece 83 adet kalmış olması, eserin satışının iyi gittiğini göstermektedir. Gerçekten de bu eser, Müteferrika'nın en iyi satış yapan ikinci kitabıdır.[36] Holdermann, ayrıca diğer bazı eserlerinden de bahsetmektedir. Türkçe ve Fransızca olarak iki ciltlik bir sözlük hazırladığını ve Fransız hükümetinin maddi destek sağlaması halinde bir yıl içinde bunu bastırabileceğini bildirmektedir Ayrıca, Türk atasözleri, Esop hikâyeleri ile berât, fermân ve ahidnâmelerin resmî yazım usul ve tertibi hakkında 200 sayfa kadar tutacak olan bir eser üzerinde çalıştığını ve bunların basımı için de maddi yardım beklediğini ifade etmektedir. Holdermann'ın, İran'daki hanedan değişikliği ve nihayet 1730'da da devam eden savaş sebebiyle güncelliğini koruyan ve bu sebepten ötürü bir sene önce 1200 adet basılan *Tarih-i Seyyâh*'ı

N. XXXVI. 313

Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen

Auf das Jahr 1730.

Leipzig, den 4 May.

Constantinopel.

Man hat allhier nächst dem neulich erwehnten Wörter-Buche auch folgende zwey Bücher aus der Presse bekommen: Das eine ist in Türckischer Sprache in klein Folio von 150. pagg. und hat den Titel: Tuhfatil-Kibar. Der Autor heist Hagi-Califa, und er stellet darinn eine Abhandlung vor von der Erd-Kugel, der Sphere und den Land-Charten. Anbey giebt er eine gantz besondere Nachricht von Venedig, von Albanien, von der Insel Corfu, und einigen andern Oertern, die sich in der Türckischen Nachbarschafft befinden. Ferner erzehlt er die meisten Türckischen See-Kriege, samt einer kurtzen Historie der Türckischen Admirale seit der Eroberung Constantinopels bis auf das Jahr 1653; schreitet darauf zu einer Beschreibung des Zeug-Hauses, so der Groß-Sultan in Constantinopel besitzet, und bemercket die Kosten, welche der jetzige Kayser zu dessen Unterhaltung anwendet; und beschliesset mit einem Unterricht vor die Türckischen Caper. Der Herausgeber dieses Buchs, Ibrahim Mutafarrica, hat einen Tractat, nach seiner Art, von der Geographischen Abmessung und dem Umkreiß der Erde, angehänget. Das Buch ist auch mit einer Charte vom Globo,

Erster Theil. Nn

Müteferrika'nın bastığı kitaplar hakkında bilgi veren *Neuen Zeitungen von Gelehrten Sachen* gazetesinin 4 Mayıs 1730 tarihli nüshası.

Fransızca'ya tercüme etmiş olduğunu beyan etmesi ilgi çekicidir. (...l'Histoire de Perse, qui j'ay traduit en françois...). Bu eseri tanıtırken müellifinin Cizvit misyoneri Krusinsky ve Latince'den Türkçe'ye çevirenin ise İbrahim Müteferrika olduğunu ifade etmesi önemlidir. Bu şahadetin, basılı kitaptaki açıklamadan hareketle yapılmış olduğu düşünülebilirse de Müteferrika'nın çok yakınlarında ve onunla ilişkisi olan bir görgü şahidi olarak, Türkçe tercümenin bir başkasının elinden çıkmış olduğunu söyleyebilirdi. Bu hususa değinmemekle Holdermann, Türkçe tercümenin Müteferrika tarafından yapılmış olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Holdermann, padişah ve sadrazamın iki gün önce (3 Ağustos) sefer için nihayet Üsküdar'a geçtiğini kaydederek mektubuna son vermektedir. Bilindiği gibi kısa bir süre son-

"Müteferrika ve Osmanlı Matbaası 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat"

الجلد الاول از لغت وانقولی

بسم الله الرحمن الرحيم

Vankulu Lugatı, cilt 1, ilk sayfa. *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane*, Üsküdar, İstanbul, YKY, 1996

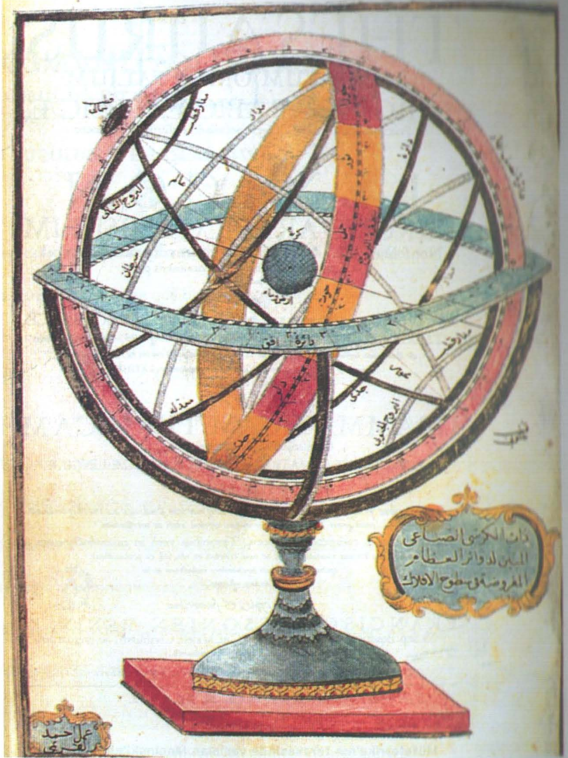
ra çıkan ayaklanma sonucunda, sefere çıkmakta ayak sürten Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa öldürülecek (1 Ekim 1730) ve ertesi gün de III. Ahmed tahtından indirilecektir.

Holdermann da 1730 Ağustos başına kadar basılan ve basımı bitmiş veya basıma hazırlanan kitaplarla ilgili olarak bir liste hazırlamıştır.[37] Bunlar, yukarıda sözünü ettiğimiz "katalog"larda olduğu gibi, eserlerin isimleri, yazarı veya mütercimi, fiyatları ve içerikleri hakkında verilen kısa bilgilerle tanıtılmaktadır. Listedeki 8. eser olarak, basım işleri ancak 3 Temmuz 1732'de biten Kâtib Çelebi'nin maruf eseri *Cihânnümâ* hakkında, daha basımından iki sene önce okuyucuyu bilgilendirmesi ayrı bir önem arz eder. Eserin muhtevası hakkında bilgi verirken, Müteferrika tarafından bu esere, Ptolomée (Batlamyus), Copernicus ve Tycho-Brahe sistemleriyle ilgili olarak bir ilave yapılacağını ifade etmesi ayrıca önemlidir.[38] Bu münasebetle matbaada kitap basımı için 4 harita için 2 tezgâh olduğunu söyleyerek, Müteferrika matbaasıyla ilgili yetersiz olan bilgilerimize önemli bir katkıda bulunur. 24 Kasım 1694'de Strasburg'ta doğan ve Cizvit misyoneri olarak İstanbul'da dört sene geçiren Holdermann, bu mektubunun cevabını alamadan, 13 Kasım 1730'da genç yaşta hayata veda etmiştir.

Ancak, Müteferrika ile ilgili olarak özellikle Osmanlı arşiv kayıtlarının da peşine düşülmesi gerektiği açıktır. Osmanlı arşiv belgelerinin ise konuya önemli açıklık getirebileceği, birkaç hafta önce Sofya'da Bulgarca olarak basılan ve *Matbu Kitap Dünyasına İlk Osmanlı Seyahati* (1726-1746). Yeni Değerlendirme adını taşıyan bir araştırma ile gözler önüne serilmiştir. Müteferrika hakkındaki çalışmalara beklenen en büyük katkıyı nihayet sağlamış olarak, bu konuda gerçek bir dönüm noktasını teşkil edecek olan bu eser, Orlin Sabev tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın en büyük bulgusu, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri'nde mahfuz olarak ortaya çıkartılan, Müteferrika'nın 20 Rebîü'l-evvel 1160 (1 Nisan 1747) tarihli olarak tanzim edilmiş olan tereke zabıtlarıdır. Burada, Müteferrika ile ilgili olarak ilk defa dile getirilmekte olan çok önemli ayrıntılar yer almaktadır: Buna göre, Müteferrika, İstanbul'da Sultan Selim Camii yakınlarındaki Mismârî Şüçaeddin mahallesinde, tahminen 2500 kuruş değer biçilmekte olan bir evde oturmaktaydı. Mirasçısı olarak Hatice (ibnet-i Abdullah) adında mühtedi asıllı olması gereken ve 12.000 akçe mehr-i müeccel ile evlendiği bir hanımı ve "sulbiye-i sagire kızı" tavsifinden hareketle en çok 12 yaşlarında olması düşünülen Ayşe isminde küçük bir kızı bulunmaktadır. Hatice'nin mirasın tesviyesinde "nâzır-ı muhtârı" olarak gösterilen "fahrü'l-kudât İbrahim Efendi'nin, ölümünden sonra matbaa işlerini devralan Kadı İbrahim olduğu açıktır. Bu bulgu çözüm isteyen başka bir meseleyi gündeme getirmektedir. O da, yukarıda pek çok kaynaklarda kendisinden bahsedilen oğlu Küçük İbrahim ile ilgilidir. Zira bu tereke zabtında, mirasçı olarak Müteferrika'nın hanımı ve kızı dışında başka bir aile üyesinden söz edilmemektedir. Müteferrika'nın doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, 1670-74 arası doğmuş olduğu var sayılmaktadır. Ölüm tarihini 1747 ve küçük kızının da en çok 12 yaşında olarak kabul edecek olursak, 70'li yaşlarında öldüğü ve en az 60 yaşındayken evlenerek baba olduğu neticesine varırız. Bu durumda daha önce de evlenmiş olduğu ihtimalini ciddi olarak hesaba katmak gerekecektir. Bu ilk hanımının hayatta olmadığı açık ve pek çok kayıtlardan 1743-1768 arasında sürdürdüğüne işaret ettiğimiz Divan kâtipliği hizmetinden ötürü varlığı şüphe götürmeyen oğlu Küçük İbrahim'in de bu ilk evliliğinden dünyaya gelmiş olması muhtemeldir. Ancak, buna rağmen miras paylaşımında kendisine yer

verilmemesi hususunun açıklanması gerekmektedir. Tereke, aynı zamanda matbaa olarak kullandığı evinde sahip olduğu kitap ve eşyaların dökümüyle başlamaktadır. 88 adet kitabı künyeleriyle sayılmış ve kıymetleri takdir edilerek yanlarına yazılmıştır. Bunların içinde yer alan ve 800 akçe değer biçilen "basma Öklides", Nasıreddin Tusi'nin 1594'de Roma'da Medici matbaasında basılmış olan Öklides Şerhi olmalıdır. Yine aynı şekilde basma olduğu belirtilen ve 93 akçe değer biçilmiş olan *Nüzhetü'l-müştâk* isimli eser, İdrisî'nin maruf coğrafyası[39] olup, bu da Medici matbaasında 1592'de basılmıştır.[40] Bunların dışında, Latince oldukları için ayrı bir paket halinde sıralanan çeşitli eser ve harita-atlaslardan oluşan 36 parçalık döküm özellikle dikkat çekmektedir Bu Latince eserler içinde 9.000 akçe olarak tahmin edilen değeri en yüksek olanı 5 cilt olarak gösterilen Meninsky Lügatı'dır. Müteferrika'nın geriye bıraktığı eşyaları, mazbutça bir hayat sürdüğüne işaret etmektedir. Yapılan döküm, şilte-döşek-minder, yatak-yorgan-yastık, tencere-tas-tabak, leğen-kazan-sini-tepsi, vazife ve hizmetleri esnasında muhtemelen hediye olarak edindiği çeşitli kürkleri, abdest ibriği-seccadesi, saati, dürbünü, piştovu, yazı takımı, halı-kilimleri, bir mücevvezesi, 4 gömleği, 4 donu vs. gibi ilgi çekici ayrıntılar içermektedir. Bunların da yanlarına tahmini değerleri yazılmıştır. Evinde ayrıca değerleri yüksek olarak belirlenmiş olan Gürcü asıllı üç cariyesi vardır.

Matbaada basmış olduğu kitaplardan satılmamış olarak elinde kalanlar ise ayrı bir tasnife tâbi tutulmuştur. Bu kitaplar yine Sultan Selim Câmii ittisalinde Tophane mahallindeki kârgir bir depoda muhafaza edilmektedir. Bunlar, *Ferheng-i Şu'urî* (409 adet), *Naima Tarihi* (112 adet), *Raşid Tarihi* (306 adet), *Cihânnümâ* (249 adet), *Takvimü't Tevarih* (226 adet), *Gülşen-i Hülefa* (235 adet), *Târîh-i Mısır*, *Târîh-i Seyyâh*, *Târîh-i Timur* ve *Târîh-i Hind-i Garbî*, *Tühfetü'l-Kibar*, (hepsi toplam 1114 adet), *Usûlü'l-Hikem*, *Füyuzat-ı Mıknatısiyye*, *Ahvâl-i Gazavât der Diyâr-ı Bosna* (toplam 240 adet), Holdermann'ın *Gramatika*'sı (84 adet), *Van Kulu Lügatı* (1 adet). Ayrıca eserlerin fiyatları verilmiş ve toplam değerleri hesaplanmıştır. *Van Kulu* ise tamamen tükenmiştir. Böylece, Müteferrika'nın halefi Kadı İbrahim'in bastığı tek eserin de yine *Van Kulu* olmasının sebebi daha iyi anlaşılmaktadır. Basılan kitapların bu oranlarda elde kalmış olmasına rağmen satış işinin iyi gittiğini söylemek mümkünse de, basım adetlerinin azlığı dikkate alındığında bunun pek de parlak bir sonuç olmadığı açıktır. Mesela 500 adet basılan *Cihânnümâ*'dan ancak 224 tane satılmıştır. Dikkati çeken ikinci husus basma kitapların, matbaanın kuruluş gerekçesindeki savın aksine pahalı olduğudur. Talep kıtlığı ve basılan eserlerin genelde elde kalması, dolayısıyla yatırılan sermayenin geri gelmemesi halinin Mühendishane ve Üsküdar Matbaaları için de söz konusu olduğu bilinmektedir.[41] Bu durumda, belirli kitap ihtiyacı yazıma olarak karşılanan, ancak okuru sınırlı ve talebi olmayan bir toplum olma halini göz ardı etmiş olarak yapılan, matbaanın çok geç olarak kabul edildiği görüşünün geçerli bir tarafının olmadığı açıktır: Bekleyen yolcusu olmayan durağa, otobüsün geç veya erken gelmesi ne ifade eder ki?

Kitâb-ı Cihânnümâ, Zatü'l Kürsî. *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane*, Üsküdar, İstanbul, YKY, 1996

Bu durumda Müteferrika'nın da borçlu olarak ölmüş olmasına şaşmamak gerekir. Müteferrika'nın 17 kişiye çeşitli miktarlarda borcu vardır. Cenaze masrafları ve mezarı için toplam 16.200 akçe harcanmıştır. Toplam borcu 163.510 akçedir (1362,5 kuruş). Depodaki basma kitaplarına, evine ve buradaki kitap ve basım aletlerine biçilen değer, toplam 25.087 kuruş tutmaktadır. Borçların, bunların paraya çevrilerek ödenmesi gerekeceğinden, tasfiye işleminin nasıl gerçekleşmiş olduğunu ayrıca araştırmak gerekecektir.

"Müteferrika ve Osmanlı Matbaası 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat"

THESAURUS
LINGUARUM ORIENTALIUM
TURCICÆ, ARABICÆ, PERSICÆ,

LEXICON
TURCICO-ARABICO-PERSICUM

LATINE, GERMANICE, ITALICE, GALLICE, POLONICE

GRAMMATICAM TURCICAM

PRÆCEPTIS GRAMMATICIS ARABICÆ & PERSICÆ LINGUÆ

OPUS

FRANCISCI à MESGNIEN MENINSKI

VIENNÆ AUSTRIÆ, M. DC. LXXX.

Müteferrika'nın terekesinde yer alan Meninski'nin 1680 tarihli lugatı.

Babinger'in, karışık, uzun ve muammalı dipnotlarıyla dolu, girift cümlelerle örülmüş yoğun ifadeli anlatım tarzını Türkçe'ye açık ve yalın bir şekilde aktarmış olmasından ötürü değerli meslekdaşım Nedret Kuran-Burçoğlu'nu ve "Origio et Principium"u ortaya çıkartan Michail Kiel'i kutlarım. Olağan üstü bakir bir konuda senelerdir el altında araştırıcısını bekleyen Müteferrika'nın terekesiyle ilgili bu kayıtları bulan genç araştırıcı Orlin Sabev'i ise özellikle tebrik eder, çalışmasını bir an evvel Türkçe olarak yayımlamasını dilerim.[42]

* Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Çeviren ve yayıma hazırlayan Nedret Kuran-Burçoğlu. İstanbul 2004.
1 *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke*, Leipzig.
2 *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çeviren: Çoşkun Üçok. Ankara 1982.
3 Bu tercümenin tenkidi değerlendirme ve tanıtım için bkz. Kemal Beydilli, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1, İstanbul 1985, s. 358-365.
4 Mehmed der Eroberer und Seine Zeit. *Weltenstürmer einer Zeitenwende*. München, 1953.
5 *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*. Çeviren: Dost Körpe, İstanbul 2003.
6 Bkz. Erich Trapp, "Pilagiat in der Geschichtsschreibung Mehmed II?. Byzantinischen Tradition in moderner Zeit", *Byzantios, Festschrift für Herbert Hunger*. Viyana, 1984, s. 321-332.
7 Klaus Kreiser-Ch.K.Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*, s. 265.
8 *age*, s. 111.
9 Bkz. *Risâle-i İslâmiye*. Halil Necatioğlu [=Esad Çoşan]. Ankara 1982.
10 H. Omont, "Nouveaux documents sur l'imprimerie a Constantinople au XVIIIe siècle", *Revue des Bibliothèques*, Vol. 36, Paris 1926, s. 8. Bu makeleyi ihbar eden ve bir fotokopisini gönderen değerli meslekdaşım Orlin Sabev'e teşekkür ederim
11 Dağıstan'da Kaytak Türkleri Ocaklı beylerinin unvanı olan bu kelimenin (bkz. Fahreddin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi* (1451-1590). Ankara 1976, s. 542), pek çok yerlerde Asmay olarak okunarak kaydedilmiş olması hatalıdır.
12 Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *TDV İslam Ansiklopedisi* (*DİA*), XXI, 324-327.
13 Bütün bunlar için bkz. Erhan Afyoncu, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında yeni Bilgiler", *Belleten*, LXV, 2001, Ankara 2002, s. 607-626; keza, "İbrahim Müteferrika", *DİA*, XXI, 324-327.
14 Bkz. Erhan Afyoncu, aynı yerler.
15 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, GOR, IV, 423.
16 Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général de L'Empire Ottoman II*, Paris 1787, s. 504.
17 Gazete üzerinde bu anlamda bir tarama ve araştırma sürdürülmektedir.
18 Seyyâh burada "Misyoner" anlamındadır.
19 "...lisân-ı Latin üzere cem' ü tertîb eylediği târîhin sıbâk ü siyâkına ta'aruz ve mazmûn-ı ibâretde ziyâde ve noksân ve tahvîl ü tağyîr murâd olunmayarak lisân-ı Türkîye tebdîl ve tercemede ve ma'nâ-yı edâ ve ta'bîrde ayn-ı maksûde muvafakat bulunmak üzere sarf-ı miknet-i âcîzâne kılınmıştır...Tercemetü'l-hakîrü'l-fakîr İbrâhim min müteferrikagân-ı Dergâh-ı âlî", *Târîh-i Seyyâh*, s. 1-2.
20 Bkz. Beydilli, "Korsika ve Osmanlı Devleti", *İlmî Araştırmalar*, IV, İstanbul, 1997, s. 17-28; Keza, "Korsika", *DİA*, XXVI, 212-213.
21 Hammer, *GOR*, IV, 395, 423; H. Benedikt, Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval (1675-1747). Graz-Köln 1959, s. 168, 196.
22 Hammer, *GOR*, IV, 423, 501-502, 554.
23 Hammer, *GOR*, IV, 436.
24 Hammer, *GOR*, IV, 501.
25 Hammer, *GOR*, IV, 577.
26 Bonneval'in Hollanda devlet arşivinde çok sayılarda mektupları bulunduğuna dikkatimi çeken değerli meslekdaşım Michail Kiel'e teşekkür ederim.
27 H. Omont, *agm*, s. 2-6.
28 H. Omont, *agm*, s. 2.
29 H. Omont, *agm*, s. 5
30 H. Omont, *agm*, s. 6.
31 *Tarih-i Hind-i Garbî* veya *Hadîs-i Nev*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s. 16.
32 Bkz. *Tarih-i Hind-i Garbî* veya *Hadîs-i Nev*, s. 16.
33 H. Omont, *agm*, s. 4.
34 Nitekim İsveç Milli Kütüphanesi'nde bulunan Latince ve İsveççe olarak tanzim edilmiş benzer iki liste yayımlanmış bulunmaktadır: Bkz. Mustafa Akbulut, "İsveç Kraliyet Kütüphanesi'nde bulunan İbrahim Müteferrika'nın bastığı eserlerin Latince kataloğu", *Anadolu (Anatolia)*, XX, Ankara, 1984, s. 233-243 ve Güngör Vadırlıoğlu, "Latince bir belge", Aynı yer, s. 245-259. Ayrıca, Edvard Carleson, *İbrahim Müteferrika Basımevi ve Bastığı İlk Eserler*. Yay. Mustafa Akbulut, Ankara, 1979. Makaleleri haber veren ve temin eden sayın Birol Ülker'e teşekkür ederim.
35 H. Omont, *agm*, s. 6-10.
36 Orlin Sabev, *Matbu Kitap Dünyasına İlk Osmanlı Seyahati (1726-1746)*. Yeniden Değerlendirme. Sofya 2004, s. 403.
37 H. Omont, *agm*, s. 8-10.
38 Müteferrika tarafından yapılan bu ilavenin (zeyil) değerlendirilmesi için bkz. Besim Darkot, "Kâtip Çelebi-İbrahim Müteferrika ve Sema Hareketleri", *Coğrafî Araştırmalar*, II, İstanbul, 1958, s. 5-19. Bu makaleye dikkatimi çeken değerli hocamız Metin Tuncer'e teşekkür ederim.
39 *Kitabü Nüzhetü'l-Müştâk fî zikri'l-emsâr ve'l-aktâr ve'l-büldân ve'l-cüzür ve'l-madâyin ve'l-âfâk*. Eser 1616'da Latince olarak basılmıştır
40 Bkz. Ramazan Şeşen, "İdrisî", *DİA*, XXI, 492-495.
41 Bkz. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Mathaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi*. İstanbul 1995.
42 Orlin (Orhan) Sabev, Türkçe metni bu sene sonuna kadar hazırlayabileceğini ifade etmiştir.

MATBAA, AYDINLANMA VE DİPLOMASİ:
Said Mehmed Efendi

Osmanlı Devleti'ne matbaanın girmesi ile ilgili olarak akla gelen ilk isim, kuşkusuz, İbrahim Müteferrika'dır. Macar asıllı Osmanlı aydınının bu büyük hizmeti Türkiye'de tarihle az çok ilgili herkes tarafından bilinir. Oysa bu fikri ilk benimseyen, İbrahim Müteferrika'ya telkin eden devlet adamı ve diplomat sıfatıyla da ülkede önemli rol oynayan Said Mehmed Efendi'nin adı çoktan unutulmuştur.

Taner Timur ›

Bu yazıda Said Efendi'yi tanıtmaya; daha genel planda da, onun elçiliği ve "aydınlanmacı" kişiliği vesilesiyle, 18. yüzyılın ilk yarısında önemli değişiklikler geçiren Osmanlı-Fransız gelişmelerine ışık tutmaya çalışacağım.

Aslında Osmanlı matbaacılığının ortaya çıkışında Said Mehmed Efendi'nin rolü bilinmeyen bir şey değildir. O dönemin vakanüvisi Ahmet Vasıf Efendi'nin "Mehasinü'l Asâr"ından günümüz yazarlarına kadar, matbaacılık tarihimizden söz eden bütün yazarlar Said Efendi'nin bu konuda oynadığı hayatî role işaret etmişlerdir.[1] Fakat bu bilgiler, devlet adamını daha yakından tanımamızı sağlayacak araştırmaları tahrik etmemiş görünüyor.

Gerçekten kimdi Said Mehmed Efendi? Kişiliğinin hangi yönleriyle bugün de ilgimizi çekmeye hak kazanıyor?

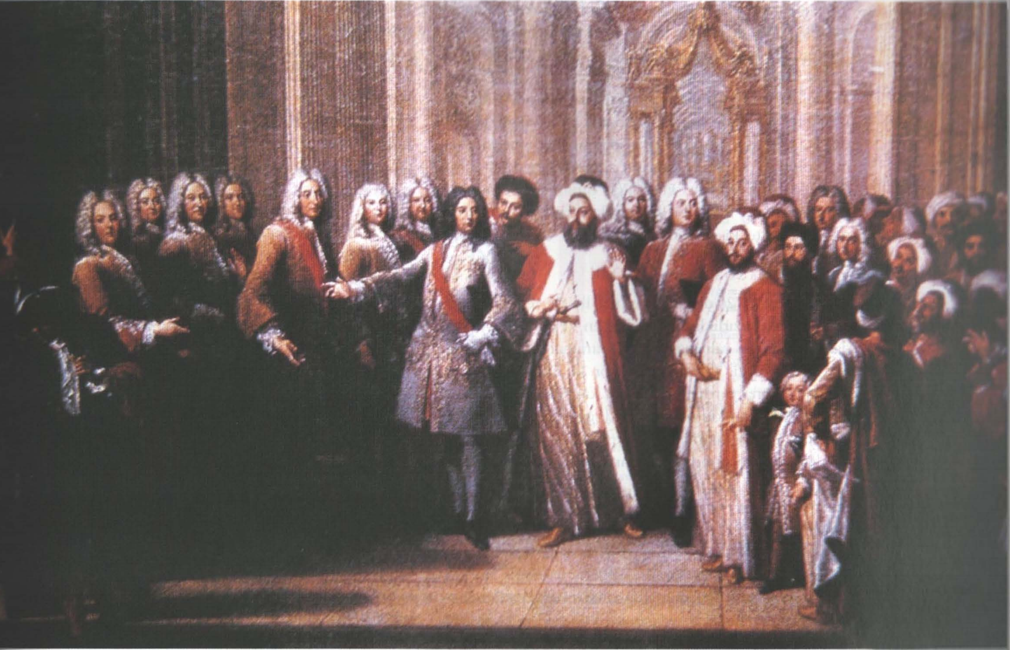
Said Mehmed Efendi, 1720'de Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğluydu. O zaman 23-24 yaşlarında olan Said Efendi bu diplomatik misyona babasıyla beraber katılmış ve Fransa'da açık fikirliliği, tecessüsü ve rahatlığıyla dikkatleri çekmişti.

Çelebi Mehmed Efendi'nin olağanüstü elçiliği, özellikle de dönüşünde kaleme almış olduğu *Sefaretname*, Osmanlıların dış dünyayla ilişkilerinde tarihî bir önem taşır. Batı, "aydınlanma" yüzyılını yaşarken Osmanlılar da "Lale Devri"nin Batı'ya farklı bir arayış içinde bakan, yaşam zevkiyle dolu, fakat çekingen ve ikircikli ruh hali içindeydiler. Çelebi'nin *Sefaretname*'si Osmanlı yazınında Batının üstün yanlarını gören, Osmanlılarda kendilerine olan mutlak güveni sarsan ve Hıristiyan dünyasına karşı bağnaz küçümseme duygularını törpüleyen yönleriyle çarpıcı bir belge olarak değerlendirilmiştir.[2] Osmanlı tarihinde bir geçiş dönemini yansıtan içeriğiyle Fransız basınında da büyük yankılar uyandırmış[3] ve belge her yönüyle incelenmiştir. İlginçtir ki o zaman Fransa'da yazılanlar arasında, elçinin oğlu Said Mehmed Efendi ile ilgili gözlem bilgiler de bol miktarda yer almışlardı.

1720'deki Fransa seyahatinde Said Mehmed Efendi, bir bakıma asıl ilgi odağı olan babasından, daha özgür hareket etme olanağını bulmuştu. Çoğu kez yalnız başına dolaşmış; Sete şehrinde şeker imalathanesini ziyaret etmiş; Paris'te operaya gitmiş ve Clichy'de Prens Conti'nin şerefine düzenlediği davetle katılmıştır. Bu arada "şarklı" insanları sadece cinsel fantazmların aynasında gören kimi soylu kadınların ilgi konusu olmaktan da kurtulamamıştı. Orleans Düşesi Charlotte Elisabeth'in bir mektubunda yazdığına göre yüksek tabakadan üç kadın kendisini sarhoş etmişler ve onunla birlikte Versay Sarayı'nın dehlizlerinde kaybolmuşlardı.[4]

Said Mehmed Efendi'nin ilk Paris gezisinin en ilginç yönü kuşkusuz onun birtakım uçarı davranışları değildi. Genç Osmanlı, genel olarak Paris bilim ve sanat hayatına, özel olarak da matbaacılığa gösterdiği ilgi ve bu bağlamda Fransız dilini öğrenmek için sarf ettiği çabalarla dikkatleri çekmiştir. F. Babinger'in yazdığı gibi, "diğer bir çok yararlı şeyin yanı sıra, kitapların matbaada, akıllıca ve kolay bir yoldan nasıl çoğaltıldığına burada şahit olmuş ve bu sanatı kendi vatandaşlarına da anlatmaya kararlı bir şekilde memleketine dönmüştür."[5]

Said Mehmed Efendi Paris'ten İstanbul'a döndükten

Paris'te bir resepsiyonda, Said Mehmed Efendi, Paris'te babası Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin sağ tarafında.
Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul: YKY, 1999, c. 2, s. 186.

sonra Divan-ı Hümayun'da "mektupçu" görevine tayin edilmiş ve bundan böyle sadaret kethüdalığı, İsveç elçiliği ve sadrazamlık da dahil çeşitli görevlerde bulunarak daima Osmanlı yönetici zümresinin üst kademelerinde dolaşmıştır.[6] Bu durum ve Fransızlarla kurduğu yakın ilişkiler doğal olarak o sıralarda yeni bir "Doğu politikası" geliştirmekte olan Fransa yönetici zümresinin de gözünden kaçmıyordu. Onlar da, Osmanlı başkentindeki temsilcileri aracılığıyla, Said Efendi'yle ilişkileri pekiştirmeye ve ellerinden geldiği ölçüde onun yükselmesinde yardımcı olmaya çalışmışlardır. Bu çabaları daha iyi anlayabilmek için burada bir parantez açalım; gözlerimizi Fransa'ya çevirelim ve 18. yüzyılın ilk yarısında bu ülkede yaşananlarla ilgili bazı gözlemlerde bulunalım.

Fransa ve Doğu Politikası

Çelebi Mehmed Efendi'nin diplomatik misyonu, Fransa'da, XV. Louis'nin yaşının küçüklüğü dolayısıyla XIV. Louis'nin yeğeni Philippe d'Orléans'ın hüküm sürdüğü bir zamana rastlamıştı. Ne var ki XV. Louis büyüyünce de iktidara sahip olamadı. 1723'te rüştüne erdikten sonra Bourbon Dükü'nün etkisi altına düşmüş, 1726'da da iktidarı Kardinal de Fleury'ye teslim etmişti. Yine de bu dönem Fransa'nın, "Eski Rejim" içinde, en parlak günlerine tanık oldu. Aynı şey Osmanlılar için de geçerliydi. O dönemin diplomasisini inceleyen bir Fransız bilim adamının ifade ettiği gibi, "bu dönem Osmanlı gücünün son bir yükselişine, Fransa'da da eski rejimin son başarılarına denk düşüyor(du)."[7]

Fransa'nın Doğu politikasının temelleri XIV. Louis zamanında atılmıştı. "Güneş-Kral"ın "haşmet politikası", Doğu'da İsveç, Polonya ve Osmanlı devleti ile ittifak halinde başarılı olabilirdi. Fakat bu koalisyon pek de kolay gerçekleşmedi. Örneğin 18. yüzyıl başlarında Dersaadet'te elçilik yapan Charles de Ferriol bütün gayretlerine rağmen İspanya veraset savaşında Osmanlıları harekete geçirememişti. Fakat elçi yılmamış ve tüm çabalarını Osmanlı-İsveç ve Polonya ilişkileri üzerinde yoğunlaştırmıştı. Comte de Ferriol, 1711'de ülkesine dönerken kaleme aldığı genel raporunda şunu yazmıştı:

> Tek amacım Türkleri gevşekliklerinden sıyırmak ve İsveç kralına gerçek dostlarını tanıtmak ve onları, dost görünüp de her fırsatta Çar'ı destekleyenlerden ayırt ettirmekti.[8]

Said Mehmed Efendi

Osmanlı yönetici sınıfı içinde kendine yakın kimseler bulmak, dostlar edinmek, bu koşullarda Fransa hükümetinin başlıca kaygılarından biri haline gelmişti. Paris'ten İstanbul'a tayin edilen Fransız elçilere gönderilen talimatlarda Osmanlı yöneticileri hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyor; gerçek iktidarın kimlerin elinde olduğu anlatılıyor; kimlerle dost olunacağı, kimlerin düşman olduğu, kimlerin de satın alınabileceği konularında yol gösteriliyordu. Fransa'da bulunmuş, Fransızca öğrenmiş, açık fikirli bir insan olan Said Efendi'nin ismi de elbette ki aynı bağlamda ideal bir isim olarak görünecekti.

Said Efendi, 1726'da, Müteferrika ile de temasa geçerek matbaa hazırlıklarına başlarken,[9] Fransa da yakından izlediği bu çalışmalardan yararlanabilmek için harekete geçmişti. Öyle görünüyor ki Fransa Osmanlı matbaacılığına yardımcı olurken, karşılık olarak beklediği ve hemen elde etmeyi umduğu şeylerden biri de Osmanlı Sarayı kitaplığında mevcut olduğunu sandığı eski Yunan ve Latin elyazmalarını ele geçirmekti.

Bizans sarayının Osmanlıların eline geçtiği farz olunan kitap hazinesi 17. yüzyıldan beri Batı muhayyilesini kamçılayan bir saplantı olmuştur. Burada, ayrı bir yazı konusu olabilecek bu ısrarlı arayışlar üzerinde durmayacağım. Ancak, yazışmalardan, İstanbul'da matbaacılık çalışmalarının Fransızların bu yöndeki beklentilerine hız verdiğini öğreniyoruz ve Said Efendi'nin kariyeriyle de ilgili bu olguyu görmezlikten gelemeyiz.

Gerçekten de bu sıralarda Versay Sarayı'ndan İstanbul'daki Fransız elçiliğine gönderilen bir yönergede bu konuda neler yapılabileceği inceden inceye anlatılıyordu. Bu talimat çerçevesinde yapılan -ve somut bir sonuç vermeyen- çalışmaları elbette ki her yönüyle bilmiyoruz. Buna karşılık biliyoruz ki, Said Mehmed Efendi de, bir bakıma doğal olarak, Fransızların beklentilerini karşılayabilecek isimler arasında görülmüş ve kendisiyle temasa geçilmiştir. Osmanlı aydınının, Fransız kralının kütüphanecisi ve danışmanı olan Abbé Bignon'a yazdığı 21 Haziran 1727 tarihli mektup bu konuda bizlere bir fikir veriyor.

Abbé Bignon'un Said Efendi'ye yazdığı mektubu bulup okuyamadık. Fakat Said Efendi'nin Fransız rahibine, "alim, bilgin, samimi, açık sözlü dostumuz Abbé Bignon" başlığıyla yazdığı yanıttan kendisinden istenilen şeyin de "kıymetli kitaplar" olduğunu anlıyoruz.[10] Said Efendi mektubunda Fransız rahibe umut veriyor; bu konuda elinden geleni yapacağını vaat ediyor ve istenen kitapların bir listesi gönderilirse işinin daha da kolaylaşacağını söylüyordu; çünkü, Osmanlı devletinde, dil güçlükleri dolayısıyla söz konusu kitapların kayıtları yapılamamıştı.

Said Mehmed Efendi, Abbé Bignon'a yardım vaat ediyordu; ama, karşılık olarak beklediği şeyler de vardı. Bu beklentilerin başında, kuşkusuz, hazırlıkları yapılan matbaacılık konusunda teknik yardım geliyordu. Türk matbaacılığının kurucusu Fransız kütüphaneciye "bizim henüz acemi olduğumuz bu dalda sizler yetkin ustalarsınız" diyerek, bazı basılmış sayfalar gönderiyor ve düzeltmeler gerekiyorsa bunların yapılmasını rica ediyordu.

Matbaanın açılmasına Şeyhülislamdan fetva çıkmasından bir yıl sonra, 1728'de, İstanbul'a yeni bir Fransız elçisinin tayin edilmesi ile Osmanlı-Fransız ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldı.

Louis de Villeneuve'ün Elçiliği

Marki de Villeneuve'ün İstanbul'a gelişi matbaanın kurulması gibi mutlu bir olaya rastlamıştı; fakat, aslında Osmanlı Devleti'nin durumu hiç de iç açıcı değildi. 1723'ten beri aralıklarla devam eden İran savaşı ülkeyi bitap bırakmış; veba salgını, yangın, kıtlık gibi felaketler de savaşa gitmemiş on binlerce insanın kırılmasına yol açmıştı. Kısaca iki yıl sonra Patrona ayaklanmasına yol açacak bütün nedenler ortadaydı.

Marki de Villeneuve'e merkezden gönderilen yönergede, o sırada "Türkler için en feci ve dikkate değer olay", Avusturya İmparatorluğu'na yenilerek, onlara "Belgrad ve Temeşvar kalelerini terk etmeleri" olarak görülüyordu.[11] İlginçtir ki yönergeye "bu kaleler onları savunacak ve koruyacak ellerde kaldıkça Hıristiyanlık Türklerden az korkacak ya da hiç korkmayacaktır" diye bir gözlem de eklenmiştir. Burada Fransa'nın diplomatik alanda hasım olarak gör-

Humbaracı Ahmet Paşa.
Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul: YKY, 1999, c. 1, s. 148.

MERCURE
DE FRANCE,
DÉDIÉ AU ROY.
CONTENANT
L'Ambaſſade ſolemnelle de la Porte Ottomane à la Cour de France.
SECOND VOLUME.
JUIN. 1742.

A PARIS,
Chés GUILLAUME CAVELIER, ruë S. Jacques.
La Veuve PISSOT Quai de Conty, à la descente du Pont-Neuf.
JEAN DE NULLY, au Palais.
M. DCC. XLII
Avec Aprobation & Privilege du Roy

MERCURE
DE FRANCE,
DÉDIÉ AU ROY.

AMBASSADE SOLEMNELLE De la Porte Ottomane à la Cour de France.

LEs plus puiſſans Princes de l'Orient ont toujours recherché l'Alliance & l'amitié de la France, ſurtout dans les tems où l'Empire François a été gouverné par des Monarques diſtingués par leurs qualités perſonnelles, & qui ont porté & mérité le ſurnom de GRAND. C'eſt ainſi que le fameux *Haroun Al Raſchid*, ou le Juſte, Ve Calife de la Maiſon des Abbaſſides, dont l'Empire s'étendoit dans les plus belles Parties de l'Orient, envoya une célebre Ambaſſade à CHARLEMAGNE
A ij

Said Mehmed Efendi'nin Fransa seyahati dolayısıyla, *Mercure de France*'ın yayımladığı özel sayıdan sayfalar.

düğü Avusturya'ya, yine de "Hıristiyan alem"in ortak duyarlılığı dolayısıyla sempatiyle baktığını; "Öteki"ne, yani "Türk"e karşı ise, müttefik de olsa, hasmane duygular içinde bulunduğunu görüyoruz.

Fransa'nın Villeneuve'den ticari ve dinî konularda da bazı beklentileri vardı. Özellikle inanç konusunda, Rum ve Ermeni Kiliselerinin "cehalet ve kabalıktan doğan hata ve sapmalarına" son verilmesi ve mümkün olursa Türkler de dahil herkesin katolikliğe kazanılması başta gelen hedefler arasındaydı.[12] Bunların dışında kuşkusuz, özel bir ilgi alanı olan kıymetli kitaplar da unutulmamıştı ve Sultanın kitaplığına nüfuz edilerek, oradaki Bizanstan kalma eserlerin aranması da isteniyordu. Kendisine bu konuda Osmanlı matbaasını yöneten "Said Ağa"nın yardımcı olacağı da ayrıca belirtilmişti. Tite-Live; Polybe ve Trogue Pompée'nin kitapları özellikle aranan kitaplar arasındaydı.[13]

Marki de Villeneuve Bu Eserleri Bulmuş mudur?

Elçinin elbette ki esasen mevcut olmayan bu kitapları bulması söz konusu değildi. Onun asıl görevi, bu gibi ikincil isteklere de yanıt verecek tarzda, Osmanlı Devleti'ni Fransa'ya yaklaştırmak ve Osmanlı Devleti'nde, (daha çok 19. yüzyılda kazandığı "hizip" anlamında) bir "Fransız Partisi" kurmaktı. Zaten bir yıl önce, bu yönde olumlu bir gelişme daha olmuştu. 1729'da Bosna'ya gelerek Osmanlı Devleti'ne sığınmak isteyen Comte de Bonneval da, Said Efendi'nin aracılığı ile kabul edilmiş ve kendi istediği gibi "üç tuğlu" değilse bile, "iki tuğlu paşa" olarak Osmanlı hizmetine alınmıştı. Maceraperest Fransız kontunun "Humbaracı Ahmed Paşa" olarak İstanbul'daki hareketli hayatı bizde pek incelenmemiştir.

1730'larda, Fransa yönetici çevrelerinde, daha önceleri düşünülen ve arzu edilen "Osmanlı çöküşü" gündemden çıkıyordu. A. Vandal'ın, Villeneuve'ün elçiliğini anlatan eserinde yazdığı gibi, "Fransa Türkiye'nin varlığının bizzat Hıristiyanlığın huzuru için önemli olduğunu ilan etmişti." Fransa'nın gerçek hakimi Kardinal de Fleury'ye göre de "Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm sınırlarının korunması" Avrupa'da barışın koşullarından biri haline gelmişti.[14]

Ne var ki Villeneuve'ün işi kolay değildi. Bu arada Osmanlı Devleti'nde patlak veren ayaklanma ve anarşik durum elçinin işini daha da zorlaştırmıştı. Ortalık biraz yatışınca, bu kez de yeni sultanın Paris'e göndermek istediği olağanüstü elçi konusunda, XIV. Louis dönemindekileri anımsatan protokol kavgaları baş gösterdi. Yeni tahta çıkan Sultan Mahmud'un bu görev için seçtiği eski kapıcıbaşı Bekir Ağa'yı Fransızların gözü pek tutmamıştı. Kimdi Bekir Ağa? Protokoldeki yeri neydi? Diplomatik heyetin masrafları nasıl karşılanacaktı? Fransız elçisi bütün bu sorular etrafında Paris'le yoğun bir yazışma içindeydi.[15]

Said Mehmed Efendi

Fransa bir yandan Osmanlı Sarayı'nı kırmak istemiyor, öte yandan da Bekir Ağa'yı nasıl bertaraf edeceğinin hesaplarını yapıyordu. Aynı taleplerle karşılaşan İngiltere ve Hollanda'nın açıkça "hayır!" demeleri Sultan Mahmud'u çok şaşırtmış ve kızdırmıştı. İlginçtir ki Fransızlar bu vesileyle Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin elçiliğinden bile pek memnun kalmadıklarını ortaya koymuşlardı. Villeneuve, 30 Eylül 1730 tarihli mektubunda olağanüstü elçi Mehmed Efendi'yi "hem kaleme aldığı sefaretname, hem de elçi M. de Bonnac'a karşı tutumundan ötürü", "açgözlülük ve nankörlük"le suçlarken, galiba genel bir izlenimi yansıtıyordu.[16]

Güçlükler sonunda diplomatik ustalıklarla çözüldüler ve Bekir Ağa Fransa'ya gitmedi.

Bekir Ağa'nın 1730'da gerçekleştiremediği Paris elçiliğini on iki yıl sonra Mehmed Said Efendi gerçekleştirdi. Aradan geçen zaman diliminde, Fransa lehine çok önemli gelişmeler olmuş; Osmanlı Devleti Fransa'nın desteği ile Avusturya ve Rusya'ya karşı başarılı savaşlar vermiş, kaybedilen toprakları geri almıştı. Görüşmelere de, Osmanlıların son derece güvenini sağlamış olan elçi Villeneuve aracılık etmişti. O sırada Osmanlı hükümetinin Fransa'ya güveni o kadar fazlaydı ki, Kardinal de Fleury'e 1737'de gönderilen mektupta "Marki de Villeneuve'e itimadımız olduğundan murahhaslığa bir gayrisini nasb etmeyip bu işin temşiyetine (yürütülmesine) kendisi tayin edilmiştir" deniliyordu.[17]

Fransa, Osmanlı Devleti'ne yardımının karşılığı olarak 1740 Belgrad anlaşması ile daha önce "ahidname"lerle (kapitülasyonlarla) aldığı ayrıcalıkları genişletti.[18] Gerçekten de eski anlaşmalara eklenen yedi maddeyle Fransa elçisi protokolde İstanbul'daki diğer bütün elçilerin önüne geçiyor; Fransa Osmanlı Katoliklerinin bir çeşit koruyucusu oluyor ve Fransız Hükümeti Kudüs'teki "İsa Peygamber Kabri"ni idaresi altına alıyordu. Bu arada Kardinal de Fleury, Osmanlılara, Baron de Tott'un orduya düzen vermek için yollanacağını da müjdeliyordu!

Said Efendi'nin elçiliği de bu sıcak ilişkileri pekiştirmek için düşünülmüştü. Misyon 1741-42 yıllarında gerçekleşti. Bu seyahati, olası sonuçlarıyla birlikte yorumlamadan önce, gerçekleşme koşulları itibarıyla betimlemek istiyorum.[19]

Said Mehmed Efendi'nin Paris Elçiliği

Said Efendi'nin Paris elçiliği 2 Ağustos 1741'de İstanbul'da bindiği Fransız gemisiyle başladı. Yirmi yıl önce Paris'e giderken babası nasıl kendisini yanına almışsa, Said Efendi de Paris misyonunda 15-16 yaşındaki oğlunu yanına almıştı. Bunun dışında, Osmanlı heyeti, elçinin damadı, defterdarı, imrahoru, tezkirecisi, imamı, hekimi, tercümanları, terzisi, aşçısı, kahvecisi vb. başta olmak üzere, 183 kişiden oluşuyordu. Bu rakama elçinin Malta'da satın aldığı 14 köle de dahildi. Ayrıca, Said Efendi Paris'i görmeleri yararlı olacak "beş önemli Türk'ü" de yanına almayı faydalı bulmuştu.

Seyahatin ilk kısmı doğrusu pek de parlak olmamıştı. Said Efendi'nin 17 Eylül-14 Ekim 1741 tarihleri arasında, "Toulon karantinası"nda istirahat ettiği günler herhalde hayli sıkıntılı geçmişti. Osmanlı elçisi karantinadan çıktıktan sonra, kendisini karşılamaya gelen Kral kâhyası Marki de Joinville'in refakatinde, Kral tarafından yollanan ve haşmetli bir merasim alayı oluşturan arabalara bindi ve uzun bir yolculuktan sonra 16 Aralık'ta Paris'in Saint-Antoine mahallesinde kendisine ayrılmış konağa yerleşti. Şehre Kralın, Kraliçenin ve yüksek aristokrasinin yer aldığı muhteşem bir merasimle girmiş; ateşli karşılama konuşmaları yapılmış, şiirler okunmuştu. Yakın dostu Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Comte de Bonneval) bir şiiri de okunan şiirler arasındaydı.

Said Efendi'nin Paris elçiliği 1742 Temmuz ayına kadar sürdü. Bu eğleşme süresinde elçimizin zamanı iki tip etkinlikle geçti. Bunlardan birincisi, başta Versay'a, Kral ve Kraliçeye olmak üzere, prenslere ve yüksek aristokrasiye yapılan protokol ziyaretleriydi. Osmanlı elçisinin kendisi de, Paris'teki konağında, Fransız bakanlara ve yabancı elçilere "muhteşem bir ziyafet" verdi. Said Paşa gayet iyi Fransızca bildiği halde, resmî ziyaretlerinde yanında tercümanlar bulunduruyordu. Kim bilir, bu tercümanlar belki de Sultanın güvendiği adamlardı?

Said Efendi'nin asıl ilgi çekici etkinlikleri kültürel etkinlikleri olmuştur. Oğlunu da götürdüğü operada, Kral locasında, ilk Fransız opera eserlerinden *İssé*'yi izlemiş, daha sonra da Hotel des Comédiens Français'nin çok iyi ışıklandırılmış salonlarında üç ayrı tiyatro eseri görmüştü. Ünlü Comédie Française'de ise Fransız ve İtalyan komedileri seyretti. Bunların dışında, Said Efendi, saray ressamlarından Quentin de la Tour'u da ziyaret etmek ve babasının da portresini yapmış olan bu ünlü ressama, pastel olmasını arzu ettiği bir tablosunu yaptırdı. Duc d'Orléans'ın galerisinde ise en büyük ustaların taş başkıları karşısında büyülendi.

Seyahati esnasında Osmanlı elçisinin en çok ilgi gösterdiği şeyler, aslında, bilim ve teknoloji alanında gördükleri olmuştu. Said Efendi, bu bağlamda, Gobelins ve Savonnerie kraliyet fabrikalarını ziyaret etti. İran ve "Levant" halılarının da yapıldığı bu imalathaneler-

de Kral mimarı M. de Cotte kendisine güzel halılar hediye etti. Chevalier de Julienne'in kumaş ve lâl renkli boya fabrikası ise özellikle dikkatini çekti ve Said Efendi orada kumaş imalatının çeşitli işlemlerini büyük bir dikkatle izledi.

Said Mehmed Efendi, gezisinde, Paris'teki bilimsel çalışmaları izlemeye ve kitaplıkları ziyaret etmeye özel bir önem vermişti. Bu bağlamda, fizik dalında yıllardır deneyler yapan M. Pagny'nin kabinesi, "400'den fazla alet ve edevatıyla" Osmanlı elçisini derinden etkilemiş, Said Efendi, saat 15.00'te girdiği kabineyi, huzurunda bir çok deneyler de yapıldıktan sonra, saat 19.00'da terk etmişti. Büyükelçi, kralın mühendisi ve "her türlü matematik aleti yapımcısı" M. Nicolas Bion'un kabinesinde de iki saat kaldı ve bazı aletler satın aldı; daha sonra da Bercy'de, M. Pajot Onsenbray'ın fizik, kimya ve doğal tarih kabinelerini gezdi ve deneyleri izledi.

Tetkikleri sırasında Said Efendi Kralın kitaplığını gezme fırsatı da buldu ve orada da iki saat incelemeler yaptı. Bu vesileyle kitaplığa yeni Osmanlı matbaasının ürünü olan beş kitap hediye etti. Aynı tecessüsle gezdiği Sainte-Genévieve kitaplığında ise kendisine iki orijinal Türkçe mektup gösterildi. Kanuni Süleyman'ın bir sadrazamı tarafından bir Hıristiyan prense yazılmış -ve dergide içeriği açıklanmayan- bu mektuplar elçimizi hayretler içinde bırakmıştı.

Jacques Aved tarafından yapılan tuval üzerine yağlı boya tablosunda Said Mehmed Efendi, 1742.
230x161 cm
Musée national du chéteau Versay.

Said Efendi'nin Paris misyonunun en heyecanlı anlarından biri de, beraberinde getirdiği Rum asıllı bir doktorun Paris Hukuk Fakültesi'ndeki "tez savunması" olmuştu. *Mercure de France*'ın "İstanbullu bir patrisiyen" olarak sunduğu Diamantes Vlastus, Padua Üniversitesi'nde tıp okumuştu ve halen de Osmanlı elçisinin hekimliğini yapıyordu. Vlastus, görüşle-

rini dokuz jüri üyesiyle tartıştı ve iltifatlar, alkışlar arasında Paris'ten de bir diploma almayı başardı. Jüri Başkanı Profesör Procope Couteaux, eski Yunan'a göndermelerle süslediği konuşmasında D. Vlastus'a da övgüler yağdırdı; fakat asıl yücelttiği Said Efendi oldu. Parisli profesör, Osmanlı elçisini "Türkmen ırkının bir filizi olarak değil; bir büyük elçi, ya da Romanya valisi olarak hiç değil, kişisel değeri" açısından selamlıyor ve onun şahsında Diyojen'in fenerle aradığı insanı, elinde fener olmadan bulduğunu söylüyordu. Salonu dolduran zarif hanımlar da zaten onu görmeye gelmiş ve anlamadıkları bir sürü şeyi onun için dinlemişlerdi.

Profesör Procope, Paris'in bugün de Saint-Germain'de turistik bir mekân olarak kullanılan ilk kahvesini (Procope Kahvesini) açan iş adamının oğluydu.[20]

İstanbul'a Dönüş: Yankılar, Sonuçlar

Said Mehmed Efendi, bir sürü veda merasiminden ve son olarak da 23 Haziranda Hotel de Ville'de bir havai fişek gösterisini izledikten sonra yine bir Fransız gemisine binerek yola çıktı; 1-2 Ekim 1742 akşamı İstanbul'a vardı ve Fransız elçisinin bir mektubuna göre karaya kimliğini gizleyerek, ("incognito") çıktı. Le Borée adlı geminin kaptanı Şövalye de Caylus, topları ancak bir saat gecikmeyle gelen Humbaracı Ahmed Paşa şerefine ateşlemişti.[21] Fakat misyon başarıyla tamamlanmış, yeni ilişkilerden iki taraf da memnun kalmıştı. Sadrazam Ali Paşa, Kardinal de Fleury'ye gönderdiği teşekkür mektubunda "Elçimizin sözlü olarak anlattıkları, Majeste'lerinin her jestinin gerçekten dostluk, içtenlik ve şefkat dolu olduğu konusunda Sultanımızı ikna etti"[22] deniyordu.

Osmanlı Elçisi Paris'teki gezisinde yüksek yönetici zümreyi çok aşan bir ilgi görmüştü. O sıralardaki mektuplaşmalarda ve daha sonra yazılan anılarda Said Efendi'nin gezisi ayrıntılı tablolara konu olmuştur.[23] Bu arada genç Osmanlı diplomatını, Aydınlanma ruhu içinde Doğuyu daha iyi tanımaya çalışan düşünürler de dikkatle izliyorlardı. Bunlardan Voltaire, aristokrat dostlarıyla yazışarak Said Efendi'nin programını yakından izlemiş ve onunla birlikte bir akşam yemeği planlamıştı. Yemekten sonra bir dostuna yazdığı mektupta, Voltaire, "Türk elçisini gördüm ve beraberce bir akşam yemek yedik. Bana bizim Hıristiyan bakanlardan çok daha açık ve samimi biri olarak göründü" diye yazdı.[24] Fransız düşünür bu sırada tamamlamış olduğu *"Muhammed"* isimli eserin temsilini de, elçiye saygısızlık olmasın diye, bu vesileyle tehir etmişti.[25]

Said Efendi'nin Fransa Misyonunun Siyasal Sonuçları Neler Oldular?

F. Rousseau, o dönemle ilgili kitabında "Sultan'ın elçisinin 1741'de Paris'i ziyareti hiçbir siyasal sonuç doğurmadı; örf ve adetlerimizi bilen, düzgün Fransızca konuşan bu Türk'ü taşıdığı hediyelerle beraber görmek için geçtiği yollara üşüşmek Parisli meraklıların tecessüsünü besleyen bir gıda oldu"[26] diye yazmıştır. Gerçekten de Said Efendi'nin elçiliği doğrudan hiçbir siyasal sonuç doğurmadı. Osmanlılar zaten Fransa ile dostluk ilişkisi içindeydiler. Buna karşılık, seyahat bu "dostluğun" iki ülke tarafından nasıl algılandığı ve nasıl kullanılmak istenildiği hususunda hayli öğretici oldu.

Fransa'da o sıralarda Osmanlı rejimi despotik, "insan hakları"na (droits des gens) saygısı olmayan bir rejim olarak görülüyordu. Villeneuve'ün yerini alan elçi Castellene'a 9 Aralık 1740'da gönderilen talimatta Osmanlı rejiminin üç esasa (şiddete, kuruntuya ve hanedan ailesine saygıya) dayandığı ileri sürülmüştü.[27] Oysa, sadece Duc de Saint-Simon'un anılarının gösterebileceği gibi, keyfi tutuklama ve işkenceleriyle, saray cinayetleriyle ve müsadereleriyle Fransa "eski rejim"i de çok farklı değildi. Fark daha ziyade Aydınlanma esprisinin Fransa yönetici zümrelerine de nüfuz etmiş olmasında ortaya çıkıyordu. Başka bir deyişle Fransa yönetici zümresi çıkarları doğrultusunda çok daha rasyonel hareket edebilme yeteneğine ve araçlarına kavuşmuştu. Bu fark onlarda Doğululara karşı küçümseme duyguları yaratmıştı.

Said Efendi ve temsil ettiği saltanat gezi boyunca çok büyük bir saygıya mahzar oldu; haklarında çok övücü konuşmalar yapıldı. Bizzat Said Efendi'nin kişiliği de Fransızların "doğulu" imajına çok uygun değildi. Belki de bunun da etkisiyle Fransa'da Doğululara karşı doğmuş bulunan üstünlük duygusu da tartışma konusu oldu. Said Efendi'nin ressam Aved tarafından yapılmış bir tablosu, Louvres'da sergilenirken, tabloyla ilgili ve Kralın onayından geçmiş bir mektupta "Türk ve İranlı (Persan)" isimlerinin neden Fransa'da kötü karşılandığı sorgulanıyor ve "alfabenin bazı sözcüklerinin farklı bir biçimde dizilmesinin zihnimiz, hatta bazen de kalbimiz üzerinde yaptığı etkileri görmek şaşırtıcıdır" deniyordu.[28]

Fransızlar, Said Efendi'nin Osmanlı devletindeki kariyerini yakından izlediler ve onu kendi politikalarının aracı yapmak istediler. Bunda, çeşitli nedenlerle, aradıklarını bulamadıkları anlaşılıyor. 1747'de Said Efendi, paşa ve kâhya (iç işleri bakanı) olduğu sırada bile diplomatik yazışmalar Katoliklik olan Ermenilerin tutuklandıklarını acı bir dille anlatıyorlardı.

Said Paşa Osmanlı toplumunda hep üst kademelerde oldu; hatta 1755'de 5-6 ay sadrazamlık da yaptı. Fa-

kat, 1761'de ölene kadar, toplumsal ve kültürel hayat üzerinde büyük bir etkisi olmadı. İlginçtir ki bu kadar önemli bir Paris elçiliği yapan Said Efendi bizlere bir sefaretname bile bırakmadı; ya da bıraktığı sefaretname tozlu raflarda kaybolup gitti.[29] Ola ki Voltaire'le yemek yemiş ve Fransızca tartışmış bu Osmanlı, bağnaz ve hizipçi sistem içinde biraz fazla "gâvurluğa bulaşmış" olarak damgalanmıştı. Oysa, öyle görülüyor ki ancak onun bilime ve sanata dönük esprisinde Batı ile daha eşitçi ve onurlu ilişkiler kurulabilirdi. Yine de tarihçiler kendisinden olumlu bir biçimde söz ettiler.[30]

Fransızlar Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı tampon devlet yapma politikalarını ısrarlı ve tutarlı bir biçimde sürdürdüler. Bunun aracı Osmanlı ordusunun kontrolünü ele geçirmek ve onu Rusya'ya baraj oluşturacak ölçüde modernleştirmekti. 1755'te Baron de Tott da, babasıyla beraber Fransız elçisi Comte de Vergennes'e refakat ederek İstanbul'a geldi.

Baron de Tott'un İstanbul'un İstanbul macerası ve yazdığı kitap ayrı bir konudur. Kendisine verilen görev, Fransız diplomasi tarihçileri tarafından şöyle ifade edilmişti: "Fransa'nın Baron de Tott gibi ajanları Osmanlı ordusunu ancak savaşa devam edebilecek kadar reoganize edeceklerdi."[31]

1774'te Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra Avrupa diplomasisinin temel konusu haline gelen "şark meselesi" içinde Osmanlı toplumunun işgal etmesi arzulanan yer buydu.

Taner Timur, Prof. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi

1 Ahmed Vâsıf Efendi'nin yazdığına göre, M. Said Efendi, Fransa'da "taife-yi efrencin imali teemmül'ü hayal ile san'atı tab'u temsili kuvveden fiile isâl ve zamanı kalilde hadden efzun kütüp istihsal eylediklerini müşahede" ettikten sonra İstanbul'a dönmüş ve "bazı erbabı maarif ü kemal ile meşveret" ederek ve "fünunu riyaziyede yegâne olan İbrahim (Müteferrika) Efendi kendüye ianet" olunarak matbaanın kurulmasında ön planda rol oynamıştır. Bkz. Mehâsinü'l Asâr ve Hakaikü'l Ahbar; yayına hazırlayan: Müçteba İlgürel, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1978. s. 132. Ayrıca bkz. I. H. Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TKY, cilt: IV-I, s. 159. Bu konuda son bir çalışma için bkz. Hüseyin Gazi Topdemir; *İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı*; Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları, 2002. s. 23.

2 Gilles Veinstein'ın açıklamalı bir şekilde sunduğu metin için bkz. *Mehmed Efendi, Le Paradis des İnfideles*; Paris, La Découverte, 1981.

3 Sefaretnameler aslında diplomatik belge niteliğinde oldukları için, ilke olarak, gizli kalmaları beklenir. Oysa Çelebi Mehmed Efendi'nin sefaretnamesi Fransa'nın bir elçilik tercümanı tarafından hemen (1723'te) çevrilmiş ve incelenmiştir. Veinstein, s. 249.

4 Charlotte Elisabeth d'Orléans; *Correspondance Complete de Madame Duchesse d'Orléans*; Paris, 1857, cilt: II, s. 270-271.

5 Franz Babinger; *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*; Çeviren ve yayıma hazırlayan: Nedret Kuran-Burçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayınları, 2004. s. 11-12. Hammer, ünlü tarihinde kaynak göstermeden, Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa'dan bir de matbaa getirdiğini yazmış; fakat Babinger, ayrıntılı incelmesinde bunun doğru olmadığını belirtmiştir. Bkz. J. de Hammer; *L'Histoire de L'Empire Ottoman*, Paris, 1839, cilt: 15, s. 63. Babinger, *age*. s. 12, not: 18.

6 Said Efendi'nin meslek hayatını, kronolojik dizi içinde sergileyen bilgiler için bkz. Mehmed Süreyya; *Sicil-i Osmani*; İstanbul: Sebil Yayınları, 1996, cilt: III, s. 32.

7 Pierre Duparc; *Recueil des Instructions aux Ambassadeurs et Ministres de France*; Turquie; Paris, CNRS, 1969, cilt: XXIX, s. XVII.

8 Marquis de Bonnac naklediyor: *Mémoire Historique sur L'Ambassade de France à Constantinople*; Paris, 1894. s. 125. Elçi, İstanbul'da diplomatik görevinin zorluğunu da şu cümleyle ifade ediyor: "Genellikle Saray'da karmaşa o kadar doğal ki, burasının her gün yeni aktörlerin doğduğu kader-kısmet tiyatrosu olduğunu söylemek mümkün!" (s.130)

9 Niyazi Berkes; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*; çev. Ahmet Kuyaş; İstanbul: YKY, 2004, s. 56. Aslında Mehmed Said Efendi 1721'de İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra Fransız basınında bu yönde haberler çıkmaya başlamıştı. Örneğin XV. Louis döneminin resmî organı aylık *Mercure de France*'ın Mart 1722 sayısında şu haberi okuyoruz: "İstanbul'dan Ocak ayı sonunda bildirildiğine göre Sultan, İncil'in Türkçe'ye (Kuran'a yapılacak göndermelerle birlikte) çevrilmesini emretti. Fakat bundan hoşlanmayan Şeyhülislam tasarıya bütün gücüyle karşı çıkıyor." Haberin devamında ise Sultan'ın ayrıca İstanbul'da Avrupa dilleri öğreten bir kolej açmak istediği yer alıyor.

10 NAF. *Manuscrits Français*: 5384, Feuille: 24. (Fransız Ulusal Kitaplığı Fransız elyazmaları). Mektuptan anlaşıldığına göre Said Efendi'nin yanıtı M. Mariani isimli bir tarafından iletilmiştir.

11 Duparc, *age*, s. 279-280.

12 Yönergede Ermeniler için ağır sıfatlar kullanılması ('vahşi insanlar'-'gens féroces') da bu konuda karşılaştıkları zorluklarla ilgili olmalıdır. s. 287. Ortodoks Ermeni din adamları, Katolikliğe karşı Osmanlı yöneticileriyle işbirliği yapıyorlardı.

13 Duparc, *age*, s. 321.

14 Albert Vandal; *Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV*, Paris, 1887, s. III.

15 Villeneuve'ün bu konuda Fransa'yla yazışmaları iki ülkeye egemen zihniyet yapılarını yansıtmaları dolayısıyla da son derece ilginçtir. Fransa Ulusal Kitaplığı: Manuscrits Français, 7178, 7194, 7195.

16 NAF. *Manuscrits Français*, 7178.

17 I. H. Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995. Cilt. IV-I, s. 280.

18 Uzunçarşılı'nın yazdığı gibi, Sultan Mahmud "Fransa'ya müteşekkir kalarak onu kara gün dostu saymış ve ona eski ahidnamedeki maddelerden daha geniş imtiyazlar vermişti"; *age*, s. 295.

19 Seyahat, tüm ayrıntıları ile, Fransa'nın resmî basın organı niteliğindeki aylık *Mercure de France* dergisinin özel bir sayısında (Haziran, 1742) anlatılmıştır. Aksi belirtilmedikçe, anlatımız bu kaynağa dayanıyor.

20 Fransız profesörün babası Palermolu François Procope, 1686'da Paris'in ilk kahvesi olarak kabul edilen Procope Kahvesini açmıştı. Kahvenin ziyaretçileri arasında La Fontaine, Rousseau, Ansiklopedistler, Voltaire, Balzac ve daha bir sürü ünlü sayılmaktadır. Bu kahve İhtilal'de Danton, Robespierre ve Marat'nın buluşma yeri oldu. *Biographie Universelle*, cilt: 34.

21 NAF. *Manuscrits Français*, no: 5101. Elçi Castellane'ın mektupları. Buna karşılık Castellane'ın elçiliği hakkında bir kitap yazan F. Rousseau'ya göre Said Efendi hediyelerle İstanbul'a döndüğünde Fransız elçiliğinden M. Peysonnel ve Humbaracı Ahmed Paşa tarafından karşılanmış ve tebrik edilmişti. *L'Ambassade de Castellane*; Paris, 1901, s. 19.

22 *age*, s. 181.

23 Bkz. *Mémoires de Duc de Luynes sur la Cour de Louis XV*.; Paris, 1860. E-J-F. Barbier; *Chronique de la Régence et du Renge de Louis XV*.; Paris, 1857.

24 *The Complete Works of Voltaire*, Geneve, 1970. Cilt: 92. s. 168. (Marie-Louise Denise'e 15 Şubat 1742 tarihli mektup)

25 *age*, cilt: 92, s. 163. Ord. Prof. Tevfik Sağlam'ın anılarına göre Voltaire'in bu eseri, 19. yüzyıl sonlarında, Tıbbiye İdadisi'nde "gizlice okunan" eserler arasına girmişti. *Nasıl Okudum?* İstanbul: Nehir Yayınları, 1991. s. 58.

26 F. Rousseau; *age*, s. 7.

27 Duparc; *age*, s. 329.

28 *Lettre au Sujet du Portrait de son Excellence Said Pacha*; Paris: Prault Pere, 1742. (BN. Z. Réserve Fontanieu. 317-12) Tablo Said Efendi ayrıldıktan sonra, 25 Ağustos 1742'de sergilenmişti ve Comte de Bonneval'in bir şiiri de mektuba eklenmişti.

29 Faik Reşit Unat bu konuda, "kendisinin zevkle okunacağı şüphesiz bulunan, 1741-1742'de Fransa sefaretine ait ve henüz metni ele geçmemiş olan takririnin de bir an evvel bulunması temenniye değer." *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*; Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1968. s. 72.

30 Ahmet Refik Altınay, vakanüvis Suphi'nin de görüşlerini aktararak, Said Efendi'nin yüceltici bir tablosunu çizer. Bkz. *Tarihi Simalar: Paris'te Osmanlı Sefirleri*, İstanbul, 1331. s. 40-46.

31 Duparc bu görüşü (Ozanam gibi) diplomasi tarihçilerine de gönderme yaparak veriyor. S. XXI.

II. ABDÜLHAMÎD DÖNEMİ BASIN YAYIN DÜNYASININ "KÖTÜ" ADAMI

Malûmâtçı Baba Tâhir

Sahte nişan hazırlamak ve satmak suçundan 1903'te mahkûm olan ve sürgüne gönderilen Tâhir Bey daha bilinen adıyla Baba Tâhir ya da Malûmâtçı Tâhir, Türk basın ve yayın tarihinde rüşvet ve şantaj sözcükleriyle birlikte anılır. Diğer yandan sahibi olduğu beş gazete ve dergi, özellikle *Malûmât* basın tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Hatice Aynur ›

Gazeteci, matbaacı ve yayımcı kimliği ile bir döneme damgasını vurmuş olan Tâhir Bey daha bilinen adıyla Baba Tâhir ya da Malûmâtçı Tâhir, Türk basın ve yayın tarihinde rüşvet ve şantaj sözcükleriyle birlikte anılır. Günümüzde de, basın dünyasındaki yozlaşma, rüşvet, şantaj vs gibi olumsuzluklarla ilgili bir haber veya yazıda, tarihe bir gönderme yapılmak istendiğinde Tâhir Bey ilk akla gelen isim olmayı sürdürmektedir.

Öte yandan, Tâhir Bey hakkında, kimi anı kitaplarında, makalelerdeki göndermeler, ansiklopedi maddeleri dışında müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Çıkardığı ve dönemine göre çok denilebilecek sayıdaki dergi ve gazete ile matbaasında bastığı kitaplar, onun Türk yayın ve basın tarihi açısından incelenmeye değer bir kişi yapmaktadır. Ancak kişiliğinin olumsuz yanları, diğer özelliklerinin görülmesi ve değerlendirilmesine engel olmuştur. Bu yazıda, Tâhir Bey üzerine son zamanlarda yaptığım çalışmalara dayanarak daha ayrıntılı bilgi vermeye çalışacağım.[1]

Yaşamöyküsü

Tâhir'in hayatının ilk dönemlerine ait bilgi yok denecek kadar azdır. Gerek yaşamının ilk dönemi gerekse diğer dönemleriyle ilgili en geniş bilgiye Ahmet İhsan Tokgöz'ün çeşitli zamanlarda –çoğunlukla da hakkında kötü olay ve düşünceleri içeren– yazılarında bulunmaktadır.[2] 1864'te İstanbul'da doğduğu, annesinin, Recaizâde Ekrem'in oğlu Emced'e süt anneliği yaptığı ve bir kız kardeşi olduğu bilinmektedir.[3] Aldığı eğitim konusunda elde bilgi yoktur. Her ne kadar eğitimsiz ve cahil olduğu sürekli vurgulansa da gazeteci ve matbaa sahibi olarak yaptıkları belirli bir eğitimden geçtiği izlenimini vermektedir.[4] Evlenip evlenmediği konusunda henüz elde bilgi olmamakla birlikte, "Prenses Hanım" adıyla tanınan yabancı bir kadınla birlikte, Çukurçeşme, Yerebatan ve Nuruosmaniye semtlerinde yaşamıştır.[5] Saraya olan yakınlığından dolayı rütbe-i bala, birinci rütbeden Osmânî ve Mecîdî nişanları, Sanâyî'-i Nefîse ve liyakat madalyaları sahibi olur; hatta matbaasında çalışan her tür görevlinin nişan ve madalya almasını da sağlar.

Malûmâtçı Baba Tâhir (1864-1912).

Sahte nişan hazırlamak ve satmak suçundan 1903'te mahkûm olur ve sürgüne gönderilir.[6] Meşrutiyetin ilanıyla 26 Temmuz 1908'de çıkan aftan yararlanır. 31 Mart 1325 [13 Nisan 1909] olayına adının karışması üzerine Trablusgarb'a sürülür. Buradan, parası sayesinde Napoli'ye kaçar ve ardından Paris'e gider. Napoli'de Şark Ticâret-i Bahriyye Odası, Paris'te Şark Acentası Orient Office adıyla işyeri açar, ancak ticarette başarılı olamaz. İstanbul'dan tanıdığı ve evinde misafir ettiği bir kişinin mücevherlerini çalması üzerine üzüntüden felç olur. Tâhir Bey'in ölümü üzerine Ahmet İhsan Tokgöz tarafından kaleme alınan yazının tarihi 3 Şubat 1327 [16 Şubat 1912]'dir. Bundan

Malûmâtçı Baba Tâhir tarafından çıkarılan *Servet, Bahâr* ve *İrtika* dergilerinin kapakları.

hareketle, Paris'te 1912 Şubat ayı başlarında vefat ettiği anlaşılır.[7]

Gazetecilik Yaşamı

1298 [1880-81] yılında Direklerarası'nda çaycılık yapmaya ve bu sırada Ahmet İhsan Tokgöz'ün akrabalarından birinin selamlık dairesindeki toplantılarına devam etmeye başlar.[8] Bu toplantılarda kurduğu dostluklar sayesinde *Vakît* gazetesinin Direklerarası muhabiri olur. Gazeteci olarak yaptıklarının beğenildiği *Vakît* gazetesinin yazı kurulu tarafından övülmesinden ve hakkında neşideler çıkmasından anlaşır. Baba Tâhir olarak tanınması imzasına eklediği Babanzâde unvanından dolayıdır.

Vakît gazetesinden sonra *Tercümân-ı Hakîkât*, *Sa'âdet* ve *Servet* (1305/1887-88) gazetelerinde muhabirlik yapar.[9] Ancak gazeteci ve yazar olarak yaptıklarından rahatsızlık duyulması üzerine Dâhiliye müsteşarı Reşîd Bey tarafından Sinop'a sürülür. Bir süre sonra Sinop Tahrîrât müdürü olur ve İstanbul gazetelerine Sinop'tan yazılar yazmaya başlar.[10] Reşîd Bey'in görevinden ayrılmasından sonra İstanbul'a döner.

Baba Tâhir'in yukarıda adı geçen gazetelerdeki muhabirlik görevinin mahiyeti, hangi tür haber ve yazı yazdığı henüz üzerinde durulmamış konulardır.

Girişken bir yapısı ve sosyal ilişkilerinin çok güçlü olduğu anlaşılan Tâhir Bey'in ilişkide bulunduğu insan sayısı çok çeşitlidir. Örneğin, Ahmed Râsim'in gazeteciliğe adım atmasını sağlayan o'dur.[11] Hakkında en olumsuz yazıları yazan Ahmet İhsan ve Recâizâde Ekrem'le önceleri arasının iyi olduğu anlaşılır. Zira, Ahmet İhsan Tokgöz'ın çeviri kitabını matbaasında basar (Paul de Kock, *Sütçü kız*, 1308 [1891]), 1883'de *Bahâr* dergisini çıkarmak istediğinde ilk yazı aldığı kişiler arasında Ma'ârif eski nazırı Kemâl Paşa, Tarîk başmuharriri Sâ'id Bey'le birlikte Recâizâde Ekrem yer alır.

Yayımladığı Gazete ve Dergiler

Sahibi ve sorumlu kişi olarak adının geçtiği 5 gazete ve dergi vardır: *Bahâr* (1299/1883, 19 sayı, Onbeş günlük), *Ma'lûmât* (1311-1318/1895-1903, dergi-gazete, 443 sayı, günlük-haftalık), *Servet* (1314-1318/1898-1903, 2088 sayı, günlük), *İrtikâ'* (1315-1319/1899-1904, 251 sayı, haftalık) ve *Musavver Fen ve Edeb* (1315-1319/1899-1903, 222 sayı, haftalık).[12]

Bunlardan *Malûmât* gazete ve dergisi diğerlerinden ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Sekiz yıl boyunca düzenli aralıklarla çıkarılmıştır.[13] Okuyucu mektuplarının Osmanlı ülkesinin çok çeşitli kentlerinden gelmiş olması, Rusya ve İran'daki satış fiyatının dergi üzerinde belirtiliyor olması, dağıtımının iyi olduğu ve yaygın olarak okunduğuna ipucu olmaktadır.[14] Derginin yayınlandığı dönemde, edebî ve kültürel faaliyetlerin gelişmesini sağlamasının yanı sıra, edebî tartışmaların merkezinde yer aldığını belirtmek gerekir. Ayrıca, *Malûmât*, "mutavassıtîn" adı verilen edebî harekette yer alanların yazılarının yayınlandığı dergiler arasında önemli bir yere sahiptir.[15] Halid Ziya'da anılarında, Ahmet İhsan gibi, *Malûmât*'ın, *Servet-i Fünûn*'a karşı saray tarafından desteklendiğini ifade etmiştir.[16] Diğer dergilerden farklı olarak resim ve fotoğraflı olduğu için *Musavver Malûmât* adıyla da tanınmaktadır.

Malûmât **dergisinin 11 Mayıs-23 Teşrinisani 1311 (1895) arasındaki sayılarını kapsayan ilk cildinin kapağı.**

Abdülhak Şinasi Hisar'ın yazdığına göre, Baba Tâhir kendi yayınları arasında çıkan yeni yazılara yüksek ücret ödediğinden, öteki dergi ve gazete sahiplerine göre daha cömert olarak tanınmaktadır.[17] Bâb-ı Âlî Caddesi'nde üç konağı birleştirerek meydana getirdiği gazete idarehanesi insanların buluştuğu bir yer haline gelir.[18]

Baba Tâhir'in Suçları

Tâhir Bey'in hakkında yazılan olumsuz görüşler ya da suçmalar, şu başlıklar altında toplanabilir: Yalan haber hazırlayıp şantaj yaparak rüşvet alma (Terkos Su Kumpanyası'ndan Terkos gölünde domuz ölüsü bulunduğuna dair bir haberi yazmama karşılığında para alma)[19], Yazarların izni olmadan yazılarını gazetesinde yayınlama (Örneğin, Recâizâde'nin Şemsâ'sı. Bundan dolayı Recâizâde Ekrem ile Mehmed Tâhir arasında çıkan tartışma büyümüş, derginin 23. ve 24. sayıları Maarif Nezâreti tarafından toplatılmıştır.), Yıldız Sarayı'na jurnal verme (Örneğin, 1902'de Dr. M. Paşa ve Baba Tâhir'in jurnaliyle *Servet-i Fünûn*'un kapanması, derginin yazar ve sorumlularının mahkemeye gönderilmesi[20]), Matbaasında bastığı muhalif yayınları Jön Türkler Mısır'da yayınladı diyerek saraya sunma[21], Yabancılara sahte nişan, rütbe satma ve isimlerini gazetesinde yayınlama.[22] Sahte nişan haberi için geliştirdiği yöntem dikkat çekicidir: *Servet* gazetesinin Fransızca baskısının nişan bölümünün sonuna üç dört satırlık bir yere kuş, yahut çiçek klişesi koydurur ve nişan alacak kişi için beş on nüshada bu klişeyi kaldırtarak onun yerine şu kişiye şu nişan verildi haberini bastırır. Bir süre sonra, nişan sahtekârlığı, sarayın duyup rahatsız olacağı boyuta ulaşır, hakkında soruşturma açılır ve tutuklanır. Mahkeme sonucu 15 yıl kürek cezasına mahkûm edilir (1903). Mahkûm olur olmaz daha önce aleyhinde bir şey söyleyemeyenler yazı ve hicivler neşretmeye başlar:[23]

> İktisab-ı serveti hep sahte ma'lûmât ile
> İrtikâ etti, lutuf gördü o ni'met hâini!
> ...
> Attılar zindâna hükmen Tâhir-i nâ-tâhiri!..

Meşrutiyet'in ilanıyla 26 Temmuz 1908'de siyasiler için çıkarılan aftan, adi suçluların da yararlanmasıyla Tâhir Bey'de hapisten çıkar. Ağabeyi gibi becerikli olduğu anlaşılan kızkardeşi, 300 Mecidiye ile bir kısmı hapishaneden çıkmış 300 kadar insan bir araya toplar. Baba Tâhir'in, bu insanların omuzunda, davul zurna eşliğinde, "Padişahım çok yaşa!" ve arada "Yaşasın Baba Tâhir; Yaşasın!..." nidaları, şiddetli alkışlarla sokaklardan geçerek bir hürriyet kahramanı olarak hapishaneden eve dönmesini sağlar.[24]

Baba Tâhir, yeniden gazete ve dergi çıkarmak ister ancak engellenir. "Yaşasın Abdülhamîd" başlığıyla çıkardığı *İlâve-i Ma'lûmât*'ı topladığı insanların eline vererek Babıâli'de gösteri yaptırır. Ancak, kanuna göre işlediği suçtan dolayı gazete çıkaramayacağı için ilavesi toplatılır ve hakkında soruşturma başlatılır. Matbaasını elden çıkarmak zorunda kalır.

Kitap Yayıncılığı

Tâhir Bey'in kitap yayıncılığı Türk kitap ve matbaacılık tarihi bakımından önem taşımaktadır. Seyfettin Özege kataloğuna göre, Matba'a-i Tâhir Beg'de 1311-1319/1895-1903 yılları arasında 95 kitap basılmıştır.[25] Bu kitaplar arasında Türkçe-Arapça-Fransızca veya Farsça-Türkçe-Fransızca olanlar da vardır. Matbaasında Fransızca kitap da bastığı bilinmekte birlikte şimdilik elde yeterli veri olmadığından bu konuda toplam sayı vermek mümkün değildir. Kitapların üzerinde matbaa adı olarak Matba'a-i Tâhir Beg. Tâhir Beg Matba'ası, Tâhir Beg'in 40 numaralı Matba'ası ve *Malûmât* gazeteleri, Tâhir Beg Matba'ası görülmekte ve bazı kitaplarda Malûmât Kütüphanesi, Tâhir Beg Kütüphanesi seri kaydı ile yayıncı adı olarak da *Malûmât* ve *Servet* gazeteleri sâhib-i imtiyâzı es-Seyyid Mehmed Tâhir yer almaktadır. Seyfettin Özege kataloğuna göre 1311-1317/1894-1901 yılları ara-

sında Malûmât Matba'ası'nda basıldığı anlaşılan 20 kitabın Tâhir Matbaası ile ilişkisi incelenmesi gereken bir konudur. Ayrıca Tâhir Beg'in Matba'a-i Âmire kapatıldığında resmî dokümanları basma -hatta sözde nüfus sayımı için birkaç milyon *Tezkere-i 'Osmâniye*'nin basımı- ayrıcalığını elde ettiği bilinmektedir.[26]

Türk basın ve yayın tarihinin belki de tescilli ilk kötü karakteri ya da olumsuz davranış ve kişiliği açıkca yazılan kişisi diyebileceğimiz Baba Tâhir'in yaşamı, mesleki faaliyetleri, ilişkiler ağı, gazete ve dergi dünyasına yaptığı olumlu ve olumsuz katkıları, matbaasında bastığı kitapların neler olduğu, varsa yayın politikasının ortaya çıkarılması, onun yaşadığı dönemi anlamada önemli katkılar sağlayacağı kuşkusuzdur.

Hatice Aynur, Doç. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi

1 Baba Tâhir'le ilgilenmem, *Encyclopaedia of Islam*'ın editörlerinin, "Tâhir Bey, Servet" maddesini yazmamı istemesiyle başladı. Ancak belli başlı başvuru kaynaklarına baktığımda bu adla kimsenin olmadığını gördüm. Ardından, bilgi birikimine ve ilgi alanına güvendiğim birçok kişiye sordum, bu isim onlarda bir çağrışım yapmadı. Kendisiyle ilgili bir ipucunu yakalamam epey bir çabanın sonucunda oldu. Malûmâtçı Tâhir için bkz. "Mehmed Tahir," *Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi*, c. 6, İstanbul: Dergâh Yayınları. 1986, s. 222; Hatice Aynur, "Malûmatçı Mehmed Tâhir" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, İstanbul: 2003, s. 545-46; Aynı yazar, "Tâhir Beg, Mehmed" EI New Edition, Supplement. Baskıda.

2 Ahmed İhsan Tokgöz, "Osmanlı matbu'âtı: Malûmâtçı Baba Tâhir," *Servet-i Fünûn*, s. 1080 (9 Şubat 1327/4 Rebî'ü'l-evvel 1330 [22 Şubat 1912]): s. 337-40; Aynı yazar, Matbuat hatıralarım, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İletişim Yayınları. 1993, pek çok yer.

3 Tokgöz, *agm*, s. 339.

4 Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul: 1969, s. 423'te Baba Tâhir için söyledikleri dikkat çekicidir. "Bu adam kimdi? Nereden çıkmıştı, nasıl sivrilmişti, nereden kuvvet almıştı?.... Hayatını hiç kimse bilmemekle beraber ne olduğunu herkes bilirdi. Pek yakışıklıydı; uzun bir boyu, geniş bir gövdesi, parlak gözleri, altın köstekli gözlükleri vardı; cahil derlerdi, fakat cesurdu, sesi yüksekti, sözü dikti, çok kazanır, bol harcar, iyi giyinir, arabada yaşardı. Muvaffak olmak için bunlar fazlasıyla yeterdi...."

5 Tokgöz, *agm*, s. 338. Baba Tâhir'in özel yaşamında da ahlâkî düşkünlük içinde olduğunu vurgulamak için birlikte yaşadığı kadının ahlaki bakımdan uygunsuz olduğunu, evlerinin kapısının herkese açıklığını belirtmekten geri kalmaz.

6 15 yıllık kürek mahkûmiyetinin 5 yıllık süresini geçirdiği yerle ilgili bilgiye şimdilik ulaşılamamıştır.

7 *agm*, s. 340.

8 *agm*, s. 338.

9 *agm*, s. 338'de *Tercümân-ı Hakîkât* ve *Sa'âdet* gazetelerinde uygunsuz hareketlerinden dolayı görevine son verildiği yazılıdır.

10 Sinop'tan Yıldız Sarayı'na da özel mektuplar göndermesi de söz konusudur. Bkz. Tokgöz, *agm*, s. 338.

11 Ahmed Râsim, *Matbû'ât Hâtıralarından: Muharrir, Şâ'ir, Edîb*, İstanbul: 1342/1924, s. 89-94.

12 Çıkardığı dergilerin isimlerinin devamında yer alan tamamlayıcı bilgiler, Tâhir Bey'in dönemin anahtar sözcükleri kavramakta ve kullanmakta başarılı olduğunu gösterir. Örneğin, *Bahâr*: Ulûm, fünûn, edebiyât ve sâ'ir mevâdd-ı nâfi'adan bâhis olup nevresidegâna mahsûs olacak, onbeş günde bir çıkar; *İrtikâ*: Cuma günleri neşrolunur fennî, edebî, musavver Osmanlı gazetesidir. Bu dergi ve gazetelerin bulunduğu kütüphaneler için bkz. *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu: 1828-1928*, Haz. Hasan Duman (İstanbul: 1986), s. 5, 180-81, 229, 234-35, 354.

13 *Ma'lûmât*'ta yer alan kimi yazılardan dolayı gazete zaman zaman kapatılmakta ancak Baba Tâhir'in sarayla ilişkisi çok iyi olduğu için hemen kapatılma kararı kaldırılmaktadır. Ahmet İhsan Bey'in verdiği bilgiye göre; bir keresinde Dâhiliye Nezâreti'nin resmi yazısı ile *Malûmât*'ın yayınına ara verilmişse de hemen tekrar yayınlanması için irade çıkarılmasını sağlamış, başka bir zaman ise, Meclis-i Vükelâ kararıyla *Malûmât* gazetesinin tamamen kapatılması emri çıkarılmış. Hatta matbaasının levhaları kaldırıldığı gibi, zabıta tarafından duvardaki *Malûmât* yazıları badana olmuş. Fakat aynı gün, matbaanın kapısına "Bir irâde-i 'aleyh ile lağv olunan *Malûmât* gazetesinin bâ-irâde-i seniyye devâm-ı intişârı fermân buyrulmuştur" ilanının asılmasını sağlamıştır.

14 İlk sayısında derginin çıkış amacını şöyle belirtmiştir: Hukuk, iktisat, ahlâk, din, eğitim, pedagoji, biyoloji, ziraat, askerlik, ticaret, maarif, tıp, tarih, mûsiki, coğrafya, kimya, astronomi, elektrik, fotoğrafçılık, dil, edebiyat, kadın, aşk, aile ve diplomasi gibi alanlarda yerli ve yabancı bütün olaylardan okuyucular haberdar edilecek; edebiyat dünyasının tanınmış yerli ve yabancı yazarların eserleri ve kişilikleri tanıtılacak; dünyada olup bitenlere dair son haberler verilecek, yeni buluşlar ve siyasi olaylar belli bir bakış açısından değerlendirilecektir. *Malûmât* için bkz. Abdullah Uçman, "Malûmât," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, İstanbul, 2003, s. 543-45.

15 Aralarında Ahmed Rasim, Nâbîzâde Nâzım, Andelîb, Mehmed Celâl gibi yazarların da bulunduğu bu hareket için bkz. M. Kayahan Özgül, "Dîvan Yolu'ndan Pera'ya selametle..." *Hece: Türk Şiiri Özel Sayısı*, s. 53-54-55 (Mayıs/Haziran/Temmuz 2001), s. 39-47.

16 Uşaklıgil, *age*, s. 423.

17 Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*,(İstanbul: Varlık Yayınevi, 1971, s. 199-200.

18 Hisar, *age*, s. 199'da Bab-ı Âli Caddesi'nde en büyük, en yüksek ve içinde en çok makine bulunan matbaa ve içinde yine en çok gazete, mecmua yayınlanan yerin Baba Tâhir'e ait olduğunu belirtir. *Malûmat*'ta ve kimi basılan kitaplarda verilen adresi: Bâb-ı Âlî Caddesi, No: 40'tır.

19 Mahmûd, *Hafiyelerin Listesi: İkinci Cüz'de 988 Hafiye Var!*, cüz' 2, İstanbul: 13[2]4/1909, s. 65-6; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Parazitler*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1967, s. 11-12'de bu haberin "Terkos gölüne bir domuz düşüp boğulduğu rivayet olunuyorsa da henüz bu hususta kat'i bir malûmat elde edemedik. Tahkikat yapıyoruz." şeklinde 1315R/1889-90'da yayınlandığını, "Dünkü nüshamızda Terkos gölüne bir domuz düşüp boğulduğu hakkında bir rivayetin meydana çıktığını yazmıştık. İcra ettiğimiz tahkikat neticesinde bunun hilâfı hakikat olduğunu öğrendik" şekline dönüşmesi için Baba Tâhir'in Terkos Şirketi'nden 600 Türk altını aldığını yazmaktadır.

20 Tokgöz, *age*, s. 72.

21 Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul: Hür Türkiye Dergisi Yayınları, 1962, s. 155.

22 Sahte nişan işine karışanlardan Matbu'ât Müdürü Kemâl Bey'i tanımlamak için Baba Tâhir Darülfünûn me'zûnlarından biri şeklinde kullanılan ifade Baba Tâhir'in etkisini göstermektedir. Bkz. Mahmûd, *age*, s. 48-9.

23 Hisar, *age*, s. 200-01. 1315R/1889-90'da Baba Tâhir'in dayak yemesi üzerine Eşref konuyla ilgili ebced hesabıyla olayın geçtiği yılı veren müstehcen bir tarih manzumesi yazar:

.... gibi serkeşliği âdet edip/Zannederdi .... çıkarmak ma'rifet

Bir dayak çektim dedim târîhini/Tâhirin burnu kırıldı 'âkibet

Bkz. Çapanoğlu, Basın, s. 14.

24 Hisar, *age*, s. 201-02.

25 Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, 5 c., İstanbul: 1971-1982.

26 Tokgöz, *age*, s. 101.

KAYNAKÇA

Ahmed Râsim, *Matbû'ât Hâtıralarından: Muharrir, Şâ'ir, Edîb*, İstanbul, 1342/1924.

Aynur, Hatice, "Malûmatçı Mehmed Tâhir," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, İstanbul, 2003.

Çapanoğlu, Münir Süleyman. *Basın Tarihimizde Parazitler*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1967.

Çapanoğlu, Münir Süleyman. *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul 1962.

Ercilasun, Bilge. *Ahmet İhsan Tokgöz*. Ankara 1996.

Hisar, Abdülhak Şinasi. *Geçmiş Zaman Fıkraları*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1971

İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu: 1828-1928. Hazırlayan Hasan Duman. İstanbul: IRCICA, 1986.

Mahmûd. *Hafiyelerin Listesi: İkinci Cüz'de 988 Hafiye Var!*, cüz' 2. İstanbul 13[2]4/1909.

"Mehmed Tahir." *Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi*. c. 6. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1986.

Özege, Seyfettin. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. 5 c. İstanbul: 1971-1982.

Özgül, M. Kayahan. "Dîvan Yolu'ndan Pera'ya selametle..." *Hece: Türk Şiiri Özel Sayısı*, s. 53-54-55 (Mayıs/Haziran/Temmuz 2001): 39-47.

[Tokgöz], Ahmed İhsan. "Osmanlı matbu'âtı: Malûmâtçı Baba Tâhir," *Servet-i Fünûn*, s. 1080 (9 Şubat 1327/4 Rebî'ü'l-evvel 1330 [22 Şubat 1912]): 337-40.

Tokgöz, Ahmed İhsan. *Matbuat Hatıralarım*. Hazırlayan Alpay Kabacalı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Uçman, Abdullah. "Ma'lûmât." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. c. 27. İstanbul: 2003.

Uşaklıgil, Halid. Ziya *Kırk Yıl*. İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1969.

19. Yüzyılda Basılan Karamanlıca Eserler

Mütercim ve yayıncı olarak ismini Lazaridis'in 1850'lerde bastığı kitaplarda gördüğümüz *Anatoli* gazetesi yayıncısı Kulalı Evangelinos Misailidis, kendi matbaasında bastığı 92 Karamanlıca eserle - Karamanlıca kitap üretiminin yüzde otuzuyla, 19. yüzyılın ikinci yarısının tartışılmaz en verimli yayıncısıdır.

Merih Erol ›

Bu yazı Karamanlıca yeni Yunan hurufatıyla Türkçe yazılan eserlerin kaynakçaları[1] incelenerek hazırlanmış, basılan eserlerin niteliklerine göre başlıklandırılmış ve eserlerin basıldıkları yerler ve matbaalar da belirtilmiştir. Karamanlıca eserler bibliyografyasının 634 eser içerdiği düşünülürse yazıda adı geçenler eserlerin çok az bir bölümüdür. İstanbul'daki matbaaların sahipleri veya bu matbaaların tarihçeleri üzerine bilgi edinmek eldeki kaynaklarla mümkün olmamıştır. Ancak buna istisna, Anatoli Matbaası sahibi Rum gazeteci Evangelinos Misailidis'in kronolojik ve dolayısıyla tematik olarak 19. yüzyılda basılan eserlerli dinî ve din dışı temalı denebilecek iki başlık altında toplanmıştır.

Hıristiyan Ortodoks İnancın Korunması

18. yüzyılda -çoğu Venedik'te- basılmış olan dinî eserler, kateşizmler, dua kitapları, psaltirionlar, kutsal yerlere gidecek kişilere yol gösteren proskinitarionlardır. Bunlar, kimileri 19. yüzyılda tekrar basılacak olan, ciddi bir şekilde Hıristiyanlık inancını ve pratiklerini öğretmeyi amaçlayan eserlerdir.

Ancak 19. yüzyılın ilk yıllarında, daha hafif bir dinî tür olan azizlerin hayat hikâyeleri yayımlanmaya başlanır. Miller'a göre bunlar, 18. yüzyılın ciddi dinî eserleriyle, 19. ve 20. yüzyılın daha hafif ve eğlendirici edebiyatı arasında bir geçiştir.[2] Bu türün ilk örneği 1806'da Venedik'te basılan *Lavsaykon* adlı eserdir. Kayseri'de bir dinî okulda öğretmenlik yapan Moralı Dyonisios tarafından tercüme edilen bu eser inzivaya çekilmiş 102 dindar erkek ve kadının hayat hikâyelerini içerir. Başka bir benzer eser 1815'te Patrikhane'deki matbaada basılan Nevşehirli Papa Georgios'un tercüme edip, kısalttığı azizlerin hayatlarını derlediği *Altınoluk* adlı eserdir.[3]

19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan Türkçe misyoner kitapları önce Atina ve Siros'da daha sonra İstanbul'daki matbaalarda basılmıştır. Bunların çoğunu Kitab-ı Mukaddesler, ilahi kitapları, havarilerin hayatları ve her seneye mahsus basılan *Kiryaki Mektebi Dersleri* adlı kitaplar oluşturur. İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin basım masraflarını üstlendikleri kitapların İstanbul'da ilk önce De Castro Matbaası'nda basıldıklarını görüyoruz. Sanıyorum, buradaki ilk örneklerinden biri De Castro Matbaası'nda 1826'da İngiliz İncil Cemiyeti'nin bastırdığı *Resullerin Amellerinin ve Risalelerinin ve Aziz Ioannis'in Apokalipsinin Yunani Lisanından Türk Lisanına Tercümesi* adlı kitaptır. 1850'lerde Protestan Ermeni olan Minasyan'ın ve daha sonra Aramyan ve Agop Boyacıyan'ın De Castro'nun yerini aldıklarını görüyoruz. Amerikan Misyoner Cemiyeti tarafından yayınlanan Karamanlıca dergi *Agelioforos* (müjdeci) ve onun çocuklar için olan versiyonu Aramyan Matbaası'nda basılıyor.[4] En az Aramyan kadar faal olan Agop Boyacıyan da matbaasında, İnciller ve ilahi kitaplarının yanında soru cevap şeklinde hazırlanmış bir coğrafya ders kitabı ve *Küçük Çocuklara İlmi Hesab* adlı bir eseri de basmıştır.[5]

Misyonerlik faaliyetlerini bertaraf etme isteği, bir yandan Yunancadan tercüme ederek değişik kitaplardan derledikleri eserlerle din adamlarını harekete geçirirken, Ortodoks Hıristiyanlığı canlı tutmak isteyen Anadolu kökenli Rum aydınları da bu yayınları basma konusunda seferber olurlar. Balta'ya göre misyonerlik kitapları çoğaldıkça, Ortodoksluğu canlı tutmak isteyen eserler, hitap ettikleri okuyucularına, artık eskisi gibi Hıristiyanlar veya Anadolu Hıristiyanları olarak değil

de, çoğunlukla Hıristiyan Ortodokslar şeklinde seslenmeye başlarlar.[6]

1765'te Moskova Metropoliti Platon'un kateşizmi Kayseri metropoliti Paisios tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Doğru Dinin Talimi* adıyla Kudüs-i Şerif'in matbaasında 1839'da basılmıştır. Bu kitabın ilk sayfalarında, Paisios'un İstanbul Patriği ve Sen Sinod üyelerine hitaben Anadolu'daki "mezhepsiz Lüteryenlerin oyunları ve tuzakları"ndan yakındığı görülür.[7] Bu eserden önce 1835'te İgnatiadis'in İstanbul'daki matbaasında basılan *Milleti Hıristiyanlığın Çok İlazımlı Tarifiye Kitapcağızı*[8] adlı eseri de anmalıyız. Kapağında, kitabın içeriğinde Ortodoks imanın asıl iktizali şartlarının ve hatta istavroz çıkartmanın tarifinin yer aldığı beyan edilir.

Zaman geçtikçe Ortodoksluk dogmalarını polemikçi biçimde savunan eserler de basılmaya başlanır. Bunların ilki 1857'de Galata'da A. Popovitch'in matbaasında basılan Endirlikli Ioannis Georgiadis'in tercüme ettiği *İspatı Mesihiye*'[9]dir. Eserin orijinalinin yazarı Yahudilikten Ortodoksluğa dönen Neophitos, Yahudi dinine karşı polemikçi bir tavır almıştır. Bu eseri 1859'da dönemin Rum aydınlarından Evangelinos Misailidis'in matbaasında basılan *Apostolos* yani *Resullerin Amelleri* adlı eser izliyor. 1864'te aynı matbaada basılan Ecvibeyi Diniye Ulusal Rum Ortodoks Kilisesinin, öncelikle Batı Kilisesine ve Protestanlığa verdiği cevaplarla, daha sonra da Ortodoks Ermeni Kilisesi'nden ayrıldıkları noktaları açıklamasıyla özel bir öneme sahiptir. Zira, Misailidis önsözde kitabın mütercimi Fertekli Alektoridis'e cevaben şöyle söyler: "Ermeni ve Rum Kilisesi'nin üzerinde anlaşmadıkları hiçbir şey yok gibidir. Ruhani olarak bu iki kilise birleşebilirler ama milli kiliselerini ayrı tutmak kaydıyla."[10]

Yine dönem boyunca basılan ibadetnameler de dönemin dinî eserlerindendir. 1862, 1878 tarihlerinde Misailidis'in matbaasında basılanlar gibi. İstanbul dışında Atina'da da dinî içerikli eserler basılır. Kimi zaman dinî kimlik ve sorumluluklarla birlikte Anadolulu Ortodoks Hıristiyanlara doğum yerlerine olan bağlılık da telkin edilir. 1869'da Elpis Basımevi D. Paparigopulos'un Yunanca yazdığı eseri Philippos Aristovulos tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olarak *İnsanın Hıristiyanca ve Memlekatlıca Farzleri*[11] adıyla basar.

Dinî eserlerin sayısı özellikle 1890-1900 döneminde artar ve bu tür eserler dönem sonuna kadar Rumca ve Karamanlıca eserler basan bütün matbaalarca basılmaya devam eder.

Din Dışı Eserler

1812'de Venedik'te basılan Yunanca-Türkçe gramer kitabı ve Yunanca-Türkçe sözlük dışında, 19. yüzyılın

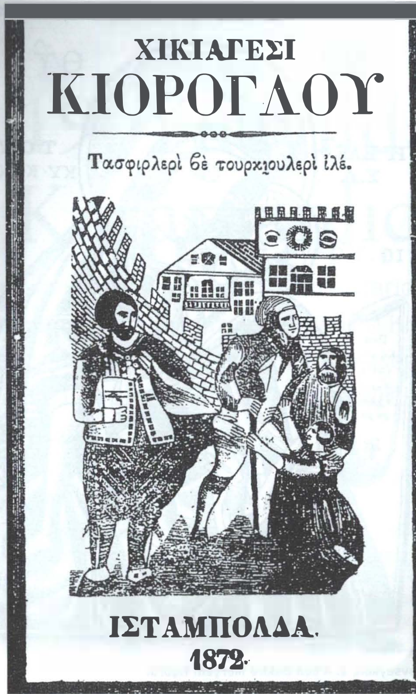

Lavsaykon, s. 4'den Bakire Meryem figürü.

başlarında din dışı esere rastlamak zordur. Başka iki örnek 1819'da Patrikhanedeki matbaada basılan Kayserili Anastas Karayulafoğlu'nun Yunancadan tercüme ettiği *Sabilere Fazilet Klavuzu* adlı çocuk terbiyesi kitabı ve İstanbul'da basılan fakat basımevi yazılmamış olan Aristotelis'in *İnsan Saraflaması* adlı kitaptır.

1848'de Ioannis Lazaridis'in matbaası tarafından basılan Osmanlıcadan çevrilmiş olan 21 sayfalık *Kolera Risalesi*[12] 19. yüzyılın ikinci yarısında sayısı epey artacak olan din dışı eserlerin öncülerindendir. Bunların çoğu sosyal hayat üzerine ahlaki mesajlar içeren, tarih, coğrafya içerikli olan ya da müzik bilgisi veren kitaplardır. 1850'lerin ilk yıllarında, bastığı dinî eserlerin yanısıra Lazaridis'in özellikle sosyal içerikli kitaplarda atılım yaptığını görüyoruz. 1848'de aynı matbaa tarafından Yunanca basılmış olan versiyonundan "Osmanlı lisanına" tercüme edilen *Konfiçyus Filosofun Mebaret-i Ünsiyet Kitabı* (Sosyal Yaşam Sanatı) yine Lazaridis Matbaası tarafından 1851'de basılmıştır.[13] Aynı yılda Kulalı Evangelinos Misailidis'in tercüme edip yayınladığı *Tevarihat-ı Mütenevvin*[14] adlı tarih kitabı da I. Lazaridis'in bastığı kitaplardandır. Bu kitap çeşitli konular hakkında bir bilgi

19. Yüzyılda Basılan Karamanlıca Eserler

Hikâye-i Köroğlu kitabının kapağı.

derlemesi olduğu için hayvanlar hakkındaki bir bölümü, "İstanbul'un dikili taşı" konulu başka bir bölüm izleyebiliyor. Aynı yıl, Epaminondas Lazaridis'in nezaretinde bulunan Lazaridis Matbaası, Misailidis'in tercüme ettiği İliodoros Kâmil'in *Theagenis ve Hariklia*[15] isimli destanını basar.

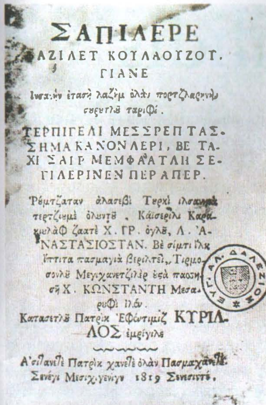
Mütercim ve yayıncı olarak ismini Lazaridis'in 1850'lerde bastığı kitaplarda gördüğümüz *Anatoli* gazetesi yayıncısı Kulalı Evangelinos Misailidis, kendi matbaasında bastığı 92 Karamanlıca eserle - Karamanlıca kitap üretiminin yüzde otuzuyla,-[16] yüzyılın ikinci yarısının tartışılmaz en verimli yayıncısı ve basımcısıdır. 1850-90 arasında basımevinin adı olarak hem "İ Anatoli" hem de "Kulalı Evangelinos Misailidis'in Tabhanesi" ibaresini görüyoruz. Ancak kendisinin 1890'daki ölümünden sonra oğulları gazetenin yayına devam ediyor ve gazetenin adını verdiği matbaa bir süre daha "Anatoli" olarak anılıyor. Yüzyılın sonlarına gelirken "Misailidis Kardeşler" Adelfoi Misailidai ibaresi tamamen yerleşiyor. Ayrıca *Rumce ve Türkçe Mukâleme* adlı kitabın önsözünden Anatoli Matbaası'nda Yunanca, Türkçe ve Ermenice eserler basıldığını öğreniyoruz.[17]

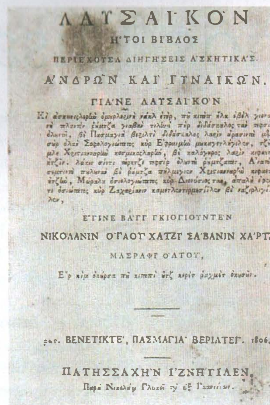
E. Misailidis'in bastığı eserleri şöyle sınıflandırabiliriz: Genel kültür düzeyindeki tarih ve coğrafya kitapları, fransızcadan çeviri romanlar, Ortodoksluk inancını misyonerlik faaliyetlerinden korumaya çalışan din kitapları ve bunun yanısıra ahlaki kitaplar, Türkçe dilbilgisi kitapları, cemiyet nizamnameleri ve Tanzimattan sonra yürürlüğe giren kanunlar. Bu kategorilere örnekler olarak da aşağıdaki kitaplar verilebilir.

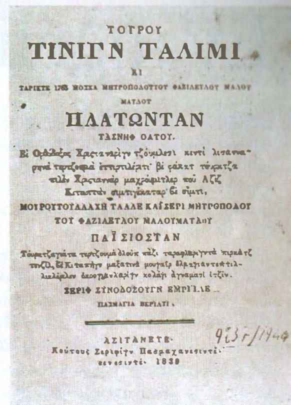
1863'te Fertekli Nikolas Soullioglou'nun tercüme ve tasnif ettiği *Coğrafya* adlı eser Misailidis tarafından düzeltip basılmıştır. Karamanlıca kitapların üretimine katkısı olan Anadolu kökenli Rum aydınları, ana dillerini unutmuş olan Anadolulu kardeşlerinin ulusal bilinçlerini canlı tutmak için mücadele ediyorlardı. Kitabın ilk sayfasındaki gravürde antik Yunan'ın müzik çalgısı lir figürünün kullanımı, önsözünde "coğrafya" kelimesinin Yunanca olduğundan bahsedilmesi dikkati çekmesi gereken ayrıntılardır.[18] Anadolu Ortodokslarına rehber olması amacıyla ve kimi zaman da milli gurur vesilesi olması için büyük adamların biyografilerinin veya anıların yayınlandığını görüyoruz. Örneğin, 1843'te "Aleksandros Makedonyalı Meşhur Padişahın ...." adıyla Makedonyalı İskender'in hayatı İstanbul'daki Bizantinos Odigos Matbaası tarafından basılmıştır.[19] Başka bir eser, tercümesinin bir kısmı Fertekli Nikolaos'a ait olan Napolyon'un Sainte-Helene'deki anılarını içeren *Fransa İmparatoru Birinci Azim Napolyon'un Tezkiresi*'dir. 1864'te basılan bu kitapta, mütercimin Napolyon'un Kalimeridis adlı bir Yunan ailesine mensub olduğuna dair notu yer alır.[20]

Evangelia Balta'ya göre 1860-1870 yıllarında Yunan Edebiyatı'ndaki çeviri romanların yüzde doksanını Fransızca romanlar oluşturuyordu. Bu yüzden Yunancadan Türkçeye tercüme edilen romanların Fransız yazarların eserleri olduğuna şaşmamalı. 1880-90 yılları arasında bu romanların çoğunun çevirmen ve yayıncısı Evangelinos Misailidis'tir. Xavier de Montepin'in eseri *La Porteuse du Pain*, İlias Emanuilidis tarafından Fransızcadan tercüme edilmiş ve 1885'te Ekmekçi Hatun adıyla Misailidis'in matbaasında basılmıştır. Aynı yıl Eugene Sue'den *Gazap Hikâyesi* Misailidis tarafından çevrilmiş ve basılmıştır.[21] Ayrıca dönemin Karamanlıca edebiyatının en büyük kazançlarından biri Evangelinos Misailidis'in yazdığı *Temaşa-i Dünya* ve *Cefakar-u Cefakeş* adlı romandır.[22]

Salaville ve Dalleggio'nun Karamanlıca eserler bibliyografyasında kaydedilmiş ilk cemiyet nizamnamesi 1871'de maarif meclisi tasdiğiyle Misailidis'in matbaasında basılan Küçük Asya Maarifperver Cemiyeti'ne [Filekpaideuti-

ΣΑΠΙΛΕΡΕ
ΦΑΖΙΛΕΤ ΚΟΥΛΑΟΥΖΟΥ.
ΓΙΑΝΕ

ΛΑΥΣΑΪΚΟΝ
Η'ΤΟΙ ΒΙΒΛΟΣ
Α'ΝΔΡΩ'Ν ΚΑΙ' ΓΥΝΑΙΚΩ'Ν.
ΓΙΑ'ΝΕ ΛΑΥΣΑΪΚΟ'Ν
ΠΑΤΗΣΣΑΧΗ'Ν Γ'ΖΝΗΤΙΛΕΝ.

ΤΟΓΡΟΥ
ΤΙΝΙΓΝ ΤΑΛΙΜΙ
ΠΛΑΤΩΝΤΑΝ
ΠΑΪΣΙΟΣΤΑΝ
ΑΣΙΤΑΝΕΤΕ
1838

Sabilere Fazilet Klavuzu, Lavsaykon ve Doğru Dinin Talimi kitaplarının kapakları.

kos Sillogos Mikra Asia] ait nizamnamedir. Bunu 1872'de Nevşehir Nevcivanan-ı Fukaraperver Uhuvveti'nin nizamnamesi izler.[23]

Misailidis'in bastığı kanunlardan biri Düstur- Mecmua-i Kavanini Devlet-i Âliye'dir. 1868'de basılan ve İmparatorluk kanunlarının Grek harfli yazılışlarını veren bu eser Gülhane'de okunan Hatt-ı Hümayun'u ve ayrıca İstanbul'un 6. bölgesi olan ve büyük bir Rum nüfusunun yaşadığı Pera-Galata ile ilgili yönetmelikleri içerir.

Karamanlıca din dışı eserlerin bir bölümünü de sözlü gelenekle aktarılan halk hikâyeleri oluşturur. Bunların çoğu Ermeniceden çeviridir. Örneğin 1871'de Fotios Papadopulos'un bastığı *Hikaye-i Tayarzade,* Zerop Deroyan tarafından Ermeniceden Yunancaya çevrilmiştir. Türküleri ile beraber Ermeniceden Yunancaya çevrilen *Hikaye-i Aşık Garip ve Hikaye-i Köroğlu* da 1872'de İstanbul'da basılmışlardır.[24] Dönem içinde yeniden basımları yapılan eserler genellikle bu halk hikâyeleri ve bazı dinî kitaplardır. Tarihçi bakış açısıyla Karamanlıca eserlerin içeriklerinin incelenmesi 19. yüzyıl Anadolu Rumlarının toplumsal bilinçlerine ışık tutacaktır.

* Bu makaleyi hazırlarken kullandığım kaynaklar listesini bana gönderen Sayın Turgut Kut'a ve kullandığım eserleri kütüphanesinden temin ettiğim Sayın Meletios Sakulidis'e teşekkürü borç bilirim. ‹

1 Salaville & E. Dalleggio, Karamanlidika, *Bibliographie Analytique des Ouvrages en Langue Turque Imprimes en Caracteres Grecs,* Atina I (1958), II (1966), III (1974) ve Evangelia Balta, Karamanlidika Additions (1584-1900) Bibliographie Analytique, Athens, 1987.

2 Michael Grimm Miller, *The Karamanli-Turkish Texts: The Historical Changes in Their Script and Phonology,* Doktora tezi, Indiana University, 1974, s. 35.

3 Salaville & Dalleggio, no. 50, cilt 1, s. 167. Kitabın başlığı bu bibliografyanın s. 293'teki tablosunda "Bu Altınoluk Ayan Kitapta" şeklinde yer almıştır.

4 Evangelia Balta, *La Découverte de La Cappadoce,* Eren Yayıncılık, 1994, s. 56.

5 İncil Cemiyeti'nin bastırdığı *Muhtasar Coğrafya* (Salaville & Dalleggio, no. 199) için bkz. Cilt 3, s.97. İkincisi ise Amerikan Misyoner Şirketi tarafından 1886'da bastırılmıştır ve Salaville & Dalleggio'da no. 237 da kayıtlıdır.

6 E. Balta, "Anadolulu Türkofon Hristiyan Ortodoksların "Ulusal Bilinç"lerini Araştırmaya Yarayan Bir Kaynak Olarak Karamanlıca Kitapların Önsözleri", *Tarih ve Toplum,* Şubat 1990, cilt 13, sayı 74.

7 Salaville & Dalleggio, no. 97, cilt 1, s.262-264.

8 Salaville & Dalleggio no. 71, cilt 1, s.216.

9 Bu eser ilk defa Romanya'da 1803'te, daha sonra 1834'te İstanbul'da basılmıştır. *İspatı Mesihiye* Salaville & Dalleggio'nun bibliografyasında no. 127 olarak kaydedilmiştir. Bkz. cilt 2, s. 30.

10 Salaville & Dalleggio, no.146, cilt 2, s. 70-72.

11 Salaville & Dalleggio, no. 163, cilt 3, s. 23.

12 Salaville & Dalleggio, no. 111, cilt 1, s. 290.

13 Salaville & Dalleggio, no. 116, cilt 2, s. 5.

14 Salaville & Dalleggio, no 117, cilt 2, s. 8-9.

15 Salaville & Dalleggio, no. 118, cilt 2, s. 10.

16 E. Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması", *Müteferrika* Yaz 1998, sayı 13, s. 18. Ayrıca Evangelinos Misailidis'in matbaasında bastığı Yunanca ve Türkçe eserlerin listesi için bkz. Stratis Tharinas, "Evangelinos Misailidis", I Kathimas Anatoli, tomos 3, Atina 1996. Tharinas'ın listesinde en sonuncusu 1894 tarihli olmak üzere 106 eser yer alıyor.

17 Bkz. EllinoTourkikoi Dialogoi..., Salaville & Dalleggio, cilt 2, s. 44.

18 Söz konusu kitap Salaville & Dalleggio bibliyografyasında no. 141 ile kayıtlıdır. Bkz, *age,* cilt. 2, s. 61.

19 Bkz. no 17, E. Balta, *Karamanlidika Additions (1584-1900),* Atina, 1987, s. 23.

20 Salaville & Dalleggio, no. 145, cilt 2, s. 68.

21 Bkz. Ekmekçi Hatun, Salaville & Dalleggio no.233, cilt 3, s.159. *Gazap Hikâyesi,* no.72, E. Balta *Karamanlidika Additions* (1584-1900). Ayrıca Misailidis'in Xavier de Montepin'den tercüme ettiği Sirene (no. 68, E.Balta, *age.*) 1882 ve *La Bohemienne* [Çingene Kızı] (no.291, Salaville & Dalleggio) de 1894 yıllarında basılmışlardır.

22 Bu roman konusunda bkz. Turgut Kut, "Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş'in Yazarı Evangelinos Misailidis Efendi", *Tarih ve Toplum* 48, Aralık 1987, s. 342-346.

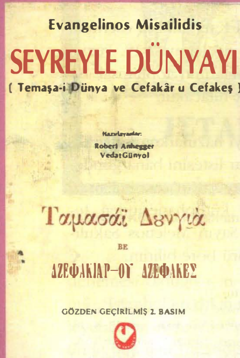
23 Bkz. Salaville & Dalleggio, no. 174 ve no. 179. İstanbul'daki başka matbaalarda basılan cemiyet nizamnamelerine örnek olarak, E. Balta'nın tespit ederek no.80 olarak kaydettiği Moutalaski 'Birlik' Maarifperver Uhuvveti [Filekpaideutikis Adelfotitos Tis Moutalaskis Omonia]'nın 1889 tarihli nizamnamesini verebiliriz, H. Nomismatidis'in matbaasında basılmıştır.

24 Bkz. E. Balta, *Karamanlidika Additions* (1584-1900), Bibliographie Analytique, Athens, 1987, s.143.

Evangelinos Misailidis

Evangelinos Misailidis gazeteciliği ve yayıncılığıyla Osmanlıda yaşayan ve Türkçe konuşan Hıristiyan Ortodoks nüfusun eğitilmesi için uğraşmış; Anadolu Rumları'nın milli kimliğinin oluşumunda ve Ortodoksluğa bağlılığının teminde yayıncılık faaliyetiyle büyük rol oynamıştır. Misailidis, 25 Mart 1820'de Kula'da saygın bir Karamanlı[1] ailesinde doğmuştur. İzmir'de dönemin önemli okullarından olan Evangeliki Sholi'de (İzmir Rum Okulu) öğrenim görmüş, sonra bir müddet de Atina Üniversitesinin edebiyat bölümüne devam etmiştir. Daha sonra Alaşehir'de öğretmenlik yapmak üzere Anadolu'ya dönmüştür. Bir süre sonra İskenderiye'de Patriklik tercümanlığına davet edilmiş ve daha sonra da Isparta'ya öğretmen olarak tayin edilmiştir. Türkçe öğretmenliği için gittiği İzmir'de *Amaltia* gazetesinin yazı kuruluna girmiştir ve böylece elli yıl sürecek gazetecilik hayatına atılmıştır. Bu arada bir matbaa açmış ve *Mekteb-i Fünun-ı Şarkiyye* (Doğu Fenleri Okulu) adlı bir dergi ve *Şark* adlı haftalık bir siyasî gazete neşr etmiştir. Ayrıca İzmir'de 1845-1847 tarihleri arasında *Anatolikos Monitor* (Beşaret-il Maşrık) adlı bir Karamanlıca gazete de yayımlanmıştır.

Büyük bir yangında matbaası yanan Misailidis İstanbul'a gelmiş ve 1851'de *Anatoli* adlı İstanbul'un ilk ilk Karamanlıca gazetesini yayımlamaya başlamıştır.[2] 1855'te Tahtakale'de Tamburacı Han'da açtığı matbaasında vefatına kadar Rumca ve Türkçe (Yunan hurufatıyla) birçok kitap yayımlamıştır. Bunlar çoğunlukla ahlaki ve dinî içerikli kitaplardır. Zaten Karamanlı edebiyatı dinî bir zorunluluktan, yani Yunanca anlamayan Ortodoksları dinî yönden eğitmek için doğmuştur. Misailidis'in matbaasında basılan bazı kitaplar, örneğin *Hamî-i Ortodoksiya* (1883) dönemin güçlü Protestan propagandasını bertaraf etmek amaçlıdır.[3]

Misailidis 4 Ocak 1890'da vefat etmiştir. Sağlığında, yaptığı hizmetler için Yunan Devleti tarafından Sotiros'un (Kurtarıcı) Gümüş Haçı'yla, Osmanlı Devleti tarafından da ikinci derecedeki siyasî rütbe ve dördüncü derecedeki Mecidiye ile ödüllendirilmiştir.[4]

Fener Ortodoks Patrikhanesi'nin yayınladığı *Ekklisiastiki Alithea* adlı gazetede vefatının ertesi günü çıkan yazıda E. Misailidis'in bir Türk dili uzmanı olarak hayatını Türk dili konuşan mezhepdaşlarını aydınlatmaya adadığı söyleniyor.[5] Misailidis'in kendisinden devamlı övgüyle söz edilmesine vesile olan Anadolu halkını eğitmesi konusunda fikir yürütebilmemiz için şu anda inceleyebildiğimiz tek eseri, İstanbul'da kendi matbaasında 1871-1872'de dört cilt halinde bastığı *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş*[6] adlı romanıdır.

Temaşa-i Dünya'da bir Osmanlı Rum'u olan baş karakter, avukat Aleko Favini'nin başına gelen olaylar yoluyla anlatılır. Misailidis'in amacı önsözde söylediği gibi "halka bilemediğini öğretmek olmayup, ancak dikkatlerini celb birle uyanık bulundurarak ve bal arısı tarzı eyisini toplatıp, fenasını terk ettirmektir."[7]

Pinelopi Stathis, söz konusu kitabın örgüsünü ve konularını inceleyerek, romanın Grigorios Paleologos'un 1839'da Atina'da iki cilt halinde yayımlanan *O Polipathis* (Cefakâr) adlı romanından adapte edilerek yazıldığını iddia ediyor.[8] Misailidis, önsözde kitabının bir çeviri-adaptasyon olduğundan bahsetmiyor; ancak iki kitabın bölüm başlıklarının mukayese edilmesinden anlaşılıyor ki, Misailidis, Paleologos'un kitabının ana yapısını ve bazı temalarını kullanmış ve başka birçok toplumsal temayla içeriğini genişletmiştir.

Temaşa-i Dünya'da bir gazetecinin hikâyesini anlatılır, "elli sene sonra söyleyeceği lakırdıyı elli sene evvel söylemiş olan" baş karakter Favini gazetesinde çıkan yazıdan dolayı hapis cezasına çarptırılır.[9] Bu gazeteci "asıl Allah'a olan farzı unuttunuz ve kiliseleri puthane heyetine soktunuz" diye yazmıştır ancak Patrik "Afronios" -Yunanca'da akılsız demektir- bunu yanlış anlayıp ikonalara dil uzattı diyerek gazeteciyi Bâb-ı Âli'ye şikâyet etmiştir.

Temaşa-i Dünya'da anlatılan hikâye kaba hatlarıyla "Patrik" ismindeki dil oyunundan da anlaşılacağı üzere Misailidis'in Patrikhane ile yaşadığı olayın ta kendisidir. Romandaki bu bölüm Misailidis'in kendini savunması veya Patrik'e yöneltiği bir eleştiri mahiyetinde olabilir. Gazetenin tekrar Rumca yayımlanmaya başlamasını sağlamış mıdır, söylemek zor. Ayrıca Misailidis'in Osmanlı yönetimine şikâyet edilip edilmediğini ve hapse girip girmediğini de bilmiyoruz. Ancak böyle bir bölümün varlığı Misailidis'in din ve cemaat işlerine bakışıyla ilgili iki tespit yapmamızı sağlayabilir: Birincisi; Misailidis Hıristiyanlık dini ile ilgili bir meselenin Bâb-ı Âli'ye şikâyet edilip "İslam meclisi"nde görüşülmesinin yanlışlığına işaret eder, yani Patrik'e kendi yetki alanıyla ilgili konularda özerkli-

ğine sahip çıkmasını salık verir. Bunun gerekçesi de İslami mahkemelerde dogmaları tamamıyla farklı olan bir din aleyhinde konuşanların yargılanmasının imkânsızlığıdır.

İkinci tespit ise ikonalar üzerine olan bu hikâyenin, Misailidis'in din kardeşlerini doğru bir inanca ve ibadete yöneltmek istediği, kitabındaki diğer birçok hikâye ile olan benzerliği ve devamlılığıdır. Misailidis'in bu bahsi "elli yıl sonra söyleyeceğini elli yıl önce söylemek" diye değerlendirmesi, zaman içinde Rum-Ortodoks cemaatinin belli bir inanç olgunluğuna erişeceğini umduğunu gösteriyor. Misailidis'in romanında işlediği ve matbaasında bastığı eserlerde sıkça görülen başka bir tema da çocuk eğitimidir.[10]

Evangelinos Misailidis, 1820-1890.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rum cemaatinin orta ve orta-üst kesimlerinin Osmanlı ekonomisinde çok çeşitli alanlarda girişimlerde bulunduklarını görüyoruz. Gayrimüslim Osmanlı tebaası, bilinen faaliyet alanı ticaretten başka bankacılık, maden işletmeciliği, armatörlük gibi diğer alanlarda da yatırımlara girişmişlerdir. Bu gelişimin bizim için önemli olan yanı, bu kentli orta sınıfların tamamıyla bölge kiliselerinin koruması altında olan ve modern eğitimin verilemediği okulları tercih etmeyip; modern çağın değerlerini aktaran, sekülerleşmiş eğitim sunan bir sistemini desteklemeleri ve ortaya çıkarmalarıdır. Bugün Beyoğlu'ndaki Zoğrafyon Lisesi'nin (1893) bulunduğu yerde kurulmuş olan ilk (Alilodidaktik okul) ve orta (hellen okulu) düzeyindeki okullar (ikisine de Panayia Okulları denilmektedir) kilisenin bünyesinde olmayan ilk eğitim kurumlarıdır. Bu okulların müfredat programları incelendiğinde din derslerinin oldukça az olduğu görülmektedir.[11]

Misailidis'in eğitim anlayışının temelinde eğitimli olduğu kadar ahlaklı da olan ve anaya babaya itaat eden insanlar yetiştirmek vardır. Antalyalı Daniiloğlu Dimitraki tarafından Türkçe'ye çevrilen ve 1853'te Yunan hurufatıyla İstanbul'da Lazaridis Matbaası'nda basılan *Robinson Krusos Hikâyesi*'ne Ioannis Lazaridis ile birlikte yazdığı önsözde şöyle der:

> Robinson Krusos hikâyesi sabır, selametlir fehvâsınca, işbu sabrın ne derecelerde makbûl idüğünü ve bir evlad atasına itaat etmediği halde nice türlü gâzîyelere düçar olacağı...

Hikâyede, amaçsızca dünyayı gezmeyi isteyen, elinden pek iş gelmeyen ve ana babasına karşı âsi olan Robinson roman boyunca dostlarının değerini, insanın ne kadar az şeyle yetinebileceğini, yaşayabileceğini ve aynı zamanda kimi şeylerin insan için birer temel ihtiyaç olduğunu öğrenir.[12]

Evangelinos Misailidis, 19. yüzyıl İstanbul'unda yazdıkları ve yayımladıklarıyla cehalette gördüğü Anadolulu Rum soydaş ve dindaşlarını doğru bir Ortodoksluk inancından ayrılmamaya ve klasik Yunan geçmişini sahiplenmeye çağıran bir Rum eğitimci tanıtıldı. İçinde bulunduğu cemaate bakışı ve onu yönlendirişi hakkında derinlemesine yorum yapamasak da bazı ipuçları sunuldu. Daha geniş kapsamlı bir çalışma için atılacak ilk adım, Misailidis'in matbaasında yayımlanan kitapların listesinin çıkarılmasıdır.

Merih Erol

* Bu yazıyı hazırlarken zengin kütüphanesini cömertçe benimle paylaştığı ve bana değerli zamanını ayırdığı için Peder Meletios Sakulidis'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Sayın Dimitri Frangopulos ve Bülent Berkol'a da yardımları için teşekkür ediyorum.

1 "Karamanlı" terimi, Anadolu'nun iç kısımlarında yaşayan, Türkçe konuşan Ortodoks halk için kullanılan yerleşmiş bir terimdir. Bkz. Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı*, Robert Anegger'in giriş yazısı.

2 Ioakim Valavanis 1888'de yazdığı bir yazısında Misailidis'in *Anatoli* gazetesinin 48. senesinde olduğunu söylüyor. Ayrıca S. A. Hüdaverdoğlu-Theodotu da "Türkçe konuşan Yunanlıların Korais'i" Misailidis'in 1840'da İstanbul'da Rumca harflerle yayınlanan ilk Türkçe gazete olan *Anatolí*'yi kurduğunu söylüyor. Bkz. I. Valavanis, *Mikrasyatika*, Selanik, 1991, s. 71 ve S. A. Hüdaverdoglu-Theodotu, "I Turkofonos Elliniki Filologia (Türkofon Yunan Edebiyatı) 1453-1924", *Epetiris*, Eterias Vizantinon Spudon, Atina, 1930, s. 303.

3 Bkz. Richard Clogg, "The publication and distribution of Karamanli texts by the British and Foreign Bible Society before 1850," *Journal of Ecclesiastical History*, 1968.

4 *Ekklisiastiki Alithea*, 5 Ocak 1890, s. 4. Kimi kaynaklarda, örneğin İlyos Ansiklopedisi'nde Misailidis'e Patrikhane tarafından "Dıdaskalos Tou Genous (Millet'in Öğretmeni) ünvanının verildiği yazılıdır. Ancak Patrikhane'nin 1880'den itibaren yayınladığı gazete olan *Ekklisiastiki Alithea*'da buna dair bir haber bulamadım. Ünvan bu tarihten önce de verilmiş olabilir. Ancak, *Megali Elliniki Enkiklopedia*'da (Büyük Hellen Ansiklopedisi) da bu ünvanı aldığından bahsedilmiyor.

5 *Ekklisiastiki Alithea*, 5 Ocak 1890, s. 4.

6 Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı*, yayına haz. Robert Anegger-Vedat Günyol, İstanbul: Cem Yayınevi, 1986.

7 E. Misailidis, *Seyreyle Dünyayı*, s. 21.

8 Pinelopi Stathi, "I Peripeties tou Polipathous tou Grigoriou Paleologou" (Grigoryos Paleologos'un Cefakârı'nın Maceraları), *Mnimon 17*, Atina, 1995.

9 E. Misailidis, *Temaşa-i Dünya*, s. 496

10 Burada 1886'da Misailidis'in matbaasında basılmış olan bir kitaptan bahsetmek istiyorum. *Ekklisiastiki Alithea*, Tomos 10, Etos Z/B 1886-1887'ye göre *Pediki İthikoloyiya* (Çocuk Ahlâkı) adlı kitap Yorgo Misailidis adlı birine ait. Küçük Asyalı gençler için yazılmış bu kitabın yazarı övülürken, "ne de olsa Küçük Asya'ya büyük hizmetler vermiş bir babanın çocuğu" deniyor. Bu gencin Misailidis ile olan bağıntısı çözülmeyi bekliyor.

11 Ayşe Ozil, *Education in the Greek Orthodox Community of Pera in the 19th century İstanbul*, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2001.

12 Bülent Berkol, "133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Bir 'Robinson Crusoe' Çevirisi", *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, 1986, s.143.

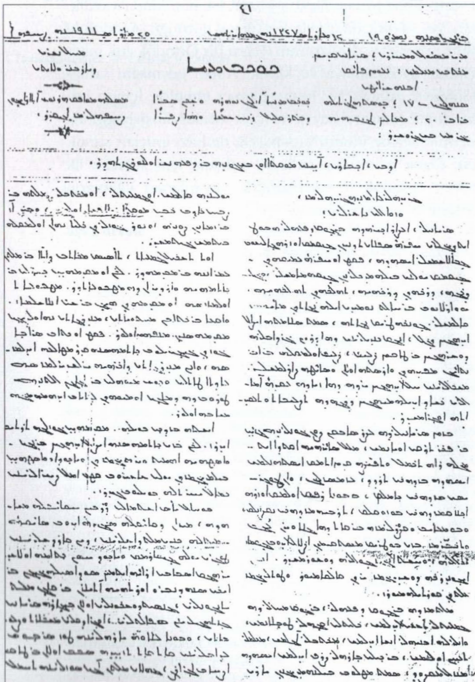

ANADOLU BASIN TARİHİNE BİR KATKI

Şark Yıldızı Gazetesi

Şark Yıldızı gazetesinin sahibi Naum Faik, gazetenin amacını yeni gelişmeleri, Süryani toplumuna Süryanice ulaştırmak, altı yüz yıl boyunca Osmanlı'ya bağlı kalmanın gururunu dile getirmek, Osmanlı sayesinde katedilen mesafeleri gelecek nesillere ulaştırmak ve Süryanicenin unutulmaması, gelecek nesillere öğretilmesi olarak tanımlamaktadır. *Şark Yıldızı* 27 Nisan 1910'da yayın hayatına başlar ve iki yıl sonra 27 Nisan 1912'de 43. ve son sayısını yayımlar.

Mehmet Şimşek ›

***Şark Yıldızı* gazetesinin 8 Nisan 1911 tarihli nüshası.**

Osmanlı devletinin dinî, siyasal, askerî ve hukuk alanında ki yapısal değişimi Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. 1839'da başlayan ve bir süre ertelenen Tanzimat Fermanı ve özellikle dinin formel kurallar üzerinde etkinliğinin azaltıldığı kırılma noktası Islahat Fermanı'dır. İşte bu dönem, Osmanlı'da yaşayan gayrimüslim tebaaya tanınan haklar ile Batı tipi laik yönetim anlayışının ilk uygulamalarının başlangıcını oluşturur. Esasen bütün bu haklar adı geçen toplulukların dini esas alan kültürel kimliklerinin geliştirilmesini sağlanmıştır. Gayrimüslim tebaa din belirleyicili kültürel kimlikle kendini ifade etme çabalarının bir sonucu olarak, eğitim kurumları ve basın yayın araçlarını kullanmışlardır.

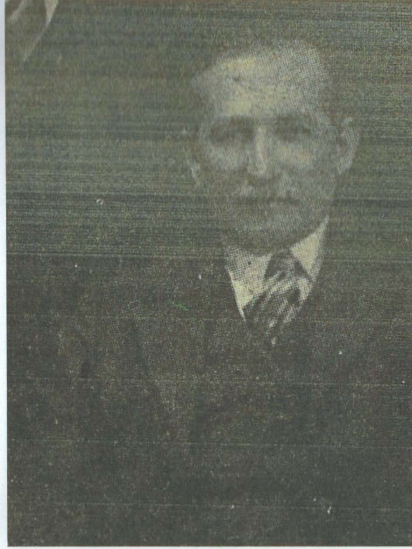
II. Meşrutiyet döneminde derneklerle ilgili yeni düzenlemeler getirilmiş ve derneklerin ve basın faaliyetlerinin sayısında da önemli artış olmuştur. Dernekler yasası 16 Ağustos 1909'da yeniden ele alınmıştır.[1] Avrupa ve özellikle Amerikan patentli iletişim araçlarının ithali ve kullanımına erken uyum gösteren gayrimüslim tebaa basın yayın hayatının gelişiminde etkili olmuştur. Bu araçların girişi daha çok üst düzey dinî temsilcilikler ve misyon şeflikleri aracılığı ile olabilmekteydi.[2]

Osmanlı'nın hayata geçirdiği Tanzimat ve Islahat uygulamaları İstanbul dışında, Diyarbakır'da da yankı bulmuştur. Bunun en güzel örneklerinden biri de Diyarbakır Süryanileridir. Bu itibarla, 1800'lü yılların son çeyreği ile 1900'lü yılların başında Süryaniler, kentin eğitim ve kültür yaşamında önemli atılımlar gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Tanzimat ve Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere sağlanan yeni imkânların yanında misyonerlerin faaliyetleri de Süryanilerin basın yayın hayatında daha etkili olmalarını sağlamıştır. Çünkü Batılı misyoner teşkilatları-

nın yerli Hıristiyanlar üzerinde yoğunlaşmaları, ilk zamanlarda dinî çatışmaları da beraberinde getirmişti. Bu faaliyetlerin bir sonucu olarak, geleneksel kilise cemaatlerinin bölünmesi, kilise vakıf gelirlerinin ve gayri menkullerinin paylaşılmasına neden olmuştur. Böylece yerli Hıristiyan cemaatleri daha kötü duruma düşmüştür.[3]

Yukarıda dile getirilen iki noktanın bir sonucu, millet (din) olarak tanımlanan bu toplulukların ulusal kimliklerini ön plana çıktığı yeni bir tanıma yönelmelerine de yol açmıştır. Ulusal tanımlamalı kiliseler (Süryani Ortodoks, Keldani-Nesturi, Ermeni Gregoryan) kendi içinde bölünmeye başlamıştır. Katolik ve Protestan olarak yeni oluşumlar başlar. Merkezî otoritenin zaafları, yerel kiliseleri, misyoner oluşumlar karşısında koruyamaz hale gelmiş buna karşın yerel kiliseler, kültürel kimlikli direnç noktaları geliştirmeye başlamışlardır. İşte Diyarbakır'daki Süryaniler, 1876'da "Kadim" ifadesiyle geleneksel kilise hiyerarşisini tesis etmeye çalışırken,[4] Keldaniler de "Asur" kimlikli kilise oluşumunu başlatır. Modernleşme adına yeniden ihdas edilen Katolik ve Protestan (Ermeniler de olmasına rağmen sadece Süryaniler kastedilmektedir) kiliseleri kendi kültürel kimliklerinden vazgeçerlerken, Süryani kadim cemaati varlığının muhafazası ve geliştirilmesi için yoğun bir eğitim ve basın-yayın faaliyetlerine başlamıştır.

Naum Faik (1868-1930).

Bu amaç doğrultusunda dernekleşme faaliyetlerine girişilir ve şehrin ileri gelen Süryani elitlerinin katkılarıyla Diyarbakır merkezli "İntibah Cemiyeti"ni 1908'de kurulur.[5] Süryaniler basın-yayın ve özel eğitim alanlarında "Süryani Kadim Kardeşler Şirketi" ismi altında toplanarak faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Süryaniler arasında düşünceleri ve faaliyetleriyle göze çarpan Naum Faik,[6] "İntibah" cemiyetinin hedef ve politikaları doğrultusunda çalışmalar yapar, derneğin yayın ve bültenlerini hazırlar. Cemiyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra *Diyarbakır*'da adlı gazeteyi çıkarmıştır.[7] Gazete, Diyarbakır Süryani Kadim Metropolitlik makamı bünyesinde tesis edilen "Kevkeb Şark Matbaası"nda basılmıştır.[8] 1869'da şehirde yayınlanan ilk resmi gazete *Diyarbekir*'den sonra, 1910'da yayınlanan *Peyman* ve *Şark Yıldızı* (Kevkeb Medinho) eş zamanlı olarak yayın hayatına başlamıştır.[9]

Naum Faik, yazılarını daha çok ülke dışında ABD'de Cebrail Boyacı Efendi'nin *İntibah* dergisi ile Aşur Yusuf Efendi'nin Harput'ta yayınladığı *Asurilerin Mürşidi* adlı dergilerde yayınlamaktaydı. Naum Faik'in sahip olduğu birikim ve gelişmeleri izleme imkânı, yeni düzenleme ve girişimlerin başlatmasına ön ayak olma durumuna da itmiştir. Diyarbakır'da ilk Süryani gazetesi olan *Kevkeb Şark* gazetesi hazırlıkları başlatılır. Bu faaliyetin fikir babası gazeteye maddi destek de veren Edip Bişar Burucu Efendi'dir.

Şark Yıldızı'nın 16 Kasım 1911 tarihli 8. sayısının künyesi

Edebi, ihbari, ayini, muvakkat on beş günde bir defa neşrolunur.
No: 8, 2 Kanunievvel 1327
Mahalli Neşri: Diyarbekir Vilayeti
Müdür Mesul ve muharriri: Naum Faik

Birinci sene numro 2	Kevkeb Medinho	8 Nisan 1911
Müdir-Mesul Muharriri:	Şark Yıldızı ışığını verdi	Diyarbekir Vilayeti
Süryani Kadim Mektebi Muallimi	Bizim için ümittir	Mesleki Muafık
Abone Şartları:	Biraz sonra doğuyor	
Senelik 17 para ücretiyle	Sabah oluyor.	

Şark Yıldızı Gazetesi

bu derneğin faal bir üyesidir. Derneğin basın yayın işlerini düzenleyip, bültenlerini bizzat hazırlar.

Bu gazetenin, önceleri bir dergi hacminde olması öngörülmüştü. Ancak baskı zorlukları ve maddi problemler, *Kevkeb Şark*'ın gazete olarak çıkmasına karar verilir. İlk sayısı 27 Nisan 1910'da çıkar. 15 günde bir yayınlanmak üzere başlık atılır. 25x36 cm, çift sütun ve 8 sayfa olmak üzere Süryanice harfler ile Arapça, Türkçe ve Süryanice dillerinde yayınlanır.

Kevkeb Şark gazetesi, 27 Nisan 1910 Çarşamba günü yayına başlar. Yine, 27 Nisan 1912 tarihinde yayınına son verir. Birinci yılda 26 sayı, ikinci yıl 17 sayı olarak, toplam 43 sayı yayınlanır. Gazetenin önemli bir yönü, üç ayrı dilde yazılmasıdır. Bunun nedeni, Diyarbakırlı Süryanilerin, Süryaniceyi bilmemeleridir. Arapçayı Mardin'den gelen Süryaniler kullanırken, Diyarbakırlı Süryaniler günlük yaşamlarında Türkçe, Kürtçe az da olsa Ermeniceyi kullanıyordu. Naum Faik, Süryaniceyi yaygınlaştırmak için, Türkçe ve Arapçayı Süryanice harflerle kullanmak durumunda kalmıştır. Öyle ki, gazetenin yayımını kutlamak üzere gönderilen 27 adet mesaj metninin 14 tanesi Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştı.[11]

Gazetede işlenen konu başlıkları şunlardır:
Gazete okuyunuz.
Matbaaya olan ihtiyacımız.
Toplumsal hastalıklarımız ve tedavisi.
Fikri yükselme
Toplumsal sorunlarımızla kimler ilgilenecek.
Toplumsal bir hastalık olarak "haset".
Süryanilerde başı boşluk.
Gidiş nereye.
Süryanilerde Şura Kuralı.
Günlerimizi nasıl geçiriyoruz
Matbaa, konuşan halkın dilidir.
Hakiki gayret, yalancı gayret.
Uyanış asrında büyük tembellik.
Bugün neyimizle övünüyoruz.
Tarihimiz ve tarihçilerimiz.
Birlik ve ayrılık.
Semiramis.
Okullarımız.
Atalarımızla övünmenin bir faydası yok gibi başlıklar altında yazılar yayınlanmıştır.

Gazete, yayınlandığı dönemde, Süryani toplumunun modernleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Hıristiyan topluluklar arasında işbirliğini geliştirmiştir. Özellikle Süryani Kadim, Süryani Katolik, Süryani Protestan ve Keldani Nesturiler ile Katolik Keldaniler arasında Asur ulusçuluğu paydasında ortak hareket oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Naum Faik'in 22 Eylül 1912'de, Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek üzere Diyarbakır'dan ayrılışından 4 ay önce *Şark Yıldızı* (Kevkeb Medinho) gazetesinin yayınına son verir. Bu gazetenin devamı olan *Bethneharin* gazetesi 1916'da Amerika'da yine Naum Faik tarafından hazırlanarak yayın hayatına devam eder.

Şark Yıldızı gazetesi Diyarbakır'da yayınlandığı süre içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'ne de gönderilerek, orada yaşayan Süryaniler tarafından da takip edilme imkânı verilmiştir. ❮

1 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 396-397.

2 Patrik 4. Petrus (1872-1894'un İngiltere'den getirmiş olduğu matbaa 1889'da Deyrulzafaran Manastırı'nda faaliyete geçirilir. Başta Süryanice olmak üzere Türkçe ve Arapça eserler basılır. Diyarbakır Edebiyat Yüksek okulundan mezun olan Mihayel Hikmet Çakke 1913'te *Hikmet* adlı dergiye çıkarır. Bakınız: Aziz Koluman, *Ortadoğu'da Süryanilik*, Ankara: Asam, 2001, s. 99; Said Şirazi, "Doğunun Yıldızı Patrik I. Efrem Barsavm", *İdem Dergisi*, Mayıs 2002, s. 32; Yakup Tahincioğlu, *İdem Dergisi*, Mayıs 2002, s. 16.

3 Naum Faik, hatıralarında "Patrik 5. Circis (1818-1836) 2. İlyas (1838-1847) 2. Yakup (1847-1871) 4. Petrus (1872-1894) bütün zaman ve enerjilerini Katolik ve Protestanlar tarafından gasp edilen kilise gelirlerini ve gayri menkullerini geri almaya harcadılar." Murad Fuad Çıkkı, Naum Faik, Yay. Haz. Mehmet Şimşek, Damascus: 1936, s. 37, (Yakında yayınlanacak.)

4 Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları, 2003, s. 79.

5 Murad Fuad Çıkkı, *age*, s. 17.

6 Naum Faik: Naum Faik, 5 Şubat 1868'de Diyarbakır'da doğdu. İlk öğrenimini Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde ve Kadim Süryani Kardeşler Şirketi'nin kurduğu lise düzeyindeki okulda görür. Başta Süryanice olmak üzere Türkçe, Arapça, Farsça dillerini uzmanlık düzeyinde öğrenmiş. Diyarbakır'da "İntibah" cemiyetinin kurucusu, *Şark Yıldızı* gazetesinin sahipliğinde bulunmuştur. Başta Filoloji alanında olmak üzere kitap düzeyinde 34 adet eser, yüzlerce makale ve günlük yazıları, şiirleri de bulunmaktadır. Uzun yıllar, Diyarbakır ve çevresinde öğretmenlik yapmıştır. 22 Eylül 1912'de Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eder. 5 Şubat 1930 tarihinde, 62 yaşında hayata gözlerini yumar. Süryanilerin modernleşmesi ve kültürel kimliklerinin muhafazası alanında, günümüzde de etkileri hissedilen oluşumların ilk başlatıcısı olmuştur. Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 237-244; Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, İstanbul: Oya Matbaası, 1971, s. 196; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Cilt 2, Ankara: 1996, s. 234-235; I. *Efrem Barsavm, Berule Bdire*, Suriye: 1967, s. 381.

7 Bu derneğin kuruluşu ile ilgili olarak Naum Faik, 19 Teşrin-i sani 1324/1908 tarihinde Harput Süryani Cemaatine yazmış olduğu mektubunda "... İşte biz, Diyarbakır'da şu (İntibah Cemiyetini) teşkil ederek 6-7 hafta zarfında 200 neferden ziyade nefer dahili cemiyet olmuşlardır. Zatı alilerinden rica ederim ki, siz de "Süryani Kadim intibah cemiyeti" unvanı tahtında bir cemiyet teşkil ederek, arz ettiğimiz minval üzere efradı gayretmendan kayıt edesiniz" der. s. 355.

8 Murad Fuad Çıkkı, *age*, s. 89.

9 1913'te yine Süryani harfleri kullanılarak yazılan ve Türkçe okunan *Şifuro* adlı dergi yayınına başlar. Rıfkı Aslan, Diyarbakır ve Çevresinde Şehirleşme Hareketleri, Ankara: 1974, s. 82-83.

10 Murat Fuad Çıkkı. *age*, s. 46

11 Murat Fuad Çıkkı. *age*, s. 48-49.

KAYNAKÇA

Aslan Rıfkı, *Diyarbakır ve Çevresinde Şehirleşme Hareketleri*, Ankara: 1974.

Barsavm I. *Efrem, Berule Bdire*, Suriye: 1967.

Beysanoğlu Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Cilt 2, Ankara: 1996, s. 234-235.

Çıkkı Murad Fuad, *Naum Faik*, Yay. Haz. Mehmet Şimşek, Damascus: 1936 (Yakında yayınlanacak.)

Günel Aziz, *Türk Süryaniler Tarihi*, İstanbul: Oya Matbaası, 1971.

Koluman Aziz, *Ortadoğu'da Süryanilik*, Ankara: Asam, 2001.

Şimşek Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları, 2003

Şirazi Said, "Doğunun Yıldızı Patrik I. Efrem Barsavm", *İdem Dergisi*, Mayıs 2002.

Tahincioğlu Yakup, *İdem Dergisi*, Mayıs 2002.

kılavuz

TEMMUZ - AĞUSTOS 2004 / SAYI:16-17 / FIYATI: TC 5.000.000 TL ISSN 1304-009X

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Yaz için filmler, müzikler, okuma listeleri
Fenerbahçe büyüklüğü
Oğuz Atay nasıl okunur

Elif Şafak:
Hudutların karşısında mevzileniyorum!

Taşplakların Sessizliği

Taşplakları dinlemek radyoyu çalıştırmaktan kolaydı bizim için, çünkü radyonun düğmesini çevirmek yetmiyordu, istasyonu bulmak bir meseleydi, pilin ömrünün, enerjisinin azalması, gücünün yetmemesi gibi etmenler radyodan yararlanmayı kısıtlıyordu. Gramofonuysa, kurar, iğnesini takar, plağı silip yerleştirir, başlığı dikkatlice indirip dönen plağın ucuna iliştirir, birkaç devirden sonra müziği, sesi duyar; ses boğuklaşır yani devir düşerse kolu yine çevirirdik. Türkü, şarkı, gazel, uzun hava, bozlak, maya, hüzün, şıkıdım hatta tango bile dinlerdik.

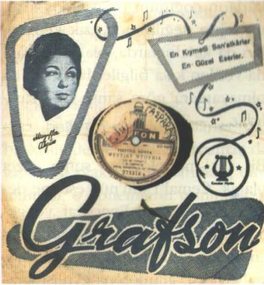
Mustafa Şahin

Çocukluğumun iki lüksü vardı: İlki, markasını unuttuğum bataryalı radyo, diğeri yine markasını hatırlayamadığım gramofon. Sivas'ın Koyulhisar ilçesi köylerinde başka bir hanede, herhangi bir kişide olup olmadığını da anımsayamıyorum. Kırsal yerleşmeler dağınıklık arz ettiğinden bu konuda net şeyler söylemek kolay olmasa da, olsaydı duyulurdu deyip bu açıdan kendimi şanslı sayıyorum.

Gösterdiğimiz bütün ihtimama rağmen, bugün öğreniyoruz ki her plakta iğneyi değiştirmek plağın sıhhati için elzemmiş. O günler bu hususu bilsek bile uygulayamazdık. İki temel nedeni vardı: Mahrumiyet bölgesi olduğundan kolayca yeni iğne temin edememek ve bundan da önemlisi ekonomik durumun elverişsizliği. Yine de plakları okşar gibi silerdik; başlığı dikkatlice takardık, yoksa hızla plağa temas ettirmek plağı delebilir, kırabilir ya da çizebilirdi. Oysa ki bir iğneyle iki plak çalmak da aynı sonuca yol açıyormuş. Anımsadığıma göre biz bir iğneyle birçok plağı dinlemeye çalışıyorduk, ta ki iğnenin ucu kütelene yani dümdüz olana dek.

Plakların hususi çantası, fırçası, değişik marka iğne kutuları vardı. Gramofonda, dışa açılan iğne gözüne bir miktar iğne konurdu, her seferinde kutuyu açıp kapamaktan daha pratikti bu. Plakların zarfları ayrı bir görsel şölendi, okuyucuların resimleriyle, grafiğiyle, kısa bilgiler vermesiyle, tasarımıyla. Taşplaklar bu ülkede bir insan ömrü kadar uzun yaşadı sayılır; süreç içinde, korkulur nesne sayılıp yasaklansa, kırılıp parçalanıp çöpe atılsa, yok edilse de; yıllarca evlerin bir parçası, eğlence ve öğrenme aracı, gönüllerin sultanı oldu. Ne var ki hayat, şartlar bizi bu seslerden mahrum etti. Aradan yıllar geçti. Sık sık yönü değişen siyasal rüzgârlar, değişim-dönüşümler, Prag baharları, '68'li yıllar, yeni talepler yeni söylemler, sloganlar görüp duyduk; dolayısıyla biz de bu "hay u huy" içinde, yaşanan durumun ortaya çıkardığı ya da o ana uyarlanmış bağrışmalar içinde bulduk kendimizi. Tam, bunları ilgilenen bir dostumuza vermeliyiz dediğimizde aklımıza gelen gramofon ve plakların yerinde olmadığını fark ettik. Bizim onu terk etmemiz gibi, o da bizi, adres bırakmadan terk etmişti. Ne olduğunu nereye gittiğini hâlâ öğrebilmiş değiliz. İçimde bir burkulma, hüzün... Derken Cemal Ünlü kardeşimizin, yıllar süren özverili çabası yayımlanabildi.[1] Kitaba ekli CD'de 15 bini aşkın plağın adı, firması, okuyucusu, yorumcusu, makamına dair dökümler, listeler yer almış ki kitabın hacmine yaklaşmakta. Eseri, bu oylumlu çalışmayı okurken, çocukluğumun gramofonu ve taşplakları adeta geri geldi; onları huşu içinde dinliyor gibiyim. Elli yıl önce evde kaç plak vardı, okuyucuları kimlerdi, hangi firmalara aitti? Belleğimde değil notlarımda kalana bakıyorum. Bu notları iyi ki almışım diyorum; kuşkusuz tümü bu olmasa gerek. Bunca zaman sonra bazı plakların bir iki kelimesi, bazı tınılar hatırıma düşüyor gibi ve fakat gerisi gelmiyor. Acaba daha neler vardı? Yine de kâğıda düşülmüş satırları izliyorum, dinliyorum yüreğimdeki kırılmayla, yarım yamalak, CD'yle karşılaştıramadığım bir liste veriyorum:

Abdullah Yüce: "Bu ne sevgi ah bu ne ıstırap"

Ahmet Misali: Odeon
Ahmet Gazi Ayhan: "Karabiber türküsü/Neyliyeyim neyliyeyim" (Od. LA 270599 a+b)
Âşık Veysel'in hayatı (Columbia RT 17769), Atatürk'e ağıt, Erzincan Depremi
Bayram Aracı[2] (M. Arcıman ile)
Belkis Özgiyener:[3] Col.
Cahide Kandora: Col.
Coşkun Kardaşlar:[4] Col.
Şark Bülbülü Diyarbakırlı Celâl Güzelses:[5] (Sahibinin Sesi) "Karşıki dağlar/Suya gider/Su içtim yudum yudum/Ben şehidi bâdeyim"
Erzincanlı Şerif: "Yavri yavri/Beni öldürmeli dövmeli değil" (Col.)
Ferhünde Varlık: Col.
Gülfidan: "Kürt Ali/Daracık sokaklar" (Od.)
Hacer Buluş:[6] "Şıkırdım şıkırdım/Kaya dibi kar imiş" (Od.)
Hafız Burhan:[7] "Yeşil kurbağalar öter göllerde", "Her yer karanlık"
Hamiyet Yüceses: "Esmer kızlar edalı" (S. Sesi)
Hamiyet Duygulu: "Alim gelir bağlaması elinde/Gitti de gelmeyiverdi" (Od.)
Antepli Hasan Hüseyin: "Bu kadar cevr etme" (Od. LA 270365)
İbrahim Özgür: Tango (Od.)
Kemençeci Sadık: S. Sesi
Küçük Nezihe:[8] "Gülpembe/Ağladım acı çektim" (S. Sesi)
Mefharet Yıldırım: "Yörük Ali" (S. Sesi)
Mualla:[9] "Yeşil renkli gözlerine/Yaktın beni yaktın beni"
Muazzez Akdoğan: Col.
Mucip Arcıman:[10] "Oyalı yazma/Yürü yavrum yürü" (Col. RT 17833)
Mustafa Özaşık: "İki turna/Yavru şahin" (Col.)
Muzaffer Akgün: "Aşka düştüm/Kaçma güzel" (Od.)
Muzaffer Bartınlı: S. Sesi
Müzeyyen: Col. RT 17201
Müzeyyen Senar Işıl: Od.
Necmiye:[11] "Havaidir deli gönül havai/Sabahın seher vakti" (S. Sesi)
Nezipli Deli Mehmet: Divan, Tecnis (Col. RT 17570)
Nezihi Gürsel: Col.
Nedime Birses:[12] "Pencereden kar geliyor" (Od.), "Ördek isen göle gel/Keklik gibi" (S. Sesi)
Perihan Altındağ Sözeri: (S. Sesi)

Piç oğlu Osman: "Gireson Eşref Bey şarkısı/Gireson karşılaması" (Col. RT 17818)
Sabriye Altınses: "Haydindi kızlar haydindi" (Col.)
Safiye Ayla: "Kâtip/Mahpusane" (Col. RT 22175)
Sevim Sına: "Civelek civelek" (Od. LA 270534 a+b)
Suzan Yakar: "Belinde Acem şalı/Sabah yıldızı" (S. Sesi)
Suzan Yakar Rutkay: "Üç güzeller indi çaya" (S. Sesi)
Urfalı Cemil Cankat:[13] "Pencereden kar geliyor"
Ürgüplü Refik Başaran: "Avşar güzeli/Konya develisi" (Col.)
Zehra Bilir: "Çarşıda kişniş/Derelerde kamışlar" (S. Sesi AX 2523), "Yürü dilber yürü/Hop hop nanay",

İstanbul Radyosu...

Üç yüz elli lirayı çıkardım seve seve,
Bu kış eğlenmek için bir radyo aldım eve!
İstanbulu dinlerken fakat ürperiyorum:
İnsaf!... Dayanılır mı bu devirde peşreve!...
*
En sevinçli gününde bunu dinliyen ağlar,
Dinçleri miskin eder, hastaya döner, sağlar!
Dil savaşına karşı her biri irticadır,
"Nihan oldun dideden..." gibi eski mısralar!..
*
Söylenilen şarkılar bütün ağdalı, koyu,
Bize "Hacı Arif"in usanç verdi goygoyu!..
Radyonun eski zaman bestelerini dinle,
Bromür içmiş gibi istiyorsan uykuyu!..
*

Kilom biraz fazlaydı, perhizle eksiliyor,
Baskül, her tartılışta, birer sayı siliyor!
Çünkü: Gece yemekte radyoyu çalıyorum,
Heyheyi dinliyorken iştahım kesiliyor!..
*
İstanbuldaki radyo, Türk musikisi diye,
Bize köy türküleri etmelidir hediye!..
Sazı hoş, sözü açık.. şüphesiz değişirim,
Bir "Sivaslı Veysel"i bin "Dede efendi"ye!..
*
Zaten kederli çıktı dünya büyük savaştan,
Neden bahsediyoruz gözümüzdeki yaştan?.
Halkı dertli şarkılar ümitsiz, cansız yapar,
Radyo bize vermeli eski neşeyi baştan!..

Necdet Rüştü

"Asger ağam/Mecnunum Leylamı gördüm"
Listeyi tekrar gözden geçirirken, Âşık Veysel'in ("Sarı yıldız mavi yıldız"), Bayram Aracı'nın, Hacer Buluş'un, Zehra Bilir'in ve diğerlerinin daha başka plaklarının da olduğu hatırıma geliyor. Notlarıma almamış olduğum Sabite Tur Gülerman'ın da. Bir başka nokta da, plaklara ruhlarını katan san'atkârların adları birkaç şekilde (evlenmeden önce baba, evlenince eş adı, soyadı alması) kaydediliyor (Müzeyyen Senar-M.S. Işıl, Suzan Yakar-S. Y. Rutkay, Mualla Mukadder-M. M. Atakan, Sabite Tur-S. T. Gülerman gibi) ki, biz de bu şekli korumaya çalıştık.

Çok yaygın olmasa da, yıllar yılı halkın yegâne ses aracı fonoğraf, gramofon, sanatçı duyuruları da yapılıyordu. Bunlardan birkaç örneği arz ediyorum:

Columbia İşte! Gramofon ve Plak. Columbia. Tahayyül ettiğiniz fennî gramofon. Umumî deposu: Blumenthal Biraderler, İstanbul Katırcıoğlu Han.

Odeon. En güzel ve en makbul hediyelik Odeon gramofon ve plaklarıdır. En mükemmel artistler, en büyük orkestralar. Daima Odeon gramofon ve plaklarını isteyiniz.

Sahibinin Sesi plaklarında en meşhur artistlerin en son havaları, şarkıları ve dansları kaydedilmiştir. Her yerde ve daima meşhur-ı âlem Sahibinin Sesi gramofonlarını ve plaklarını isteyiniz.[14]

Binlerce plağa sesini veren san'atkârların çoğunun özyaşamöyküsüne sahip değiliz ne yazık ki! Bazıları da kataloglarda, plak zarflarında verilen kısa bilgilerdir ki, bu da olmayanlara göre şanslı bile sayılırlar.

Bir tür monologdan sonra, özet olarak, Cemal Ünlü'nün eserine değinmek istiyoruz: Fonograf ve geçirdiği evreler, değişik adlandırmalar, yaşanan hukukî sorunlar, İstanbul'a gelişi, gramofona evrilişi, gramofonun İstanbul'u teşrifi, dünyada ve Türkiye'de ilk plak kayıtları, Anadolu'da yapılan kayıtlar, elektrikle kayıt, radyo kayıtları, Türkiye'de plağın 50. yılı, son yıllar, ekler, kaynakça ve dizinden oluşan kitap firmalar, şirketler, bunların Türkiye temsilcileri, Blumenthal Biraderler, Grünbergler, Gesaryanlar, Columbia, Favorite, Grafson, Gramophone Co., Homocord, Odeon, Orfean, Pathé, Polifon, Polydor, Parlofon, Sahibinin Sesi, Zonofon plak ve kayıtları, firma katalogları üzerine bilgiler sunuyor.

Aslında fonograf, gramofon, plak, radyo, müzik hakkında iç içe geçmiş beş altı kitap demek de mümkün. Etnik müzik, estudiantina, rembetika, Batı müziği, Ünison, İzcaz gibi gruplara ilişkin kısımları da anmalıyız. Ekler kısmı da, bu övülecek emeği daha bir zenginleştiriyor. Kısa da olsa, plakları da, isimleri ve suretleri de unutulan hayli san'atkâr, böylelikle kitabın sayfalarında kayda geçiyor; onları görüyor, çeşitli ses renklerini duyuyoruz, en azından belleğimizde canlandırıyoruz. 65 yılın tanıklarını saygıyla selamlıyoruz. Bu kadar ilgiyi hak etmediler mi, bunca unutulmuşluktan, aradan sonra?

Teyp, pikap, kasetçalar, 45'lik, uzunçalar 78'liklerin -belki ağır, hantal oluşlarından taş diye anılan bu plakların- yerini aldı; belki ama güzelliğini, doğallığını, tercih edilme önceliğini silemedi, unutturamadı ve de teknolojik elektronik

Çalgıların Dili

Düdük:
Yalnız vapurda değil, nerde olsa öterim,
Âşıkların ardından ciyak ciyak gülerim!..
Zurna:
Peşref bekleme benden, ne çalarsa bahtına;
Ben öttükçe kafayı çeken çıkar tahtıma.
Klarnet:
Perdelerim sayısız, dul kadın aşkı gibi..
Süzülür nağmelerim, tıpkı düz rakı gibi!.
Saksafon:
Zıplatırım dans eden çiftleri sevda ile..
Coşar sesimden benim, yetmişlik pinpon bile.
Keman:
Sesim öyle ince ki.. kopacak dokunsalar,
Yayımda asrî kızın, aşkının ahengi var.
Ut:
Giremez oldum artık Şişli salonlarına..
Heyhat... Ben esir oldum, kaynana kollarına!..
Kanun:
Yol ile çalanlara yok söyliyecek sözüm,
Güvenirsen kendine, sen de çal.. iki gözüm!..
Davul:
Tokmağı ele alan, indirir kursağına..
Uzaktan dinleyenin hoş gelir kulağına..
Darbuka:
Davulun süt kardeşi, dümbeleğin amcası,
Bazan da oluverir lâternanın kocası!..
Mandolin:
Asrî serenat için tellerim şıkır şıkır;
Genç kızların elinde öterim, fıkır fıkır..
Piyano:
Şu maşer bayanların incecik parmakları,
Değince tuşlarıma, ötüşür dudakları.
Kaval:
Köylü kızın hüznünü dağıtır yanık sesim,
Kuzuları meletir, kır kokulu nefesim!..

Güldiken

Yusuf Ziya Ortaç'ın Güldiken takma adıyla İstanbul Radyosu'nu eleştiren şiiri.

yenilikler önünde duramadı, ömrü, yerini aldığının çeyreğine bile ulaşamadı.

Adına nostalji de dense, rüzgâr da olsa, belli ellerde de toplansa, dar bir kesimde de kalsa, ticari amaç da taşısa bu plakların toplanması, dinlenmesi, o dönemlerin esininin bugüne ve geleceğe taşınıp aktarılması hiç olmamasından, yokolmasından elbette iyi. Koleksiyonerler, bu keyfin geç ya da yeni ayırdına varanlardır ki, o sesleri yeniden duyurdular, dinlediler, dinlettiler.

Cemal Ünlü kardeşimiz de, İstanbul Kültür Sanat Fuarı II etkinlikleri çerçevesi içersinde 4 Haziran 2004 Cuma günü saat 19.30'da başlayıp bir saati aşan sürede bu plaklardan kimi örnekleri önbilgilerle sonuç cümleleriyle dinletti.[15] Plağın toplanması, korunması, iğnenin kullanımı vb konularında öz bilgiler sundu, katılımcıların sorularını yanıtladı. 1996 Sergisi'ne (ya da daha sonra yapılan etkinliklere) göre, katılımdaki artışa da vurgu yaptı. İlginin, katılımcı sayısının çoğalması her halükârda mutluluk verici. Dileriz uzun bir aradan, sessizlikten sonra bu plakların sesi susmasın, sönmesin, duyulmaya devam etsin.

Kitaba ilişkin bazı temenni ve dileklerde de bulunmak isteriz. Adına, soyadına[16] göre alınan bazı başlıkların müteakip basımda düzenlenmesi, soyadına gönderme yapılması arzu edilir. Mümkünse doğum-ölüm tarihleri[17] verilmesi, yerinde olur. Esas dileğimizse, bu sa'y ü gayrete alaka gösterilmesi, kesenin cebin cüzdanın portföyün değil bu eseri alarak 15 bini aşkın plağın gönüllerde oluşturacağı binbir renk sesin işitilmesi, içimizde, yüreğimizde yapacağı titreme. Bu haz için bunca tere malolan çabanın maddi karşılığı çok mu görülmeli?

SAHİBİNİN SESİ

V. GESAR ve ORTAKLARI

★

KELVİNATÖR BUZ DOLAPLARI

MARKONİ ve SAHİBİNİN SESİ RADYOLAR

PENTA ve SKANDİA

içten ve dıştan takma deniz motörleri

Newman Elektrik Motörleri

Bizerba Terazileri

ELEKTROLUX GAZ YAĞIYLE IŞLER BUZ DOLAPLARI

Süpürge ve Cilâ Makinaları

78-45-33 Devirli Pikaplar

İSTİKLÂL CAD. 302 BEYOĞLU • TEL.: 44934 • TELG.: KEUFEK İSTANBUL

Sahibinin Sesi'nin 1954'e ait bir ilanı.

1 *Git Zaman Gel Zaman Fonograf-Gramofon-Taş Plak*, Pan Yayıncılık, İstanbul Mayıs 2004, 560 s.+CD, hayli resim, fotoğraf, belge, Tamburi Cemil Bey defteri tıpkıbasımı ve çevrimyazısı, plak etiketleri, sanatçılar.

2 Ankara 1919 doğumlu Bayram Aracı'nın eşi Mualla Aracı (1929-) da kıymetli bir san'atkâr.

3 Ünlü'de Bayan Belkis olarak anılan mı (s. 504) acaba?

4 Plak zarflarında "sevimli halk şarkıları okuyucuları" takdimi yapılan kardeşlerden Mukaddes (Malatya 1925-), Münevver (Malatya 1930-). Mine Coşkun ve kardeşi de bu sanla anılıyor ki herhalde farklı kardeşler.

5 Tahir Abacı kardeşimiz yazısında (*Sanat Olayı*, sayı 5, Mayıs 1981, s. 68) ölümünü 1959 şeklinde göstermişti. Kitabında 1961 olarak belirtti. (*Bir Zamanlar Anadolu'da*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 177, 179-80, 186-87, 214 fotoğrafı ve çeşitli bilgiler).

6 Ankara 1926 doğumlu.

7 (1897-18.4.1943). Bir ilan: Burhan Sesyılmaz. "Aşkın göz yaşları" Columbia Plak (*Cumhuriyet*, 26 Nisan 1939). Bir reklam: "Sendin hiç unutmam" bestesi "Bu şarkının da bir hikâyesi var" başlığıyla, *Radyo Haftası*'nın 1953 ilavesi *Her Şarkının Bir Hikâyesi Var*'da anlatılıyor (s. 48-56)

8 Diğer Nezihe [Tanyerli?] hanımdan ayırmak için olsa gerek (Ünlü, 505, 533 çünkü çeyrek asırlık yaş farkı var).

9 Bu Mualla Hanım Mualla Mukadder, M. M. Atakan mıdır bilemeyeceğim. "Ses kraliçesi" Mualla (yaz ayları zarfında Çubuklu Gazinosunda, İktisadî Yürüyüş, 15 Temmuz 1940, s. 31), "Milli türküler okuyucusu" Mualla Işık (*Hürriyet* 26.12.1948 her akşam Küçük Bebek Yalı Gazinosu'nda), 1954 radyo programlarından hatırladığım Mualla Gökçay'ı anacağım.

10 Malatyalı Fahri Kayahan'la da evlenen Sadiye Arcuman'la karabeti var mıdır bilemiyorum.

11 Necmiye Ararat'la aynı kişi midir? (Ünlü, 400, 532).

12 Ünlü'deki Nedime Hanım mı? (s. 532).

13 Tahir Abacı (1981, 67-69; 1999, 179-80, 208 fotoğrafı ve bilgiler) hem yazısında hem kitabında anıyor, kadirbilirlik örneği veriyor. Cemil Cankat'ı (Urfa 1914-) iki türküsüyle anmak istiyoruz: "Dağdan kestim kereste" (hicaz), "Pınara varmadın mı?" (uşşak). Abacı'nın her iki yerde andığı san'atkârları zikretmeyi borç biliyorum: Celal Güzelses (1981, 67-69), Erzincanlı Şerif (1981, 67, 69; 1999, 181-82, 208), Hafız Burhan (1999, 182), Malatyalı Fahri Kayahan (1981, 67-69; 1999, 185), Zaralı Halil (1981, 67-68; 1999, 181, 186-87), Antepli Hasan Hüseyin (1981, 67).

14 *Resimli Gazete*, no. 225, 24 Kanunuevvel [Aralık] 1927, s. 3, 6. Ayrıca "Odeon Gramofon ve Plakları" (*Resimli Perşembe*, 5.1.1928, s. 11), Sahibinin Sesi (*Resimli Perşembe*, no. 133, s. 9), "Yaz için Odeon plak ve makineleri" (*Yenigün*, sayı 11, 13, 17 -1939), Hamiyet Hanım, "Saatlerce başbaşa" (Odeon, *Akşam* 12.8.1934), Vedia Rıza Giz, "Ağlatan kadın/Şahane gözler" (Odeon, *Akşam* 10.6.1935), Zaralı Halil Söyler "Erzincan, Suşehri felâketi" (Sahibinin Sesi 1939), halk şarkıları üstadı Malatyalı Fahri bu duyurulardan alabildiklerimiz.

15 Cemal Ünlü kardeşimiz, sözünü ettiğimiz dinletide şehir, semt, belde üzerine yapılmış bestelerden de örnek vermişti. Bir kitaptan (*En Son Çıkan Şarkılar*, müntehip ve naşiri: Ayten hanım, İstanbul 1933) bir misal; "Bir Adalı bir Modalı bir Kadıköylü kız".

16 Hafız Yaşar Okur olan soyadıyla anılamamıştır. 1960'lı yıllardan iki kitabını anıyorum: *Atatürk'le Onbeş Yıl Dini Hatıralar*, *Ramazan-ı Şerife Mahsus Elli Yıllık Ünlü İlâhiler*, Sabah yayınları, İstanbul 1963. Soyadıyla bastırılan bunlardan başka 10-15 yıl önce daha ciddi bir yayın yapıldığını hatırlıyorum. *Toplumsal Tarih*'te bir yerde doğru verilen soyadının diğer bir yerde siyasetin gaz(el)iyle Okuyan haline gelmesini de belirtmeliyiz (Şubat 2000, s. 11, 12).

17 Faruk Kaleli (Erzurum 1905-), Murat Tiftik (Konya 1912-), Necmi Rıza Ahıskan (Bakırköy 1915-), Nedim Adanalı (Adana 1928-), Sabite Tur Gülerman (-1989), Eliza [Enise] Can (1896 İstanbul -), Hikmet Rıza Sesgör (1904 Çapa-1988 Yakacık/İstanbul, son ikisi için *Toplumsal Tarih*, sayı 116, Ağustos 2003, s. 103).

Konunun ve kitabın ne denli ayrıntılandırılabileceğini göstermek için birkaç yere bakmak yeter. Sözgelimi, Mehmet Ö. Alkan'ın konulu plaklarla ilgili yazıları *Toplumsal Tarih*'te sürüyor 117. sayıdan beri (Eylül 2003 -). Sermet Muhtar Alus'tan (*İstanbul Yazıları*, İstanbul 1994 Agyazar 199, Astikzade Bogos 196, 199, Hafız Aşır 259, Karakaş 196, Kemani Aga 191, 195, Kirkor 191, 196, 217, Kör Civan 195, 197, Memduh 192, 196, Nasib Hanım 199-200, 210-11, Tanburi Cemil 206, 208, Peruz 174, Şamram 174, Zafiraki 28. s.), Salah Birsel'den (*Kahveler Kitabı*, İstanbul 1975 Darüttalim-i Musıki Heyeti, Fahri Kopuz 159, hanende Aleksan, lavtacı Kör Civan 181, kemani Tatyos, Memduh, kemençeci Vasilaki, Astikzade, Karakaş, Tamburi Cemil, Udi Cemil 154-55, Neyzen Tevfik 142-47, 227-33. s.), Hilmi Yücebaş'tan (*Bütün Cepheleriyle Neyzen Tevfik*, İstanbul 1958 Elgazi 37, Muzıkalı Mehmet 190, kemençeci Vasil 39, udi Nevres 39, Tamburi Cemil 39, 188, zurnacı Arap Mehmet 56, 57, Neyzen'in Mısır macerası öncesi sonrasıyla 17-52. s.)

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA

Türkiye Kızılay Cemiyeti Sosyal Yardımları ve Aş Ocakları

Savaş döneminde artan yoksulluğun ve doğal afetlerin toplumsal ve siyasal bir risk unsuru haline gelmesinin önlenmesi yolunda Kızılay, gerek aş ocaklarıyla gerekse diğer çeşitli yardım ve bağış kampanyalarıyla katkıda bulundu. Buna karşın, yapılan yardımlar ve aş ocaklarının faaliyetleri yetersiz kaldı ve yoksul insanlar arasında çeşitli şikâyetlere konu oldu.

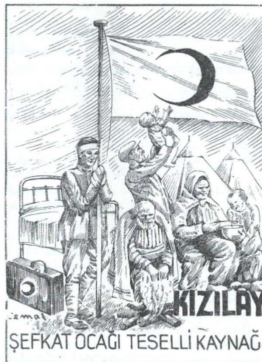
Murat Metinsoy ›

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen, savaşın ekonomik ve toplumsal alanda dolaylı bir biçimde yarattığı olumsuz etkilerden kurtulamadı. Ekonomilerin ve toplumların karşılıklı bağımlılıklarının arttığı, savaşların ise sınırsız, genel ve topyekün olduğu, savaşmayan ülkeleri de derinden etkilediği global dünyada, savaşın Türkiye'yi etkilememesi düşünülemezdi. Nitekim savaşın başladığı ilk günlerden itibaren ithalat ve ihracat azalmaya, fiyatlar yükselmeye, karaborsa faaliyetleri görülmeye başladı. Bir çok madde ya iç ve dış ticaretteki kesintiler ya yokluklar ya da karaborsa nedeniyle bulunamaz oldu. Savaş süresince, çalışan sınıfların reel ücretlerinde belirgin bir azalma ve yoksullaşma gözlendi. Özellikle büyük şehirlerin iaşesinin sağlanması güçleşti. Yoksul kesimlerin temel gıda maddesi olan ekmeğin fiyatı artarken, kalitesi iyice bozuldu. Yoksul kesimler açlıkla karşı karşıya kalmaya başladı. Pahalılık ve gıda darlığının yarattığı beslenme sorunları savaş döneminde yoksul kesimler arasında verem, zatürree, tifo gibi çeşitli hastalıkların artmasında başrolü oynadı.

Bu durum sadece yoksul halkın sorunu değildi. Elitler ve varlıklı kesimler arasında da endişe kaynağı oluyordu. Gıda sorunu ve açlık, iktidarın nüfus politikasını engelleyebilir ve emeğin üretkenliğini azaltabilirdi. Dahası açlık, kitleler arasında yaygın bir hoşnutsuzluğa, moral değerlerin aşınmasına neden olabilirdi. İsmet İnönü'nün de belirttiği gibi, "Harp belalarından olan darlık ve pahalılık, vücutlar üzerinde olduğundan ziyade ahlak üzerinde sarsıntılarını hissettiriyor"du.[1]

Baha Akel'e göre, açlık ve darlıklar vatandaşlar arasında hoşnutsuzluklara ve siyasi fikir ve kanaatlerin çoğalmasına neden olabilirdi:

> En mübrem, beşeri ve kütlevi ihtiyaçlardan biri olan bu malları [ekmek, şeker gibi] tedarik edemeyen fakir sınıfın eksik gıdalanması ortaya içtimai sefaleti çıkarır. Aynı şekilde fakir sınıfın giyinme maddelerinin tedarik edilememesi açlığın yanında hastalık ve ızdırapların doğmasına sebebiyet verir ki bir milletin milli tesanüt duyguları ne kadar kuvvetli olursa olsun açlık ve sefaletin bu halleri çok sarstığını birinci cihan harbi bize gayet güzel göstermiştir. Bunun neticelerini artan ölüm hadiselerinde, eksilen istihsalde ve en nihayette çoğalan siyasi fikir ve kanaatlarda her zaman görmek mümkündür.[2]

Kızılay, Ekim 1942, 7. sayı.

Başbakan Refik Saydam da zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların, açlık ve darlık içinde yaşayanların, toplumun moral değerlerinin dışına çıkabileceğini belirtiyordu:

> Asgari ihtiyacını olsun fasılasız ve dağdağasız, endişesiz ve düşüncesiz temin edemiyen insanlarda manevi kuvvet aramak beyhude zahmete girişmektir. Her gün 'yarınki maişetimi nasıl temin edeceğim?' füturu içinde bulunan ve bunalan bir insan, insanlıktan çıkmış aciz ve perişan hissiz ve şuursuz bir mahluktan başka bir şey değildir.[3]

Ayrıca o yıllarda elitlerin korkulu rüyası olan olası bir savaş durumunda

"Laleli İmarethanesinde yoksul halka sıcak yemek verilişi." *Kızılay*, 1 Ekim 1942.

kitlelerin açlık çekmesi büyük bir stratejik handikap olarak görülüyordu. Falih Rıfkı Atay'ın ifade ettiği gibi, "cephe gerisi propaganda ile ruhundan, açlık ve kıtlık tazyiki ile midesinden vurulur"du.[4]

Bu doğrultuda Ahmet Emin Yalman, sosyal alandaki sorunları, açlık, darlık ve pahalılıkları giderme yolunda devlete ve varlıklı kesimlere çağrıda bulunuyor, bunun kendi çıkarları için gerekli olduğunu belirtiyordu. Yalman Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda sosyal yardımların önemini şöyle ifade ediyordu:

> Modern manada teşkilat kuramadığımıza, hakiki vurguncunun, ahlaksızın, maskeli hırsızın başını ezemediğimize göre hiç olmazsa eski usullerle tesanüt kurmağa ve varlıklı ile yoksuz arasında muvazene aramağa mecburuz... İçtimai tesanüt ve yardım hissi, eski asırlardan beri Türk cemiyetinin en necip vasıflarından biridir... Bugün de aynı tarzda düşünmek ve aynı şeyleri yapmak, varlıklı adamlar için yalnız bir insanlık borcu değildir, aynı zamanda kendi menfaatlerinin de icabıdır. Biri yiyen, biri bakan bir muhit içinde günün birinde mutlaka kıyamet kopar... Kıyametleri önlemenin çaresini içtimai tesanütte zenginin fakiri düşünmesinde aradaki mesafeyi ve uçurumu azaltmağa ve doldurmağa kendi menfaati bakımından da gayret etmesinde aramak lazımdır.[5]

Yalman başka bir makalede ise, gıda darlığı ve açlık sorunun giderilmesinin "içtimai, ekonomik nizam ve milli müdafaa için" önemini şu şekilde vurguluyordu:

> "O yaşama ve geçim imkânı ki, içtimai nizamımız, milletin sağlığı, iş randımanı, devlet memurlarının dürüstlüğü, hatta milli müdafaamız hep bunlara bağlıdır."[6]

Özetle, gıda darlığı ve açlık tehlikesinin ortadan kaldırılmasının siyasal iktidar için bir iktidar, meşruiyet ve sosyal kontrol sorunuydu. Bu bağlamda, savaş döneminde artan yoksulluğun ve doğal afetlerin toplumsal ve siyasal bir risk unsuru haline gelmesinin önlenmesi yolunda yoğunlaşan sosyal yardım faaliyetleri sürecine Kızılay gerek aş ocaklarıyla gerekse diğer çeşitli yardım ve bağış kampanyalarıyla katkıda bulundu. Buna karşın, yapılan yardımlar ve aş ocaklarının faaliyetleri yetersiz kaldı ve yoksul insanlar arasında çeşitli şikâyetlere konu oldu.

Kızılay'ın Sosyal Yardım Faaliyetleri ve Aş Ocakları

Kızılay'ın II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yoksulluk ve o dönemde yaşanan doğal afetler karşısındaki en önemli rolü, artan yoksulluk ve açlık tehlikesine acil ve geçici tedbirlerle müdahale etmek, özellikle kentlerdeki açlık tehlikesini hafifletmek oldu. Bu dönemdeki diğer sosyal yardım faaliyetleri normal derecelerdeki yoksulluğu hafifletmeye çalışırken, Kızılay acil müdahalelerle açlık durumundaki kesimlerin ve afetzedelerin yaşaması için gerekli olan asgari koşulları sağlamaya çalıştı. Bu nedenle savaş boyunca en temel faaliyetlerinden biri aş ocakları açmak, yoksullara afetzedelere giyecek eşya ve yiyecek maddeler dağıtmak oldu. Kızılay bu yardımları yaparken CHP, Halkevleri ve varlıklı kesimlerden, tüccar ve sanayicilerden maddi des-

"Buca Sağlık kampında İzmir Valisi, İzmir Kızılay asbaşkanı ve kurum başkanı öğretmen ve yavrularla." ***Kızılay*** **dergisinden.**

tek aldı. Cemiyet başkanı ise CHP milletvekili Ali Rana Tarhan'dı.

Kızılay'ın II. Dünya Savaşı döneminde sosyal yardım alanındaki en önemli faaliyeti aş ocakları kurması oldu. Aş ocakları savaş döneminde artan yoksulluk ve deprem felaketleriyle birlikte faaliyete geçti. Kent yoksullarına ve o dönemde sık sık karşılaşılan, büyük kayıplara neden olan deprem mağdurlarına bu ocaklar vasıtasıyla yemek dağıtılıyordu. Bununla birlikte, Kızılay, aş ocakları kurulmadan önce de fakirlere yiyecek, giyecek ve para gibi yardım faaliyetlerinde bulunuyordu. Cemiyet, örneğin, 1942 yılının Mayıs ayı itibariyle fakirlere para, yiyecek ve giyecek olarak 4900 liralık yardım yapmıştı...Veremlilere 1082 liralık ve gıdasız çocuklara 27.212 liralık yardım yapmıştı.[7]

Bu yardımların 1942 ve 1943'te artan darlıklar ve yoksulluk karşısında yetersiz kalması üzerine, Kızılay, 1943'ten itibaren yardım faaliyetlerini arttırdı. Bu seferki asıl faaliyet insanlar için asgari yaşama koşulu olan açlığın giderilmesi olacaktı. *Kızılay* dergisinde, "memlekette hissedilen yiyecek noksanlığı ve pahalılığın bir çok fakir aileleri müşkül duruma düşürdüğü için" gelecek kış Kızılay'ın İstanbul'da fakir halka yardım etmeye başlayacağı bildiriliyordu. Buna göre aş ocakları açılacak ve buralarda yoksullar doyurulacaktı.[8]

Kızılay aş ocakları CHP ve şehrin ileri gelen sanayici ve tüccarları tarafından finanse ediliyordu. 1944'ün Ocak ayına kadar, CHP, İstanbul aş ocaklarına zamanın ölçütlerine göre önemli miktarda, 460.000 lira yardımda bulunmuştu. Aş ocakları ilk gündeme geldiğinde, İstanbul Ticaret Odası da Zahire Borsası ile birlikte varidat fazlasından 200 bin lirayı bu aş ocaklarına bağışlamayı kararlaştırmıştı. Ayrıca, Ticaret Odası ülkedeki tüccarların bu aş ocaklarına yardım etmesi için çalışacağını açıklıyordu.[9] 1943 Kasımında aş ocaklarının genişletilmesi ve 30.000 yoksula yemek verme kapasitesine ulaşması için Cemiyet vatandaşların yardımını istiyor ve büyük bölümü iş adamı olan bir çok kişi yardımlarda bulunuyordu.[10] 1944 yılında da Ticaret odası ile Ticaret Borsası'nın da 600.000 liradan fazla yardım yapacağı belirtiliyordu.[11] Zamanla belirli vilayetlere yayılan aş ocakları uygulamasına o yörelerin zenginleri ve ileri gelenleri yardım ediyordu. Örneğin Adana'da açılan aş ocağı heyetine fabrikatör ve çiftçiler seçiliyordu.[12] Kızılay'a bağışta bulunanların listeleri gazetelerde yer alıyordu. Bunların da büyük bölümü tüccar ve sanayiciydi.[13]

1943'te İstanbul vilayet merkezinde Ticaret Bakanı Dr. Behçet Uz'un başkanlığı altında çalışamayacak fakirlere ve kimsesiz çocuklara yapılacak yardım şeklini tespit etmek üzere bir toplantı yapılıyor, toplantıya parti vilayet idare heyeti kurulu heyeti azaları, parti kaza, Halkevi, Ticaret ve Esnaf Odaları reisleri, Borsa Komiseri, Kızılay mümessili ve şehrin tanınmış şahsiyetleri iştirak ediyordu.[14] Toplantıda yoksullara aş ocaklarından yemek verilmesi, çamaşır ve sabun temini gibi Kızılay tarafından yapılacak yardımlara parti ve Halkevi teşkilatının her semtte ve herkesin gücüne uygun bir şekilde yardımını temin etmek için çalışılması kararlaştırılıyordu. Bu sürece diğer hayır cemiyetleri de katılarak çamaşır dikimi gibi katkılarda bulunacaklardı.[15]

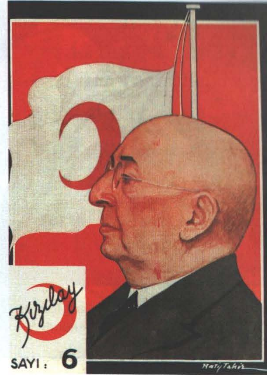
İstanbul'da aş ocakları, hükümetin dar gelirlilere ve yoksullara yardım politikası ile aynı zamanda, 1943 yılının Ocak ayında faaliyete geçti. Üsküdar, Laleli, Eyüp, Karagümrük, Topkapı, Kartal ve Beşiktaş'ta açılan ilk aş ocaklarında Ocak ayı içinde 16.300 insana sıcak yemek verilmişti.[16] Kızılay aş ocakları kısa zamanda yayılarak İstanbul'un yaklaşık yirmi semtinde faaliyet göstermeye başladı. Bu aş ocaklarında, her gün beş binden fazla vatandaşa sıcak yemek dağıtıldığı belirtiliyordu.[17] İstanbul dışında da, İzmir, Ankara, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Bursa, Samsun, Trabzon, Maraş, Malatya, Zonguldak ve Sivas gibi kent merkezlerinde de aş ocakları kuruluyordu.[18]

Aş ocaklarından yararlananların tespitine ve yemek dağıtımının nasıl yapıldığına gelince, aş ocaklarından yemek alacak olanları hükümet ve parti tespit ediyor, hazırlanan listeler üzerine yemek verilecek olanlara karneler veya kuponlar veriliyordu. Yemekler, hergün düzenli bir biçimde, daha önceden Kızılay'ın dağıttığı bu kuponlarla veriliyordu...[19]

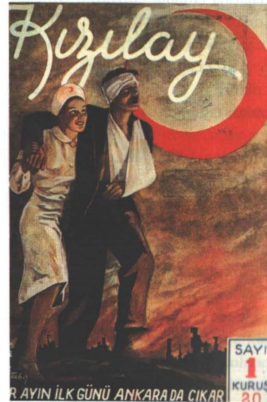
Aş ocaklarında, her gün bir çeşit yemek çıkıyordu. Yemekler kişi başına

Savaş yıllarındaki *Kızılay* dergisinin kapaklarından örnekler.

göre hesaplanmış belirli gramajlarda ekonomik bir şekilde sunuluyordu. Genelde yemekler zeytinyağlı fasulye, kuru fasulye, kavurmalı nohut, mercimek ve bulgur pilavı idi. Nüfus başına verilen bir kepçe bulgur pilavı 150 gram bulgur, 10 gram kavurma, 10 gram sadeyağ içeriyordu. Ayrıca her yemekte, adam başına 10 gram soğan, 300 gram odun, 7 gram tuz, 4 günde bir gram sabun, 4 gram da soda sarf ediliyordu.[20]

Kızılay merkez şubesi, aş ocaklarının yaz ayında da faaliyetine devam etmesi için diğer şehirdeki aş ocaklarına yardım gönderiyor ve yaz aylarında da fakirlere yemek verilmesini sağlıyordu. Bunun için Edirne'ye 10.000, Tekirdağ'a 7.500, Kırklareli'ne 5000, Trabzon'a 7.500, Zonguldak'a 10.000, İzmir aş ocaklarına da 25.000 lira yardım yapılıyordu.[21] Trabzon vilayetinde açılan aş ocaklarına iki kalemde 17.500 lira veriliyor; Bursa aş ocakları daha önce gönderilen 18.000 liraya ilaveten 5.000 lira ve Sivas aş ocaklarına da ilaveten 2.000 lira daha tahsisat gönderiliyordu.[22] Bu yardımlardan, bir çok şehirdeki aş ocaklarının yaz aylarında da faaliyetlerini sürdüğü anlaşılıyor.

Kızılay "genç talebelerin daha iyi çalışması ve daha verimli olması" için de, yoksul öğrencilere İstanbul Üniversitesi avlusunda eski postane binasında bir aş ocağı açmıştı. Açılış merasimine, Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar, Üniversite Rektörü Cemil Bilsel ve Kızılay temsilcisi katılmış, aş ocağı Kızılay bayraklarıyla donatılarak kendilerine kupon verilmiş olan yoksul bir grup üniversite öğrencisi aş ocağı önünde toplanmış ve açılış gerçekleştirilmişti. Ocakta 1200'den fazla üniversite öğrencisi yemek yemekteydi.[23]

Kızılay'ın yardımları savaş döneminde Türkiye'de artan yoksulluğu ve açlığı görünür kılması açısından sembolik bir önem taşımaktadır. Gerçekten aş ocaklarından yararlananların, kuyrukta bekleyenlerin durumu oldukça acıklı manzaralar oluştururken, artan yoksullaşmayı gözler önüne seriyordu. Birçok yoksul insan aş ocaklarından yemek almaya bakır çalınmış kaplarıyla geliyordu. Bazıları bir kevgir, sahan hatta çay ibriği getiriyor, bazıları ise kabı olmadığı için elinde bir kâğıtla sırada bekliyordu. Yemek verilirken, kendilerine yemek veren aşçıya dua ediyorlardı. Bazı insanlar kabı olmadığı için kâğıda konulan yemeğini alır almaz eliyle yiyor ve bitiriyordu.[24]

Aş ocaklarının çevresinde oluşan topluluğun hisleri ve davranışları da ülkedeki kültürel ve ideolojik atmosferin gündelik yaşam içindeki yansı-

"Erbaa'daki zelzele felâketzedeleri, Kızılay tarafından gönderilen çadırların önünde."
Kızılay, Şubat 1943, S. 8.

malarına tanıklık ediyordu. Örneğin, Adnan Binyazar'ın anılarına göre, bir keresinde açlık çeken bir Yahudi eskici, aş ocağından yemek istemeye kalkmış ve aş ocağındaki halk tarafından taşlanmış, yaralanmıştı.[25]

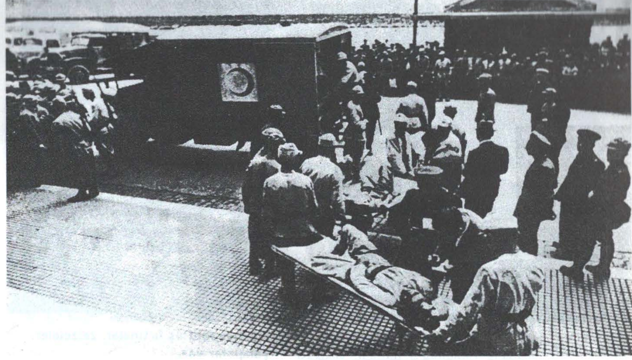
Bununla birlikte, Kızılay sadece aş ocakları kurarak değil, yiyecek, giyecek ve para yardımları yaparak da ülkedeki yoksulluğun yarattığı ve yaratabileceği sorunları hafifletmeye çalışmıştır. Örneğin, 1941 yılı içinde Karadeniz bölgesindeki bazı şehirlerde iaşe darlığı üzerine, ihtiyaç sahibi insanlara 90.000 liralık yardım yapılmıştı; Gerek Ankara, gerekse İstanbul ilkokullardaki fakir ve kimsesiz çocuklara 58.000 liralık yardım yapılmıştı.[26] Trabzon köylerindeki muhtaçlara ise 2000 lira yardımda bulunulmuştu.[27] 1944 yılının ilk üç ayı içinde Ankara'da muhtaçlara ve yoksul çocuklara 1112 lira değerinde giyim eşyası yardımı yapılmıştı.[28] Karadeniz Ereğlisi'nde 30 Ağustos 1944 tarihinde yoksul çocuklar için geniş katılımlı bir sünnet düğünü yaptırılmıştı.[29] Yine Ankara il merkezindeki fukara ve muhtaçlara dağıtılmak üzere yardım olarak 800 parça eşya vermişti.[30] Cumhuriyet'in 20. yıl dönümü vesilesiyle de 29 Ekim 1943'te yoksul vatandaşlara bazı yardımlarda bulunulmuştu. Halkevleri Sosyal Yardım Kollarınca dağıtılmak üzere, 5500 parça giyecek eşyası çeşitli halkevlerine gönderilmiş, lise, orta ve ilkokullardaki yoksul öğrencilerin giyim ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1200 parça eşya hazırlanmıştı. Ayrıca öğrencilere yağmurluk muşamba, çorap ve yün kazak gibi kış mevsimi için gerekli eşyaların dağıtılması kararlaştırılmıştı. Yoksul kadınlara da entari, yün eteklik ve yün kazak hazırlanmıştı.[31] Benzeri bir çok yardım haberlerini, geniş listeler halinde *Kızılay* dergisinden izlemek mümkündür.

Bunun dışında, Kızılay sadece yoksullara değil, doğal afetlerden dolayı zarar gören insanlara da yardım etmeye çalışıyordu. Savaş döneminde Türkiye bir çok deprem, sel ve heyelan gibi doğal afetlere sahne olduğu için doğal nedenlerden kaynaklanan sosyal sorunların ve hoşnutsuzlukların önünü almak ve açlık, salgın hastalık gibi tehlikeleri önlemek açısından Kızılay'ın acil yardımları ayrı bir önem kazanıyordu. Dolayısıyla, 1939'daki deprem felaketinin etkilerini gidermek için yapılan yardımlar savaşın ilk yıllarında da sürdü. Depremden zarar gören bölgelere, nakit ve inşaat malzemesi, çadır, elbise, ayakkabı ve iaşe maddeleri gönderiliyor, bazı bölgelerde sıcak yemek çıkarılıyordu.[32] Adapazarı'nda depremden etkilenenlere, tetanos aşısı, gaz yağı, el fenerleri gönderiliyor, evsiz kalanlara sıcak yemek veriliyor, çadırlar kuruluyor, İstanbul hastanelerine tedavi için gönderilen yoksul insanları giydirmek için çamaşır tedarik ediliyordu.[33] Yine 1944 yılının ilk üç ayında, yurdun muhtelif mahallelerinde meydana gelen su baskını, yangın, fırtına, heyelan gibi afetlerde zarar gören muhtaç halka yardım için 6205 liralık para yardımı yapılıyordu.[34] Yangın, sel ve depremlerden mağdur olan köy ve kasabalara ortalama 1000-3000 liralık yardımlar yapılıyordu...[35]

"- Müthiş bir zelzele olmuş, yer yer yangınlar çıkmış, derken bir yağmur, her tarafı seller basmış, herkes canından ümidi kesmiş. Her ağızdan bir ses: Ah!.. Of!.. Bir de kim çıkagelmiş?.
- Bunu bilmiyecek ne var? Eğer anlattığın bir masalsa of Lâla, yok, hakikatse Kızılay gelmiştir!."
Kızılay, Ağustos 1943, 10. sayı

Kızılay ayrıca sosyal sorunların giderilmesinde kendisiyle ortak amaçlara sahip olan diğer hayır kuruluşları ve kurumlara da yardım etmeye çalışıyordu. Bu çerçevede, yoksulluğun ve buna paralel olarak sabit ve dar gelirlilere yönelik sosyal yardım faaliyetlerinin arttığı 1943'te Ankara Halkevi Sosyal Yardım Şubesine 500 lira yardım yapıyor;[36] veremle mücadele kapsamında zayıf kalan İzmir Veremle Mücadele Derneği'ne de 30.000 lira bağışlıyordu.[37] Savaş döneminde artış gösteren ve önü alınamayan verem hastalığıyla mücadele kapsamında, İstanbul Üniversitesi'ne 1000 lira yardımda bulunuyor, bunun dışında üniversite harici veremli yüksek okul öğrencilerinin tedavileri için de 1000 lira tahsis ediyordu. İzmir'de ise Kızılay merkezi idaresindeki dispanserlerde bir çok veremli hasta muayene ediliyordu.[38] Çocuk Esirgeme Kurumu'yla beraber yoksul ve kimsesiz çocuklar sünnet ettirili-

yordu.[39] Ayrıca, Kızılay, askerî seferberlikle birlikte artan asker sayısı nedeniyle devlete önemli bir maddi yük bindiren askerlerin giyim eşyası konusunda devlete destek oluyor ve vatandaşı orduya yardım konusunda seferber ederek, kampanyalarla ordu için giyecek eşya ve bağış topluyordu. 1942'de, 894.384 lira değerinde yün fanila, çorap, kazak, eldiven, pamuklu iplik ve muhtelif çamaşırdan oluşan malzeme toplanmıştı. 160.175 liralık para bağışı ile birlikte, ordu için temin edilen bağış toplamı yaklaşık 1 milyon lirayı geçmişti.[40]

"Adapazarı'ndan İstanbul'a getirilen depremzedeler Haydarpaşa'da Kızılay otomobilleriyle hastanelere naklediliyor." *Kızılay*, Ağustos 1943, S. 10

Kapasite Sorunları, Yetersiz Yardımlar ve Şikâyetler

Kızılay yardımlarının savaş yüzünden yaşanan açlık tehlikesini ve doğal afetlerden kaynaklanan sorunları gidermede etkin ve yeterli olduğu söylemek güçtür. Her ne kadar *Kızılay* dergisinde yapılan işlerin listesi yayınlansa ve başarılı bir Kızılay imajı oluşturulmaya çalışılsa da, tersine, Kızılay hakkında dönemin basınında faaliyetlerinin yetersizliği, organize ve sistematik olmadığı, suistimallerin yaşandığı hakkında eleştiriler ve şikâyetler bulmak mümkündür.

Gerçekten Kızılay doğal afetler karşısında gerek ulaşım sorunları gerekse Cemiyetin maddi donanımının yetersizlikleri nedeniyle afet bölgelerine acil müdahalelerde bulunamıyordu. Örneğin, 1939'daki deprem sonrasında bir çok dağ köyüne acil yardım ulaşamaması nedeniyle, kurtulanlardan açlıktan ve donarak ölenler vardı.[41] Erbaa kazasına yol sorunları nedeniyle, yine Reşadiye'ye de "doğru dürüst yol olmamasından" dolayı yardımlar gönderilemiyordu.[42] Ayrıca felaketzedelere yapılan yardımların dağıtımının oldukça bozuk olduğu belirtiliyordu. Felaketzedelere yapılan yardım malzemesi dağıtımlarının sistemsizliği nedeniyle, "bazılarına bohça dolusu eşya verilirken, bazılarının bir fanila bile alamadığı", vatandaşların büyük bölümünün Kızılay'ın afetzedelere yaptığı dağıtımlardan şikâyetçi ve hoşnutsuz olduğu belirtiliyordu.[43] Yine Tokat'ın bir çok köyünde depremden kurtulanların yardım gelmemesinden dolayı sefil durumda olduğu belirtiliyor, yardım alan yerlerde ise 'bir çok vatandaşımız teşkilatın kafi gelmemesinden ıstırap içindedir" deniliyordu.[44]

1944 yılı başındaki deprem sonrası Düzce'de gözlemlerde bulunan Kırklareli Sağlık Müdürü Dr. Asaf Aydunal Kızılay yardımlarının yetersizliğinden şu şekilde söz ediyordu:

> Çadır adedi çok az gelmiştir. Mevcut 200 kadar çadır hiçtir. Daha 1000'den fazla çadıra ihtiyaç vardır... Yağmur ve şiddetli rüzgâr çadırsız kalanların hastalanmasına sebep oluyor... Bu ihtiyaç temin edilmezse daha bir çok vatandaşı hastalık yüzünden kaybedeceğiz... Bilhassa şu noktayı belirmek isterim ki yardım daha acil olmalıdır. İleride yapılan yardımların kıymetli olmayacağı kanaatindeyim.[45]

Zekeriya Sertel *Tan* gazetesindeki "Teşkilat, Teşkilat, Teşkilat" başlıklı yazısında, 1943 ve 1944 yıllarındaki depremler ve diğer doğal afetler karşısında Kızılay'ın ne kadar yetersiz olduğunu, acil müdahaleler için gerekli donanıma sahip olmadığını, Cemiyetin elinde bir felaketi karşılayacak kadar çadır, malzeme ve personel bulunmadığını belirtiyordu.[46] Sonuçta, Kızılay'ın deprem ve sel gibi felaketlerde zamanında hareket edememiş olması ve iyi organize olamaması nedeniyle hükümet tarafından TBMM'ye bu tür yardımların zamanında ve daha faydalı olmasını sağlamak için bir layiha sunulmuştu.[47]

Aş ocakları uygulamasında ise, aş ocaklarından yararlanacaklar parti tarafından daha önceden belirlenip kendilerine kupon dağıtılsa da, açlık sınırındaki bir çok yoksul vatandaş aş ocaklarına gelerek yemek istemekte, hatta yalvarmaktaydı. Faruk Fenik'in aş ocaklarındaki gözlemlerine dayanarak aktardığına göre, Kızılay'ın kendisine kupon vermediği bir çok yoksul vatandaş aş ocaklarına gidiyor, ellerinde eski ve boş konserve tenekeleriyle "bir parça da bana" diye yalvarıyordu.[48]

Aş ocağından yemek alan bazı yoksullar ise az ekmek verildiğinden, şikâyet ediyorlardı. Örneğin, İmre Servet'in konuştuğu, aş ocaklarından yemek alan seksen yaşındaki yoksul bir ihtiyar adam, bir günde verilen bir öğünlük yemeğin insanı doyurmadığını, olsa olsa ölümden kurtardığını söylüyor ve verilen ekmeklerin oldukça az olduğundan şikâyet ediyordu. Yine, yemek alan bir çocuk ise İmre Servet'ten ekmek için para istiyordu.[49]

Bu olaylar, hem aş ocağından faydalananların pek de tatmin olmadığını; hem de ihtiyaç sahibi olmasına rağmen, aş ocaklarından faydalanamayan bir yoksul kesimin olduğunu göstermektedir. İhtiyaç sahibi olmasına karşın aş ocaklarının yardımlarının dışında tutulanlar gazetelere şikâyet mektupları yazarak seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Örneğin, yoksul bir kadın olan Hacer, aş ocaklarının kendisine yardım etmemesinden şöyle yakınıyordu:

> Hiç kimsesi olmayan fakir bir kadınım. Fatih belediye şubesinden ve mahalle birliğinden muhtaç vesikası aldığım halde, semtimizdeki Kızılay aşevinden yemek alamıyorum. Bu aşevleri bizim gibilere de yardım etmelidir.[50]

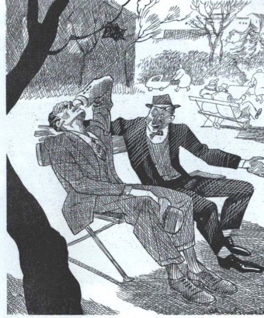
Said Kesler'in aş ocaklarında görüştüğü on iki yaşındaki İsmail ise, Kızılay'ın çalışamayacak derecede hasta olan yaşlı babasına ve annesine yemek vermemesinden yakınıyordu:

> Biz beş kişiyiz, annem, babam, ben ve iki kardeşim. Babam yaşlı ve hastalıklıdır. Hamallık yaparak ekmek parasını kazanmaya çalışıyor, ama kazanamıyor. Annemin de babamdan kalır yeri yok. O hatta daha beter. Fakat mahalle mümessili onlara yemek verdirmiyor. "Siz çalışın karnınızı doyurun. Yalnız çocuklara veririm" diyor.[51]

Yine aynı aş ocağında kucağında bebeği olan genç bir kadın ise özürlü olan kocasının ve yaşlı kayınvalidesinin Kızılay'ın yemek listesine almadığından şikâyet ediyordu:

> Evde kocam da kaynanam da var, ama onlara yemek vermiyorlar. Kocam sakattır, gözleri görmüyor. Ama evde el yordamı ile sepet örmeye çalışıyor. Ben çocuğum olduğu için çalışamıyorum. Mahalle mümessili de bana onun için yemek veriyor. Kaynanam için 'o da kocan gibi çalışsın' diyor, ama ihtiyar zavallı çalışamaz ki.[52]

Üniversite aş ocağının yeterliliği de oldukça tartışılır bir durumdaydı. Zira İstanbul Üniversitesi'nde 13.000 öğrenci vardı. *Kızılay* dergisine göre de, bu büyük kalabalığın içinde yoksul durumda olanlar, müşkülâtla tahsillerine devam etmek mecburiyetinde bulunanlar, bir taraftan hayatlarını kazanmaya uğraşırken, bir taraftan da yüksek tahsillerini ikmale çalışanlar mühim bir sayı tutmaktaydı. Buna karşın, aş ocağı sadece 1200 öğrenciye yemek verebilmekteydi.[53]

"İçimde müthiş fırtınalar, zelzeleler, yangınlar var... Vah, vah!... Sen aşka değil, Kızılayın yardımına muhtaç bir hale düşmüşsün!.."
Kızılay, Kasım 1941, 12. sayı

Bu arada, Kızılay'ın askerler için topladığı bağışlar ve Kızılay'ın kaynakları çeşitli şekillerde yolsuzluklara konu oluyordu. Kızılay'a ait 100.000 liranın çalınmış olduğu söyleniyordu. Kâzım Karabekir Meclisteki bir konuşmasında Kızılay'ı eleştiriyor, Cemiyetin adının daha başka önemli yolsuzluklara da karışmış olduğu belirtiyordu.[54] Yine, Kızılay'a ait bazı malların kaçırıldığı ya da suistimaller olduğunun bir örneği olarak savaş sırasında kinin darlığı nedeniyle onun yerine kullanılmaya başlanan ve sadece Kızılay'ın elinde bulunan atebrinlerin karaborsada satılması gösterilebilir.[55]

Özetle, bu gibi olayların, yardımların yapılış amacı olan, savaşın yarattığı sıkıntılar ve bu dönemde denk gelen çeşitli doğal afetler karşısında, toplumun devlete olan güveninin sarsılmamasını ve hoşnutsuzlukların hafiflemesini sağlayarak iktidar için bir tehdit oluşturmasını önlemekten ziyade, halkın siyasal iktidara karşı olan güven duygularını zedelediği söylenebilir. Kızılay'ın aş ocaklarında dağıttığı yemeklerle yardım alanları ne derecede memnun ettiği sorusu bir tarafa, yardımlardan dışlananların hoşnutsuzluğuna neden olduğu söylenebilir.

Kızılay, aş ocaklarıyla savaşın yarattığı yoksulluk ve açlık tehlikesi karşısındaki insanların yaşaması için gerekli olan asgari gıdayı sağlamaya, doğal afetlerden kaynaklanan sorunlara acil müdahalelerle insanların yaşaması için asgari koşulların yerine getirilmesine çalıştı. Ayrıca yoksullara ve hayır kurumlarına çeşitli ayni ve nakdi yardımlarda bulundu. Bağış kampanyaları ile kitleleri ve varlıklı kesimleri yoksullara, orduya ve afetzedelere yardım konusunda seferber ederek, gerek yoksullar için, gerek ordu için, gerekse afetzedeler için bağış topladı. Böylece devlet için yoksulluğun, yaklaşık bir milyonluk askeri nüfusun ve afetlerin maliyetlerini de toplumsallaştırma işlevi gördü.

Yardımların yapılış tarzı ile elitler, devlet ve iş adamları yardımların kaynağı olarak gösterilerek, bu kesimlerin toplum nezdindeki meşruiyetine hizmet edildi. Yukarıda da ifade edildiği gibi, aş ocağı açılışına devletin vilayet düzeyindeki en üst düzey yöneticisi olan vali ve diğer partililer katılıyor ve aş ocakları hükümetin bir lütfu şeklinde gösteriliyordu. Hatta bazı yerlerde aş ocaklarının yemek dağıtımı sırasında parti reisi de ocağın yanında bulunuyordu.[56] Yine ocaklardan yararlanacak yoksullar parti tarafından belirleniyor ve yemek kuponları da parti tarafından dağıtılıyordu. Finansman kaynakları açısından da Kızılay devletten, elitlerden, tüccar ve sanayicilerden besleniyordu. Gazetelerde Kızılay'a bağışta bulunan iş adamlarının ve kuruluşların isimleri listeler halinde yayınlanıyordu. Bazı yerlerde bölgenin ileri gelenleri Kızılay aş ocaklarının finanse ve organize

edilmesinde doğrudan katkıda bulunuyordu. Milli günlerde de yaptığı yardımlarla yoksulların milli sevince ve heyecana ortak olması amaçlanıyordu. Cumhuriyet bayramından başlayarak bir hafta boyunca Kızılay Haftası yapılması gibi[57] Kızılay'ın 30 Ağustos 1944'te yapılan sünnet şölenleri gibi ya da cumhuriyetin yirminci yıldönümü nedeniyle 29 Ekim 1943'te yapılan özel yardımlar gibi milli günlerde yardımlarını yoğunlaştırarak rejimin tabana ulaşmasında rol oynadığı düşünülebilir.

"Adapazarı'nda depremzedelere sıcak yemek veriliyor."
Kızılay, Ağustos 1943, S. 10

Buna karşın yapısal problemler, yeterli maddi kaynakların ve donanımların sağlanamaması nedeniyle yardım yapılması gereken bütün yoksullara ve afetzedelere ulaşılamıyordu. Aş ocakları uygulamasında, açlık sınırındaki yoksul bir çok vatandaşın yardımlardan mahrum bırakıldığı oluyordu. Yardımlardan yararlananların bunlardan tatmin olup olmadığı da ayrı bir sorundu.

Kızılay'ın aş ocakları ve diğer yardım faaliyetleri her ne kadar toplumsal ve doğal nedenlerden kaynaklanan risk unsurlarını gidermeye yönelik bir meşruiyet ve iktidar aracı işlevi görse de, başka bir açıdan da savaş döneminde artan yoksulluğun, eşitsizliklerin ve toplumsal çelişkilerin daha fazla görünür olmasına hizmet etti. Kızılay'ın yardım faaliyetleri ve bunlar içinde kamusal alanda en görünür olan aş ocaklarının simgelediği belki en çarpıcı gerçek, savaş döneminde yoksulluğun ve eşitsizliğin oldukça arttığıydı. Refik Halid Karay, Kızılay'ın aş ocaklarının, hayır faaliyetlerinin artması kadar yoksulluğun ve eşitsizliğin de artmasına işaret ettiğini ima ederek, bir yanda aşevlerinin olduğunu, bir yanda da mezeci vitrinleri, lüks lokantalar, pastaneler olduğunu söylüyor ve bir çelişkiye işaret ediyordu.[58]

Murat Metinsoy,
Boğaziçi Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

1 "Milli Şef İsmet İnönü'nün Türk Gençliğine Hitabesi," *Ayın Tarihi (AT)*, 1-31 Mayıs 1942, no. 102, s. 19.
2 Baha Akel, *Fevkalade Zamanlar Ekonomisi ve İhtikâr*, İstanbul: Ak Ün Basımevi, 1942, s. 30.
3 "Başvekilin Yeni Nutku," 8 Sonkanun 1941 tarihli *Tasviri Efkar*'dan aktaran *AT*, no. 86, 1-31 Sonkanun 1941
4 Falih Rıfkı, "İaşeye dair tedbirler," 17 Şubat 1941 tarihli *Ulus*'tan aktaran, *AT*, no. 87, 1-31 Şubat 1941, s. 13
5 18.1.1944, *Vatan*
6 A. E. Yalman, "Yiyecek Maddeleri Niçin Pahalılaşıyor?", 24.11.1943, *Vatan*.
7 "Bir yılda Kızılay," *Kızılay*, 1942, no. 5, s. 44
8 "16.000 Yoksul Vatandaşa Sıcak Yemek Veriliyor," *Kızılay*, 1942, no. 7, s. 3
9 "16.000 Yoksul Vatandaşa Sıcak Yemek Veriliyor," *Kızılay*, 1942, no. 7, s. 22.
10 "Yoksullara Yardım," 16.11.1943, *Vatan*.
11 "Sönmiyen Ocaklar Karşısında," 26.1.1944, *Tan*
12 "Adana'da Zenginler Yardıma Başladı," 13 Nisan 1943, *Yeni Adana*
13 Bkz. "Yoksullara Yardım," 16. 11.1943, *Vatan*.
14 "Yoksullara Yardım," 18.9.1943, *Vatan*.
15 *age*.
16 F. Fenik, "Kızılayın Yoksullar İçin Kaynıyan Kazanları," *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 8.
17 Ahmed İhsan, "Yoksul Üniversite Talebesi İçin," *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 6
18 Bkz. 6.2.1943, *Son Posta*; 8 İkincikanun 1943 *Son Posta*; 30 İkincikanun 1943, *Son Posta*; Ahmed İhsan, "Yoksul Üniversite Talebesi İçin..." *Kızılay*, Şubat 1943, no. 8, s. 6; *Kızılay*, 1944, no. 14, s. 61.
19 "16.000 Yoksul Vatandaşa Sıcak Yemek Veriliyor," *Kızılay*, 1942, no. 7, s. 22
20 Fenik, s. 8.
21 *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 9.
22 *Kızılay*, 1943, no. 10, s. 7.
23 Ahmed İhsan, "Yoksul Üniversite Talebesi İçin," *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 6
24 *age*, s. 8.
25 Adnan Binyazar, Masalını Yitiren Dev, İstanbul: Can Yayınları, 2003, s. 82
26 "1 Cumhuriyet Yılında Kızılay...," *Kızılay*, 1941, no. 1, s. 3.
27 *Kızılay*, 1943, no. 10, s. 7
28 "Kızılay Haberleri," *Kızılay*, 1944, no. 13, s. 38
29 *Kızılay*, 1944, no. 16, s. 84.
30 *Kızılay*, 1945, no. 17, s. 121
31 "Fakir Halka Giyecek Eşyası Dağıtılacak," 29.10.1943, *Vatan*
32 "Kızılay Yurdun İçinde ve Dışında Muhtaç Olan Kimselere 2.772.572 Liralık Yardım Yaptı," *Kızılay*, 1941, no. 1, s. 3.
33 *Kızılay*, 1943, no. 10, s. 7.
34 "Kızılay Haberleri," *Kızılay*, 1944, no. 13, s. 38.
35 Yardımların listesi için bkz. *Kızılay*, 1945, no. 17, s. 121.
36 *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 9.
37 *Kızılay*, 1945, no. 17, s. 121.
38 *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 9.
39 "Yurdda Kızılay," *Kızılay*, 1941, no. 1.
40 "Bir yılda Kızılay," *Kızılay*, 1942, no. 5, s. 4.
41 "Dağ Köyleri 10 Gündür Yardımsız," 7.1.1940, *Tan*
42 *age*.
43 "Felaketzedelere Yapılan Tevziat Çok Bozuktur," 17.1.1940, *Tan*
44 "Çok Hazin Levhalar," 2.1.1940, *Tan*.
45 "Dahiliye Vekili Düzceye Gitti," 8.2.1944, *Tan*
46 Zekeriya Sertel, "Teşkilat, Teşkilat, Teşkilat," 30.1.1944, *Tan*
47 *Kızılay*, 1944, no. 13, s. 17.
48 Fenik, *age*, s. 8.
49 İmre Servet, "Laleli İmarethanesinin Canlı Sefalet Levhaları Arasında," 2.8.1944, *Tan*.
50 "Halkın Şikâyeti," 12.2.1943, *Cumhuriyet*.
51 Said Kesler, "Kızılay ve Parti Yoksullara Nasıl Yardım Ediyor," 19.11.1943, *Tan*.
52 *age*.
53 Ahmed İhsan, "Yoksul Üniversite Talebesi İçin," *Kızılay*, 1943, no. 8, s. 6.
54 Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgarları*, Yay. Haz. Faruk Özerengin, İstanbul: Emre Yayınları, 2000, s. 270.
55 30.5.1944, *Tan*
56 "Edirne'de Kızılay'ın Aşevleri," 6.2.1943, *Son Posta*.
57 *Kızılay*, 1945, no. 18, s. 147.
58 Refik Halit Karay, "Bir Yanda Aş Ocakları, Bir Yanda Mezeci Vitrinleri," 28.2.1944, *Tan*.

Türkiye'de Modanın Sesli Tarihi

"Moda Doğumla Başlar..."

Plaklarda eteklerin daha da kısalacağı, eteklerin bele kadar çıkacağı temennisi dile getiriliyordu. Mini eteğin çirkin kızları güzel gösterdiği, mini giyenin şansının açıldığı, böylece kızların evde kalma korkusu yaşamayacağı belirtiliyordu.

Mehmet Ö. Alkan

Moda, kapitalizmin gelişmesine koşut olarak, 19. yüzyıldan itibaren toplumun geniş kesimini etkilemeye başlamıştı. Türkiye'de de yaklaşık 1950'li yıllara kadar üst sınıfları etkileyen moda, 1960'lı yıllarla birlikte orta sınıfı da etkisi altına almaya başladı. 1950'li yılların başında hızlanan ekonomik kalkınma ile beraber, orta sınıf ekonomik olarak güçlenmiş ve alım gücü artmıştı. 1960'lı yıllar ekonomiden siyasete, kentlerden yerel yönetimlere, eğitimden basına, sinemadan müziğe kadar kapsamlı değişimin yaşandığı yıllardı. Kentleşme ile birlikte yaşam tarzı, müzik, eğlence, sanat... gibi alanların yanı sıra moda da değişiyordu. Aynı yıllarda Batı ile yoğunlaşan ilişkiler modanın günlük yaşamı belirlemesine yol açmıştı. Batıda ortaya çıkan yeni moda, Türkiye'ye, İstanbul'dan giriş yapıyor ve önce kadınları etkiliyordu!...

Moda olan her şey aynı hızla plaklara da yansıyordu. Değişimin başladığı 1950'li yıllarda "moda" 78 devirli taş plaklara konu olmuştu. İki ünlü hiciv ustası, Karındaş Mahmut ve Celal Şahin, "moda" konusunda doldurdukları plaklarla modayı hicvetmişlerdi. Karındaş Mahmut Bey; "Ah Moda" (Sahibinin Sesi: 11845) ve "Kadınlarda Değişen Moda" (Sahibinin Sesi: 12033), Celâl Şahin ise "Moda" (Sahibinin Sesi: AX. 2714, OTB 2480) adlı şarkılarıyla eleştirmişlerdi. Celal Şahin "moda doğumla başlar..." derken değişen Türkiye'nin maruz kalmaya başladığı trajikomik durumu şu cümlelerle hicvediyordu:

> Moda: Baştan aşağı, belden kuşağa, beyden uşağa, kaşıktan maşaya, konaktan odaya, ne varsa tâbidir modaya. Saç kısalır, saç uzar, etek kısalır, etek uzar, zayıflanır, şişmanlanır, pembe giyilmez, mavi giyilir, dik durulmaz, boyun eğilir, siyah saçlar, sarı saçlar, kalın değil ince kaşlar, isterse yetmiş olsun yaşlar. Moda doğumla başlar. Olsa bir horoz kafada, elinde yumurta rafada, bir gül demeti de kolunda, çıksa bir kere dolaşsa, şaşma, olur bu da moda. Etek kısa, belde korsa, tak kaşına gözüne, ağzına burnuna, sür sürüştür, badanala sıva çık dışarıya, bu da moda. Uzun etek, nalın pabuç, şapkada bir koca havuç, zayıflamak için beş ay oruç, bu da moda. Evde yok yiyecek, içine giyecek, kömür yok aşağıda, bir zeytin kursağında, borç gırtlağında, ama vizon kürk sırtında. Baştan aşağı, belden kuşağa, beyden uşağa, kaşıktan maşaya, konaktan odaya, ne varsa tâbidir modaya...

"Mini etek giyenin şansı açılır..."

Mini etek, ilk kez 1962 sonbaharında en ucuz kumaştan yapılma bir tasarım olarak İngiltere'de ortaya çıkmış ve hızla yayılmıştı. Yaratıcısı olan Mary Quant'ı da sıradan bir terziyken dünyanın en ünlü kadınlarından biri haline getirdi. Boyu, dizin bazen 10 santim bazen de dört parmak üzerinde diye tarif edilen mini etek, yalnız gençliğin değil her yaştan kadının tercih ettiği bir giyecek oldu. Mini etek, yaygınlaşmaya başlamasıyla beraber bir "ahlak buhranı" yaratmış, hatta Katolik kilisesinin başı olan Papa, bacakları gösteren mini etekli kadınların kiliseye girmesini yasaklamıştı.

Türkiye'de mini etek 1960'ların ikinci yarısından itibaren görülmeye başlandı. Önce yadırganmakla birlikte, o denli hızlı bir şekilde yayılmıştı ki, itiraz etmeye zaman kalmadan benimsendi. Bu durum "mini eteğin zaferi" başlığı ile dönemin *Hayat* dergisinin 22 Haziran 1967 tarihli sayısına şöyle yansımıştı: "Çeşitli ülkelerde lanetlendiği halde, ister istemez gündelik hayat giren bu cereyan, artık bir ahlak buhranı değil, değişen şartların ve güzellik anlayışının sonucu sayılıyor.. Geçen yıl mini eteği lânetleyenler bu yıl "yakıştıranlar pekalâ giyebilir!" demeye başlamışlardır..."[1]

"66 Mini Modası"

Türkiye'de mini eteğin yaygınlaştığı yıl, plağın minisi olan 45'likler de yaygınlaşıyordu. Mini etek ilk kez 1966'da plaklara konu oldu: "66 mini modası", "67 mini etek modası" "Kazaska-1969"... gibi şarkı adlarına ve sözlerine girdi. Her plakta, izleyen yılda eteklerin daha da kısalacağı, eteklerin bele kadar çıkacağı temennisi dile getirilmişti. Mini eteğin çirkin kızları güzel gösterdiği, mini giyenin şansının açıldığı, böylece kızların evde kalma korkusu yaşamayacağı belirtiliyordu. Karadeniz şivesinden Doğu şivesine kadar hemen her şiveden doldurulan plaklarda mini etek bazen "moda değil rezalet", "rezillik" veya "dinimize hiç uymaz" gibi ifadelerle eleştirilmekteydi. Mini eteği "turist mirası" olarak görenler de vardı.

"Mini etekli kızı, yanarsın sakın alma!" Mini etekli kadınların caddelerde boy göstermeye başlamasıyla, eski deyişle "harfendazlık" yani "laf atma" yaygınlaştı. Bu durum plaklara da yansımakta gecikmedi.[2] Plakların bir kısmı mini etekli kadınlara atılan laflar ve onlara verilen yanıtlarla başlamakta ve kadın erkek arasındaki bir atışma olarak devam etmektedir. Plaklarda mini etek, kadın-erkek ile karı-koca arasında olduğu gibi gelin-kaynana arasında da tartışma şeklinde işleniyordu. Kaynanalar gelinlerinin mini etek giymesine itiraz ediyor, gelinler ise "bacağım güzelse giyerim" diye kaynanalarına nispet yapıyorlardı. Mini etekli kızların evde kalmayacağı belirtilirken, "mini etekli kızı/yanarsın sakın alma" diye uyarılar da yer alıyordu. Plaklarda yaşlıların da mini etek giymeye heves etmeleriyle yaşanacak komik durumlar işleniyordu. Ateş Böcekleri, hazırla-

Mini Etek Modası [Ali Rıza Bayraktar; (Dilkofon:DİS-5080, D.S.-160)]

[Erkek]-1966 etek modası yani ya. Diz üstünde ha, be abla 67 nerde?

[Kadın]-Meraklanma şekerim, anlarsın ya, o da inşallah belde.

Sene 66 mini modası,
Yakıyor her bakanı canı çıkası,
Neden icat oldu? Niye giydiniz?
Hepimiz perişan züğürt gezeriz.
...
Mini etek giyenin şansı açılır,
Çirkin olsa bile beş on takılır,
Elde hiç kız kalmaz, hemen satılır,
Boş ver abi kızına minili giydir.

67 Mini Etek Modası [Emin Turgay; (Tunç Plak:TP-34, HAY-67)]

[Erkek]-Kardeş şuraya baksana be,
[Erkek]-Evet, evet görüyorum.
[Kadın]-Ayol neyi görüyorsun?
[Erkek]-Bacaklarını.
[Kadın]-Bacaklarımda ne var ki? 67 mini etek modası.
[Erkek]-Buna moda değil de rezaletlik denir.
[Kadın]-Aaaa deli mi ne.
[Erkek]-Ben deliysem sen de zırdelisin.

Kardeş işte bildi,
Atmış yedi modeli,
Mini etek diyorlar,
Moda değil zırdeli.
...
Bayanı banyoda seyret,
Karaborsa da bilet,
Mini etek diyorlar,
Moda değil rezalet.
...

Kazaska 1969 [Atilla Temel; (Dengin; K-5, P.N.-11)]

Bakar oldu gözler mini eteklerden,
Baskın çıktı kızlar şimdi erkeklerden,
Hangisine baksam birbirinden güzel,
Hepsi boylu poslu 69 model.
...

Mini Etek (Devamı) [Adnan Varveren; (Netfon:ÖC-36, 18)]

Pantolon forsu bitti,
Döpiyes elden gitti,
Mini etek çıkalı,
Evlenmek derdi bitti.
...
Dağıtır derdi gamı,
Baldır bacak bayramı,
Çek kızım yukarı çek,
Mini etek zamanı.
...

Mini Mini Mini [Niğdeli Yakup Yüce; (Netfon:ÖC-75-A)]

Ah burçak kara burçak,
Kalçalar kucak kucak,
Mini etekten sonra,
Çıplak moda çıkacak.
...
Gel oğlum cahil olma,
Bu modaya aldanma,
Mini etekli kızı,
Yanarsın sakın alma.

dıkları mizah plağında, mini eteği memur bütçesine benzetirlerken, Rüştü Demirci "Mini etek moda oldu,/Beyoğlu'na kızlar doldu..." diyordu.

Mini Etek Kalkacak!

Her ne kadar moda tarihine "modası geçmeyen" tarzlardan biri olarak adını yazdırsa da her moda gibi mini eteğin de sonu gelmekteydi. Mini etek modasının bitmekte olduğunun Türkiye'de duyulması üzerine de "erkekler" üzüntülerini plaklar aracılığı ile dile getireceklerdir. Bunlardan biri "Mini Etek Kalkacak" adıyla Hüseyin Can tarafından plağa okunmuştu. (Türküola:YA-8687-B). Plakta,

Paris'ten haber geldi
Mini etek kalkacak
Mini etek giyenler
Bu modaya uyacak,
Bütün mini etekler
Müzede asılacak.

Sözleriyle hayal kırıklığı dile getiriliyordu.

"Maksi Etek, Yapana Atmalı Kötek..."

Mini etek modası kısa sürede benimsenmişti ama tekstil üreticileri bu işten pek memnun değillerdi. Kumaş tüketimi azalmış, kazançlar düşmüştü. Tekstilciler mini eteğin mini kârına daha fazla dayanamayınca, 1970'li yılların ilk yarısından itibaren yeniden maksi etek modasını teşvik ettiler. Böylece çok daha fazla kumaş kullanılan maksi eteklerle geçmiş yılların zararını gidermeye çalıştılar. Artık Türkiye tam anlamıyla modanın ana etki alanlarından biri olmuştu. Batıda yeni çıkan bir moda hemen ve önce İstanbul'dan Türkiye'ye giriş yaptığı için doldurulan plaklardan bir kısmı "İstanbul'un Kızları Maksi Giyerler" adını taşıyordu. [Yusuf Özdemir; (Özleyiş:ÖP-517, ŞU-33)]

"Maksi-Taksi"

Maksi modası da kısa süre içinde hem kadın giyimine hem de alay konusu olarak plaklara yansımıştı.[3] Maksi etek giyen kadınlara "çöpçü" deniyordu. "Maksi-taksi" diye anılan yeni modadan erkekler hiç hoşnut olmamıştı. Bu nedenle maksi giyenler "babaannelere", "kundaklı kızlara" benzetiliyor, bacak seyredememekten duyulan rahatsızlık(!) dile getiriliyordu. Antenler adlı gurup "Duyduk Duymadık Demeyin" (Coşkun:HC-986-A) adlı şarkılarında şöyle hayıflanıyorlardı:

Ne güzeldi mini etek,
Açmış gibi kabaklar çiçek,
Nerde çıktı maksi etek,
Yapana atmalı kötek.
Çekmişim, dertliyim,
Kundaklı kızı neyleyim,
Çekmişim, dertliyim,
Nerde bacak seyredeyim.
"Çöpçülere Kalmadı vazife..."

Bir başka plakta bu kez çarpık bacakları saklamak için maksi etek giyildiği, örtünen kadının daha fazla tahrik ettiği ve maksi modasına "hoca"ların çok sevindiği ama zamparaların üzüldüğü belirtiliyordu. Şen Bahriyeliler'in hazırladığı "Mini-Maksi" adlı plakta bu modanın da geçeceği, kadınların "anadan doğma gezeceği" ifadeleri yer alırken şu cümleler işitiliyordu. (Sümbül:SP-505, EŞ-01)]

Çarpık bacaklar örtülecek,
Genç kızlar maksi giyecek,
Çöpçülere kalmadı vazife,
Etekler yolları süpürecek.
Son zamanların ası,
Mini maksi modası,
Onun da modası geçecek...,
Anadan doğma gezecek.
"Farah Diba Modası"

Moda yalnızca kumaş ve giyim ile sınırlı değildi, saçların da modası vardı. 1970'li yıllarda Türkiye'yi de etkileyen tarzlardan biri Diba Modası olarak adlandırılıyordu. Diba Modası, adını eski İran Şahı Rıza Pehlevinin eşi Farah Diba'dan almıştı. Şah Pehlevi ile 1958'de evlenen Farah Diba'nın başı ilgi konusu olmuştu. Zira Farah'ın başındaki diadem tam 2 kilo altınla süslüydü ve ortasında pembe bir elmas vardı. Dünya sosyetesinin de ilgilendiği bu düğün ve evlilik izleyen yıllarda da gündemde kaldı. Kadınlar Farah Diba'nın saç modelini de benimsediler ve kadınların favorisi olan ve "Farah Diba Modası" anılan modeli kendi saçlarına uyguladılar. Kadınlar arasında yaygınlaşan yeni saç stili plaklara konu oldu. Malatyalı Ufuk Erbaş'ın seslendirdiği "Diba Modası" [(Türkofon:TR-M-5747-B) ve (Girgin Plak: NG-6, 4-B)] adlı plak şu sözlerle başlıyordu:

Kız saçının boyası,/Ferah Diba modası,/Bütün güzel kızların,/Canım, canım, canım,/Bana gelsin kazası,/Bana gelsin belası...

"Saçı Meçli Yarim"

Meç, kadınların saçlarını küçük tutamlar halinde değişik renklere, ama en çok sarı ve kahverenginin tonlarına boyamalarına verilen isim. Bu saç modası da yine 1970'li yılların modalarından bir olmuş ve plaklara da

yansımıştı. Yılmaz Süer'in "Saçlı Meçli Yarim" (Devran Plak:D.P.1) adlı plağında "keşke sevmez olsaydım saçı meçli yarim" dediği bir kadın yüzünden düştüğü kötü durumları anlatmaktaydı.

Moda Festivalleri

Modanın her dalında gelişmenin olduğu 1970'li yıllarda ilk moda festivallerinden biri, "1. Akdeniz Tekstil ve Moda Festivali" adıyla 1-7 Haziran 1975'te Mersin'de düzenlenmiş, anısına bir de plak yapılmıştı. "Merhaba Mersin" adını taşıyan plak Ali Kocatepe, Ertan Anapa, Hümeyra, İskender Doğan, Kamuran Akkor, Melike Demirağ, Zafer, Banu ve Hülya'dan oluşan "Amcalar/Yengeler" Vokal Gurubu tarafından seslendirilmişti.[4]

Mehmet Ö. Alkan, Yrd. Doç. Dr.
İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
moalkan@istanbul.edu.tr

1 Aktaran, Çağla Ormanlar; "Giyim Kuşam Modaları" *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999) s. 69-70.

2 "Mini Etekli ve Hovarda" Konuşan: Asuman Arsan, Okuyanlar:Nurhan Varveren-Ahmet Cansever, (Şenay: AY-5620,Şen-238).
Adnan Varveren ve Belkıs Altınay; "Zamanın Derdi (Mini Etek)" Kaynana: Suna Pekuysal (Türkofon: TR-M-5762-A)].
Adnan Varveren; "Mini Etek (Devamı)" (Netfon-36), ve aynı plak (Türkofon: TR-M 5764).
Ahmet Cansever, (Şenay: AY-5620,Şen-238).
Ali Genç;"Mini Etek"(Doğu: AT-10, B-1005).
Ali Rıza Bayraktar; "Mini Etek Modası" (Dilkofon: DIS-5080, D.S.-160).
Ali Toprak; "A) Kızlara Bak Kızlara B) Mini Etek Giyince" (Bozkurt: 118, 35,36).
Antenler; "Duyduk Duymadık Demeyin" (Coşkun: HC-986).
Ateş Böcekleri; "Mini Mini Etekler" (Sahibinin Sesi: 7XTB 3481, 45-AX-3185).
Atilla Temel; "Kazaska" (Dengin; K-5, P.N.-11).
Çayelili Hikmet Engin; "Mini Etekli Kızlar" (Olarika: OB-180-A).
Emin Turgay;"67 Mini Etek Modası"(Tunç Plak TP-34, HAY-67).
Hüseyin Can; "Mini Etek Kalkacak" (Türkola YA 8687-B).
Niğdeli Yakup Yüce; "Mini Mini Mini"(Netfon ÖC-75-A).
Refet Gülerman; "Mini Etekli Sevgilim" (Moral SM-003).
Rüştü Demirci; "Mini Etek" (Odeon: 7XCO 5826, 45-LA-774-b).
Selahattin Cesur; "Mini Etek" (Palandöken 6636, 8072).
Şen Bahriyeliler; "Mini-Maksi" (Sümbül: SP-505, Eş-9-10).

3 Celal Şahin daha önceki "moda" şarkısının sözlerini biraz değiştirerek "Maksi" adıyla yeniden okumuştu. (Balet: BA-50, 7XBLT, 79-82).

4 Ali Kocatepe, Ertan Anapa, Hümeyra, İskender Doğan, Kamuran Akkor, Melike Demirağ, Zafer, Banu ve Hülya; "A) Merhaba Mersin B) Enstürmantal" 1. Akdeniz Tekstil ve Moda Festivali Mersin 1-7 Haziran 1975 (1 Numara: A.K.47).

Mini Etek [Ali Genç; (Doğu:AT-10, B-1005)]

...
Oturur dolmuşlara yapışır dizlerine,
Kontorol var mi diye bakarlar gözlerine.
Mini etek çok gider şoförlerin güçine,
Bir saatte girmezler arabanın içine,
Ne yapsın bu güzeller moda boyle başladi,
Kör olası modaci bu kızlari haşladı.
Dinimize hiç uymaz var burda bir noksanluk,
Daha neler görürük Allah verirse sağlık

Mini Mini Etekler [Ateş Böcekleri; (Sahibinin Sesi:7XTB 3481, 45-AX-3185)]

Belindedir eteği,
Sanki bir bal peteği,
Mini etek baştan çıkarır,

Seksen beşlik dedeyi.
...
Çok kısaldı etekler,
Kovalara giriyor erkekler,
Mini etek modası çıkınca a canım,
Plajlara döndü caddeler.
...
Erkek gibi ensesi,
Açıklık gerekçesi,
Mübarek etek değil
Sanki memur bütçesi.

Maksi Modası [Adnan Varveren; (Netfon:ÖC-149-A)]

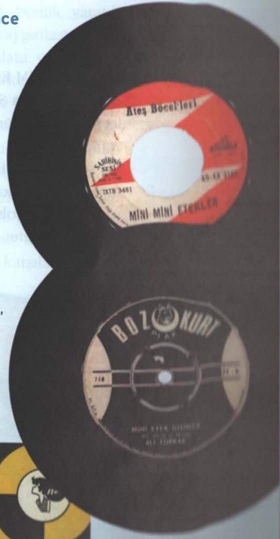
...
Gitti kısa miniler,
Maksi oldu etekler,
Güzel bacak görmekten,
Mahrum kaldı erkekler.
...
Yutturdun sanma kızım,
Kimi aldatıyorsun,
O çirkin bacakları,
Maksi ile saklıyorsun.
...
Uzun eteklerini,
Yerlerde sürüyorsun,
Örtündükçe sen beni,
Çok tahrik ediyorsun.

Mini etek gidince,
Memnun oldu hocalar,
Maksinin modasına,
Bozuldu zamparalar.

Mini Etek Giyince [Ali Toprak; (Bozkurt Plak:118, 34-B)]

[Erkek-]-(Islık)
O ne abla, şu
giydiğin maksi mi
yoksa taksi mi?
[Kadın]-Gözün kör
mü canım? Maksi
işte, maksi.
...
Maksi etek görünce,
Gözlerimiz karardı,
Bizim çocuk da
seni,
Babaannesi sandı.

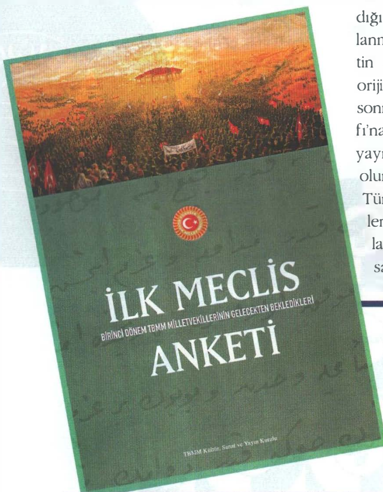
İlk Meclis Anketi

Milletvekillerinin Gelecekten Beklentileri

Necmettin Sahir Sılan'ın 1921-1923 arasında gerçekleştirdiği "Kazanılacak olan milli istiklâl mücâhedemizin feyizdâr ve semeredâr olması neye mütevakkıftır?" sorusundan ibaret anketini birinci dönem milletvekilleri yanıtlar. Milli mücadelede kazanılan başarının kalıcılığı neye bağlıdır?

Nurşen Gürboğa ›

1921'de TBMM Evrak ve Tahrirat Müdürü Necmettin Sahir (Sılan) Bey milletvekillerine yönelik bir anket düzenler. Ankette milletvekillerine tek bir soru yöneltilir: "Kazanılacak olan milli istiklâl mücâhedemizin feyizdâr ve semeredâr olması neye mütevakkıftır?" Ankete ilk yanıt 5 Eylül 1921'de Saruhan Milletvekili Mahmut Celal Bey'den (Bayar) gelir. Mahmut Celal Bey'e göre ulusal bağımsızlık savaşımının bolluk getirici ve verimli olması "maşeri iktisad kudretinin teesüs ve tekâmülüne vâbestedir". Son yanıt ise 8 Nisan 1923'te Bayazıt Milletvekili Dr. Refik Bey'den (Saydam) gelir. Refik Bey özetle kazanılacak başarının sonsuza kadar sürmesinin bilim, uzmanlık ve bunlara dayalı ekonomik gelişme olmak üzere iki esasa dayandığını belirtir. 1921-1923 arasında toplam 315 milletvekilinin yanıtladığı bu ilginç anket uzun yıllar yayımlanmadan arşivlerde bekler. Necmettin Sahir Sılan'ın sağlığında sakladığı orijinal yanıtlar Sılan'ın ölümünden sonra varisleri tarafından Tarih Vakfı'na ulaştırılır. Tarih Vakfı'nın anketi yayımlama teklifi TBMM tarafından olumlu yanıtlanır. Böylece, 20. yüzyıl Türkiye tarihinin en kritik dönemeçlerinden biri olan Milli Mücadele yıllarında, işgale uğramış bir ülkenin savaşımını örgütleyip sonuçlandıran ve yeni bir devletin yasal temellerini atan Birinci Meclis üyeleri, Sılan'ın anketi sayesinde, geleceğin toplumuna dair umut ve beklentilerini bugüne ulaştırmış bulunuyorlar.

İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekten Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yayıma Hazırlayan: Cihangir Gündoğdu, Nisan 2004, 384 s.

Necmettin Sahir Sılan'ın 1921-1923 arasında gerçekleştirdiği anket, Nisan 2004'te TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları tarafından *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekten Bekledikleri* adıyla okuyuculara ulaştı. Yücel Demirel tarafından yeni harflere çevrilen belgelerin Arapça ibarelerini İsmail Kara okudu ve Mete Tunçay da metinleri günümüz diline aktardı. Ahmet Demirel ise ankette yer alan tüm yanıtların bir analizini sunuyor. Ahmet Demirel, yanıtların dağılımını ankete katılan milletvekilillerinin yaşları, mesleki özellikleri, yer aldıkları siyasi gruplar, daha sonraki meclislere seçilip seçilmedikleri ve anketin cevaplandırılma tarihleri kriterlerine göre saptıyor. Verilen yanıtların içerikleri de belli kategoriler altında ayrıştırılarak analiz ediliyor. Demirel'in analizi çerçevesinden bakıldığında gerek yanıtların içeriği gerekse dağılımı ilgi çekici ipuçları veriyor. Ankete yanıt veren 315 milletvekili arasında Milli Mücadele sürecinde öne çıkmış veya erken Cumhuriyet döneminin siyasi seçkinleri içinde yer almış etkin kişiler var. Ankete yanıt vermeyenler

arasında da hayli önemli isimler yer alıyor Aslında ankete ilk yanıtın geldiği 5 Eylül 1921 tarihi itibariyle mecliste yer alan toplam milletvekili sayısı düşünüldüğünde % 89.5 gibi yüksek bir yanıtlama oranına ulaşıldığı görülüyor. Ankete yanıt vermeyen 37 milletvekili arasında ise Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir Paşaların yanı sıra Rauf Orbay Bey ve Ali Fuat Okyar Bey de bulunuyor.

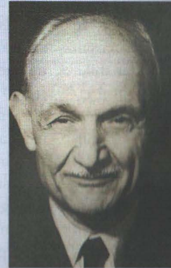
Ankete yanıt vermeyenlerden Mustafa Kemal Paşa, Necmettin Sahir Bey soru kâğıdını uzatınca böyle bir şeye neden teşebbüs ettiğini sorar. Gerçekte Necmettin Sahir Bey'in anketi yapmaya karar verdiği günler aynı zamanda Yunan ordusuna karşı Kütahya-Eskişehir muharebelerinin kaybedildiği, Meclis'in Kayseri'ye taşınmasının tartışıldığı 1921 Temmuzunun kritik günleridir. TBMM arşivinin Kayseri'ye taşınması ardından eşi ve çocuğu da Kayseri'ye giden Necmettin Sahir Bey bu karanlık günlerde böyle bir anket yapmaya karar verir. Mustafa Kemal'e de, vaziyetin kendisini çok mahzun etmesinden dolayı, bir teselli bulmak amacı ile böyle bir suali tertip ettiğini söyler. Mustafa Kemal'den bir iki satır lütfetmesini rica eden Necmettin Sahir Bey'e Mustafa Kemal'in yanıtı ise "Yok be çocuk! Sen bunları toplayasın, eser benimdir" şeklindedir. Sılan'a göre de TBMM Mustafa Kemal Paşa'nın eseridir. Bir daha da Paşa'dan cevap isteme cüretini kendisinde bulamaz. (s. 7)

Anket yanıtlarının belirli kriterlere göre dağılımı hem Birinci Meclis'in bazı özelliklerini doğrulamakta hem de mecliste yer alan grupların eğilimlerini göstermekte. İktidardaki Birinci grup üyelerinin % 88.6'sı Sılan'ın anketine yanıt verirken muhalefetteki İkinci Grup milletvekillerinin ankete yanıt verme oranı % 95.2'dir. Her iki gruba da üye olmayan bağımsızlar ise % 84.4 oranında ankete ilgi göstermişler. Yaş kompozisyonuna bakıldığında Birinci Meclis'te yaşı 30'un altında olan çok genç milletvekilleri bulunduğu gibi çok yaşlı milletvekilleri de görev yapıyorlar. Yaş dağılımına göre anketi cevaplama oranı 35 yaş ve üstü milletvekillerinde, genç milletvekillerine göre biraz daha düşük. Mesleki dağılıma göre ankete gösterilen ilgi de ilginç sonuçlar içeriyor. Mecliste yer alan asker üyelerin % 70.3'ü, din adamlarının % 71.7'si ankete yanıt verirlerken sivil memurların % 71.7'si, eşrafın % 82'si ve son olarak da serbest meslek sahiplerinin % 83'ü ankete yanıt vermişler.

Yukarıdaki sayısal yoğunluklar elbette ki verilen yanıtların içerikleri ile daha anlamlı hale gelebilir. Ahmet Demirel'in tasnifiyle, kazanılacak olan ulusal bağımsızlık savaşının verimli olması için gereken koşullar milletvekillerinin yanıtlarına göre 21 başlık ve alt başlık altında sıralanıyor. Verilen yanıtlara göre ankete katılan milletvekillerinin yarıya yakını ekonomik gelişmeyi en önemli koşul olarak görüyorlar. Ekonomik gelişme koşulunu eğitime önem verilmesi ve cahillikle mücadele konusu takip ediyor. 1921-1923 arasında gerçekleşen askerî mücadeleler ve siyasi dönüşümler dikkate alındığında, ordunun güçlendirilmesi veya siyaset ile ilgili beklentilerin öne geçmesi beklenirken milletvekilleri yanıtlarında ekonomik ve toplumsal iki konuya öncelik vermiş görünüyorlar. Halkın egemen olması ve halk yönetiminin sağlanması koşuluna 89 milletvekili değinirken 75 milletvekili de kararlılık, birlik, beraberlik, azim ve sevginin rolüne inanıyorlar. Adalet, adil yönetim, hızlı adliyenin önemine 73 milletvekili, halkın refah, mutluluğu, sosyal koşulların iyileştirilmesine 56 milletvekili değiniyor. Nasıl bir yönetim beklendiğine gelince 72 milletvekili iyi, temiz, baskıcı olmayan bir yönetim veya uzman kişilerin yönetime getirilmesini başarının koşulları olarak görürken, 68 milletvekili ise şeriat, İslam maneviyatı ve ahlakı, dinî eğitim konusunu vurgularlar. Ulusal bilinç, benlik yaratılması, Türkçe'nin yaygınlaştırılması gibi milliyetçi temalara yalnızca 35 milletvekili değinirken, yasaların egemen kılınması ve hukuk devletine 34 milletvekili; çağdaşlaşma, Batılılaşma ve tutuculuğa son verilmesine 26 milletvekili; bireylerin ve halkın haklarına saygı gösterilmesine ise 16 milletvekili değinir. Yanıtlar arasında Osmanlı hanedanı giderlerinin bütçeden karşılanmaması,

Necmettin Sahir Sılan (1896 - 1992)

İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra gazetecilik yapmaya başladı ve Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan hakkındaki gözlemlerini *Tanin* gazetesinde "Hayat-ı Teşriiye" başlığıyla yazdı. Bir hayli dikkat çekici olan bu yazıları nedeniyle önce Meclis-i Mebusan'da sonra Meclis-i Ayan'da kâtip olarak görevlendirildi. Bir yandan da *Tanin*'de gazetecilik yaşamını sürdürdü. Meclis-i Mebusan'ın 16 Mart 1920'de İngilizlerin baskınına uğramasının ardından çalışmalarına ara vermesi üzerine Ankara'ya geçti ve TBMM'de Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak çalıştı. Cumhuriyetin ilanının ardından Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü görevine getirildi. 1923 - 1927 arasında, hem İsmet (İnönü) Paşa'nın, hem de Ali Fethi (Okyar) Bey'in başbakanlığı sırasında bu görevde bulundu. Ayrıca *Yenigün*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Tanin* ve *İleri* gibi dönemin önemli gazetelerinde yazılar yazdı. 1939'da Bingöl'den, 1943 ve 1946'da Tunceli'den milletvekili seçildi. 1950'de TBMM dışında kaldı. Milletvekilliği sırasında TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği görevi de yapmıştı. (*İlk Meclis Anketi*, s. 26.)

93

sınıf farklılıklarına son verilmesi, sosyalizme yönelme, tek parti yönetiminin kurulması, Türk ve Kürtlerin birliğinin sağlanması, yerel yönetimlerin özerkleştirilmesi gibi önerilere az sayıda olsa da rastlanmakta.

Anket yanıtlarının milletvekillerinin mensup oldukları siyasi gruplara göre dağılımında ekonomi ve eğitim Birinci ve İkinci Grup mensupları ve bağımsızlar için öncelikli iki konu olarak ortaya çıkıyor. Öte yandan Birinci Grup mensupları çağdaşlaşma, Batılılaşma ve bayındırlık işlerine vurgu yaparken, İkinci Grup mensupları halk egemenliği, hukuk devleti, iyi yönetim, asayiş ve bilimsel ilerleme gibi temaları öne çıkartmakta. Bağımsızlar ise şeriat, İslam ahlakı ve maneviyatı gibi konulara diğer gruplara göre daha çok önem vermekte. Milletvekilleri arasında genç yaş grubu ekonomiden sonra ikinci öncelik olarak eğitim yerine halk egemenliğini vurgularken, yaş ilerledikçe bu konunun daha az öne çıkarıldığı görülmekte. Milletvekilleri arasında yaş yükseldikçe şeriat, İslam maneviyatı ve ahlakı, dinî eğitim, adalet ve adil yönetim temaları öncelikli konular olarak yer almakta. Mesleki köken açısından sivil memurlar, serbest meslek sahipleri ve eşraf ekonomi, eğitim ve halk egemenliğinin sağlanması konularını ilk üçte sıralarken asker kökenliler ekonomi, eğitim, azim, kararlılık ve iyi yönetimi, din adamları ise İslam maneviyatı, adil yönetim ve ekonomiyi ilk üç konu olarak sıralamakta.

Ahmet Demirel'in de belirttiği gibi anket yanıtları farklı yöntemler ve analiz kategorileri etrafında çeşitli şekillerde yeniden yorumlanabilir. Milletvekillerinin yanıtları, temsil ettikleri bölgeler, aldıkları eğitim, aile kökenleri, siyasi geçmişleri doğrultusunda da değerlendirilebilir. Ortaya çıkacak bu yorumlar ilginç sonuçlar doğurabileceği gibi Erken Cumhuriyet Dönemi siyasi tarihinin kritik anlarında yer almış milletvekillerinin yanıtları daha sonraki siyasal yaşamları ile birleştirilerek de okunabilir. Kitapta milletvekillerinin kısa yaşam öyküleri ile anket yanıtları bir arada verilmiş. Bu da okuyucuya ayrı bir bağlantı kurma olanağı sağlamakta. Ankete verilen yanıtlardan bir kaçını örneklemek gerekirse, 1920 sonrası siyasi yaşamı süresince İktisat, Ticaret, Maliye ve Dışişleri bakanlığı yapan Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey, siyasi kariyerine uygun olarak en kısa ve net yanıtı verir: "Paraya". İkinci Mecliste kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinden, 1926 İzmir Suikasti yargılamalarında tutuklanan, Amasya Milletvekili Bekir Sami (Kunduh) hayal peşinde koşmamak, gerçekçi olmak ve memleketi kendimiz için değil kendisi için sevmeyi öğrenmek yanıtını veriyor. Benzer bir siyasi kaderi paylaşan Ali Fuat (Cebesoy) ise toplumsal ve ekonomik yaşantıyı çağdaşlaştırmak, batının teknik ve akılcı araçlarını kabul etmek, ulusal ve dinsel gelenekleri, kültürü korumak ve geliştirmek yanıtını veriyor. Uzun yıllar Türk Ocakları'nın başkanlığını yapan Abdullah Suphi (Tanrıöver), Batı uygarlığını insancıl bir uygarlık olarak tanımlarken İslam uluslarını mumya içinde ölmüş bir kalıp halinde tutan ve her şeyi kapsayan muhafazakârlığı bırakmak ve yüzü hayat aşkı, milliyet aşkı ve kazanç aşkına dönük genç bir kuşağı çözüm olarak görüyor. Şeyh Said isyanından sorumlu tutularak 1925'te idam edilen Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya ise etnisite ve ulusallık davalarının ayrılık yarattığını, siyasal ve toplumsal ülkülerin İslamiyet esasına dayanması gerektiğini belirtiyor. İstiklal Mahkemeleri üyelikleri ve baktığı önemli siyasi davalarla ünlenen, Gaziantep Milletvekili Ali (Kılıç) Bey ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun memlekette tam olarak uygulanmasına bağlı buluyor başarıyı. Karesi Milletvekili Kazım (Özalp) Paşa sürekli ve güçlü bir orduyu gerekli görüyor. Oltu Milletvekili Yasin (Haşimoğlu Akdağ) Bey ise kadınların toplum ve kültür yaşamında yetkin bir öğe olması ve askerî ordulardan çok bilim ordularının sürdürülmesini önemli buluyor. Muhafız Müfrezesi Komutanı (Topal) Osman Ağa ve adamlarınca 1923'te öldürülen Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'den, Karakol cemiyetinin kurucularından Sivas Milletvekili Kara Vasıf (Karakol) Bey'e, Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinin düzenlenmesinde etkin rol oynayan Karesi Milletvekili Hacim Muhittin Bey'den (Çarıklı), Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey'e (Ersoy) kadar gerek Milli Mücadele döneminde gerekse erken Cumhuriyet dönemi siyasetinde etkin rol almış bir çok tarihi simayı, ankete verdikleri yanıtlar üzerinden takip etmek hayli ilginç bir karşılaşma.

23 Nisan 1920'de en yaşlı üye Sinop Milletvekili Şerif Bey'in (Avkan) başkanlığında ilk toplantısını yapan Birinci Meclis'in üstlendiği tarihi görev, 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine, 16 Nisan 1923'te sona erer. Meclisin 29 Nisan 1920'de kabul ettiği Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesinde yer alan "yüce hilafet ve saltanat makamını ve Osmanlı ülkesini yabancı güçlerden korumak" amacı ile yola çıkan imparatorluğun bu son çocukları 20 Ocak 1921'de kabul ettikleri Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, yönetim usulünün halkın kendisini yönetmesi esasına dayandığı bir yeni rejimin ve devletin de temellerini atan kuşak olacaktır. Bu olağanüstü dönem içinde meclisin üstünlüğü ilkesini benimseyen, bu ilkeyi kıskançlıkla korumaya çalışan, yarattıkları çok seslilikle Türk siyasi yaşamının en demokratik meclislerinden birini oluşturmayı başaran Birinci Meclis üyeleri ideal toplum kurgularını günümüze bu çalışma ile ulaştırmakta. İlk Meclis Anketi'nin döneme ilişkin külliyat içinde yerini hemen alacağını söyleyebiliriz.

Nurşen Gürboğa
Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Pers Dönemi Anadolu Tarihine Bir Katkı

Oğuz Tekin

Olivier Casabonne, *La Cilicie à l'époque achéménide,* De Boccard, Paris, 2004.

Olivier Casabonne'un kitabı bir, iki ay önce Paris'te yayımlandı. Anadolu'nun eskiçağ tarihine önemli katkılar sağlayacak bilgiler içerdiğinden tanıtılmaya değerdir. Yazar Olivier Casabonne yaklaşık 10 yıldır, bugünkü Adana ve Mersin illerinin kapladığı bölgede, yani antik Kilikia bölgesinde araştırmalar yapmaktadır. Kitap, onun doktora tezi çerçevesinde yürüttüğü araştırmaların sonucudur. Perslerin bir zamanlar Anadolu topraklarında 200 yıl boyunca egemen oldukları düşünülürse, kitabın Anadolu tarihine olan katkıları açıktır.

Büyük Pers İmparatorluğu'nun temelleri, günümüzden yaklaşık 2600 yıl önce bugünkü İran topraklarında atılmıştı. MÖ 9. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde görülmeye başlayan Perslerin ilk kralları hakkında, adları dışında, pek fazla bilgimiz yoktur. Ancak "Büyük" lakaplı Pers kralı Kyros (MÖ 559-529), Med Devleti'ne son vererek, Pers Krallığı'nın MÖ 6. yüzyılda Önasya'nın en büyük gücü olmasını sağlamıştır. Nitekim onun zamanında Persler, MÖ 546'da Lydia Kralı Kroisos'u yenilgiye uğratarak, krallığın başkenti Sardeis'i ele geçirmiştir. Böylece Anadolu 200 yıl kadar sürecek olan Pers egemenliği altına girmiştir.

La Cilicie
à l'époque achéménide
Olivier Casabonne

Kitap esas olarak dört ana bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde Kilikia'nın coğrafi durumu ve topoğrafyası ele alınırken, ikinci bölümde bu coğrafyada yaşayan halklar ve kültürleri işlenmektedir. Üçüncü bölümde, bölgedeki yerleşimler filolojik, nümismatik, epigrafik ve arkeolojik kaynakların ışığında ele alınmakta, bir anlamda bölge ile ilgili kaynaklar gözden geçirilmektedir. Dördüncü bölüm daha ziyade Kilikia'ya ilişkin problemlere ayrılmış görülmektedir. Bu bölüm Büyük İskender'in bölgeye gelişi ve Pers ülkesini fethi ile ilgili bilgilerle son bulmaktadır.

Sikkeler dışında Pers etkisinin görüldüğü bazı kalıntılar arasında Kelenderis'te ele geçen ve bir Persliyi gösteren pişmiş topraktan bir figürin ile (MÖ 4. yüzyıl), bir zamanlar Pers garnizonunun konuşlanmış olduğu Meydancıkkale'de (Kirşu) bulunan iki ortostat üzerinde alçak kabartma olarak betimlenmiş olan sakallı, tiaralı ve Pers giyimli erkek figürlerden oluşan bir prosesyon sahnesini (MÖ 5. yüzyıl sonu) sayabiliriz.

Anadolu'nun en bakir köşelerinden birinin Pers dönemine ışık tutan bu çalışma, gerçekten genel Anadolu Pers tarihi için de önemli bir kaynaktır.

Oğuz Tekin, Prof. Dr.
İstanbul Üniversitesi
otekin58@hotmail.com

Antik Olimpiyat Oyunları

Judith Swaddling, *Antik Olimpiyat Oyunları,* (çev. B. Gürün), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

Ağustos ayında Atina'da yapılacak olan Olimpiyat oyunları nedeniyle, burada, antik Olimpiyat oyunları ile ilgili Türkçe yayımlanmış bir kitaba dikkati çekmenin yararlı olacağını düşündük. Kitap, dokuz başlık içermektedir: Olimpiyat Oyunları: nerede ve neden?, Yerleşme, Kayıtlar ve Kurallar, Hazırlık ve Antrenman, Program, Dallar, Ödül töreni ve Kutlamalar, Politika, Skandal ve Propaganda, Ölüm ve Yeniden Doğuş.

Kitapta, MS 776'dan MS 395'e kadar, bin yıl boyunca, her dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat Oyunları, ayrıntılı bir şekilde, bol renkli resimle birlikte okuyucuya sunulmaktadır.

Türkiye'de Basılan Olimpiyat Pulları (1956-2000)

1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları

1960, 25 Ağustos Roma Yaz Olimpiyat Oyunları

1964, 10 Ekim Tokyo Yaz olimpiyatları

1967, 20 Temmuz Türkiye Birinci Olimpiyat ve Spor Pulları Yarışması

1972, 26 Ağustos Münih Olimpiyatları

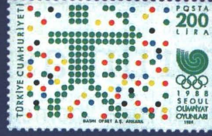

1976, 17 Temmuz
Montreal Yaz
Olimpiyatları

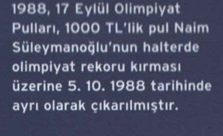
1984, 28 Temmuz
Los Angeles
Olimpiyat Oyunları

1988, 17 Eylül Olimpiyat Pulları, 1000 TL'lik pul Naim Süleymanoğlu'nun halterde olimpiyat rekoru kırması üzerine 5. 10. 1988 tarihinde ayrı olarak çıkarılmıştır.

1992, 25 Temmuz Barcelona Olimpiyat Oyunları

1993, 11
Ağustos
İstanbul 2000
Olimpiyat
Oyunları tanıtım
pulu sürekli
seri.

1996, 27 Temmuz İstanbul '96 Dünya Filateli Sergisi, Blok II Olimpiyat oyunlarının 100. yılı (1896-1996)

2000, 15 Eylül Sidney Olimpiyat Oyunları

Ziya Ağaoğulları
Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu Başkanı

İstanbul'da Sokak Çocuklarının Toplattırılması (1914)

İstanbul şehri, bugün dünyada "homeless" olarak anılan evsiz insanlar ve sokak çocukları gibi toplumsal problemler ile ilk kez Balkan Savaşı yıllarında karşılaşmıştır. İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin Müslüman muhacirleri iskân etmek amacıyla uyguladığı politikalar da son derece yetersiz ve başarısızdır. Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, İstanbul henüz Balkan Savaşı'nda almış olduğu büyük göç dalgasını hazmedebilmiş ve mültecilerin tamamını yerlerine yerleştirmeyi başarabilmiş değildir. İstanbul sokakları hâlâ fakir mülteciler ve kimsesiz çocuklarla dolup taşmaktadır.

Yavuz Selim Karakışla ›

1914'ün Mayıs ve Haziran aylarında İstanbul'da Sultan Ahmed ve Ayasofya civarındaki yangın yerlerini mesken tutmuş olan sokak çocuklarının polis zoruyla sokaklardan toplattırılması ve ebeveyn veya velilerine teslim edilinceye kadar Dârülaceze'de kendileri için özel olarak hazırlanmış olan bir koğuşta geçici olarak misafir edilmelerine ilişkin dört belge Arşivden bir Belge 63. dosyasında yer almaktadır.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 3106/85

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmîyesine
Harîk mahallerinde toplaşmakda ve yatmakda olan çocukların toplatdırılmasına dâir.

Sultân Ahmed ve Ayasofya harîk mahallerinde ebeveynden mahrûm birtakım fakir çocukların sefîl ve perişân bir hâlde toplaşmakda ve hatta geceleri de oralarda yatmakda oldukları görüldüğü ve diğer harîk mahalleri ile ötede beride bu gibi çocukların vücûdu melhûz ve muhtemel bulunduğu ve bunların pây-i tahtda mûcib-i şübhe olacak bir hâl-i esef-iştimâlde dolaşarak sokaklarda beytûtet eylemeleri bi'l vücûh câiz olamayacağı cihetle bunlardan ebeveyn veya velîsi olanların ebeveyn veya velilerine teslîm ve kimsesiz bulunanların da Dârü'l-aceze'ye sevk edilmek üzere toplatdırılması ve ba'demâ dahi bu misillû ahvâle meydân verilmemesi esbâbının istikmâli mütemennadır efendim.
fî 5 Mayıs sene 1330 ve fî 22 Cemâziyyelâhir sene 1332 [18 Mayıs 1914]

BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 1.

Fethin ilk günlerinden başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un nüfusunu kontrol altında tutmak için büyük çaba gösterilmiştir. Başlangıçta, "sürgün" ve "şenlendirme" gibi klasik dönemin kendisine has bazı yöntemleri kullanılarak İstanbul nüfusunda Müslümanların oranı artırılmaya çalışılmıştır. Zamanla, nüfus istenilen düzeye ulaşınca, bu sefer de İstanbul'u göçten ve muhacirlerden korumak gerekmiş, bu amaçla "dahili pasaport" olarak da anılan "mürûr tezkereleri" icad edilmiştir.

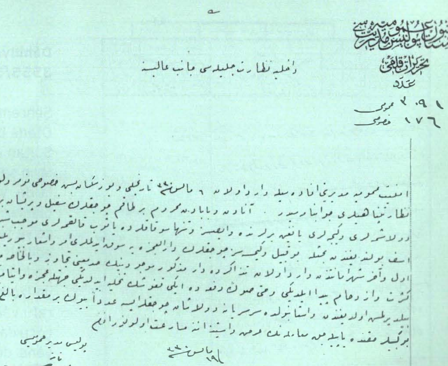
19. yüzyılın başına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanından ve Avrupa'nın ücra köşelerinden İstanbul'a gelenler, özel izinlerle şehre girebiliyor ve şehirde ancak kendilerine tanınan süre kadar kalabiliyorlardı. Özellikle bekâr olarak şehre girenlerin ikâmeti için hazırlanmış "bekâr odaları" ve ticari hanlar özenle denetim altında tutuluyor, oteller sık sık denetleniyordu. Bu baskıcı uygulamaların ve sıkı denetimlerin ortak amacı, İstanbul'u dış etmenlerden korumaya çalışmaktı. İstanbul'u idare eden yöneticilerin ortak özelliği olan bu korumacı politikalar zinciri, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-1878 yıllarında yaşadığı '93 Harbi'nin patlak vermesiyle kırılmış oldu. Osmanlı Ordusu'nu kısa bir süre zarfında bozguna uğratan Rus birlikleri Yeşilköy'e kadar gelip orada bir de zafer anıtı dikiverince, Balkanlar ve Kafkaslar'dan on binlerce aile ve yüz binlerce kişi Osmanlı topraklarına doğru göç etmeye başladı. İstanbul '93 Harbi'nde daha önce hiç karşılaşmadığı kadar büyük bir Müslüman akını ile karşı karşıya kaldı. İstanbul sokakları muhacirlerle doldu taştı. Balkan muhacirlerinin sokaklarda arabalarda gecelediği, camilerin dolup taştığı, insanların sokaklarda soğuktan donduğu, açlıktan öldüğü günler, Namık Kemal gibi vatanperverlerin kaleminden ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

23 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Sultan II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık "istibdâd" rejimi ile özdeşleştirilmiş olan pek çok toplumsal sınırlama ve kısıtlama da yürürlükten kaldırılmış oldu. Hürriyetin doğurduğu çoşku ile İstanbul'a akın eden siyasiler ve Jön Türkler ile birlikte adi tutuklular da salıverildiler, hapishaneler bir anda boşalıverdi. Hürriyeti kutlamak için düzenlenmiş olan gösteriler sona erdiğinde, sokak köpekleriyle ünlenmiş olan İstanbul sokaklarının şimdi de başıboş ve serseri kalmış işsiz güçsüz kişilerin işgaline uğramış olduğu anlaşıldı. İstanbul sokaklarında grevler, gösteriler, mitingler bağırış çağırış sürüp gidiyordu. Gazeteler de bunların haberleriyle dolup taşıyordu. İttihâd ve Terakki Cemiyeti iktidara geçer geçmez üç yasadan oluşan bir "zabt ü rabt" paketi çıkardı: II. Meşrutiyet'in ilk yılında sayıları bine ulaşacak olan gazete ve dergileri kontrol altına alabilmek için bir Basın Yasası; 1908 yılının Ağustos ve Eylül ayına damgasına vurmuş olan grevleri durdurmak için Tatil-i Eşgâl Kanûn-ı Muvakkati ve nihayet sokakları kontrol altına alabilmek için Sultan II. Abdülhamid tarafından 1895'te çıkartılmış olan bir nizamnameden[1] hareketle düzenlenen bir Serseri Nizamnamesi.

"Serseri ve Mazanne-i Sû' Eşhâs Hak-

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmîyesi
Tahrîrât Kalemi
Aded
Umûmî: 3091
Husûsî: 176

Dâhiliye Nezâret-i celîlesi cânib-i âlîsine
Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti ifâdesiyle vârid olan 6 Mayıs sene 1330 tarihli ve yüz seksen beş husûsî numerolu tezkire-i aliye-i nezâret-penâhîleri cevâbnâmesidir. Anadan ve babadan mahrûm bir takım çocukların sefîl ve perişân bir hâlde pây-i tahtda dolaşmaları ve geceleri yangın yerlerinde ve ıssız ve tenhâ sokaklarda yatıp kalkmaları mucîb-i şübhe ve bâis-i esef bulunduğundan bahisle bu kabîl ve kimsesiz çocukların Dârü'l-aceze'ye sevk edilmeleri emr ü iş'âr buyuruluyorsa da evvel ve âhir Şehremâneti'nden vârid olan tezâkirde dâr-ı mezkûr mevcûdunun hadd-i muayyeni tecâvüz ve bi'l-hâssa muhâceret sebebiyle keserret ve izdihâm peydâ eylediği ve hatta son def'a da iki koğuşun tahliye edildiği cihetle aceze ve eytâm gönderilmemesi bildirilmiş olduğundan ve İstanbul'da serseriyâne dolaşan çocuklar ise adeden büyük bir mikdâra bâliğ bulunduğundan bu gibiler hakkında yapılacak muâmelenin arz ü istizânına müsâraat olunur efendim.
fî 19 Mayıs sene 1330 [1 Haziran 1914]
Polis Müdür-i Umûmîsi nâmına
Said

BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 2.

İstanbul'da Sokak Çocuklarının Toplattırılması (1914)

kında Kanun" yani serseriler ve şüpheli şahıslar hakkında çıkarılmış olan serseri nizamnamesinin ilk maddesi serseri ve "mazanne-i sû'" şahısları şu şekilde tanımlamıştır:

> Hiçbir vâsıta-i mâişeti bulunmadığı ve çalışma kudreti olduğu hâlde lââkall iki aydan beri bir günâ kâr ü kesb veya san'atla meşgûl olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için teşebbüsât-ı lâzımede bulunduğunu isbât edemeyip şurada burada dolaşan kimseler serseri itlâk olunur. Çalışmaya muktedir iken tese'ülü vâsıta-i mâişet ittihâz edenler dahi serseri add olunurlar.[2]

Serseri Nizamnamesi ile II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul sokaklarına doluşan ve sayılarının 10.000'i aştığı söylenen eski mahkûm, başıbozuk, başıboş, serseri kişilerin temizlenmesine ve özellikle de fırsattan istifade İstanbul'u mesken tutmuş olan dilencilerden şehrin arındırılmasına çalışılmıştır.[3]

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, benzeri bir göç dalgasını 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşı'nda alınan yenilgiler sonrasında da yaşamıştır. Osmanlı Ordusu'nun Bulgar, Yunan, Sırp ve Karadağ ordularına yenilerek Çatalca hattına çekilmek durumunda kalması, Edirne ve Selanik şehirlerinin düşmesi, giderek bütün Rumeli'nin elden çıkacağı havasını doğurmuştur. Bu nedenle, Balkanlar'dan kitleler halinde büyük bir Müslüman muhacir akımı İstanbul'a ulaşmış, şehrin zaten kıt olan kaynakları giderek kimseye yetişmez bir hale gelmiştir.

İstanbul şehri, bugün dünyanın her yerinde "homeless" olarak anılan evsiz insanlar ve sokak çocukları gibi toplumsal problemler ile ilk kez Balkan Savaşı'nın acı günlerinde bu büyük boyutlarda karşılaşılmıştır. İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin bu Müslüman muhacirleri iskân etmek amacıyla uygulamaya koymuş olduğu politikaların son derece yetersiz ve başarısız olduğu ortadadır.[4] 28 Haziran 1914 günü I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde, İstanbul henüz Balkan Savaşı'nda almış olduğu büyük göç dalgasını hazmedebilmiş ve mültecilerin tamamını yerlerine erleştirmeyi başarabilmiş değildir. İstanbul sokakları hâlâ fakir mülteciler ve kimsesiz çocuklarla dolup taşmaktadır.

Arşivden Bir Belge dizisinde yer alan belgeler, Avrupa'da I. Dünya Savaşı başlamadan bir ay kadar önce İstanbul'un sokak çocuklarına karşı almış olduğu polisiye önlemleri gün ışığına çıkarmaktadır. İlk belgemiz Dahiliye Nezareti'nin İstanbul Polis Müdürlüğü'ne 18 Mayıs 1914 günü yazmış olduğu bir tezkeredir.[5] Bu belgeye göre, özellikle Sultan Ahmed ve Ayasofya civarında bulunan yangın yerlerinde toplanan "fakir, sefîl ve perişân" sokak çocuklarının medeni bir başkente yakışmayacak şekilde sokaklarda dolaşmakta ve hatta sokaklarda yattıkları görülmektedir. Dahiliye Nezareti bu sokak çocuklarının polis marifetiyle toplanmasını, ebeveyn ve velileri olanların ailelerine teslim edilmesini, ailesi olmayan kimsesiz çocukların da Dârülaceze'ye teslim edilmesini istemekte, bir daha böyle bir halin ortaya çıkmaması gerektiğini vurgulamaktadır.[6]

İkinci belgemiz, İstanbul Polis Müdü-

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 3555/56

Şehremânet-i aliyesine
Ötede beride serseriyâne toplaşan çocuklar hakkında.
Sultan Ahmed ve Ayasofya harîk mahallerinde bir takım fakir çocukların sefîl ve perişân bir hâlde toplaşmakda ve hatta geceleri de oralarda yatmakda oldukları görülmesi üzerine bunlardan ebeveyni olanların ebeveyn ve velîlerine ve kimsesiz olanların da Dârü'l-aceze'ye sevkleri lüzûmu İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmîyesi'ne teblîğ edilmiş idi. Cevâben alınan tezkerede Dârü'l-aceze mevcûdunun hadd-i muayyeni tecâvüz ve bi'l-hâssa muhâceret sebebiyle keserret ve izdihâm peydâ eylediğinden aceze ve eytâm gönderilmemesi taraf-ı vâlâlarından iş'âr edillmekde olduğu bildirilmiş ise de bu misillû çocukların pây-i tahtda bir hâl-i esef-iştimâlde ötede beride serseriyâne dolaşmaları bi'l-vecîbe gayr-ı câiz bulunmuş olmağla Dârü'l-aceze'de bunlar için bir mahall-i mahsûs tedâriki muvâfık ise icâbının îfâsıyla neticesinin inbâsı bâbında.
fî 22 Mayıs sene 1330 ve fî 10 Receb sene 1332 [4 Haziran 1914]

BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 3.

riyeti'nin Dahiliye Nezaretine yazmış olduğu 1 Haziran 1914 tarihli cevap yazısıdır.[7] Polis Müdüriyeti sokak çocuklarının toplanması ve kimsesi olmayanların Darülaceze'ye sevk edilmelerini istiyorsa da, Balkan Savaşı'nda alınmış olan büyük göç dalgası nedeniyle Darülaceze'nin zaten belirli olan kapasitesinin çoktan aşılmış olduğunu ve son olarak da iki koğuş boşaltıldığı için Darülaçeze yetkililerinin kendilerine sokak çocuğu gönderilmemesini istediklerini anlatılmaktadır. Çaresiz kalmış olduğu anlaşılan Polis Müdüriyeti, "İstanbul'da serseriyâne dolaşan çocuklar ise adeden büyük bir mikdâra bâliğ bulunduğundan, bu gibiler hakkında yapılacak muâmelenin" kendilerine bir an önce bildirilmesini istemektedir.[8]

Üçüncü belgemiz, Dahiliye Nezareti'nin İstanbul Polis Müdüriyeti'nin bu olumsuz cevabı üzerine Darülaceze'nin bağlı bulunduğu Şehremâneti'ne hitaben yazmış olduğu 4 Haziran 1914 tarihli tezkeredir.[9] Dahiliye Nezareti sokak çocuklarının durumunu özetledikten sonra, Darülaceze'de barındırılmakta olan nüfusun belirlenmiş olan kontenjanları çoktan aştığı ve Balkan Savaşı'nda alınan göçler nedeniyle izdiham oluştuğu gerekçesiyle bu kurumun sokak çocuklarını barındırmak istemediğine değinilmekte ve "bu misillû çocukların pây-i tahtda bir hâl-i esef-iştimâlde ötede beride serseriyâne dolaşmaları bi'l-vecîbe gayr-ı câiz bulunmuş olmağla Dârü'l-aceze'de bunlar için bir mahall-i mahsûs tedâriki muvâfık ise icâbının îfâsıyla neticesinin inbâsı" istenmektedir.

Dördüncü ve son belgemiz, Dahiliye Nezareti'nin bu yazının cevabını bile beklemeden aynı tarihle İstanbul Polis Müdürlüğü'ne gönderdiği cevap yazısıdır.[10] Buna göre İstanbul'daki sokak çocukları toplanacak, taşradan gelmiş olanlar geldikleri yere geri gönderilecek, anası babası veya velisi bulunanlar ailelerine teslim edilecek, muhacir olarak gelmiş oldukları anlaşılanlar İskân-ı Muhâcirîn Müdüriyeti'ne verilecek, ve kimsesiz oldukları anlaşılan çocuklar için de Darülaceze'de bir koğuş düzenlenerek orada barındırılacaklardır. Dahiliye Nezareti bundan sonra bu gibi "sokak çocuklarının toplaşmalarına meydân verilmemesi" gerektiğini İstanbul Polis Müdüriyeti'ne bir kez daha önemle hatırlatmaktadır.[11]

İlginçtir, İstanbul'da başıboş dolaşan sokak çocuklarına İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamid'in "istibdâd" döneminden miras kalmış olan Serseri Nizamnamesi hükümlerinin uygulanması hiç düşünülmemiştir.

Yavuz Selim Karakışla, Boğaziçi Üniversitesi

1 *Serseri ve Mazanne-i Sû' Erbâbından Olan Eşhâs Hakkında Nizâmnâme*, Dersaâdet: Kasbar Matbaası, 1313, 16 s.
2 *Serseri ve Mazanne-i Sû' Eşhâs Hakkında Kanûn*, Dersaâdet: Matbaa-i Cihân, 1327, 7 s.
3 Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet, 1876-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 65-67.
4 Fuat Dündar, *İttihad ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 39-245.
5 BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 1.
6 Vesika: 1
7 BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 2.
8 Vesika: 2.
9 BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 3.
10 BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 4.
11 Vesika: 4.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 3556/118

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmîyesine
Ötede beride serseriyâne toplaşmakda olan çocuklar hakkında.
19 Mayıs sene 1330 tarihli ve 3091/176 numerolu tezkerelerine cevâbdır. Harîk mahallerinde ve ötede beride serseriyâne toplaşmakda olan çocuklardan taşralı olanların mahallerine velîleri nezdine ve muhâcirîn bulunanların münâsib mahallere i'zâmları zımnında İskân-ı Muhâcirîn Müdüriyeti'ne sevkleri lâzım geleceği ol vechile îfâ-yı muktezâsı ve kimsesiz olan diğer çocuklar için de Dârü'l-aceze dâhilinde bir mahall-i mahsûs tedârik olunması lüzûmu Şehremânet-i alisine bâ-tezkere iş'âr kılınmağla bu bâbda emânet-i müşârünileyhâ ile hall-i mes'ele edilmesi behemehâl pây-i tahtda bu kabîl çocukların toplaşmalarına meydân verilmemesi münhâdır efendim.

fî 22 Mayıs sene 1330 ve fî 10 Receb sene 1332 [4 Haziran 1914]

BOA, Dâhiliye Nezâreti, DH.EUM.EMN., Sıra: 2290, Dosya: 77, Gömlek: 24, Aded: 4, 10.B.1332, Vesika: 4.

L'Illustration'dan Seçmeler

1912 Depremi

Hazırlayan: Edhem Eldem

TÜRKİYE'DE DEPREM

9-10 Ağustos günleri, Orta Avrupa'nın bazı ülkelerine, hatta Fransa'da Provence bölgesine kadar etkileri hissedilen depremler meydana geldi. Bu depremlerin merkezi Türkiye'de, İstanbul'a yakın bir bölgede bulunuyordu ve maalesef bazı yerlerde çok ciddî hasarlar yaşandı.

Marmara Denizi'nin her iki yakasında, ve özellikle Avrupa yakasında, gerçek bir facia meydana geldi. Birçok yerde yangın sismik sarsıntıların başladığı işi tamamladı ve depreme dayanabilmiş olan bazı köyler tamamen alevlerin kurbanı oldu. Virginian adındaki bir kargo gemisinin kaptanı, erimiş lav gibi fokurdayan bir denizin üzerinde seyredip, kâh karanlığa gark olan, kâh o dehşetli alevlerin ışığıyla aydınlanan Çanakkale Boğazı sahillerinde alev alev yanan Hora [bugünkü Hoşköy], *Myriofito* [Mürefte], *Milia* [bugünkü Melen] *gibi boş isimlere sahip kasabaların durumunu aktardı. Sayfalarımızda her iki felâketin birleşerek Hora ve Ganos'ta* [bugünkü Gaziköy] *nasıl bir yıkıma neden olduğunu görmek mümkün. Bu felâket görüntüleri sahil boyunca kilometrelerce tekrarlanıyor. Çanakkale'de, boğazın Asya yakasındaki girişinde, oturulabilecek tek bir ev kalmamış gibi. Konsoloslukların hiçbiri felâketten yara almadan kurtulamadı. Fransız Konsolosluğunun personeli bahçede kamp kurmak mecburiyetinde kaldı.*

Petrol depolarının yer aldığı Mürefte'de yangının dehşetengiz olduğu tahmin ediliyor. Sadece bu küçük kasaba için 300 ölü ve 600 yaralıdan bahsediliyor! Sokakların ortasında kaynar sular akıyordu. Edirne, Rodosto [Tekirdağ], Silivri, Şarköy... Yıkılan bütün kasaba ve köylerin listesini çıkarmak mümkün değil. Sadece Çorlu'da 200 ev harabe haline döndü; bir o kadarı da Şarköy'de.

İstanbul daha az etkilendi; gene de birkaç bina ciddî şekilde hasar gördü.

Tarihte hatırlanabilen en korkunç felâketlere benzer bir dehşet yaşandı.

1912 Depremi

1912 yılının Ağustos ayında Marmara bölgesi çok şiddetli bir depremle sarsılmıştı. Richter ölçeğinde 7.3 veya 7.4 şiddetinde olduğu tespit edilmiş olan bu depremin merkezi, bugün Gaziköy adını almış olan Ganos köyü yakınında bulunuyordu. Depremin merkezine yakın olan köy ve kasabalar, başta Şarköy, Mürefte ve Hora (bugünkü

Ganos köyünün harabeleri.

Hoşköy) olmak üzere büyük bir yıkım geçirmiş, çok can ve mal kaybına uğramıştı. Deprem kadar, depremden sonra çıkan yangınlar hasarın büyük bir kısmına neden olmuştu. Dönemin kaynaklarına göre, 707'si Mürefte'de, toplam 1.115 kişi hayatını kaybetmiş, 9.000 kadar ev tahrip olmuş, maddi hasarın ise 200.000 lira civarında olduğu tespit edilmişti.[1] L'Illustration dergisi de olaydan iki hafta kadar sonra, 24 Ağustos 1912 tarihli 3626 numaralı sayısında yer ayırarak bu depremi tarihin en korkunç felâketlerinden biri olarak sunmuştu. Ganos ve Hora köylerinde yaşanan yıkımı fotoğraflarla belgeleyen dergi, ilginç bir şekilde daha fazla sayıdaki fotoğrafı Çanakkale'deki yabancı konsoloslukların maruz kaldıkları zararı göstermek için kullanmıştı. Oysa, depremin Çanakkale'deki etkisi çok daha hafif, yol açtığı hasar ise, fotoğraflardan da anlaşıldığı gibi, çok daha sınırlı kalmıştı. Fotoğraflardaki bu dengesizlikte bir art niyet aramaktansa, derginin kendi okuyucusuna hitap edebilecek konuları seçmeye gayret ettiğini düşünmek herhalde daha doğru olacaktır. Ayrıca, derginin fotoğraf temin etmek konusunda zorlanmış olabileceği de düşünülmelidir. Zaten, resimlenen üç konsolosluğun arasında Fransız Konsolosluğunun yer almaması, ya bu binanın resimlenecek kadar zarar görmemiş olduğunu, ya da fotoğraf elde etmek konusunda ciddi zorluklar yaşandığını akla getirmektedir.

Çanakkale'de Hollanda, Yunanistan (üstte) ve Avusturya-Macaristan (yanda) Konsolosluk binalarının depremden sonraki görüntüleri.

Çanakkale Boğazı sahillerinde Hora kasabasından arta kalanlar. Fotoğraflar: C. E. S. Palmer ve N. Parodi.

Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay

Ağustos 1904

Hazırlayan: Emel Seyhan

Baloz Harik-i Fecisi

[***İkdam***, **10 Ağustos 1904**] Evvelki gece saat iki buçukta Galata'da Doğruyol'da Yunan tebasından Triyandafil'in makarnacı ve bakkaliye mağazasından ateş zuhur edip yanındaki tütüncü dükkânıyla üzerindeki Virjini Balozu'nun muhterik olduğu yazmıştık.

Buna dair aldığımız malumata göre gece saat iki buçuk raddelerinde makarnacı ve bakkaliye mağazasının müsteciri Triyandafil tezgâhının üzerine başını koyup uyumakta ve tuzcu Gligor ile Foti yanıbaşında oturmakta imişler. Çıraklar mağazanın arka cihetindeki mahalden numunelik çıkarmakla meşgul bulundukları esnada tahta perdenin yanından birden bire ateş zuhur ettiğini görmüşler ve ustalarına hitaben aman yanıyoruz diye haykırmışlar, Triyandafil uyanmış diğerleriyle dükkânın arka cihetine gidince alevin tavana sirayet edip müthiş bir surete etrafa yayıldığını görmüşler. İtfasına muvaffak olamayarak tahlis-i can için dükkândan dışarıya kendilerini atmışlardır. Bu sırada memurin-i zabıta ile tulumbalar ve ahali yetişmiş ise de yangının ibtida-yı zuhurunda mağazada bir çok petrol ile memlû [dolu] tenekeler bulunduğu ve bunlarda birden bire iştiâl [alev aldığı] eylediği cihetle alev dükkânın kapısından harice çıkarak balozun pencerelerini ihata etmiş. Arka cihetten dahi ateş balozun döşemelerine sirayet ederek tevessü eylemiş [yayılmış]. Harikin ilk zuhurunda balozda bulunan ve miktarı yetmişe tecavüz eden erbab-ı sefâhat yangından haberdar olmadıklarından eğlencelerinde devam eylemekte bulunmuş ve ateş tam balozun pencerelerini sarınca işten haberdar olduklarından herkes canını kurtarmak çaresine tevessül eylemiştir. Halbuki harik beş dakika zarfında tevessü edivermiştir. Virjini Balozu tamamıyla mağzanın üzerinde olup merdiveni mağzanın yanındadır. Burası gayet dar ve gayrı muntazam bir merdivendir. Balozdaki ahali merdivenden hücum ederek yek diğerini çiğnemeğe başlamış. Zaten bed-mest bir halde sarhoş oldukları için muvazeneyi büsbütün şaşırmışlardır. Bu sırada kimisi düşmüş ve diğerleri de bunları iterek geçmekte bulunmuşlardır. Baloz müsteciresi Virjini ise tezgah başında oturmakta iken harikten haberdar olmasıyla hırs ve tama' saikasıyla kendisini kurtarmağa teşebbüs etmeyerek mezkûr balozun üzerinde bulunan odasında mahfuz altı yüz lira mikdarındaki parasını elde etmek üzere balozun arka cihetinde abdeshane yanından odaya çıkan bir dar merdivenden yukarı fırlamıştır. Merkumenin yukarı çıkmasını müteakip ateş ve duman balozun derununu kaplamıştır. Virjini ve validesi yukarı katta dumandan boğulmak derecesine gelmiş ve paraları alamadıktan başka hayatlarını üste vereceklerini anlayınca tahlis-i can teşebbüsünde bulınmuşlardır. Lâkin merdivenden aşağı inmek kabil değil. Virjini ile validesi kendilerini balozun sağ cihetindeki tütüncü dükkânının odaları üzerindeki taraçaya atmışlar. Burada da duman kendilerini tazyik ettiğinden yol bulamamışlardır. Nihayet tütüncü dükkânı üzerindeki odalara girip merdivenden aşağı inmişler ve bu sayede canlarını kurtarmışlardır.

Balozdaki ahali ise kendilerini kurtarmak için bir kısmı balozun pencereleri tarafına bir kısmı da merdiven başına toplanarak feryada başlamışlar ve pencerlerden girmekte olan alev bunları bütün bütün dehşet içinde bırakmıştır. Bu sırada merdiven dahi yavaş yavaş iştiâle [tutuşmaya] başlamış. Bu sırada servitörlük eden Katina merdiven aşağı düşmüş ve ahali kendisini çiğneyerek çıkmışlardır. Komiser Tufan ve belediye çavuşu Hurşit Efendiler yetişerek merhumeyi güç belâ tahlis eylemişler. Diğer servitör Sofya dahi merdivenden yuvarlanarak düşmüş bu sırada kolundan ve sair bazı mahallerinden muhterik olduğu halde tahlis edilmiştir. Bu sırada bir taraftan ateş tevessü eylemekte, duman tekessür ve tekâsüf etmekte [çoğalıp yoğunlaşmakta] hiç kimse baloza takarrüb edememekte [yanaşamamakta] idi.

Merdivenin başında ve ortasında bulunan ahali çıkamayacak bir hale gelmiş, ateş balozun her cihetini kaplamış, döşemeler çökmeye, merdiven yıkılmaya başlamıştı. Kurtulamayarak kalanların henüz miktarı malum olmayıp cümlesi enkaz altında kalmışlardır.

Mezkûr balozun dar bir kapısından başka arka cihetinde ve yan tarafında çıkılacak hiç bir mahal yoktur. İşte bu hal harikin şu tarz-ı fecide neticelenmesine sebebiyet vermiştir. Mezkûr balozun altındaki makarnacı mağzası ile ufak bir tütüncü dükkânı kâmilen ve bakkaliye mağazasının ittisalindeki diğer tütüncü ve saatçi dükkânıyla karşı cihetindeki yeni otelin pencere çerçeveleri kısmen muhterik olmuştur.

Ateş asma lambanın iştiâlinden veya çırakların adem-i dikkat eseri olarak kibrit atmasından zuhur ettiği mervidir. [rivayet olunur]

Bakkaliye mağzasının derunundaki eşya beş yüz liraya, tütüncü dükkânının eşyası kırk beş liraya, Saatçi Arşak'ın dükkânındaki eşya da altmış beş liraya sigortalı imiş.

Mezkûr yangında sirkata ictisar eden [hırsızlığa yeltenen] bazı yangıncılar derdest edilmiş ve çarptıkları saatlar memurin-i zabıta tarafından ellerinden alınmıştır.

Mezkûr harikin karşısında kasap Yani'nin dükkânı üzerindeki odaların iştiâl edip derununda bulunan Kosti, Vangeli, Marika ve Eleni namında dört kişi muhterik olmak derecesinde iken Salmatomruk Karakolu'nda müstahdem polis Erzincanlı Osman Zeki Efendi tarafından tahlis edilmiştir. Deniz zabıtasında müstahdem olup mahall-i harikte bulunan polis Halid Efendi'nin başına ebniyeden [binalardan] sokağa atılan bir kahve değirmeni isabet ederek tehlikeli surette mecruh olmuştur..

Mezkûr baloz büfecisinin muhterik olduğu zannedilmektedir. Tulumbacı Bogos ve Koço namlarında iki şahsın dahi meydanda bulunmamasından muhterik oldukları rivayet olunmaktadır. Hedm ameliyatının devamı müddetince tramvay tatil-i hareket eylemiş ise de dün akşam yine işlemeye başlamıştır.

Mezkûr harikde bir çok kimsenin muhterik ve ya enkaz altında kalıp telef olduğu muhtemel bulunmaktadır.

Binalarda Sanat-ı Mimari

[*İkdam*, 5 Ağustos 1904] *Levant Herald* gazetesi Beyoğlu Caddeleri'nin tevsiine [genişletilmesine] dair yazdığı bendde diyorki:

"Bu gün Saint Mari Kilisesi'nin sağ ve solundaki binalar hedm edilmekte [yıkılmakta] olduğundan bu sokak kariben tevessü ederek [genişleyerek] civarda oturan ahalinin sıhhati temin edilmiş olacaktır. Bittabi hedm edilen binaların yerine ebniye-i cedide [yeni binalar] inşa edilecektir. Daha şimdiden duvarların süratla irtifa peyda etmekte olduğu görülüyor. Zaten bu satırları yazmaklığımıza sebeb olan şey de yeni binaların inşasına ibtidâr edilmesidir [başlanmasıdır].

Büyük merkez-i idarelerin cümlesinde yeni binalara nezarete memur olmak üzere belediyece teşkil edilmiş bir komisyon mevcuttur. Bu komisyon yeni binaların planlarında bilhassa cepheleri nazar-ı tetkikten geçirir. İnşası mutasavver olan binalar hakkında beyan-ı fikir ve mütâlaa etmek belediye idarelerinin hakkıdır. Bu inkâr edilemez çünkü bir binanın tarz-ı inşası bir güzel sokağın manzarasını büsbütün ihlâl edebilir.

عثمانلی هنرورانندن ضیا بك یکی بر چاشیر ماکنه‌سی ایجاد ایلمشدر . بوماکنه سایه‌سنده چاشیر ییقامق خصوصنده هم زمانجه ومشقتجه موجب استفاده اولیور وهم ده صابونجه کلیتلی تصرف تأمین ایدیلیور. ماکنه‌یه بر قزغان چاشیر بردن یرلشدیریلیر برنجی صووده چاشیرك هر طرفی ازجمله قول، یقه وپاچه‌لرینی ایکنجی صووده پیره ، تخته قوروسی لکه‌سنی کمال سهولتله چتیله‌رك تمیزلر وقایناتمغه حاجت قالماز . مذکور چاشیر ماکنه‌سی مغازه‌سنده صیجاق صو ایله چاشیر ییقانوب تجربه‌سی یاپیلمق ومخیر اولمق شرطیله صاتیلیر . فیأتی ۲۵۰ و ۱۵۰ غروشدر.

چاشیر صیقمق ایچون اوروپادن جلب ایدلمش ماکنه‌لرده موجوددر . مشتریلرمزه سهولت اولمق اوزره تقسیطله دخی صاتیلور. طشره‌لردن وقوعبولان سپارشات بلا تأخیر ارسال اولنور.

مغازه‌سی : درسعادتده فنجانجیلر یوقوشنده شرق خاننده نومرو ٤

٨

Müjde: Çamaşır Yıkamak Kolaylaştı

[**Sabah, 13 Ağustos 1904**] Osmanlı hüner-verânından Ziya Bey yeni bir çamaşır makinası icat eylemiştir. Bu makina sayesinde çamaşır yıkamak hususunda hem zamanca ve meşakkatce mucib-i istifade oluyor ve hem de sabunca külliyetli tasarruf temin ediliyor. Makinaya bir kazan çamaşır birden yerleştirilir. Birinci suda çamaşırın her tarafını ez-cümle kol, yaka ve paçalarını ikinci suda pire, tahtakurusu lekesini kemâl-i sühûletle çitileyerek temizler ve kaynatmaya hacet kalmaz. Mezkûr çamaşır makinası mağazasında sıcak su ile çamaşır yıkanıp tecrübesi yapılmak ve muhayyer olmak şartıyla satılır. Fiyatı 250 ve 150 kuruştur.

Çamaşır sıkmak için Avrupa'dan celb edilmiş makinalar da mevcuttur. Müşterilerimize sühûlet olmak üzere taksitle dahi satılır. Taşralardan vuku bulan siparişat bilâ-tehir irsal olunur.

Mağazası: Dersaadet'te Fincancılar yokuşunda Şark Hanı'nda numara 4.

Dersaadet'de ve bilhassa Beyoğlu'nda ufak bir gezinti şehrimizde böyle bir komisyona ne dereceye kadar lüzum olduğunu anlatmak için kâfidir. Zannedilir ki kalfalarımız sanayi-i mimariyenin, bedâyi-i sanatın düşmanı olup bil-iltizâm [kasıtlı olarak] çirkin binalar inşa ediyorlar. Böyle kalfaların yaptıkları binalar hiç bir tarz-ı mimariye tevâfuk etmez [uymaz]. O garip şekiller hiçbir şeye benzemez. Tarz-ı mimari-i şarkiye ait olduğu iddia edilen binalar böyle olduğu gibi güya garp tarz-ı mimarisinde yapılan ebniye-i cedide de dahi mimarlığın kavâid-i esasiyesinden hiç biri mahall-i tatbik bulamaz. Halbuki bir mimar inşa edeceği binanın tenasüb ve zarafetini düşündükten maada o bina yanında bulunan veya inşası mukarrer olan ebniyeyi dahi nazar-ı dikkate alır. Dersaadet kalfaları hiss-i sanattan mahrumdurlar. Kendilerine tevdi olunan binaların planlarını ale'l-acele evlerinde tersim ederek [çizerek] binanın arsaya tevâfuk edip etmeyeceğini asla düşünmezler.

Bu hale bir nihayet vermek için bazı tedabir ittihazına lüzum vardır zannederiz. Zaten bir kaç sene evvel ebniye inşaatının tarz-ı mimari-i şarkiye tevfiki hususuna irade-i seniyye-i hazret-i padişahî şeref-sudûr buyrulmuş idi. İrade-i seniyye-i cenab-ı hazret-i padişahînin mutazammın olduğu hikmet muhtac-ı izah değildir. Çünkü şarkta en münasip tarz-ı mimari, tarz-ı mimari-i şarkidir. Şark ve garp tarz-ı mimarileri mukayese edilecek olursa tarz-ı mimari-i şarkinin gayet ahenktar, şairane, tarz-ı mimari-i garbinin ale'l-ekser [çoğunlukla] ağır, soğuk olduğu görülür. Binaenaleyh bu güzel memleketimize yakışan tarz tarz-ı mimari-i şarkidir. Fakat bu meselenin sanayi-i nefise, sanat-ı mimari mensuplarından mürekkep bir komisyon teşkiliyle müzakere edilmesi ve bu komisyonun yalnız Beyoğlu'ndaki inşa edilen binalara değil, bütün ebniye-i cedideye nezaret etmesi icap eder."

Refikimizin mütâlaasına tamamen iştirak ederiz. Fi'l-hakika kalfalarımız inşaatta sanat-ı mimarinin hiç bir kaidesine riayet etmezler. Daha doğrusu vâkıf değildirler. Kalfaların münasebetsizliği en ziyade sayfiye olan mahallerde görülür. Bi'l-farz Erenköyü'nde bir kaç güzel bina olmakla beraber diğerleri sanata, zevk-i selime katiyyen tevafuk etmez bir tarzda inşa edildiğinden bunlar letâfet-i tabiiye-i mevkiie ile asla mütenasip değildir.

Sokak Kızları

[*Sabah*, **15 Ağustos 1904**] Karşı gazetelerden biri diyorki :

Bir kaç ay mukaddem sokaklarda dolaşarak kibrit satmak bahanesiyle kahvehane ve birahaneler medhalinde [girişinde] tese'ül eden [dilenen] birtakım küçük kız çocuklarının seyyiat-ı ahvalinden [kötü durumundan] bahsetmiş ve buna reva ahvalin bir an evvel men'-i vukuu hakkında daire-i aidesinin nazar-ı dikkatini celb eylemiştik. İş'ârımızın câlib-i nazar-ı dikkat olarak o gibi küçük kızların sefaletten kurtarılması için tedbir ittihaz olunacağı ümit olunur iken şayan-ı teessüftür ki birahane, kahvehane, bahçeler vesaire gibi umumi mahallerde kibrit satan küçük kızların yerine şimdi on dört, on altı yaşlarında birtakım yetişmiş kızların kaim olduğu görülmektedir. Bunlara gayet dil-firib [cazibeli] bir surette çeki düzen verilmiş başlarına ufak bir kız şapkası takılmış, saçları omuzlarından aşağı uzatılmış olduğundan herkes bunları ailesi efradıyla oraya gelmiş kızlar zanneder ise de hakikat-ı halde birtakım rezileler tarafından sokaklarda ve sair umumi mahallerde gezdirilmekte ve türlü türlü kabaih irtikâbına [kötü işlere] alet ittihaz edilmekte olduğundan Beyoğlu sokaklarındaki bu kızların dolaşmaktan derhal men'i ahlak ve insaniyet noktа-i nazarından bir vazife-i mühimme teşkil eder.

Ecnebi Piyango Biletleriyle Promisleri

[*Sabah*, **23 Ağustos 1904**] Ruhsat-ı resmiyeyi haiz olmayan ecnebi piyango biletleriyle promislerinin memalik-i mahrûse-i hazret-i padişahide fürûhtu memnû olduğu halde birtakım sarrâfânın hilâf-ı memnûiyet harekâtta bulundukları ve halbuki satılan promeslere kur'a isabet edip etmediğine ve isabet etse de ne suretle muamele edileceğine ahalinin vukufu olmamak hasebiyle bir çok ziyâ-ı hukuka sebebiyet verilmekte olduğu ve hilâf-ı memnûiyet promis satılmasında devam edilmesi müteacâsirlerin derdestlerinde ufak bir ceza-yı nakdiyeden başka bir ceza görmemelerinden ileri gelmekte olması melhûz [düşünülmekte] bulunduğundan bu bâbda tedabir-i lâzımenin ittihazı iş'âr kılınmıştır.

İcra edilen müzakerede mezûr biletlerle promesleri fürûht edenlerin, yahut fürûhtuna vasıta olan sarrafların ellerinde derdest olunduğu halde haklarında şediden mücâzât icrası [şiddetle cezalandırılması] lâzım eden olduğu gibi tebe'a-i şahanenin hukukunun her halde muhafazası zımnında bu bâbdaki nizamnamede musarrah [açık] olan mevad mucibince badema mütecâsirler yedinde [elinde] derdest edilecek promesler-le biletlerin beheri için bir liradan üç liraya kadar ceza-i nakdi ahzı ve bundan başka o gibi mütecâsirlerin mücâzât-ı lâzıme ile terhib edilmesi [korkutulması] ile beraber böyle ecnebi piyangoları alıp da izâa-i hukuku cihetinden mahkeme müracaatlarında müracaat vakıaları mahkemece nazar-ı itibara alınmaması, bu kabil biletlerle promislerin memâlik-i şahaneye katiyyen men'-i ithali için memurin-i aidesince takayyüdât-ı lâzımenin [gereken dikkatin] icrası lâzım geleceği karar-gîr olmuştur.

Geçen ayın kitapları | Yunus Uğur

Tarih

Açba, Sait, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854 - 1914)*, Ankara: Vadi, 2004, 152 s., (7 milyon).

Alikılıç, Dündar , *İmparatorluk Seremonisi*, İst.: Tarih ve Düşünce, 2004, 216 s., (10 milyon).

Altınay, Ahmet, *Katran Kazanında Sterilize / Bir Türk Subayının İngiliz Esir Kampında Üç Yılı*, İst.: Tarih ve Düşünce, 2004, 200 s., (9.5 milyon).

Artınıan, Vartan, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863*, çev. Zülal Kılıç, İst.: Aras, 2004, 335 s., (18 milyon).

Aslan, Cahit, *Birey Toplum Devlet Kavramlaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*, İst.: Karahan , 2004, 133 s., (4.5 milyon).

Asseo, Henriette, *Çingeneler: Bir Avrupa Yazgısı*, çev. Orçun Türkay, İst.: Yapı Kredi, 2004, 160 s., (10 milyon).

Aster, Ernst Von, *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri*, çev. Şennur Şenel, İst.: Phoenıx, 2004, 250 s., (12.5 milyon).

Ateş, Toktamış, *Biz Devrimi Çok Seviyoruz*, İst.: Bilgi Üniversitesi , 2004, 264 s., (12.5 milyon).

Bali, Rıfat N., *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya: Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İst.: İletişim, 2004, 368 s., (16.5 milyon).

Bauer, Yehuda, *Soykırımı Yeniden Düşünmek*, çev. Orhun Yakın, İst.: Phoenix, 2004, 388 s., (15 milyon).

Birsel, Salah, *İstanbul Paris: Salah Bey Tarihi 5*, İst.: Sel, 2004, 253 s., (10 milyon).

Bora, Tanıl ed., *İslamcılık: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Ciltli) 6*, İst.: İletişim, 2004, 1112 s., (51 milyon).

Cengizkan, Ali, *Ankara'nın İlk Planı, 1924 - 25 Lörcher Planı*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, 2004, 256 s., (30 milyon).

Çiçek, Hikmet, *Dr. Bahattin Şakir: İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni*, İst.: Kaynak, 2004, 216 s., (9 milyon).

Çulcu, Murat, *Osmanlı'da Çağdaşlaşma Taassup Çatışması*, İst.: Erciyaş, 2004, 668 s., (19.5 milyon).

Demir, Ahmet İshak, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*, İst.: Ensar, 2004, 430 s., (13 milyon).

Doğan, Muhammed Nur, *Fatih Divanı ve Şerhi*, İst.: Erguvan, 2004, 310 s., (55 milyon).

Durschmied, Erik, *Aptallık ve Şans Tarihi Nasıl Değiştirdi*, çev. Özlem Gündoğdu, İst.: Aykırı, 2004, 285 s., (18 milyon).

Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri / Tanzimat ve Sonrası*, İst.: Arı Sanat, 2004, 383 s., (12.9 milyon).

Erginsoy, Güliz Beşe, *Dedem Hüseyin Atıf Beşe: Bir Cemiyet-i Osmaniye Askerinin Savaş Hatıratı*, İst.: Varlık, 2004, 287 s., (12 milyon).

Ermetin, S. Kemal, *Bitmeyen Türk Soykırımı: Ermeni Sorunun Ermeniler Tarafından Dikkatle Saklanan Yüzü*, İst.: Töre, 2004, 360 s., (11.7 milyon).

Gülboy, Burak, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, İst.: Altın, 2004, 319 s., (10 milyon).

Gündoğdu, Cihangir, (Yay. Haz.) *İlk Meclis Anketi: Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekten Bekledikleri*, Ankara: TBMM, 2004, 382 s., (55 milyon).

Hiçyılmaz, Ergun, *Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri*, İst.: Pera Orient, 2004, 103 s., (7 milyon).

Huyugüzel, Ö. Faruk , *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2004, 271 s., (9 milyon).

Kara, İsmail, *Hilafet Risaleleri 4: II. Meşrutiyet Devri*, İst.: Klasik, 2004, 484 s., (20 milyon).

Karaca, Emin, *150'likler*, İst.: Altın, 2004, 159 s., (6 milyon).

Karaca, Taha Niyazi , *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Geçiş Sürecinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara: Ttk, 2004, 366 s., (25.9 milyon).

Kılıç, Orhan , *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2004, 160 s., (15 milyon).

Kızıldağ, Şaban, *Dersaadet'ten İstanbul'a Eminönü Ailesi*, İst.: Beyaz Sanat, 2004, (12 milyon).

Köroğlu, Erol , *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914 - 1918)*, İst.: İletişim, 2004, 520 s., (19.5 milyon).

Köseoğlu, Ahmet, *Konya'da Kültür ve Hayat*, Konya: TYB, 2004, 262 s., (15 milyon).

Molitor, Joseph, *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, çev. EROL SEVER, İst.: Yaba, 2004, 274 s., (15 milyon).

Mütercimler, Erol ve Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İst.: Alfa, 2004, 445 s., (18 milyon).

Oğuz, Zeki, *Yörükler: Yaylaların Özgür Çocukları*, Konya, 2004, 120 s., (10 milyon).

Ok, Akın, *12 Eylül Şiddeti ve Arabesk: Unutulmayacak Konuşmalar*, İst.: Akyüz, 2004, 317 s., (12 milyon).

Okan, Murat, *Türkiye'de Alevilik: Antropolojik Bir Yaklaşım*, İst.: İmge, 2004, 215 s., (7.5 milyon).

Öğün, Tuncay, *Vilayat-ı Şarkiye Mültecileri: Unutulmuş Bir Göç Trajedisi*, İst.: Babil, 2004, 289 s., (9 milyon).

Özdemir, Veli, *Arayış: 12 Eylül Darbesi ve Özgürlüğün Bedeli*, İst.: Ümit, 2004, 302 s., (14 milyon).

Pekşen, Ali, *İstanbul: City of Memories & Hopes*, İst.: Bilgi Üniversitesi , 2004, 204 s., (80 milyon).

Salman, Turhan, *Tip Parlamentoda 1963-1966*, İst.: Tüstav, 2004, 454 s., (28 milyon).

Sertoğlu, Murat, *Baltacı Mehmet Paşa ve Katerina Cilt 2*, İst.: Bilge Karınca, 2004, 656 s., (20 milyon).

Soy, H. Bayram, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi (1890 - 1914)*, İst.: Phoenıx, 2004, s., (milyon).

Sülker, Kemal, *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, İst.: Tüstav, 2004, 317 s., (13 milyon).

Tellioğlu, İbrahim, *Doğu Karadeniz'de Türkler: Osmanlı Hakimiyetine Kadar*, İst.: Seran-der, 2004, 232 s., (12.5 milyon).

Turan, Namık Sinan, *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması*, İst.: Altın, 2004, 319 s., (10 milyon).

Ünsal, Nil, *Ortaçağ İspanyol Edebiyatı Tarihi*, İst.: Ürün, 2004, 160 s., (7 milyon).

Wheeler, Mortımer, *Roma Sanatı ve Mimarlığı*, çev. Zeynep Koçel Erdem, İst.: Homer, 2004, 240 s., (17.5 milyon).

Yıldırım, Uğur, *Dünden Bugüne Patrikhane*, İst.: Kaynak, 2004, 320 s., (12.5 milyon).

Yüksel, Ahmet Turan, *İhtirastan İktidara Kerbela: Emevi Valisi Ubeydullah b. Ziyad Döneminin Anatomisi*, İst.: Yediveren, 2004, 173 s., (7.5 milyon).

Arkeoloji-Mitoloji

Bayat, Fuzuli, *Türk Şaman Metinleri: Efsaneler ve Memoratlar*, İst.: Piramit, 2004, 249 s., (14 milyon).

Boysal, Yusuf, *Görsel İlyada: Troia Savaşı*, , 2004, 180 s., (15 milyon).

Duchene, Herve , *Troia Hazineleri veya Schliemann'ın Düşü*, çev. Ali Berktay, İst.: Yapı Kredi, 2004, 144 s., (10 milyon).

Durugönül, Serra ve Murat Durukan ed., *Olba IX*, Mersin: Mersin Ün., 2004, 220 s., (20 milyon).

Gürler, Binnur , *Tire Müzesi Bronz Eserleri*, İst.: Ege, 2004, 162 s., (20 milyon).

Hoffmann, Adolf , *Anılar, Alman Bilim Adamlarının Türkiye'deki Arkeolojik Araştırmalarının Başlangıç Döneminden Fotoğraflar*, çev. Ali Akkaya, İst.: Alman Arkeoloji Enstitüsü, 2004, 87 s., (35 milyon).

Knaak, Richard A., *Huma Destanı*, Ankara, 2004, (14 milyon).

uguryunu@boun.edu.tr

Konyalı Yerel Tarihçi Ahmet Sefa Odabaşı

Konya'nın yakın tarihi ve halkbilim konularında araştırmaları ile tanınan Ahmet Sefa Odabaşı 22 Nisan 2004'te vefat etti. Kendisi, üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri, araştırmacılar, gazeteciler ve televizyonculara her konuda zengin kütüphanesi ve arşivi ile yardım eden bir kaynak kişiydi. Konya'da doğup büyüdüğü için de şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinin de canlı tanığıydı.

Haşim Karpuz ›

Ahmet Sefa Odabaşı 1929'da Konya'da doğdu. İlk, orta ve liseyi Konya'da okudu. 1950'de İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdi, mezun olmadan ayrıldı (1954). 1957'de askerliğini yaptıktan sonra, Konya Sosyal Sigortalar Kurumu'na memur olarak girdi ve 1982'de emekli oldu. Ailesi Azerbaycan Dağıstan Odabaşı Hanlığı'ndan gelmektedir. Dedeleri, Rus baskıları artınca 1864'te Van'ın Başkale ilçesine göçmüşlerdi. Şehrin Ruslarca işgali üzerine Musul'a göçmüşler, burası İngilizlerce işgal edilince Adana'ya yerleşmişlerdir (1918). Adana'nın da Fransız işgaline uğramasından sonra Odabaşı ailesi, Konya'ya gelmiş, buraya kendilerine yurt edinmişlerdir.

Arkadaşlarıyla soldan sağa Mehmet Şen, A. S. Odabaşı, Seyit Küçükbezirci, Yalçın Dıkıltaş, Haşim Karpuz, Saim Sakaoğlu.

A. Sefa Odabaşı, Konya basınında bine yakın, çoğu Konya hakkında makale yayınlamıştır. Bunların önemli bir kısmı kitaplaşmıştır. Kendisi çok yönlü bir araştırmacı ve sosyal tarihçi idi. Konya'nın yakın tarihi, semtleri, çarşı-pazarı, mahalleleri, gündelik hayatı, yeme-içme kültürü, eğlence hayatı, insanları, mekânları, (meydanları, kahvehaneleri, sinemaları, halkevi); Konya ağzı, türküleri, âdetleri, halk hekimliği, manevi tedavi yolları gibi yüzlerce yazı kaleme almıştır.

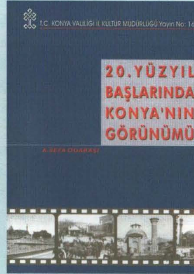
Sefa Bey geniş ve kültürlü bir aile çevresinde yetişti. Lise öğrenciliği sıralarında tarih ve folklor konularına ilgi duymaya başladı. Üniversite yıllarında birçok önemli kişiyle tanışıp konuştu. Memuriyete başladığı yıllarda zengin bir kütüphane kurdu, eski eser koleksiyonu oluşturdu. Toplanan eserler eve sığmayınca halı, kilim gibi dokuma eserlerin satışı için bir dükkân kiraladı. Emekli olunca da bu dükkâna gelip oğulları Yağmur ve Kemal'e nezaret etti. Bu dükkân kısa süre içersinde üniversite hoca ve öğrencilerinin, araştırmacıların uğrak yeri -adeta bir akademi- oldu.

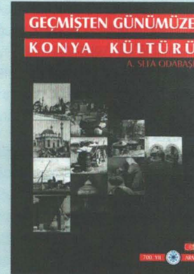
Düzenli olarak ilgi duyduğu kitapları satın alırdı. Fotoğraf albümü, el yazması ve basma eski kitaplar alır; bunları tasnif ederek kütüphanesini zenginleştirirdi. Çok değerli arşiv belgelerini, yazmaları (cönkleri) eskicilerden aldığını hep anlatırdı. Çok çeşitli konulara ilgi duyardı. Eski eser ise merakı kendisine çok değerli bir etnografya ve sikke koleksiyonu kazandırmıştı. Konya ile ilgili her şeyi saklıyordu. Bir tramvay bileti veya sergi broşürü olsun özel olarak zarflanır bir kenara konulurdu. Ana konu Konya, alt başlıklar, insanlar, olaylar, siyaset, teknoloji tarihi (Konya'da ilkler), çarşı pazar, Konya ağzı, tiyatrolar, sinemalar...

Vefatı üzerine 30 Nisan 2004 tarihinde Konya *Merhaba* Gazetesi özel bir ek yayınlamıştır. Bu ekte biyografisi, bazı yayınları ile dostlarının duygu yüklü yazıları yer almıştır. Allah rahmet eylesin.

A. Sefa Odabaşı'nın büyük bir kısmı sonradan kitaplaşan Konya üzerine çeşitli makaleleri yayınlanmıştır. Bu makale ve kitapların önemi hepsinin orijinal belgeler ve kendi gözlemlerine dayanmış olmalarıdır. Sahip olduğu nadir cönklerden seçtiği şiir örnekleri, yayınladığı el yazma türkü defterleri, Türk halk şiirinin çok önemli örneklerini kapsar. "Dediği Sultan Menakıpnamesi, Hac Yollarında Menziller" gibi nadir tarihi belgeleri de ilk defa yayınlamıştır. Ahmet Sefa Bey'in yayınlayacağı çok sayıda belge, üzerinde yazması gereken önemli konular vardı. Dilerim arşivi sağlığındaki, gibi araştırmacılara açılır, bu belgeler de yayınlanır. Zengin etnografya ve eski sikke koleksiyonu, fotoğraf albümleri de korunup değerlendirilir.

Haşim Karpuz,
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü Başkanı

Başlıca Kitapları Şunlardır

Konya'da Geçmiş Zaman, Konya, 1996 (H. Karpuz, A. Efe ile birlikte).
Eski Kartpostallarla Konya, 1996.
20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü, 1999.
Geçmişten Günümüze Konya Kültürü, 1999.
Eskimeyen Meram, Konya, 2000 (H. Karpuz, H. Özönder'le).
Konya Mutfak Kültürü, 2003.
Konya İmajı, 2003.

Bazı Makaleleri

"Mevlevilerde Yemek Adabı", *Yeni Konya Kırk Ambar,* 24 Haziran 1995.
"Konya'da Kahve ve Kahvehanelerle İlgili Gelenekler", *Yeni Konya Kırk Ambar,* 8 Temmuz 1995.
"Konya Ağzından Örnekler", *Yeni Konya Kırk Ambar,* 30 Mart 1996.
"Türbe Önü Evleri, Konya Bahçe ve Parkları", *Konya,* (Konya B. Şehir Bel.), 2 (8), Temmuz/Ağustos 1996.
"Şehabeddin Uzluk İçin", *Yeni Konya Kırk Ambar,* 28 Eylül 1996.
"Dede Bahçesi'nden Konya Fuarı'na", *Konya,* S. 2, 1996.
"Konya'da İlkler", *Konya,* s. 5, 1996.
"Konya Hükümet Konağı", *Konya,* s. 17, 1996.
"Kartpostallarla Adım Adım Konya", *Tarih ve Toplum,* S. 146, 1996, (H. Karpuz ile birlikte).
"1949-1961 *Yeni Konya* Gazetesi Bibliyografyası", *Yeni Meram Kırkambar.*
"Konya'da Bazı Manevi Tedavi Usulleri", *Yeni Meram Kırk Ambar,* 19 Temmuz 1997.
"Zaman Tünelinde Bir Gezinti-Celal Sokağı" *Yeni Meram Kırk Ambar,* 20 Eylül 1997.
"İstasyon Caddesi", *Konya,* S. 13, 1997.
"Konya'nın İlk Fotoğrafçısı Solakyan", *Tarih ve Toplum,* S. 167, 1997.
"Anıtlar Derneği Hatıraları", *Türkiye Anıtlar Derneği Konya Şubesi Çalışmaları,* 1998.
"Eski Konya Valilerinden Mehmet Tevfik (Biren)in Konya Anıları", *Kışta Meram,* S. 2, Aralık 1999.
"Halk Hekimliğinde Bazı İlginç Tedavi Yöntemleri", *Konya Postası, Cönk,* 22 Aralık 1999.
"Eski Konya Ramazanları", *Konya,* Aralık 1999-Ocak 2000.
"Hat Sanatında Kullanılan Bazı Yazıları Çıkarmanın Pratik Yöntemi İle Doğal Boyalar", *Tarih ve Kültürüyle Konya,* 30 Ağustos 2000.
"Tahta Çantadan Sırt Çantasına", *Tarih ve Kültürüyle Konya,* 13 Eylül 2000.
"Konya'da Kullanılan Odun ve Kerestеler", *Tarih ve Kültürüyle Konya,* 29 Kasım 2000.
"Konya Halk Hekimliğinde Çocuğu Olmayan Hanımlara Uygulanan Yöntemler İle Doğum Kontrol Yöntemleri", *Konya Postası, Cönk,* 28 Mart 2001.
"Tılsımlar ve Nazarlıklar", *Konya Postası, Cönk,* 18 Temmuz 2001.
"Dünden Bugüne Konya Attarları", *Konya Postası, Cönk,* 19 Eylül 2001.
"Konya'nın Tarihi Yolları İle Nostaljik Caddeleri", *Konya,* S. 28, 2001.
"Anadolu-Bağdat Demiryolunda Konya'nın Yeri", *Konya,* S. 29, İlkbahar 2002, 2002.
"Hac Yolunda Mevleviler", *Konya,* S. 30-31, 2002.
"Geçmişten Günümüze Konya Çarşısı ve Pazar Yerleri", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya,* 2003.
"Osmanlı Döneminde Konya Mutfağı ve Özellikleri", Osmanlı Döneminde Konya, *Konya,* 2003.
Koşay H. Zübeyr- Odabaşı, A.S. (Yeni harflere aktaran), "Mevlevilikte Matbah Terbiyesi", *Mevlana Celaleddin-i Rumi İnsanlığın Aynası,* 2004.

Hakkında Yazılanlar

Uz, M. Ali, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler,* Konya, 2003.
Cirtil, Saim, "*A. Sefa Odabaşı İçin Bir Bibliyografya Denemesi*", Çalı, s. 19, 1998.

Hayatı ve koleksiyonları ile ilgili Selçuk Üniversitesinde şu öğrenciler tez yapmıştır: Hanife Eker, SÜ.FEF Sanat Tarihi, Faruk Göksuçukur, SÜ.-FEF. Doğu Dilleri, Ümmüye Konuk, SÜ.FEF. Türk Dili ve Edebiyatı, Zehra AKAR, SÜ.MEF. Çiçek Örgü Dokuma Bölümü.

Tarih Vakfı'ndan Haberler | Ağustos

Temper Yoluna Devam Ediyor

Tarih Vakfı'nın, Yunanistan, Malta ve İsrail ile birlikte eş zamanlı olarak yürüttüğü, Avrupa Topluluğu / Euromed II tarafından finanse edilen, TEMPER Projesi (Training, Education, Management and Prehistory in the Mediterranean / Akdeniz'de Tarihöncesi Eğitim, Öğretim ve Planlama), 6 ay daha devam etmesi kesinleşti. Bu doğrultuda, 30 Aralık 2004 tarihinde resmen sona erecek olan TEMPER Projesi'nin eğitim etkinlikleri de devam edecek.

Eğitim etkinliklerinin ilk ayağı ise Çatalhöyük kazıları ile paralel sürmesi planlanan ve Türkiye'nin hatta dünyanın ilk uzun soluklu arkeoloji yaz atölyesi.

Shell ve Coca Cola Türkiye'nin sponsorluğunda 15 Temmuz-15 Ağustos 2004 tarihleri arasında bir ay sürmesi planlanan Çatalhöyük Yaz Etkinliği Atölye Programı'nda, okullarda uygulanan eğitim programına alternatif olarak Çatalhöyük'ün tanıtılması amaçlanıyor.

Haftada altı gün açık olacak atölyeye, günde ortalama 20 kişilik, 4. ve 5. sınıf öğrencilerinden oluşacak öğrenci gruplarının katılması planlanıyor. Atölye çalışmalarına, öncelik Çumra ve Konya olmak üzere, Türkiye'nin her yerinden gelecek öğrenciler ücretsiz katılabilecekler. Etkinlikler, Çatalhöyük kazı alanı dışında hazırlanacak yapay kazı alanında, Çatalhöyük Ziyaretçi Merkezi ve Deneysel Çatalhöyük Evi'nde gerçekleşecek.

Çatalhöyük Yaz Etkinliği Atölye Programı ise şöyle:

Çatalhöyük tanıtımı:
10:00 - 10:40
Barkovizyon eşliğinde Çatalhöyük tanıtımı.

Çatalhöyük ören yeri ziyareti:
10:50 - 11:30
Rehber eşliğinde Çatalhöyük ören yerininin ziyaret edilmesi.

Kazı çalışması:
11:40 - 12:20
Yapay olarak hazırlanan 5x5 metrelik iki alanda kazı çalışması yaptırılması.

Öğle yemeği:
12:30 - 13:30
Çatalhöyük kafeteryasında Konya Valiliği'nin sağladığı olanaklarla.

Atölye çalışmaları: Seçmeli
13:40 - 14:20
- Kilden Çatalhöyük kaplarının benzerlerinin yapımı.
- Çatalhöyük duvar resimleri ve kabartmalarının benzerlerinin yapımı.
- Kilden Çatalhöyük yerleşme maketinin yapımı.
- Kilden Çatalhöyük figürinlerinin yapımı.

Ayrıca, 2004-2005 Öğretim Yılı'nın 2004 yılı içerisinde kalan ilk yarısında da arzu eden okullarda eğitim etkinlikleri devam edecek.

Liselerarası İşyeri Tarihi Yazma Yarışması Sonuçlandı

Tarih Vakfı ile Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün ikincisi defa düzenledikleri "Liselerarası Tarih Yazma" yarışmasının başlığı bu sene "İşyeri Tarihi" olarak belirlenmişti. Haziran ayının sonunda kazananların açıklandığı yarışmanın ödül töreni 12 Temmuz Pazartesi günü İstanbul Bilgi Üniversitesi Kuştepe Kampüsü'nde düzenlendi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinin (Mete Tunçay, Christoph K. Neumann, Sara Nur Yıldız, Aykut Kansu, Thomas Berchtold, Nina Cihocki, Pınar Emiralioğlu ve Aslı Odman) oluşturduğu jüri tarafından Türkiye çapındaki 107 katılımcı arasından seçilen ilk üçe 750 milyon, 500 milyon, 250 milyon para ödülü ve Tarih Vakfı Yayınları'ndan oluşan kitap paketi hediye edilirken, iki kişiye de mansiyon verildi.

Ödül töreninden önce yaptığı konuşmada Mete Tunçay, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan kaynaklanan sebeplerle yarışmanın liselere etkili bir şekilde duyurulamamasına rağmen katılım düzeyinin tatmin edici olduğunu, yarışmanın lise öğrencilerini tarihle daha yakın ve dolaysız ilişkiler kurmaya teşvik ederek liselerde verilen tarih eğitiminin eksikliklerinden birine cevap vermeye çalıştığını belirtti.

Emre Bilen (Edremit Anadolu Lisesi) kendi ailesinin üç kuşaktır sürdürdüğü mesleğin bir işletme etrafında gelişimini anlattığı "Edremit ve Havran'da Yüzyıllık Eczacı Aile" adlı çalışmasıyla birincilik ödülünü kazandı. Çalışmasının sadece işyeri tarihi olmadığını aynı zamanda dördüncü kuşak olarak mesleği sürdürmek isteyen birisinin hikâyesi de olduğunu söyleyen Emre Bilen, bu yüzden yarışmanın birincisine sunulan İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde burslu okuma imkânını değerlendiremeyeceğini ekledi.

TOPLUMSAL TARİH: 128. SAYI
İSTANBUL DERGİSİ: 50. SAYI

VAKIF'ta BU AY

SERGİ
Hikâyemi dinler misin? Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum Sergisi

Çanakkale 10-14 Ağustos 2004 (Belediye Sosyal Tesisleri)
Muğla 17-21 Ağustos 2004 (Erman Şahin Rektörlük Salonu)
Denizli 24-28 Ağustos 2004 (EGS Park Kültür ve Kongre Merkezi)
Konya 31 Ağustos-4 Eylül 2004 (Ticaret Odası Giriş Katı)

TARİHÇİNİN MUTFAĞI
Tarihçinin Mutfağı söyleşi dizisine Eylül 2004 tarihine kadar ara verdik. Eylül'de görüşmek dileğiyle...

Toygar Akdağ da (İzmir Kız Lisesi) bir eczanenin tarihini anlattığı "Asırlık Şifa Kaynağı: Buca Eczanesi" adlı çalışmasıyla ikincilik ödülüne layık görüldü. Eczahanenin müdavimlerinin tanıklıklarına yer vererek sözlü tarihi de kullanan Toygar Akdağ, seçtiği işyerinin kendi ailesine ait olmasa da kendi yaşadığı çevrenin geçmişinde önemli bir yeri olduğunu ve bunu yarışma sayesinde daha iyi anladığını söyledi.

Ödül törenine katılamayan yarışmanın üçüncüsü Derya Uzun'un (Trabzon Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi) çalışması ise kendi yakın çevresindeki bir matbaanın kuruluşundan günümüze kadar olan hikâyesini anlatan "Tarihi İkbal (Olcay) Matbaası (1901-2004)".

Merve Aslı Acar'ın (Sivas Fen Lisesi) "Çerkez'in Kahvesi (Hoş Sohbet Çay Ocağı)" adlı çalışması ile Mutia Ceyhan'ın (Mardin Milli Piyango Lisesi) "Büyülü Kent Mardin" adlı çalışması ise mansiyonla ödüllendirildi. Merve Aslı Acar bu tip yarışmaların kişiliklerini oluşturmaya çalışan liseli gençlere yardımcı olduğunu söylerken, Mutia Ceyhan yarışmanın tarihe duyduğu ilgiyi artırdığını ve eğer mümkün olursa öğrenimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde sürdürmek istediğini söyledi.

Ankara Tartışmaları-7

Ankara Tartışmaları'nın yedinci oturumunun konuğu Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden Doç. Dr. Murat Güvenç oldu. Doç Dr. Güvenç'in bizlerle paylaştığı metin aslında zorlu ve uzun soluklu bir ekip çalışması ürünü. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Kentsel ve Bölgesel Araştırma Merkezi Coğrafi Araştırma Birimi'nin, kent tarihi araştırmaları için bir 'hazine' olarak nitelendirilen *Doğu Yıllıkları* (Annuaine Orientale) üzerine yaptıkları çalışmanın bir ön sunuşu olarak da düşünebileceğimiz tebliğ, "II. Meşrutiyetten İşgal Dönemine İstanbul'da Toplumsal Ekonomik ve Mekânsal Dönüşüm - Doğu Yıllıkları Üzerinde İlişkisel Çözümlemeler Projesi: İlk Bulgular" adını taşıyor.

Araştırmanın kapsamı, 1910-1922 döneminde Beyazıt'tan Şişli'ye uzanan 650'den fazla sokağın "ticari ve toplumsal profilleri" ve bu profillerin geçirdiği dönüşüm olarak özetlenebilir. Bu çalışma yalnızca sarf edilen emeğin yoğunluğu anlamında değil, Murat Güvenç'in de değindiği üzere analiz birimi olarak sokak ya da caddeyi alan mikrokent tarihi çalışmalarının azlığı düşünülürse, bu boşluğu doldurmaya yönelik bir çaba olması anlamında da önemli görünüyor. Bunlara ek olarak, araştırmada kullanılan metod olarak "ilişkisel temsil"in, yani "bireylerin sahip oldukları (varsayılan) tözel öz-nitelikler yerine ilişki örüntüsü içindeki konumları üzerinden" tanımlanmaları anlayışının seçilişi de yöntemin ön açıcılığına dair haklı bir vurguyu barındırıyor.

3 Temmuz'da yaptığımız toplantıda tebliğde sözü edilen bölgenin ve sokakların harita dialarının kullanılması pek çoğumuz açısından metni daha anlaşılır kıldı. Tartışmacılar Sevilay Kaygalak (Ankara Üniversitesi) ve Cânâ Bilsel'in eleştiri ve yorumlarıyla canlanan toplantı, kentsel çalışmalar ve tarih alanlarında uzman misafirlerimizin de katkılarıyla yine zengin bir tartışmaya aracılık etti.

Ankara Tartışmaları temmuz ve ağustos aylarında tatil molası veriyor. Eylül'den itibaren paylaşmaya ve tartışmaya devam edeceğiz.

"Hikâyemi dinler misin? Samsun'da...

Samsun'da İki Konferans

Tarih Vakfı'nın Avrupa Komisyonu'nun mali desteği, birçok sivil toplum kuruluşu ve akademisyenin katkıları ile hazırladığı, tasarımı Bülent Erkmen tarafından yapılan "Hikayemi dinler misin?" sergisi ve Can Dündar'ın "Önce İnsan!" belgeseli 19 Temmuz Pazartesi günü yapılan açılışla Samsunlularla buluştu.

Samsun Atatürk Kültür Merkezi'nde 20-24 Temmuz tarihleri arasında izlenebilecek olan serginin açılışı Samsun Valisi Mustafa Demir tarafından yapıldı. Projenin tanıtım filminin gösterilmesini takiben, insan hakları konusunda iki önemli konferans verildi.

İlk konuşmacı olan Feray Salman, "Avrupa Birliğinde Kadın-Erkek Eşitliği" başlıklı konferansında, kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının, evrensel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğunun son on yılda birçok uluslararası bildirge ve eylem planında yer aldığını, fakat bu hakların kullanılmasında ciddi sorunlar yaşanmaya devam ettiğini belirtti. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği adına katılan Salman, Avrupa'daki kadınların eşleri tarafından dövülmekte, evde ve sokakta tecavüze uğramakta, cinsel olarak sömürülmekte ve benzeri aşağılayıcı muameleye maruz kalmakta olduğunu belirterek, bu şiddetin sürmesinin temel hak ve özgürlüklerin önündeki en temel engel olduğunu söyledi.

Avrupalı her beş kadından birinin eşi tarafından şiddete maruz kaldığı, işyerlerinde kadınlara yapılan tacizin %30-%50 gibi yüksek bir oranda olduğu, kadının temsil oranının Avrupa Parlamentosunda %35, ulusal parlamentolarda ise ortalama %25 olduğu, işsizler arasındaki kadın oranının hızla arttığı, kadınların aynı iş için erkeklerin %76'sı kadar ücret alabildiği bilgisini veren Feray Salman, insan hakları savaşımının iki temel değeri olan "insan onuruna saygı" ve "insanların eşitliği" ilkelerinin bu uygulamalarla ciddi biçimde zedelendiğini belirtti.

Yılbaşı gecesi için Noel pidelerinin aynısı pişirilirdi. Yakınları gurbette olan evlerde ise Ayios Vasilios (Noel Baba) pidesi hazırlanırdı. Malzemesi Noel pidesinin aynısı olmakla birlikte, bu pidenin üzerine, Ayios Vasilios'un baş harfleri olan A ve B, çatalın ucu batırılarak işlenir ve Noel pidelerinin içine para konurdu. Hamura çatal batırma işlemi Kapadokya'da, yılbaşı pidesi, içli, kete vb. tatlılarda uygulanan ve "gözü olanın gözü çıksın" anlamına gelen bir haraketti. (Kapadokya Lezzeti s.18)

Avrupa Birliği'nde cinsiyet ve eşitlikle ilgili dokuz yönerge bulunduğuna dikkat çeken Salman, yönergelerde iyi yönde yapılan son dönem değişikliklerin üye ülkelerin mevzuatlarına 2005 yılına kadar aktarılmak zorunda olduğunu söyleyerek, düşük temsiliyetteki cinsiyetten yana önlemler alınması gerekliliğinin (pozitif ayrımcılık) Avrupa Temel Şartı'nda vurgulandığı bilgisini verdi.

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Başkanı Özlem Dalkıran ise "2003 Yılında Dünyada İnsan Hakları" başlıklı sunuşunda, 2003 yılının uluslar arası insan hakları ve insalcıl hukukun ayaklar altına alındığı, güvenlik uğruna temel insan haklarının kısıtlandığı ve ihlal edildiği bir yıl olarak anımsanacağını vurgulayarak, uluslararası oluşumların söz konusu eğilimi durdurmakta başarısız olduğunu belirtti. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası topluluklar tarafından üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanım olmamasına rağmen, birçok hükümetin siyasi öncelik haline getirerek anti terör yasalarını çıkartmasını eleştiren Dalkıran, konuşmasına Kolombiya'dan Çeçenistan'a, Filipinler'den ABD'ye, Irak'tan İsrail'e insan hakları ihlallerinden verdiği örneklerle devam etti. 2003 yılının hak ihlalleri tablosunda, 47 ülkede yargısız infaz, 28 ülkede "kayıp edilme", 132 ülkede işkence ve kötü muamele, 44 ülkede insanların düşünceleri nedeniyle hapsedilmesi, 58 ülkede keyfi gözaltı, 63 ül-

kede ölüm cezası verilmesi ve 28'inde ise ölüm cezası infazı olduğunu vurgulayan Dalkıran, bu ihlaller içinde "terörle mücadele" adına devletler tarafından yapılanların önemli yer tuttuğunu söyledi. Özlem Dalkıran, kitle imha silahlarının yarattığı tehditten söz eden hükümetlerin, insan hakları karneleri zayıf olan ülkelere en çok silah sağlayanlar arasında olduğunu belirtti.

Dalkıran, 2003'de sadece Amerika kıtasında diktatörlükler sırasında yaşanan işkence, kayıplar ve yargısız infazlar gibi hak ihlallerinin sorumlularının yargılanması için yapılan girişimlerin ve yasal düzenlemelerin olumlu görünebildiğini sonlandırmıştır.

Sergi Samsun'dan sonra 26-31 Temmuz tarihleri arasında on ikinci durağı olan Trabzon'da, Hüseyin Kazaz Kültür Merkezi'nde açılacak. Serginin açılış gününde Prof. Dr. Ioanna Kuçuradi "Etik İlkeler Olarak İnsan Hakları" ve Doç. Dr. Oktay Uygun "Küreselleşme ve Sosyal Haklar" başlıklı konferanslar verecek. Her gün saat 10:00-19:00 arasında halka açık olacak sergide, "Önce İnsan!" belgeselinin yanı sıra kısa tematik filmler de izlenebiliyor.

Yeni Dönem Osmanlıca Seminerleri

Yeni Dönem Eminönü:

Başlangıç Sınıfı: 18 Eylül 2004 - 11 Aralık 2004 /
Cumartesi 11.30 - 12.30 - Pazar 12.30- 14.30

Orta Seviye: 21 Eylül 2004- 14 Aralık 2004 /
Salı 16.00 - 18.00 - Cuma 16.00 - 18.00

İleri Seviye (1) / 1. Grup: 20 Eylül 2004 - 13 Aralık 2004 / Pazartesi 18:30 - 20:30 - Cuma 18:30 - 20:30
İleri Seviye (1) / 2. Grup: 18 Eylül 2004 - 11 Aralık 2004 / Cumartesi 15:00 - 17:00 - Pazar 11:00 - 13:00

İleri Seviye (2) / 1. Grup: 21 Eylül 2004 - 21 Aralık 2004 /
Salı 18:30 - 20:30 - Cumartesi 13:00 - 15:00

İleri Seviye (2) / 2. Grup: 22 Eylül 2004 - 15 Aralık 2004 / Çarşamba 18:30 - 20:30 - Cumartesi 09:00 - 11:00

Yeni Dönem Nişantaşı:

Hafta içi Başlangıç Sınıfı: 20 Eylül 2003 - 13 Aralık 2004 /
Pazartesi - Cuma 18.30 - 20.30

Yeni Dönem Yıldız:

Başlangıç Sınıfı: 13 Eylül 2004- 6 Aralık 2004 /
Pazartesi - Perşembe 18.30-20.30

Orta Seviye:
İleri Seviye (1): 11 Eylül Cumartesi- 8 Ocak 2005 /
Cumartesi 10.30 -13.30

En ileri Seviye (2): 29 Eylül Çarşamba 19 Ocak 2005 /
Çarşamba 18.00 -21.00

> Elpiniki Stamuli-Saranti, Isparta'dan Kayseri'ye ve hatta Kilikya'ya kadar varan geniş bir bölgede ortak olan bazı geleneklerden söz eder:
>
> Yılbaşı akşamı arkadaşlar, akrabalar ve özellikle nişanlı gençler gruplar oluşturarak, sazlar eşliğinde mahalleleri dolaşıp eş, dost, akraba ve nişanlının evlerini ziyaret ederlerdi. Daha doğrusu evin dışında durup şarkı söylerlerdi. Evdekilerin kapıyı açıp dışardakilerin kim olduğunu görmesini engellemek için, grubun en güçlülerinden bir kaç kişi kapıyı dıştan tutarlardı. Gruptan bir diğer kişi de evin damına çıkarak bacadan içeri, boş bir torbaya yerleştirdiği şişe ile bir kırmızı turp atardı. Aynı zamanda sesini değiştirerek aşağıdaki maniyi söylerdi:
>
> Yenge, vardı mı
> Pastırmanın yağlısından
> Körüğün eyisinden
> Şarabın tatlısından?
>
> Evin sahibi zengin biriyse, turbun içine bir altın lira batırır, torbaya bol miktarda şarap ve tatlı doldurarak iade ederdi.
> (Kapadokya Lezzeti s.24)

Kâni Karaca'nın Ardından

Dünyanın en ünlü hafız ve mevlidhanlarından Kâni Karaca'yı anma toplantısı Gönül Paçacı yönetiminde 11 Temmuz Pazar günü Tarih Vakfı Tarihi Darphane Binaları'nda yaklaşık 150 kişinin katılımıyla gerçekleşti.

Toplantıda ilk olarak yönetmenliğini Mehmet Eryılmaz'ın yaptığı Kâni Karaca belgeseli gösterildi. En ilgi çeken bölüm ise Gönül Paçacı'nın hazırladığı Karaca'nın yayınlanmamış görüntülerinden oluşan seçki ve bu seçkiyi takiben Kâni Karaca'nın eserlerinin seslendirildiği konser oldu.

Lafarge Aslan Çimento Kurum Tarihi Kitabı: İlk Çimento Fabrikamızın Öyküsü 1910-2004

Tarih Vakfı ve Lafarge Aslan Çimento arasında 1998 yılının Kasım ayında başlanan kurum tarihi projesi, İlk Çimento Fabrikamızın Öyküsü 1910-2004 adıyla bir yayın haline geldi. Aradan geçen altı yıla yakın zamanda çeşitli nedenlerle aksamalara uğrayan projenin tamamlanmış olması araştırmacılar için yeni bir kazanım anlamına da geliyor. Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden Prof. Dr. Emre Dölen ile yine Marmara Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Murat Koraltürk'ün kaleme aldıkları kurum tarihi çalışması, Arslan Çimento'nun kurulduğu 1910 yılından, günümüze gelinceye değin fabrikadan, sektörden ve Türkiye'nin ekonomi tarihinden sayfalardan oluşuyor. 1950'lerde yaşanan kentleşme ile çimento sektöründeki olağanüstü büyüme, sektörel olarak sık sık yaşanan krizler ve Fransız Lafarge ile birleşme, en sonunda Lafarge Aslan Çimento'nun günümüzde sektördeki payı kitapta ilginç ayrıntılarla anlatılıyor.

VAKIF MERKEZİ
NİŞANTAŞI, VALİKONAĞI C.
SAMSUN APT. NO. 57
34365 İSTANBUL
TEL: (0212) 233 21 61 - 233 21 66 - 233 21 70
FAKS: (0212) 234 32 90
E-POSTA: tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr
WEB: http://www.tarihvakfi.org.tr

BİLGİ-BELGE MERKEZİ
ZİNDANKAPI DEĞİRMEN SOKAK NO. 15
34460 EMİNÖNÜ-İSTANBUL
TEL: (0212) 513 52 35
FAKS: (0212) 513 21 77
bbmrkz@tarihvakfi.org.tr

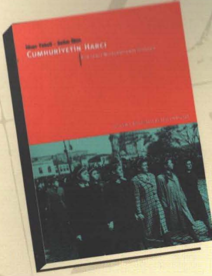
ANKARA İRTİBAT BÜROSU
ÜLKÜ ÖZEN
BÜYÜKELÇİ SOKAK 14/9
KÜÇÜKESAT-ANKARA
TEL: (0312) 426 16 54
FAKS: (0312) 468 53 65

BANKA HESAP NUMARALARIMIZ
VAKIFLAR BANKASI
İSTANBUL ŞUBESİ 2003924
VAKIFLAR BANKASI
TAKSİM FİNANS MARKET ŞUBESİ 2013044
İŞ BANKASI
AYASPAŞA ŞUBESİ 250962

HAZIRLAYAN
UĞRAŞ SALMAN

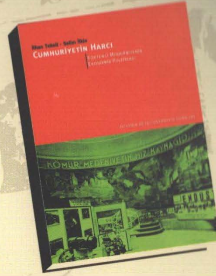

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

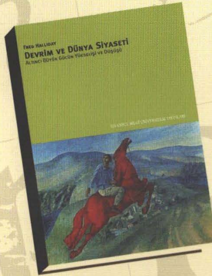
İLHAN TEKELİ - SELİM İLKİN
CUMHURİYETİN HARCI
KÖKTENCİ MODERNİTENİN DOĞUŞU

Yazarlar, *Cumhuriyetin Harcı* adı altında üç ciltte toplanan makalelerinde, Türkiye'nin 1839'dan başlayarak günümüze kadar uzanan modernite projesinin değişik özelliklerini ele alıyor. *Köktenci Modernitenin Doğuşu* adı altında yayımlanan bu ilk ciltte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden yolda biçimlenmeye başlayan toplumsal süreci ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni ulus-devlete dönüşümü irdeleyen yazılar yeralıyor.

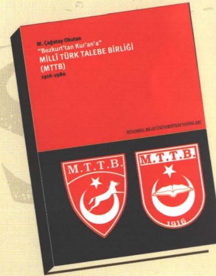
İLHAN TEKELİ - SELİM İLKİN
CUMHURİYETİN HARCI
KÖKTENCİ MODERNİTENİN EKONOMİK POLİTİKASI

Selim İlkin ve İlhan Tekeli'nin, *Cumhuriyetin Harcı* adıyla üç ciltte biraraya getirilen makalelerinde, Türkiye'nin 1839'dan günümüze kadar uzanan modernite aşamalarının değişik özelliklerini ele alıyor. *Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikası* adı altında yayımlanan bu ikinci ciltte, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki ekonomik olayları kapsayan yazılarda ulusalcı bir ekonomik gelişme için yol arayışı teması hakim.

FRED HALLIDAY
DEVRİM VE DÜNYA SİYASETİ
ALTINCI BÜYÜK GÜCÜN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Fred Halliday, devrimlerin sosyolojik ve uluslararası boyutlarını ele aldığı bu kitapta, Fransız Devrimi'nden başlayarak, İran'a ve komünizmin çöküşüne kadar yaşanan dönemleri incelerken, modern dünyada devrimin rolüne ve işlevine kapsamlı bir bakış açısı getiriyor. Halliday'in bu eseri, devrim kavramına, devrimlerin toplumsal işlevlerine getirdiği farklı yorumlarıyla bir başvuru kitabı niteliğindedir.

M. ÇAĞATAY OKUTAN
BOZKURT'TAN KUR'AN'A
MİLLÎ TÜRK TALEBE BİRLİĞİ (MTTB)
(1916-1980)

Mütareke döneminde kurulan ve başta Tek Parti Dönemi olmak üzere altmış yılı aşkın bir süre gençlik hareketini, kendi milliyetçi ve muhafazakâr ideolojisinin toplumsal koşullara göre farklılaşan değişik düşünce biçimleriyle etkilemiş, siyasal iktidarların bazen yanında olmuş, kimi zaman muhalefet etmiş Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) üzerine yapılmış kapsamlı bir inceleme. 1930'ların Hatay Mitingi'nden 1960'ların Şahlanış Mitinglerine uzanan bir gençlik örgütünün tarihi.

üniversite yayıncılığında yeni bir dönem, yeni bir anlayış

Online Kitap Satışımız Başlamıştır
www.bilgiyay.com

İnönü Caddesi No: 28 Kuştepe 34387 Şişli İstanbul
Yayın: (0212) 311 50 00 Satış/ Dağıtım: (0212) 311 50 00 / 217 28 62 Fax: (0212) 347 10 11
e-posta: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com